

การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท

วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธรชัย

**BUDDHIST TOURISM MANAGEMENT OF WAT
PHRABUDDHABAT, WAT SALA DAENG**

AND WAT PHRAPHUTTHACHAI

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎิณิบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท
วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธฉาย

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์

ดุขฎิณพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**Buddhist Tourism Management of Wat Phrabuddhabat,
Wat Saladaeng and Wat Phraphutthachai**

Acting Sub Lt. Nattawat Sa-ngaumrum

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุชนิพนธ์เรื่อง
“การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธฉาย”
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุชนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระเมธาวิณัยรส, รศ. ดร.)

กรรมการ

(ผศ. ดร. วุฒินันท์ กันทะเดียน)

กรรมการ

(พระมหาสุศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.)

กรรมการ

(ดร.บุญเลิศ โอธูสุ)

กรรมการ

(ผศ. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโถม)

คณะกรรมการควบคุมดุชนิพนธ์

ดร.บุญเลิศ โอธูสุ

ประธานกรรมการ

ผศ. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโถม

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

ว่าที่ ร.ต.

(ณัฐวรรณ สัมรัมย์)

ชื่อคุณิพนธ์ : การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท
วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย

ผู้วิจัย : ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ์ สัมรัมย์

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

: ดร.บุญเลิศ โอษฐ์, ป.ธ. ๘, พธ.บ. (การสอนสังคมศึกษา), พธ.ม.

(ธรรมนิเทศศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ผศ. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, บศ.๙ (บาลีศึกษา ๙ ประโยค),

อ.บ. (อภิธรรมบัณฑิต), ศศ.บ. (ภาษาอังกฤษ), ศศ.บ. (ภาษาไทย),

พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

คุณิพนธ์ เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากเอกสาร (Documentary) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview)

ผลการศึกษาพบว่า ศาสนสถานในพระพุทธศาสนา เกิดจากศรัทธาของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้สร้างถาวรวัตถุ ด้วยศิลปะไทยจนกลายเป็นพุทธศิลปกรรมไทยที่มีความวิจิตรงดงามตระการตาจนเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในปัจจุบัน แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน รวมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถาน และพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพื่อบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และปฏิบัติธรรม การนั่งสมาธิและการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน เพื่อเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ จังหวัดสระบุรี มีวัดพระพุทธบาท วัดพระพุทธราย และ วัดศาลาแดง ที่จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะนี้ได้

การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่วัดพระพุทธบาท วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง จังหวัดสระบุรี เกิดขึ้นเพราะ (๑) ความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธราย พระพุทธราย และพระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ (๒) ศรัทธาในรอยพระพุทธราย พระพุทธราย และ พระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ

นิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ (๓) ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญ (๔) ศึกษาประวัติรอยพระพุทธรูป
ตำนานพระพุทธรูป ศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ
(๕) ขึ้นชมวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน (๖) สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี (๗) นักท่องเที่ยว
ต้องการใช้เวลาท่องเที่ยวเกี่ยวกับครอบครัว

การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดสระบุรี เป็นกระบวนการ
จัดการ ๔ ด้าน คือ ด้านการส่งเสริมและสนับสนุน ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ด้านการบริการ
นักท่องเที่ยว ด้านการบริหารจัดการทั่วไป การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดใน
จังหวัดสระบุรีทั้ง ๓ แห่ง เกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนและวัด
ในด้านการบริหารจัดการที่ดี มีการบริการและมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวตามความ
เหมาะสม มีการประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่างๆ อย่างแพร่หลาย การประชาสัมพันธ์พิจารณาถึง
พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเพื่อให้สามารถออกแบบกิจกรรมได้ตอบสนองความต้องการของ
นักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้สร้างวิถีชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งทั้ง
การเมือง การปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การศึกษาศิลปวัฒนธรรม จนสามารถหล่อ
หลอมจิตใจชาวพุทธให้เป็นอันเดียวกันได้ เพราะความเชื่อและความศรัทธา อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้
เป็นศูนย์กลางการศึกษา และการปฏิบัติธรรมเพื่อการเข้าถึงพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนได้เป็น
อย่างดี

Dissertation Title : Buddhist Tourism Management of Wat Phrabuddhabat,
Wat Saladaeng and Wat Phraphutthachai

Researcher : Acting Sub Lt. Nattawat Sa-ngaumrum

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Dr. Boonlert Otsu, Pali VIII, B.A. (Social teaching
Studies), M.A. (Dhamma Communication), Ph.D.
(Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr. Maechee Kritsana Raksachom,
Pali IX, B.A. (Abhidhamma Studies), B.A. (English),
B.A. (Thai Language), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : February 18, 2019

Abstract

This dissertation entitled ‘Buddhist Tourism Management of Wat Phrabuddhabat, Wat Saladaeng and Wat Phraphutthachai’ has three objectives: 1) to study the Buddhist tourist resources, 2) to study tourists’ management for the Buddhist tourist place, and 3) to study the management on the Buddhist tourist places of Wat Phrabuddhapat, Wat Saladaeng, and Wat Phrabuddhachai, in Saraburi province. This is a qualitative research done by in-depth interview including observation.

In the research, it was clearly found that the Buddhist tourist resources are mainly concerned with various Buddhist places offered by those who had strong faith in Buddhism since the past till the present through construction of permanent materials which were decorated by Thai Buddhist arts and thereby become the Thai Buddhist beautiful architectures resulting in the most important places for travelling in the present time. According to Buddhism, the travelling always refers to taking a journey to religious places including the other religious places in order to see or worship those sacred sites and Buddhist monks who are excellent in behaviours where ten kinds of making merit and Dhamma practice can be done in the forms of meditation and insight meditation and most of tourists can gain relaxation in their daily life through

participation in religious rites. It can be said that in Saraburi province the Buddhist tourist sources belong to Wat Phrabuddhapat and Wat Saladaeng and Wat Phrabuddhachai.

As far as the management on the Buddhist tourist places Wat Phrabuddhapat and Wat Saladaeng and Wat Phrabuddhachai in Saraburi province is concerned, seven causes were found as follows: 1) there is a belief in the Buddha's footprint, Buddhachaya and Buddhanirarogantarayajayawathnajatradisa, 2) there is a faith in the Buddha's footprint, Buddhachaya and Buddhanirarogantarayajayawathnajatradisa, 3) there is a making merit practice, 4) there is a study on the history of Buddhachaya and Buddhanirarogantarayajayawathnajatradisa, 5) there is a participation and appreciation of local cultural activities, 6) there is a traditional worshipping activity of sacred entities, and 7) it provides a family moment of travelling.

In this research, four kinds of the concerning the management of the Buddhist tourist places in Saraburi province was considerably proposed that there should have the promotion and sponsorship, the management of tourist places, the tourist services, the administration formation on the three Buddhist tourist management in Saraburi province wherein the cooperation from the existing sectors, private, government, community and temples is harmoniously given. The mentioned dimensions will give rise to good management and services in which the proper convenient preparation is provided through various public relationship channels. Consequently, most of tourists could expect to find their expectation while travelling to all these Buddhist tourist places and thereby contributing to the stability of people's ways of life in terms of local politics, economics, tourism, study on arts and culture. By virtue of these ways, the Buddhist people's mind-sets can be purified bringing about certain harmony due to their faith and belief. Furthermore, these places can serve as the centre of learning places and Dhamma practices where the taking refuge in the Triple Gems can be actualized by Thai Buddhist peoples respectively.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชนิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ที่ปรึกษาดุชนิพนธ์ ดร.บุญเลิศ โอธสุ และ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ที่ท่านให้ความรักความเมตตาได้ชี้แนะแนวทางอันเป็นประโยชน์ ได้ให้อิสระในการคิดและการทำงาน ฝากคอยดูแลติดตามให้คำแนะนำและคอยเป็นห่วงผู้วิจัยอยู่ตลอดเวลาอย่างไม่เหน็ดเหนื่อย ถึงแม้ท่านจะมีภาระงานที่ต้องปฏิบัติมากมาย ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าเข้าไปขอรับคำปรึกษาจะเห็นท่านทุ่มเทให้กับนิสิตที่มาขอรับคำปรึกษา ทั้งอ่าน แกะไขงานในคอมพิวเตอร์ตลอดจนให้คำปรึกษาทางโทรศัพท์ที่นิสิตขอความอนุเคราะห์ ในแต่ละวันแทบจะไม่มีเวลาเป็นส่วนตัว ท่านเป็นผู้มีความเสียสละ มีน้ำใจ มีเมตตาให้กับทุก ๆ คนที่มาขอความอนุเคราะห์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริญาโณ), รศ.ดร. ที่ให้ความเมตตา ให้ความอนุเคราะห์ และให้คำปรึกษามาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณพระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดสระบุรี แห่งที่ ๑ พระมหาสมัย อคฺคปญฺโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท เจ้าคณะอำเภอพระพุทธบาท พระครูศรีวรกิจจารักษ์ (พิทักษ์ ธีรนาโถ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท เจ้าคณะอำเภอมวกเหล็ก พระราชธีราภรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี เจ้าอาวาสวัดพระพุทธฉาย พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธฉาย พระครูสันตจิตตากร (กมล สุนตจิตฺโต) เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง เจ้าคณะตำบลนาโง่ง ดร.ภาณุพงศ์ ทิพย์เศวต นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี นายสมัย แก้วเกษเกียง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล นายชนัดต์ นันทปัญญา รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี นายสุฤกษ์ ศิลปอนันต์ ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี ผศ.โกวิท พานแก้ว อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย นางประภาพรพรณ อินทรประเสริฐ วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี และผู้ให้ความอนุเคราะห์อีกหลายท่านที่เมตตาให้ผู้วิจัยได้มีโอกาส สัมภาษณ์เชิงลึก สนทนาซักถาม ข้อมูลสำคัญสำหรับงานวิจัยนี้ ให้เอกสารที่มีคุณค่ามาประกอบการศึกษาค้นคว้า จนทำให้งานวิจัยสำเร็จเรียบร้อยโดยสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ทรงคุณวุฒิ พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ รศ.ดร.โกณินฐ์ ศรีทอง

รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์ ดร.อำนาจ บัวศิริ อาจารย์พิเศษ ที่เมตตาให้ความอนุเคราะห์ตรวจสอบ และแก้ไขเครื่องมือวิจัยในครั้งนี้

กราบขอบพระคุณพระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม ที่ให้ความอนุเคราะห์ตรวจรูปแบบงานวิจัย จนทำให้งานเกิดความเรียบร้อย และอำนวยความสะดวกในการประสานงานกับเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยอย่างยิ่ง

กราบขอบพระคุณพระมหาบุญยง อภิชาโต นักวิชาการคอมพิวเตอร์ พระครูสมุห์ธนพล กิตติธโร นักจัดการทั่วไป ที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์ในการสืบค้นข้อมูล เอกสาร หนังสือ ตำราจาก ส่วนหอสมุดกลาง สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กราบขอบพระคุณ ผศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน อาจารย์ประจำวิชา ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ความรู้ ให้คำแนะนำ การปรับปรุงแก้ไขงานวิจัยจนสมบูรณ์

ขอขอบคุณ คุณครูสิทธิรัตน์ สจิมรัมย์ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังที่คอยเคียงข้าง ให้พลังใจ เข้าใจ และคอยผลักดัน ทำให้ผู้วิจัยสามารถทำงานวิจัยนี้สำเร็จด้วยดีในเวลาที่กำหนด

และอาศัยความเสียสละ ความอนุเคราะห์ และน้ำใจจากบุคคลหลายฝ่าย ตลอดจนบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้โอกาสในการศึกษาและการทำวิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาของทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ ผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัยทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

ความสำเร็จและคุณค่าของดุซงึนินพนธ์เล่มนี้ ขอมอบแต่บิดา มารดา ผู้มีพระคุณ ผู้มีบุญคุณ คณาจารย์ และนักวิชาการผู้เป็นเจ้าของผลงาน และบุคคลอันเป็นที่รักทุกท่าน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดดลบันดาลให้ทุกท่านที่กล่าวมาทั้งหมดนี้และผู้ที่มีส่วนช่วยให้งานวิจัยนี้สำเร็จ ประสบแต่ความสุข ความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ว่าที่ ร.ต. ณัฐวรรธน์ สจิมรัมย์

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	๗
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๖
๑.๘ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	๑๙
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๙
บทที่ ๒ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา	๒๐
๒.๑ การท่องเที่ยวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๒๐
๒.๒ ศาสนสถานในพระพุทธศาสนา	๒๑
๒.๓ แนวคิดและลักษณะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา	๓๒
๒.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ	๓๒
๒.๓.๒ ลักษณะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา	๓๔

๔.๒ สรุป	๑๔๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๔๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๔๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๘
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป	๑๔๘
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๔๙
๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป	๑๕๐
บรรณานุกรม	๑๕๑
ภาคผนวก	๑๕๘
ภาคผนวก ก. รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๕๙
ภาคผนวก ก. ๑ รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย	๑๖๐
ภาคผนวก ก. ๒ รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๑๖๑
ภาคผนวก ข. หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	๑๖๓
ภาคผนวก ข. ๑ หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการ	
ตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย	๑๖๔
ภาคผนวก ข. ๒ หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์	๑๖๘
ภาคผนวก ค. ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม	๑๙๕
ภาคผนวก ง. ข้อมูลการสัมภาษณ์	๒๐๒
ภาคผนวก จ. ภาพประกอบการวิจัยและการสัมภาษณ์	๒๑๗
ประวัติผู้วิจัย	๒๓๔

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับอายุของนักท่องเที่ยว	๙๕
ตารางที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับระดับการศึกษาของนักท่องเที่ยว	๙๖
ตารางที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพของนักท่องเที่ยว	๙๗
ตารางที่ ๔ ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ของนักท่องเที่ยว	๙๘
ตารางที่ ๕ ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการเดินทางของนักท่องเที่ยว	๙๘
ตารางที่ ๖ ข้อมูลเกี่ยวกับยานพาหนะในการเดินทางมาท่องเที่ยว	๙๙
ตารางที่ ๗ ข้อมูลเกี่ยวกับการรับทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยว	๙๙
ตารางที่ ๘ ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลในการเดินทางมาท่องเที่ยวท่องเที่ยว	๑๐๐
ตารางที่ ๙ ข้อมูลเกี่ยวกับความชื่นชอบเมื่อมาเที่ยวชมวัด/ศาสนาสถาน	๑๐๑

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
แผนภูมิที่ ๑ โครงสร้างงานวิจัย	๑๘
แผนภูมิที่ ๒ กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๙
แผนภูมิที่ ๓ ปัจจัยในการมาท่องเที่ยววัดพระพุทธบาท วัดพระพุทธราย วัดศาลาแดง จังหวัดสระบุรี	๑๐๘
แผนภูมิที่ ๔ การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดสระบุรี	๑๔๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในดัชนีฉบับนี้ ใช้การอ้างอิงจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิง จะระบุ ชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ ตัวอย่าง เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕. หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๑๘๔ หน้าที่ ๒๒๕.

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ปฐมโพธิกาล ด้วยการที่พระเจ้าพิมพิสารมีความต้องการถวายอุทยาน เวฬุวัน จึงมีพระราชดำรัสตั้งปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแด่ ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธองค์ทรงรับอารามแล้ว ทรงแสดง ธรรมิกถาให้พระเจ้าพิมพิสารสมาทานอาจหาญรื่นเริง ต่อมาพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมิกถารับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม”^๑ ตั้งแต่นั้นมาจึงได้เริ่มมีวัดเกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน วัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษาอบรม ให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพตำราแพทย์แผนโบราณและศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ใช้ทำบุญบำเพ็ญกุศล เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครองรวมทั้งเป็นสถานที่สงเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชน ดังนั้นวัดจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญยิ่งในการสืบทอดพระพุทธศาสนาตลอดมา^๒ วัดเป็นสถานที่รวมจิตใจของผู้คนในชุมชนหรือหมู่บ้านนั้น ๆ เป็นที่พึ่งและที่พักทางใจ เป็นที่หาความสงบได้ดีที่สุด

บทบาทของวัดในอดีต เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกฝนอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้อาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยเลี้ยงชีพ เป็นสถานพยาบาลที่แจกจ่าย บอทยาและรักษาคนเจ็บป่วย เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นที่ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์และหาความรู้ต่าง ๆ เป็นสถานที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ เป็นที่ไกลเกลียดชังพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตและความทุกข์ต่าง ๆ เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมของชาติ เป็นคลังพัสดุซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัด

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๗๑-๗๒

^๒ กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา, คู่มือการพัฒนาวัด อุทยานการศึกษาในวัด ลานวัด ลานใจ ลานกีฬา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

หรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุม เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรม^๓

การท่องเที่ยวในอดีตของวัด คือ เป็นสถานที่มาทำบุญมีผู้คนมานมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบศาสนกิจเพื่อความเป็นสิริมงคล ต่อมาเมื่อมีนักท่องเที่ยวเริ่มให้ความสนใจบรรดาเสนาสนะอันทรงคุณค่าและมีรูปแบบศิลปกรรมอันงดงามทั้งหลายภายในวัดก็ทำให้วัดที่มีเสนาสนะอันงดงามและมีความเป็นมาที่บ่งบอกถึงอดีตอันรุ่งเรืองกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้นมา ในปัจจุบันนี้บทบาทด้านการท่องเที่ยวของวัดมีมากขึ้น เนื่องจากนักท่องเที่ยวให้ความสนใจกับกิจกรรมของวัดมากขึ้น อีกทั้งวัดก็พยายามจัดกิจกรรมทางศาสนาและก่อสร้างศาสนวัตถุเพื่อดึงดูดความสนใจของประชาชนเช่นกัน ตัวอย่างกิจกรรมการท่องเที่ยวที่พบเห็นได้ในวัด เช่น ศึกษาความเป็นมา ชมศิลปกรรม นมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำบุญทำทาน ตามความเชื่อ ฝึกปฏิบัติธรรมทำสมาธิ เพื่อมาพักผ่อนหย่อนใจ การร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่ทางวัดจัดขึ้น ร่วมประเพณีในวันสำคัญต่าง ๆ พร้อมกับการชมทัศนียภาพของธรรมชาติและการจับจ่ายซื้อสินค้าท้องถิ่นที่ผู้คนในชุมชนรอบข้างวัดนำมาจำหน่าย ตามที่แต่ละวัดจะมี กิจกรรมที่กล่าวข้างต้นเป็นกิจกรรมในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่น่าสนใจมาก

แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติพ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙ ได้วางยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงศาสนาไว้ในยุทธศาสตร์ที่ ๓ โดยวางแนวทางการดำเนินการสร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับความสนใจ ของนักท่องเที่ยวและตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่สนใจ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (Adventure Tourism) การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Spiritual Tourism) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมและนิทรรศการ (MICE) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sports Tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร กลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุ ครอบครัว และฮันนีมูน เป็นต้น^๔

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ การบริการ ศิลปวัฒนธรรม และจารีตประเพณีเป็นต้นทุนในการดำเนินการและเพื่อสร้างความดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งในประเทศไทยมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ตามลักษณะ

^๓ พระราชวรเมธี (ประยุทธ์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

^๔ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒.

และความสนใจของนักท่องเที่ยว คือ ๑) ประเภทธรรมชาติ เช่น ทะเล น้ำตก ชายหาด เกาะ อุทยานแห่งชาติ เป็นต้น ๒) ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา เช่น วัด อุทยานประวัติศาสตร์ ๓) ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม คือ รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม เช่น ตลาดน้ำ งานประเพณีลอยกระทง สงกรานต์ เป็นต้น^๕

จังหวัดสระบุรีตั้งอยู่ในบริเวณรอยต่อระหว่างภาคกลางและภาคอีสาน เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ ทั้งด้านพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ประเพณี และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น วัดพระพุทธรูปมหาธรรมราชาวิหาร วัดพระพุทธรูป วัดศาลาแดง วัดพระพุทธรูปน้อย ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์เจ็ดคด-โป่งก้อนเส้า น้ำตกโกรกอิ๊ดก เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ น้ำตกเจ็ดสาวน้อย อุทยานแห่งชาติน้ำตกสามหลั่น สวนรุกขชาติมวกเหล็ก ประกอบกับจังหวัดสระบุรี อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ สามารถเดินทางไปได้ภายในวันเดียว และมีกิจกรรมท่องเที่ยวต่าง ๆ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปในแต่ละฤดู ทำให้สามารถท่องเที่ยวได้ทั้งปี ปัจจุบันจึงมีนักท่องเที่ยวนิยมไปท่องเที่ยวที่สระบุรีเป็นจำนวนมาก^๖

ผู้วิจัยเห็นว่าวัดพระพุทธรูปมหาธรรมราชาวิหาร วัดพระพุทธรูป และวัดศาลาแดง มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่โดดเด่นด้านประวัติศาสตร์ มรดกศิลปวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน พุทธศิลปกรรมที่สวยงามและมีค่ามากมาย ทั้งที่มีมาแต่โบราณและสร้างขึ้นใหม่ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ) ของวัดทั้ง ๓ แห่งในจังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธรูปมหาธรรมราชาวิหาร วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี

^๕ แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม และ คณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลงเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”, รายงานการวิจัย, (ทุนวิจัย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๕), หน้า ๓.

^๖ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, แผนปฏิบัติการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี ปีงบประมาณ ๒๕๕๘, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ) มีความหมาย ลักษณะ และหลักการ เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ) เป็นอย่างไร มีองค์ประกอบ มีปัจจัยสำคัญอะไรบ้าง

๑.๓.๓ การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของ วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากเอกสาร (Documentary) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ผู้ทรงคุณวุฒิ และสอบถามนักท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้วางขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา โดยการศึกษาพระไตรปิฎก เอกสาร ตำรา และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาประวัติพัฒนาการของวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธรายและวัดศาลาแดง จังหวัดสระบุรี ศึกษาอัตลักษณ์ ประเพณี วัฒนธรรม กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งศึกษาการจัดการท่องเที่ยวของ วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย ในด้านกระบวนการจัดการ (๑) การส่งเสริมและสนับสนุน (๒) การจัดการแหล่งท่องเที่ยว (๓) การบริการนักท่องเที่ยว (๔) การบริหารจัดการทั่วไป

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่วัดเป้าหมายจำนวน ๓ วัด ดังนี้

๑. วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
๒. วัดพระพุทธราย อำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี
๓. วัดศาลาแดง อำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี

โดยมีเกณฑ์คัดเลือกคือ เป็นวัดที่มีอายุ ๒๐๐ ปีขึ้นไป มีประวัติศาสตร์ ศิลปวัตถุ วัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านที่น่าสนใจ วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร มีรอยพระพุทธบาทพิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธบาท วัดพระพุทธราย มีเงาพระพุทธฉาย รอยพระพุทธบาทเบื้องขวาเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดสระบุรี โดยมีคำขวัญว่า “พระพุทธบาทเบื้องซ้าย พระพุทธรายเบื้องขวา” อันหมายถึง พระพุทธองค์เคยเสด็จมาประทับรอยพระบาทเบื้องซ้ายไว้ที่วัดพระพุทธราย

และประทับรอยพระพุทธรูปเบื้องขวาไว้ที่วัดพระพุทธรูป วัดศาลาแดงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป
นิริโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ ประดิษฐานอยู่ที่ศาลาจตุรมุข วัดศาลาแดง ตรงข้ามศาลากลางจังหวัด
อำเภอเมืองสระบุรี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประจำทิศตะวันออก หนึ่งในพระพุทธรูป ๔ องค์ ที่กรมการ
รักษาดินแดนสร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และ เมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานให้แก่ชาวจังหวัดสระบุรี^๗ ทั้ง ๓ วัดเป็น
ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จมาประกอบพิธีกรรมพระราชกุศลทาง
พระพุทธศาสนา

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรกลุ่มตัวอย่าง

- ๑) ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประชากรกลุ่มตัวอย่าง
ที่เป็นพระสงฆ์ กรรมการวัด เจ้าหน้าที่วัด ผู้ประกอบการ และบุคคลทั่วไป ประกอบด้วย
๑. พระราชธีราภรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป
 ๒. พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป
 ๓. พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป เจ้าคณะ
อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดสระบุรีแห่งที่ ๑
 ๔. พระมหาสมัย อคคปณฺโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป เจ้าคณะอำเภอ
พระพุทธรูป
 ๕. พระครูศรีวรกิจจารักษ์ (พิทักษ์ ถิรนาโถ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป เจ้า
คณะอำเภอมวกเหล็ก
 ๖. พระครูสันตจิตตากร (กมล สุนตจิตฺโต) เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง
 ๗. พระกชาวุธ กิตติสาโร พระลูกวัดศาลาแดง
 ๘. ผศ.โกวิท พานแก้ว อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา
ภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๙. นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี
 ๑๐. นายสุฤกษ์ ศิลปอนันต์ ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา
จังหวัดสระบุรี
 ๑๑. นางประภาพรณ อินทรประเสริฐ วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี

^๗ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, แผนปฏิบัติการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี
ปีงบประมาณ ๒๕๕๘, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔.

วิทยา

๑๒. นายไพบูลย์ เพ็งพูล ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนหนองแขง

๑๓. นายอากาศ โพธิ์อ่อง ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองจาน

๑๔. นางนงค์เยาว์ พรหมจรรย์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหินขาวมิตรภาพที่

๒๑๓

๑๕. นางทองพุล พานแก้ว อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา โปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์พุกแค จังหวัดสระบุรี

๑๖. ดร.ภาณุพงศ์ ทิพย์เศวต นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี

๑๗. นายแปลก เทพรักษ์ นายอำเภอพระพุทธบาท

๑๘. นายอิทธิรงค์ ปานะถึก ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลสระบุรี

๑๙. นางสาวสุนิรัตน์ เอี่ยมประไพ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธฉาย

๒๐. นายสมัย แก้วเกษเกียง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล

๒๑. นายชนัดต์ นันทปัญญา รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท

๒๒. นางเกสร ชุมทรัพย์ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธบาท

๒๓. นายขจร กระสาททอง ข้าราชการบำนาญ อดีตรองผู้อำนวยการโรงเรียน เทพศิรินทร์พุกแค จังหวัดสระบุรี

๒๔. นายปรเมษฐ์ เหมือนจันทร์ เจ้าหน้าที่สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี ครู โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีสาขาวัดพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัด สระบุรี

๒๕. นายสุวิทย์ มนปรางค์ ข้าราชการบำนาญ

๒๖. นายยุทธนา ท่าทราย กรรมการวัดพระพุทธฉาย

๒๗. นางเพ็ญจันทร์ วงไพศาล ผู้ประกอบการวัดพระพุทธฉาย

๒๘. นางบุญประคอง วงษ์ศา ผู้ประกอบการวัดพระพุทธฉาย

๒๙. นางระเบียบ สุวรรณศรี ผู้ประกอบการในชุมชนวัดพระพุทธฉาย

๓๐. นายมงคล สุภาพิน, ประชาชนในชุมชนวัดพระพุทธฉาย

๓๑. นางประนอม ครองศักดิ์ เจ้าหน้าที่ดูแลห้องส่งสัญญาณและจำหน่าย ดอกไม้ธูปเทียนวัดศาลาแดง

๓๒. นางเลียบ แดงพรหม ประชาชนในชุมชนวัดศาลาแดง

๓๓. นางสนอง อีชาศัย ประชาชนในชุมชนวัดศาลาแดง

๒) ประชาชนที่มาท่องเที่ยววัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดงในจังหวัดสระบุรี โดยใช้วิธีการสุ่มแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) ที่กำหนด

จากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนของในแต่ละวัด จำนวน ๓ วัด เฉลี่ยวัดละ ๑๐๐ คน รวมทั้งสิ้น ๓๐๐ คน โดยใช้แบบสอบถาม

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

พุทธศิลปกรรม หมายถึง ทรัพยากรภายในวัดที่เป็น พระพุทธรูป ภาพ อาคารสิ่งก่อสร้าง ปูนียสถาน ปูนียวัตถุ รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และส่งเสริม

วัดในจังหวัดสระบุรี หมายถึง วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร อำเภอพระพุทธบาท วัดพระพุทธฉาย อำเภอเมือง และวัดศาลาแดง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี

การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การเดินทางไปวัด หรือพุทธศาสนสถานโดยมี จุดมุ่งหมาย เช่น เป็นการเดินทางไปเพื่อทำบุญและสาธารณกุศลต่าง ๆ เพื่อสักการะบูชาพระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อร่วมปฏิบัติธรรม ชมศิลปวัฒนธรรมในวัดหรือพุทธศาสนสถานนั้น ๆ ไปเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งไปเพื่อร่วมศาสนพิธี และงานเทศกาลประเพณี ต่าง ๆ เช่น ไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง ตักบาตรดอกไม้ ตักบาตรข้าวต้มลูกโยน แห่เทียนพรรษา เป็นต้น

การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการจัดการทรัพยากรของวัดเพื่อการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา มีการทำอย่างเป็นขั้นเป็นตอน หรือมีวิธีการทำอย่างเป็นระบบ ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดศาลาแดง วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหารและวัดพระพุทธฉาย องค์ประกอบที่ใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้สามารถสนองความต้องการของผู้มาท่องเที่ยว และเป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้จัดการท่องเที่ยว มีองค์ประกอบ ๔ ด้าน คือ (๑) การจัดการการส่งเสริมและสนับสนุน (๒) การจัดการแหล่งท่องเที่ยว (๓) การจัดการการให้บริการนักท่องเที่ยว (๔) การจัดการบริหารจัดการทั่วไป

การจัดการการส่งเสริมและสนับสนุน หมายถึง การช่วยเหลือด้วยทรัพยากร แรงงาน การให้ความสำคัญ เพื่อหาแนวทางให้การดำเนินการสำเร็จ

การจัดการการจัดการแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง การดูแลรักษาอาคารสถานที่ และสภาพแวดล้อมของวัด

การจัดการการให้บริการนักท่องเที่ยว หมายถึง การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่ นักท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ

การจัดการการบริหารจัดการทั่วไป หมายถึง ระบบการดูแลภายในวัดเกี่ยวกับบุคคล, การเงิน

๑.๖ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พระพุทธศาสนาในเอเชีย ว่าความนับถือศาสนาในสมัยอยุธยา ไม่สืบทอดไปในหลักธรรมชั้นสูงนัก โดยมากสนใจมุ่งไปแต่เรื่องการบุญ การกุศล บำรุงพระสงฆ์ สร้างวัดวาอาราม ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ พิธีกรรม งานฉลอง งานนมัสการ เช่น ไหว้พระธาตุและพระพุทธรูป เป็นต้น การบำเพ็ญจิตภาวนาก็นำไปด้านความขลังความศักดิ์สิทธิ์ ปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์ อาถรรพณ์เข้ามาปะปนเป็นอันมาก อย่างน้อยก็เป็นลักษณะที่เด่นในปลายสมัย^๔

๑.๖.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา ในภาวะสังคมปัจจุบันเทคโนโลยีและวิทยาการด้านต่าง ๆ ได้เจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว ตลอดจน การหลั่งไหลของอารยธรรมตะวันตกเข้าสู่สังคมไทย โดยขาดการเน้นการพัฒนา และผสมผสานให้ สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมอย่างเหมาะสม สังคมยอมรับและเน้นความสำคัญด้านวัตถุนิยมที่สามารถ สนองความต้องการของมนุษย์ได้อย่างปัจจุบัน ทำให้ความเชื่อมั่นและศรัทธาในศาสนาเริ่มสั่นคลอน พุทธศาสนิกชนจำนวนมากไม่เข้าวัด ไม่สนใจพระสงฆ์ เป็นชาวพุทธเพียงในนาม ไม่สนใจศึกษาปฏิบัติ ธรรม เข้าวัดเพื่อโชคลาภประโยชน์ส่วนตัวหรือหมกมุ่นในไสยศาสตร์ ขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการ ของพระพุทธศาสนา ขาดความรู้สึกร่วมส่วนร่วมและความรับผิดชอบต่อศาสนาของตน สภาพสังคมมีกระแส วัตถุนิยมเชิงบริโภคนิยมสูง ๆ ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย มีการฟุ้งไสยศาสตร์และลัทธิหรือผลดลบันดาลกันมาก ตื่นตาม วัฒนธรรมตะวันตกเป็นผู้รับและผู้ตามอย่างขาดความรู้เท่าทัน วิถีชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ไม่แพร่หลายในสังคมให้สมกับที่เป็นศาสนาประจำชาติ^๕

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๐.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สหธรรมมิกจำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๓-๔.

๑.๖.๓ จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ ได้กล่าวถึงประเพณี พิธีกรรม ไว้ในหนังสือ ศาสนา ชีวิต และสังคม ว่า พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากเหง้าแห่งศิลปะและวัฒนธรรมของคน ได้ปรากฏในผล การศึกษาหลายรูปแบบดังต่อไปนี้

๑) การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อศิลปกรรม จิตรกรรม และ ปฏิมกรรม เช่น การปั้นและการหล่อพระพุทธรูปปางต่าง ๆ และการแกะสลักประตู หน้าต่างของวัด วิหาร และอุโบสถต่าง ๆ ในประเทศไทย ซึ่งมีความสวยงาม ประณีต และให้คติธรรมแก่ผู้ศึกษา

๒) การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ใน สังคมไทยนี้ปรากฏในรูปของการประกอบพิธีกรรม ทั้งที่เป็นประเพณีพิธีกรรมในระดับครอบครัวในระดับ สังคม ชุมชน และในระดับประเทศ เช่น ประเพณีการบำเพ็ญบุญกุศล ในวันเกิด วันปีใหม่ ประเพณีงาน ศพ ประเพณีแห่นาค ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา ประเพณีงานศพต่าง ๆ ประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้ได้ กลายเป็นลักษณะและเอกลักษณ์ที่สำคัญของคนไทย

๓) การศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการหล่อหลอมอุปนิสัยใจคอ มารยาท และบุคลิกภาพของคนไทย เป็นที่ยอมรับว่า พระพุทธศาสนาได้ช่วยหล่อหลอมอุปนิสัยใจคอ ของคนไทย ให้มีความรัก ความเมตตา มีความเอื้ออาทร และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน^{๑๐}

๑.๖.๔ นันทนา ชุตินวงศ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้ และเอเชียอาคเนย์ ว่า ประเพณีความเชื่อในหมู่พุทธศาสนิกชนที่เคารพบูชารอยพระพุทธบาทมาตั้งแต่ ครั้งพุทธกาล รอยพระพุทธบาทที่เชื่อว่าเป็นของจริงและรอยพระพุทธบาทจำลองที่มนุษย์สร้างขึ้น จนกลายเป็นประเพณี การเคารพบูชารอยพระพุทธบาทเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ใน ประเทศต่าง ๆ ตั้งแต่จุดเริ่มต้นคืออินเดีย ศรีลังกาและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ พม่า และไทย และ ดร.นันทนา ยังเสนอความคิดเห็นว่า การรับคติเรื่องการบูชารอยพระพุทธบาทได้แพร่ เข้าสู่ดินแดนสยามประเทศอย่างน้อยตั้งแต่สมัยทวารวดี ดังจะเห็นได้จาก รอยพระพุทธบาทที่สระ มรกด อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ แม้ว่ารูปแบบของ รอยพระพุทธบาทมีสืบเนื่องมาตลอดตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ร่วมสมัยสุโขทัยและ ต้นอยุธยา การบูชารอยพระพุทธบาทคู่พร้อมลักษณะรูปมงคล ๑๐๘ ประการนั้น มีทั้งประเภท

^{๑๐} ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์, ศาสนา ชีวิต และสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๙.

ที่เป็นสัญลักษณ์แห่งโชค ลาภ ความเจริญ และความอุดมสมบูรณ์ บางประเภทก็เกี่ยวข้องกับคติเรื่องจักรวาล ซึ่งเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานความเชื่อในสังคมดั้งเดิม^{๑๑}

๑.๖.๕ พระชัยวัฒน์ อชิโต ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ตามรอยพระพุทธบาท ตอนหนึ่งว่า เรื่องที่น่าฉงนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะตามประวัติแล้ว จังหวัดสระบุรี มีรอยพระพุทธบาทที่สำคัญ ๒ แห่ง ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่นับถือของชาวไทยและชาวจีนมานานแล้ว ถ้ามาจังหวัดสระบุรีแล้วจะต้องไป กราบไหว้รอยพระพุทธบาทและพระพุทธรูป แต่เมื่อพบรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธรูปอีก จึงนับเป็นที่อัศจรรย์เป็นอย่างยิ่ง จึงทำให้เกิดความสับสนให้แก่นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะย้อนถามผู้เฒ่าผู้แก่แถวนี้ ต่างก็ไม่รู้เรื่องกันมาก่อน ว่ามีรอยพระพุทธบาทจริง ๆ ช่อนอยู่ใต้รอยพระพุทธบาทจำลอง^{๑๒}

๑.๖.๖ สุนิสา มั่นคง ได้กล่าวไว้ในหนังสือ รอยพระพุทธบาท สระบุรีว่า รอยพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นมหาเจดีย์สถาน มีมาในประเทศไทยแต่โบราณกาล และการบูชารูปและรอยพระพุทธบาทในหมู่พุทธศาสนิกชนมีมานานแล้ว เนื่องจากมีความเชื่อ ครั้งที่พระองค์ยังมีพระชนมอยู่ ได้เคยเสด็จประทับหรือเคยเสด็จไปเยี่ยมเยือนประเทศของตนและได้ประทับรอยไว้ จึงเป็นที่ที่พุทธศาสนิกชนไปนมัสการกราบไหว้บูชาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเป็นสักขีพยานถึงการที่ได้เสด็จมา และเพื่อระลึกถึงพระองค์และพระธรรม ซึ่งพระพุทธองค์ได้ประทานไว้แก่ชาวโลก แม้ในพระบาลี ก็ไม่ปรากฏว่าพระองค์ได้ประทับรอยพระพุทธบาทไว้ ณ แห่งใด แต่ในลังกาซึ่งมีคติเกิดขึ้นในภายหลังอ้างว่า พระพุทธองค์ได้ประทับรอยพระพุทธบาทประดิษฐานไว้ ๕ แห่ง คือ สุวรรณมาลิก สุวรรณบรรพต เขาสุมณภู เมืองโยนกบุรี และหาดในลำน้ำนันทานที่ ส่วนคติการบูชารอยพระพุทธบาทในประเทศไทยมีสืบเนื่องมาแต่สมัยทวารวดี สมัยสุโขทัยต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ จนเป็นประเพณีถึงปัจจุบัน^{๑๓}

๑.๖.๗ อำนวย ปานนัย ได้กล่าวไว้ในหนังสือ คู่มือนำเที่ยววัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรีว่า หลายศตวรรษก่อนหน้านี้ การขึ้นไปสักการะรอยพระพุทธบาทมิใช่เรื่องง่าย ต้องเตรียมสัมภาระละทิ้งภาระงาน จัดหาทุนรอนค่าอาหาร ค่าจ้างช้างม้า เรือแพ การเดินทางยากลำบากชั่วชีวิต บางคน

^{๑๑} นันทนา ชุตินวงศ์, รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐.

^{๑๒} พระชัยวัฒน์ อชิโต, ตามรอยพระพุทธบาท ฉบับรวมเล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: เพลิดเพลินการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๗๕.

^{๑๓} สุนิสา มั่นคง, พระพุทธบาทสระบุรี, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทไพลินสินน้ำเงินจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓-๑๔.

อาจมีบุญไปกราบได้เพียงครั้งเดียว บางคนไม่มีโอกาสเลย แม้จะมีความตั้งใจสูงเพียงใด หลายคนเสียชีวิตระหว่างเดินทางด้วยโรคร้าย แต่ก่อนผู้คนมักจะไปนมัสการรอยพระพุทธรูปกันเป็นหมู่ใหญ่ มีทั้งคนดีและผู้ร้ายไปกราบปะปนกันไป อันตรายย่อมมีมากเป็นธรรมดา กาลสมัยปราศจากยวดยานแบบใหม่แต่ละคนถ้าไม่เดินเท้าก็มักจืดจางข้างเกวียนไป ความศรัทธาของประชาชนที่มากราบไหว้รอยพระพุทธรูปมีการตั้งจิตอธิษฐานแตกต่างกันตามใจปรารถนา เมื่อนมัสการรอยพระพุทธรูปเสร็จก็ออกจากพระมณฑปไปตระเวนที่แขวนเรียงรายไว้ด้วยหวังประกาศบุญให้เทพดาได้ร่วมอนุโมทนา ต่อจากนั้นก็ทำทานแก่บรรดาญาติวณิก ในสมัยโบราณมีความเชื่อกันว่า ถ้าใครได้ไปกราบรอยพระพุทธรูปถึง ๓ ครั้ง จะได้ขึ้นสวรรค์^{๑๔}

๑.๖.๘ ศุภลักษณ์ อัครางกูร ได้กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาว่าการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นการปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้มักจะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทาง พุทธศาสนาเข้าอยู่ด้วย ผู้ที่นับถือศาสนาต่าง ๆ มักจะมีความเชื่อในการทำกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามกิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไปเนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนา หรือความเชื่อนั้นลดลง สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาไม่ได้มีเพียงผู้ที่นับถือศาสนานั้นเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่น ๆ ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตสงบใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปต่างให้ความนิยมสถานที่ ประกอบพิธีทางศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก^{๑๕}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๙ ชรรค์ชัย อภิสุภาพ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความเชื่อเกี่ยวกับศาลเจ้าเงินในเขตเทศบาลนครสงขลา” ผลจากการศึกษาได้ผลสรุปว่า การสร้างความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อเกิดเหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์เกิดความคิดว่าจะต้องมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่เบื้องหลัง เมื่อหาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้ก็จินตนาการขึ้นตามความรู้สึกว่ามี ผี วิญญาณ เทวดา ฯลฯ จึงต้องมีการเซ่นสรวงบูชาเพื่อให้สิ่งที่ตนสมมติขึ้นนั้นผ่อนคลายความรุนแรง พร้อมทั้งบันดาลให้พวกตนมีความสุข และเมื่อพวกตนได้รับความสุขความปลอดภัยก็มีการ

^{๑๔} อำนวย ปานนัย, คู่มือนำเที่ยววัดพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศรีอนันต์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๕} ศุภลักษณ์ อัครางกูร, พฤติกรรมนักท่องเที่ยว, (ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๙๙.

เช่นสรวงบูชาเพื่อขอบคุณ การกระทำดังกล่าวจะอาศัยพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง และนาน ๆ เข้า ก็กลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีสำหรับกลุ่มนั้น ๆ^{๑๖}

๑.๖.๑๐ จวน คงแก้ว ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม” ผลจากการศึกษาได้ผลสรุปว่า ประเทศไทยมีประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา จึงได้มีวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดควบคุมมาด้วยพระพุทธศาสนา มากมายที่เรียกกันว่าเป็นวิถีชีวิตของคนไทย คือตั้งแต่เกิด วยศึกษา วยทำงาน วยแก่ จนถึงวันตาย คือ ตั้งแต่เกิดจนตาย ชาวพุทธทุกคนจะต้องมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับประเพณีทางศาสนาอยู่ตลอดเวลา แต่ทั้งหมดผลรวมสุดท้ายคือช่วยให้เข้าถึงกะพีเพื่อจะเข้าถึงแก่นแท้ภายในของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประเพณีสำคัญหลักของประเทศไทย คือ จารีตประเพณี (Mores), ขนบประเพณี (Institution), แบ่งย่อยออกเป็น ๒ ประการ คือ ประเพณีที่ได้รับจากพระพุทธศาสนาโดยตรง เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา ประเพณีการบรรพชาอุปสมบท ประเพณีทอดกฐินผ้าป่า การแต่งงาน เป็นต้น และประเพณีที่นำพระพุทธศาสนาไปเสริม และขนบประเพณี (Institution) ส่วนประเพณีที่เกี่ยวกับบรอยพระพุทธบาท เช่น ประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทประจำปีของวัดต่าง ๆ ประเพณีการเดินขึ้นภูเขาเพื่อขึ้นไปบูชาหรือสรงน้ำรอยพระพุทธบาทและพระธาตุประจำปี ประเพณีเดินขึ้นภูเขาเพื่อนมัสการพระพุทธบาทเขาพลวง จังหวัดจันทบุรี ประเพณีชักพระพุทธบาทหรือชักพระบาทของกลุ่มชาวบ้านตะปอน และชาวบ้าน ตำบลเกวียนหัก อำเภอลง จังหวัดจันทบุรี ประเพณีนมัสการรอยพระพุทธบาทเวินปลา ประเพณีไหว้พระ ๙ วัด ไหว้พระพุทธบาท ๙ แห่ง และประเพณีลอยกระทง เป็นต้น^{๑๗}

๑.๖.๑๑ พระมหาสมชาย ธีรภาโส (บุญเกลี้ยง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย” ผลจากการศึกษาได้ผลสรุปว่า พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยมีความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุอย่างสูงยิ่ง นอกจากนั้นยังเชื่อมั่นในอำนาจของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในสถูปเจดีย์ และพบว่าผู้มีพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชาจะมี

^{๑๖} ขรรค์ชัย อภิสุภาพ, “ความเชื่อเกี่ยวกับศาลเจ้าเงินในเขตเทศบาลนครสงขลา อ.เมืองสงขลา จ. สงขลา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตสงขลา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘.

^{๑๗} จวน คงแก้ว, “ศึกษาวิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑๗.

ความสุขความเจริญในชีวิต ดังนั้น พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงพยายามประพฤติปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์ เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เพราะเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า^{๑๘}

๑.๖.๑๒ พระมหาสุทิตย์ อาภาภโร และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” ผลจากการศึกษาได้ผลสรุปว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่า และการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ไหว้พระสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญปัญญา และการจัดกิจกรรมเชิงประเพณี เป็นต้น โดยใช้สื่อที่สำคัญ ๔ ประเภท คือ ๑) สื่อบุคคล ๒) สื่อธรรมชาติ ๓) สื่อประเพณี และกิจกรรม ๔) สื่อมวลชน^{๑๙}

๑.๖.๑๓ พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม” ผลจากการศึกษาได้ผลสรุปว่า ทำให้ทราบว่าความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาทนี้มีการพัฒนามาตามลำดับ เริ่มจากหลักความเชื่อหรือหลักศรัทธาเป็นสิ่งธรรมสากล มีทุกศาสนาในโลก และเป็นจุดเริ่มต้นในการนับถือพระศาสนาหรือพัฒนาตนเอง จะเห็นได้ว่าหลักคุณสมบัติของอุบาสกอุบาสิกาข้อแรกก็เริ่มจากความเชื่อเช่นกัน แต่ทางพระพุทธศาสนาเป็นความเชื่อที่มากับปัญญา คือวิเคราะห์ตามเหตุตามปัจจัย แล้วจึงสรุปเป็นความเชื่อ^{๒๐}

๑.๖.๑๔ วิบูลย์ ลี้มพานิชย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย” ผลจากการศึกษาได้ผลสรุปว่า การสร้างเจดีย์มีมาก่อนสมัยพุทธกาล มีต้นกำเนิดมาจากประเพณีการเผาศพ และเก็บอัฐิไว้เคารพบูชาของพวกอารยันที่นับถือศาสนาพราหมณ์ เจดีย์ที่สร้างขึ้น ในยุคแรก ๆ จะเป็นเนินดินและบรรจุอัฐิของผู้ที่เคารพนับถือไว้ภายใน ในประเทศไทยได้รับการเผยแพร่ มาจากทั้งอินเดียและศรีลังกาซึ่งมีอิทธิพลต่อกษัตริย์รวมทั้งประชาชนในอาณาจักรสุโขทัยเป็นอย่างมาก โดยมีรูปแบบการสร้างเจดีย์คล้ายกับเจดีย์ที่ศรีลังกา ลักษณะเป็นรูปครึ่งหนึ่งของ

^{๑๘} พระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง), “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

^{๑๙} พระมหาสุทิตย์ อาภาภโร (อบอู่่น) และคณะ, “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย”, *รายงานการวิจัย*, (ทุนวิจัย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๐} พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน), “ศึกษาวิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๖.

รูปทรงกลม ซึ่งในประเทศไทยนิยมเรียกว่าทรงระฆังหรือทรงลังกา รูปแบบการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย ได้ส่งอิทธิพลต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยต่อมา จนกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่นิยมประพาดิปฏิบัติของสังคมไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน^{๒๑}

๑.๖.๑๕ วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัย กรณีศึกษาวัดมหาธาตุ” ผลจากการศึกษาได้ผลสรุปว่า สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏภายในวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่หลากหลาย ซึ่งแสดงถึงพัฒนาการรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีในสมัยต่าง ๆ ต่อมา โดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ เช่น การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนา อิทธิพลต่าง ๆ จากภายนอกที่รับเข้ามา นำมาผสมผสานรูปแบบต่าง ๆ ทำให้เกิดรูปแบบเฉพาะของสุโขทัย^{๒๒}

๑.๖.๑๖ อุดร จันทวัน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่อง อรุณชาตินิทาน : ภาษาทางศาสนาและอิทธิพลต่อสังคม” ผลจากการศึกษาได้ผลสรุปว่า ความเชื่อมโยงระหว่างดินแดนที่เป็นแหล่งกำเนิดพระพุทธศาสนาคือชมพูทวีป กับดินแดนสุวรรณภูมิประเทศ โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบส่วนสำคัญตั้งแต่สมัยโบราณนั้น ถือเป็นปัจจัยหลักในการเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนในเขตอารยธรรมลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง จากการนับถือเทพ หรือนับถือธรรมชาติมานับถือพระพุทธเจ้า ขณะเดียวกัน จาริต ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีประชา ศรัทธา ความเชื่อ ภาษา ศิลปวัฒนธรรมก็ถูกหล่อหลอมและรังสรรค์โดยหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาแทน จนเป็นเหตุให้วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นมุขปาฐะ ศิลากาพย์ และที่เป็นลายลักษณ์อักษรบนใบลาน สมุดข่อย หนังสือก๊อมนั้น เป็นต้น ก็ได้รับการส่งเสริมและแพร่หลายสืบมา^{๒๓}

๑.๖.๑๗ ภัทรสุภา ลีลานภาพรรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การทองเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า การทองเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึงการเดินทางไปท่องเที่ยวยังพุทธสถานใด ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบำเพ็ญบุญกุศล วัตถุประสงค์ ๑๐ หรืออย่าง

^{๒๑} วิบูลย์ ลิ้มพานิชย์, “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนคหบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^{๒๒} วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร, “การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัย กรณีศึกษาวัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

^{๒๓} อุดร จันทวัน, “ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่อง อรุณชาตินิทาน : ภาษาทางศาสนาและอิทธิพลต่อสังคม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนคหบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๖.

ใดอย่างหนึ่งตามคติทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น ยังหมายรวมถึง การเดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปฏิบัติธรรมและเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่สำคัญได้แก่ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นต้นแบบในการเสด็จประพาสไปสู่วัดพุทธศาสนสถาน พระพุทธศาสนาผสมผสานอยู่ในวิถีการ ดำเนินชีวิตของชาวไทยมาแต่โบราณ และกระแสสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้ประชาชนนิยมหาทางออกจากความรีบเร่ง สับสนวุ่นวายด้วยการเดินทางท่องเที่ยว ในลักษณะของการ ท่องเที่ยวเชิงพุทธ จากการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงพุทธในแหล่งวัฒนธรรม กรุงเทพมหานครทั้ง ๓ แหล่ง พบว่านักท่องเที่ยวสามารถดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ได้ด้วยการสักการะ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การสวดมนต์ การฟังธรรมและการบำเพ็ญภาวนา นอกจากนั้น ยังสามารถเยี่ยม ชมและศึกษาแหล่งศิลปวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดคุณค่าทางการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ความสำคัญและคุณค่าของการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่สำคัญ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม และประเพณี ก่อให้เกิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย เอกลักษณ์ของชาติ และสืบทอดปรัชญาคติ และศาสนคติ ด้านเศรษฐกิจ ช่วยลดปัญหาความยากจน และส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านการพัฒนาชีวิตและจิตใจ ก่อให้เกิดกาส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพคนและสังคม ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมอันดี และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านศาสตร์และศิลป์ของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีไทย^{๒๔}

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ในภาวะสังคมปัจจุบันเทคโนโลยีและวิทยาการด้านต่าง ๆ ได้เจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว การหลั่งไหลของอารยธรรมตะวันตกเข้าสู่สังคมไทย โดยขาดการพัฒนา และผสมผสานให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมอย่างเหมาะสม ทำให้ความเชื่อมั่นและศรัทธาในศาสนาเริ่มสั่นคลอน ขาดความรู้ความเข้าใจในหลักการของพระพุทธศาสนา ขาดความรู้สึกร่วมร่วมและความรับผิดชอบต่อศาสนาของตน วิถีชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาไม่แพร่หลายในสังคมให้สมกับที่เป็นศาสนาประจำชาติ

พระพุทธศาสนามีวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดควบคู่มา กับพระพุทธศาสนามากมาย เป็นวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด ช่วยหล่อหลอมอุปนิสัยใจคอของคนไทย ให้มีความรัก ความเมตตา มีความเอื้ออาทร และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเพณีความเชื่อในหมู่พุทธศาสนิกชนที่เคารพบูชารอยพระพุทธบาทมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล จังหวัด

^{๒๔} ภทรรุสสุภา สีสานภาพรรณ, “การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมใน กรุงเทพมหานคร”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

สระบุรีมีรอยพระพุทธรูปที่สำคัญ ๒ แห่ง ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่นับถือของชาวไทยและชาวจีนมานานแล้ว เป็นที่ที่พุทธศาสนิกชนไปนมัสการกราบไหว้บูชาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อระลึกถึงพระองค์ และพระธรรมซึ่งพระพุทธองค์ได้ประทานไว้แก่ชาวโลก ในสมัยโบราณมีความเชื่อกันว่า ถ้าใครได้ไปกราบรอยพระพุทธรูปถึง ๓ ครั้งจะได้ขึ้นสวรรค์

วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่า และการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว การเดินทางไปท่องเที่ยวยังพุทธสถานใด ๆ นอกจากเพื่อบำเพ็ญบุญ เพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปฏิบัติธรรม และเข้าร่วมศาสนพิธี งานประเพณีต่าง ๆ แล้วยังสามารถเยี่ยมชมและศึกษาแหล่งศิลปวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย ด้านเศรษฐกิจ ช่วยลดปัญหาความยากจน และส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพคนและสังคม ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมอันดี และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านศาสตร์และศิลป์ของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีไทย ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสระบุรีทั้ง ๓ วัด ได้แก่ วัดศาลาแดง วัดพระพุทธรูป และวัดพระพุทธรูป ซึ่งมีพุทธศิลป์ รอยพระพุทธรูป เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ มีวัฒนธรรมประเพณีที่น่าสนใจ

๑.๗ วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา: วัดพระพุทธรูป วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากเอกสาร (Documentary) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และสอบถามนักท่องเที่ยว โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ศึกษาเอกสาร (Documentary) เช่น หนังสือ ตำรา วารสาร บทความ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสภาพการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ)

ขั้นที่ ๒ ศึกษาทรัพยากรภายในวัดพระพุทธรูปราชวรมหาวิหารวัดพระพุทธรูปบอว่า ศาลาแดงที่จะนำมาใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกดังนี้

๑) สัมภาษณ์เชิงลึก(In-Depth Interview) ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓๓ รูป/คน ได้แก่ พระภิกษุ เจ้าหน้าที่ยะหรื่อเอกชน กรรมการวัด ผู้ประกอบการ และประชาชนในชุมชนรอบวัดเกี่ยวกับประเด็นการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ)

๒) ลงพื้นที่วัดกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓ วัด ใช้แบบสอบถามนักท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา เพื่อใช้ในการอ้างอิง ประกอบวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มนักท่องเที่ยว โดยกำหนดลงเก็บตัวอย่างในพื้นที่เป้าหมายที่กำหนดไว้ซึ่งทั้งสามวัดเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว และมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากมาเยี่ยมชมวัด

ขั้นที่ ๓ สรุปประเด็นการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ) ว่าเป็นอย่างไร และมีประเด็นที่น่าปรับปรุงหรือส่งเสริมอะไรบ้าง

ขั้นที่ ๔ ศึกษาค้นคว้าเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ)

ขั้นที่ ๕ สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ) เกี่ยวกับประเด็นที่ควรได้รับการปรับปรุงและส่งเสริม

ขั้นที่ ๖ ปรัชญาผู้เชี่ยวชาญ เพื่อยืนยันและแนะนำเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ) ที่ควรได้รับการปรับปรุงและส่งเสริม

ขั้นที่ ๗ ดำเนินการศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวของพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ) ในวัดศาลาแดงวัดพระพุทธบาท และวัดพระพุทธรักษา เกี่ยวกับประเด็นที่ควรปรับปรุงและส่งเสริม

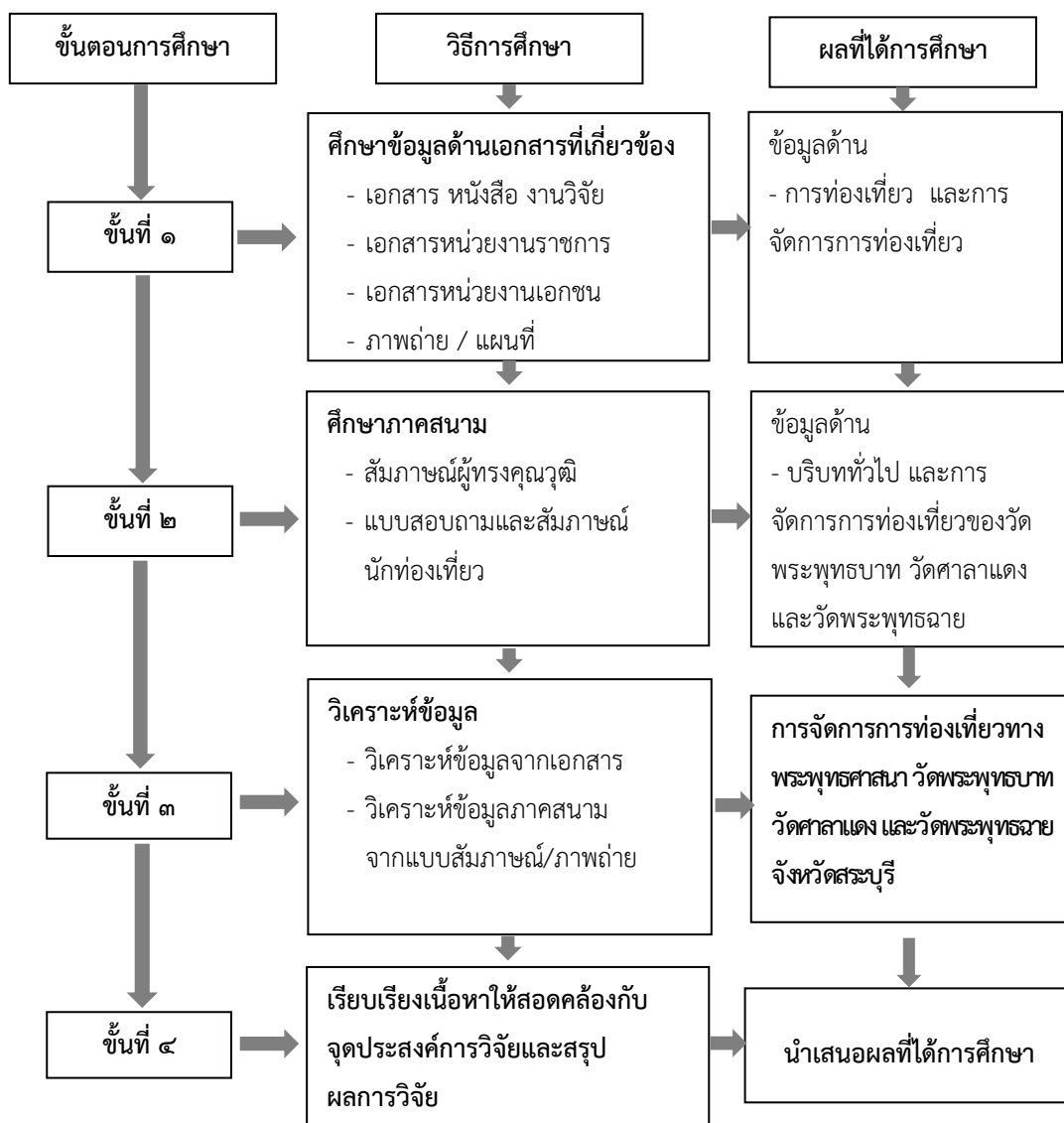
ขั้นที่ ๘ เมื่อรวบรวมข้อมูลได้ทั้งหมด นำข้อมูลจากขั้นที่ ๑-๗ มาดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้เหตุผลตามหลักตรรกะ เรียบเรียง สรุปผล เพื่อให้ได้รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธรักษา และวัดศาลาแดงเชิงเนื้อหา สร้างข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ต่อไป โดยใช้วิธีเขียนแบบพรรณนา

ขั้นที่ ๙ สรุปผลการวิจัย และนำเสนอผลการวิจัยที่ได้ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ ที่ได้ตั้งไว้ตามลำดับ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล งานวิจัยนี้ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และ สอบถามจากประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้เครื่องมือ ดังนี้

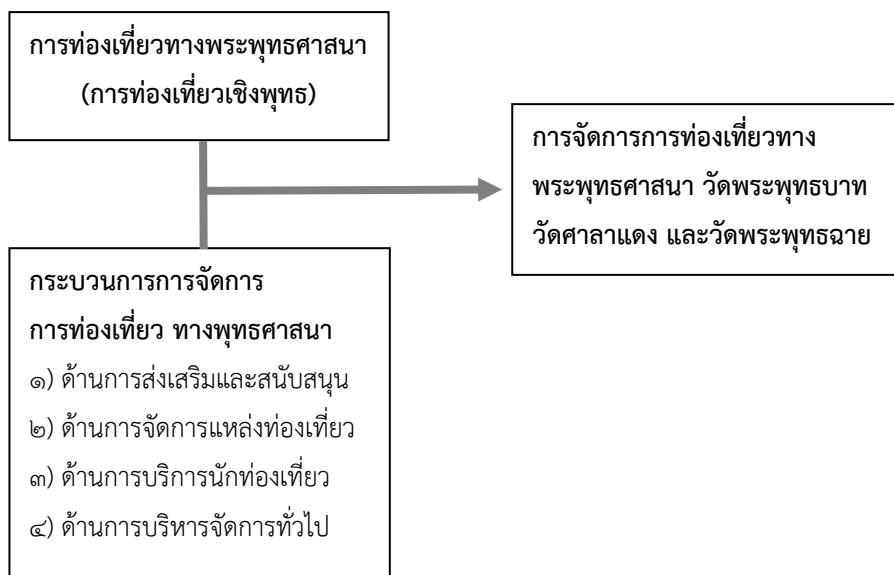
๑. แบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับ (๑) การส่งเสริมและสนับสนุน (๒) การจัดการแหล่งท่องเที่ยว (๓) การบริการนักท่องเที่ยว (๔) การบริหารจัดการทั่วไป

๒. แบบสอบถามนักท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ประกอบบันทึกเทปการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับกลุ่มนักท่องเที่ยว

แผนภูมิที่ ๑ โครงสร้างงานวิจัย

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ ๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๙.๑ ได้ทราบเรื่องการท่องเที่ยวด้านความหมาย ประเภท ลักษณะ และหลักการ

๑.๙.๒ ได้ทราบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธรณาย เกิดจากอะไร

๑.๙.๓ ได้ทราบบริบท อัตลักษณ์ ของวัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธรณาย จังหวัดสระบุรี และการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา วัดศาลาแดง วัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร และวัดพระพุทธรณาย จังหวัดสระบุรี

บทที่ ๒

การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

แหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในปัจจุบันได้ส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยเป็นอย่างมาก เพราะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั่วโลก เกิดเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะมาเยี่ยมชมศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาที่สร้างได้งดงามประณีตตามสถาปัตยกรรมไทยที่แฝงไปด้วยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่บรรพบุรุษได้สร้างสมมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่ลูกหลานจนปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของประเทศไทยที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกมาเยี่ยมชม และนักท่องเที่ยวทั่วโลกยังได้เห็นความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทย และเกิดเป็นข้อสงสัยทำให้เกิดการอยากเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาว่าเพราะเหตุใดคนไทย จึงมีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จนสามารถสร้างวัดวาอารามให้สวยงามเปรียบดังพระราชวังของพระมหากษัตริย์ ทั้งหมดคือสิ่งมหัศจรรย์ที่เกิดการสร้างสรรคลงตัวอย่างเหมาะสมแบบแบ่งแยกออกจากกันไม่ได้ระหว่างวิถีชีวิตของคนไทยกับพระพุทธศาสนา และเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของประเทศไทย

๒.๑ การท่องเที่ยวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

คำว่าท่องเที่ยวปรากฏในบาลีว่า “จร” อ่านว่า “จะระ” ภาษาบาลีปรากฏคำเกี่ยวกับท่องเที่ยว คือ วิจรติ, สยจรติ แปลว่า เที่ยวสัญจรไป^๑ คำว่า “จร” มีปรากฏอยู่ในปฐมโอการของพระพุทธเจ้า หลังจากพระองค์ตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงมีพระดำรัสให้สาวกออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า “จรธ ภิกขเว จาริกัม พุขชนหิตาย พุขชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย เทวมนุสสานิ” แปลเป็นไทยว่า “. . . ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่หยาเวศและมนุษย์. . .”^๒ คำว่าเที่ยวพระพุทธเจ้ามุ่งหมายถึง การเดินทางไปในที่ต่าง ๆ เพื่อประกาศพระธรรมแก่ประชาชนได้รับประโยชน์สูงสุด นำความสุขไปให้ประชาชน ในบรรดาพุทธกิจ ๕ ประการของพระพุทธเจ้า

^๑ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ศ.พิเศษ ดร. และจำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรมบาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑๘.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

กิจในปุรณัต คือ การเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตตามหมู่บ้าน นิคม ตำบล เมือง รัฐ เสด็จจากแคว้นแคว้นหนึ่งไปสู่อีกแคว้นแคว้นหนึ่งเป็นกิจวัตรประจำวันสูงสุด นำความสุขไปให้ประชาชน ในบรรดาพุทธกิจ ๕ ประการของพระพุทธเจ้า กิจในปุรณัต คือ การเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตตามหมู่บ้าน นิคม ตำบล เมือง รัฐ เสด็จจากแคว้นแคว้นหนึ่งไปสู่อีกแคว้นแคว้นหนึ่งเป็นกิจวัตรประจำวัน

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย เถรคาถา ปรากฏข้อความที่พระมหากาฬทายีเถระได้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าไปแสดงธรรมโปรดพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ด้วยการพรรณนาถึงความสวยงามของสถานที่ที่จะเดินผ่าน ความว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้หมู่ไม้ไม่มีดอกและใบสีแดงดั่งถ่านเพลิง ผลัดใบแก่ทั้ง ผลิดอกออกผล หมู่ไม้เหล่านั้นสว่างไสวดั่งเปลวเพลิง ข้าแต่มหาวิระผู้มีส่วนแห่งอรรถรสเป็นต้น เวลานี้เป็นเวลาสมควรอนุเคราะห์แก่หมู่พระญาติ หมู่ไม้มีดอกบานสะพรั่งนารื่นรมย์ใจส่งกลิ่นหอมฟุ้ง تلปไปทั่วทุกทิศผลัดใบแก่ทั้ง ผลิดอกออกผล ข้าแต่พระองค์ผู้แก่แล้วกล้า ถึงเวลาที่พระองค์จะเสด็จหลีกไปจากที่นี่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ฤดูนี้ไม่หนาวนัก ไม่ร้อนนัก เป็นฤดูที่สบายเหมาะแก่การเดินทาง พระประยูรญาติทั้งฝ่ายศากยวงศ์และโกศลยวงศ์ จะได้เฝ้าพระองค์^๓

ในมหาปริณิพพานสูตร ปรากฏข้อความซึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จไปหมู่บ้านต่างๆ ก่อนไปถึงเมืองกุสินาราที่ซึ่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังนี้ “เสด็จสวนอัมพลัญฐิกา...บ้านโกฏฐคาม...กุฎาคารศาลา ปามหาวันใกล้เมืองเวสาลี...ปาวาลเจดีย์...”^๔ และได้ตรัสแก่พระอานนท์ที่ระหว่างต้นสาละคูในที่ปรินิพพานเกี่ยวกับสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง อันเป็นที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาไปสักการะด้วยจิตเลื่อมใส จนเหล่านั้นเมื่อตายจะไปสู่สวรรค์ ความว่า

อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง อะไรบ้าง คือ

๑. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตประสูติในที่นี้’
๒. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตได้ตรัสรู้อุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้’
๓. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้’
๔. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้’

^๓ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๒๗-๕๒๘/๔๓๒.

^๔ ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๖-๑๑๖/๗๖-๙๔.

อานนท์ สังฆเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้ เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ๑ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาจะมาดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตประสูติในที่นี้’...ว่า ‘ตถาคตได้ตรัสรู้อุตตร สัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้’ ...ว่า ‘ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้’ ...ว่า ‘ตถาคตเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้’ อานนท์ ขนเหล่าใดเหล่าหนึ่งจาริกไปยังเจดีย์จักมีจิตเสื่อมใสตายไป ขนเหล่านั้นทั้งหมดหลังจากตายไปแล้วจะไปเกิดใน สุขคติโลกสวรรค์^๕

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป็นการท่องเที่ยวไปเพื่อ จุดประสงค์ในการประกาศพระธรรมให้ชุมชนในที่นั้น ฉะนั้นกลุ่มพระสงฆ์เป็นกลุ่มที่มีการท่องเที่ยว ตลอดเวลาเพื่อประกาศพระธรรม และได้นำผลการท่องเที่ยวไปในสถานที่ต่าง ๆ มาเล่าในที่ประชุม สงฆ์ฟัง เป็นการเล่าประสบการณ์ให้ภิกษุทั้งหลายได้รับทราบ

๒.๒ ศาสนสถานในพระพุทธศาสนา

ศาสนสถานในพระพุทธศาสนามีมาแต่สมัยพุทธกาล ดังในพระไตรปิฎกปรากฏข้อความ เกี่ยวกับเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ต้องการสร้างวิหารถวายแด่พระภิกษุ จึงให้ภิกษุไปทูลถามพระผู้มี พระภาค ความว่า “...ภิกษุ...ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ต้องการ จะให้สร้างวิหารถวาย ข้าพระพุทธเจ้าจะพึงปฏิบัติอย่างไร...ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดง ธรรมิกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ‘ภิกษุทั้งหลายเรานุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ...’”^๖

พระพุทธเจ้าให้เหตุผลที่อนุญาตให้เหล่าสงฆ์สาวกรับเสนาสนะ ๕ ชนิด ป้องกันความ หนาวความร้อนและสัตว์ร้ายดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกความว่า

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนา เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ด้วยพระคาถาเหล่านี้ ว่า วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้ายนอกจากนั้น ยังป้องกันงู ยุงและฝนในคราวหนาว เย็นนอกจากนั้น ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้นการถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลีกเร้น อยู่ เพื่อความสุขเพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้งพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทาน อันเลิศเพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตนพึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูต ให้อยู่ในที่นี้เกิดอีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเสื่อมใสในภิกษุพหูสูตผู้ปฏิบัติตรง พึงถวาย ข้าว น้ำ ผ้าและเสนาสนะอันควรแก่ท่านเหล่านั้นท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุ บรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา ซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๑.

^๖ วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๔๔/๙๐.

ครั้งพระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ด้วยพระคาถาเหล่านี้เสร็จแล้ว ทรง
 ลูกจากอาสนะเสด็จกลับ^๗

จากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น
 พระมหากษัตริย์ไทย ขุนนาง จนถึงสามัญชน ได้สร้างถาวรวัตถุ เพื่อบูชาพระพุทธศาสนาด้วยศิลปะ
 ไทยจนกลายเป็นพุทธสถาปัตยกรรมไทยที่มีความวิจิตรงดงามตระการตาจนเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่
 สำคัญในปัจจุบัน เมื่อไปท่องเที่ยวตามวัดจะพบสิ่งปลูกสร้างลักษณะต่าง ๆ จำนวนมาก ศาสนาสถาน
 ทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

๑. พระเจดีย์หรือเจดีย์ เจดีย์เป็นสิ่งปลูกสร้างภายในวัดที่คนไทยเห็นมาตั้งแต่ครั้งโบราณ
 มีลักษณะใหญ่่น้อยแตกต่างกัน และก่อสร้างตามประเพณีนิยมตามยุคสมัย พจนานุกรมฉบับ
 ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมาย เจดีย์ หมายถึง สิ่งซึ่งก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟาง
 มียอดแหลม บรรจุสิ่งที่เคารพนับถือมีพระธาตุ เป็นต้น^๘

อีกความหมาย เจดีย์ หมายถึง สถาปัตยกรรมไทยซึ่งมีรูปทรงสี่เหลี่ยมคล้ายรูปกรวยแหลม
 นิยมใช้เป็นหลักประธานของวัด ในฐานะที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าหรือในฐานะสื่อ
 สัญลักษณ์แทนพระสัพพัญญูเจ้า^๙ และกล่าวได้ว่า เจดีย์ ตามความหมายในพระพุทธศาสนา คือ
 สถานที่หรือสิ่งอันควรแก่การเคารพบูชา ใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และ
 บรรจุพระธาตุ อัฐิธาตุ ของผู้ที่ควรแก่การเคารพบูชา เจดีย์จึงเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า
 และเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไป ณ ที่ใด จึงมีการสร้างเจดีย์ไว้เพื่อ
 การเคารพบูชา สำหรับในดินแดนไทยได้พบหลักฐานการสร้างเจดีย์มาแล้วตั้งแต่เมื่อแรกรับ
 พระพุทธศาสนาและสืบต่อมาทุกยุคสมัย^{๑๐}

พระสถูปเจดีย์ ตามปกติจะสร้างขึ้นเป็นประธานตรงศูนย์กลางเขตพุทธาวาส โดยทั่วไป
 แยกออกได้เป็น ๕ ประเภทตามตำแหน่งที่ตั้งและหน้าที่ คือ

^๗ วิ.จุ.(ไทย) ๗/๒๕๕/๙๑-๙๒.

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร:
 ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๓๒.

^๙ สมคิด จิระทัศนกุล, วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗.

^{๑๐} ศักดิ์ชาย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน,
 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ฟลิคส์เซ็นเตอร์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑.

๑) เจดีย์ประธาน หมายถึง พระเจดีย์ที่ถูกกำหนดให้เป็นอาคารหลักประธานของวัด จึงมักเป็นพระเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในผัง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ ณ บริเวณกึ่งกลางผังหรือบนแนวแกนหลัก ด้านหลังพระอุโบสถหรือพระวิหาร ตำแหน่งเจดีย์ประธาน มีปรากฏในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ชื่อ มหาเจดีย์สี่รัชกาล

๒) เจดีย์ราย หมายถึง พระเจดีย์ขนาดย่อมที่ประกอบในผังในฐานะพระเจดีย์รอง โดยจะวางอยู่เรียงรายรอบอาคารประธาน มีปรากฏเจดีย์รายในวัดอรุณราชวราราม เจดีย์รายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

๓) เจดีย์ทิศ หมายถึง พระเจดีย์รองสำคัญในผังที่ถูกกำหนดให้ตั้งประกอบในผังที่ทิศทั้ง ๔ หรือมุมทั้ง ๔ ของผัง อย่างที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “เจดีย์มุม” มีปรากฏในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม

๔) เจดีย์คู่ หมายถึง พระเจดีย์ที่ทำเป็นคู่ๆ ตั้งอยู่ทางด้านหน้าอาคารสำคัญอย่างพระอุโบสถพระวิหาร หรือพระปรางค์

๕) เจดีย์หมู่ หมายถึง พระเจดีย์ที่สร้างเป็นกลุ่มหรือหมู่ในบริเวณเดียวกัน โดยเน้นความสำคัญของทั้งกลุ่ม ไม่ได้เน้นที่องค์ใดองค์หนึ่งโดยเฉพาะ มีปรากฏในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม^{๑๑}

๒. พระปรางค์หรือปรางค์ ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายคำว่า “ปรางค์” หมายถึง สิ่งก่อสร้างมียอดสูงขึ้นไปมียอดทรงคล้ายฝักข้าวโพดและมีเพกาอยู่ข้างบน ถ้ามีเจดีย์ยอดเช่นนั้น เรียกว่า เจดีย์ยอดปรางค์^{๑๒}

พระปรางค์ คือ สิ่งก่อสร้างที่ใช้เป็นหลักประธานของวัดเสมอด้วยพระเจดีย์หรือพระมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

พระปรางค์ เดิมถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ” ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งจักรวาล ตามความเชื่อในศาสนาฮินดู เขาพระสุเมรุจะเป็นจุดศูนย์กลางจักรวาล จะล้อมรอบด้วยภูเขาก่ออีก ๖ ชั้น แต่ละชั้นจะกั้นด้วยมหาสมุทร โดยชั้นนอกสุดจะมีมหาสมุทรใหญ่ชื่อ “สีทันดร” ค้นอยู่ก่อนจะถึงขอบภูเขา ศิลปะสถาปัตยกรรมรูปแบบเช่นนี้ถูกใช้และพัฒนาเรื่อยมานับแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ ในสมัยของพระเจ้ายโสรวรมัน เพื่อใช้แทนความหมายของพระมหากษัตริย์ของขอมในฐานะ “ผู้เป็นเจ้าของจักรวาล” หรือนัยหนึ่งผู้ทรงเป็นภาคอวตารของพระผู้เป็นเจ้าของ ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นพระโพธิสัตว์ตามคติพุทธศาสนาเถรวาทที่เผยแผ่เข้าไปมีบทบาทในอารยธรรมเขมร ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ถึงแม้ว่าคติความเชื่อทางศาสนาจะเปลี่ยนไป แต่รูปแบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมโดยโครงสร้าง

^{๑๑} สมคิด จิระทัศนกุล, วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, หน้า ๓๗-๔๒.

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๗๑๕.

หลักก็ยังคงไม่เปลี่ยนรูป เพียงแต่เปลี่ยนบทบาทจากเทวสถานเป็นพุทธสถานเท่านั้น เพราะต่างก็มีพื้นฐานความเชื่อเรื่องแผนภูมิจักรวาลคล้ายคลึงกัน ทางพุทธศาสนาเชื่อว่ามิเชาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล ดังนั้นรูปแบบลักษณะและแผนผังของปราสาทและปราสาทซึ่งประดิษฐานเทวรูปหรือศิวลึงค์ จึงถูกนำมาใช้ได้กับแนวความคิดในเรื่องของศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนา ในฐานะหลักประธานของวัดในวัฒนธรรมของไทยได้อย่างกลมกลืน จัดเป็นพระเจดีย์รูปแบบหนึ่งเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูปภายใน ทั้งเรียกกันทั่วไปอีกชื่อหนึ่งว่า “พระพุทธรูปรางค์”^{๑๓}

สรุปได้ว่า พระปรางค์ คือ พระเจดีย์รูปแบบหนึ่งซึ่งได้รูปแบบสถาปัตยกรรมมาจากเขมรจากเทวสถานเปลี่ยนเป็นพุทธสถานตามความเชื่อของพระพุทธศาสนา ซึ่งรูปแบบการก่อสร้างองค์พระปรางค์นั้นเริ่มมีมาตั้งแต่ต้นสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ พระองค์ได้ทรงนำรูปแบบการสร้างพระเจดีย์มาจากสุโขทัยมาเผยแพร่ยังกรุงศรีอยุธยา จนเป็นที่นิยมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้

๓. พระวิหารหรือวิหาร ใช้เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรม และทำพิธีต่าง ๆ ตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมาย วิหาร หมายถึง วัด ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป^{๑๔} ถ้ากล่าวถึงวิหารในปัจจุบัน หมายถึง อาคารที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักประดิษฐานพระพุทธรูปอันเป็นประธานของวัด^{๑๕}

คำว่า วิหาร นี้ แต่เดิม หมายถึง “ที่อยู่” โดยไม่จำกัดบุคคลชั้นใดต่อมาในสมัยพุทธกาล หมายถึง ที่อยู่สำหรับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก ครั้นพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานแล้ว วิหารได้รับการสร้างขึ้นสำหรับเป็นที่ประดิษฐาน “พระพุทธรูปปฏิมากร” คือ รูปแทนองค์พระพุทธเจ้า ดังนั้นคำว่า วิหาร ในความเข้าใจโดยประเพณีนิยม จึงมีความหมายจำเพาะว่า “สถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป”

อย่างไรก็ตามจริงๆ แล้ว แรกทีเดียวพระภิกษุต่างไม่มีที่พักอาศัยอยู่อย่างเป็นการถาวร เพราะต้องอาศัยเพียงใต้โคนต้นไม้เป็นที่พักพิงชั่วคราวดังได้กล่าวมาแล้วนั้นเท่านั้น แต่ทุกครั้งที่เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนซึ่งเป็นช่วงเข้าพรรษา พระภิกษุทั้งหลายต่างได้รับความเดือดร้อนทุกข์ทรมานมาจากความหนาวเย็น จนเป็นอุปสรรคต่อความสงบนิ่งในการฝึกฝนปฏิบัติทางจิต เมื่อพระพุทธองค์ทรงตระหนัก

^{๑๓} สมคิด จิระทัศนกุล, วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, หน้า ๔๕-๕๓.

^{๑๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๑๒๗.

^{๑๕} พริยะ ไกรฤกษ์, กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๑๘.

ถึงปัญหาดังกล่าว ในเวลาต่อมาจึงทรงห้ามมิให้จำพรรษากันภายใต้ร่มไม้ในช่วงระยะเวลาเข้าพรรษา พร้อมทั้งมีพระพุทธรูปยืนกำหนดประเภทของเสนาสนะที่ทรงอนุญาตให้อยู่อาศัยได้ ๕ ชนิด คือ^{๑๖}

๑) วิหาร หมายถึง ที่อยู่อาศัยหรือที่พัก ได้แก่ เรือน ประเภท “กระท่อม” มีหลังคาคลุมอย่างที่เรียกว่ากุฏิหรือกุฎี

๒) อัทธโยค หมายถึง เรือนอาศัยที่มุงหลังคาซึ่งเหลงด้านเดียวอย่าง “เพิงหมาแหงน”

๓) ปราสาท หมายถึง “เรือนหลายชั้น” อย่างเช่น โลหะปราสาท ที่นางวิสาขาสร้างถวายพระพุทธเจ้า เป็นอาคารสูง ๗ ชั้น เป็นต้น

๔) หัมมียะ หมายถึง “เรือนโล้น” ในทางสถาปัตยกรรม คือ เรือนที่ไม่มีมุงหลังคาแต่ทำพื้นหลังคาเรียบแบนขนานกับพื้นเรือน

๕) คูหา หมายถึง “ถ้ำ” ธรรมชาติที่เป็นช่องกลวงเข้าไปในภูเขา

วัดไทยแต่ละแห่งอาจมีวิหารได้มากกว่า ๑ หลัง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการที่จะใช้ประโยชน์ และสนองคติความเชื่อ ฉะนั้นจึงมีสิ่งปลูกสร้างทำเป็นวิหารประเภทต่าง ๆ ในบริเวณพุทธาวาสดังต่อไปนี้

วิหารหลวง หมายถึง วิหารที่มีด้านท้ายเชื่อมติดกับพระสถูป พระเจดีย์หรือพระปรางค์ เช่น วิหารหลวงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย^{๑๗} พระวิหารที่ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบรองรับร่วมในผังเขตพุทธาวาสที่ใช้เสริมหลักประธานของวัดไม่ว่าจะเป็นพระเจดีย์ พระปรางค์หรือพระมณฑปให้มีความสำคัญยิ่งขึ้น ดังนั้นการเรียกชนิดของพระวิหารว่าเป็น “พระวิหารหลวง” นั้นมีหลักเกณฑ์อยู่ว่าพระวิหารนั้นจะต้องตั้งอยู่ด้านหน้าหรือด้านหลังพระเจดีย์ พระปรางค์หรือพระมณฑป อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น^{๑๘} และวิหารหลังที่สร้างบนพื้นที่ที่อยู่ทางด้านหน้าพระสถูปเจดีย์หรือมหาธาตุเจดีย์ ออกไปทางทิศตะวันออก มักทำให้มีขนาดกว้างยาวและสูงเป็นพิเศษ แต่ทั้งนี้มิได้อาศัยคำว่า “หลวง” ซึ่งแปลว่า “ใหญ่” เป็นเครื่องกำหนดความใหญ่โตของวิหาร คำว่า “วิหารหลวง” เป็นชื่อเฉพาะหรือวิสามันนามของวิหารประเภทนี้เท่านั้น ตัวอย่างเช่น วิหารหลวงในวัดมหาธาตุอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย^{๑๙}

^{๑๖} สมคิด จิระทัศนกุล, **วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**, หน้า ๘๗-๘๘.

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**, หน้า ๑๑๒๗.

^{๑๘} สมคิด จิระทัศนกุล, **วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**, หน้า ๙๐.

^{๑๙} จุลทรศน์ พยาธรรณท์, **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน**, หน้า ๒๔.

สรุปได้ว่า พระวิหาร คือ วิหารหลังที่สร้างบนพื้นที่ด้านหน้าหรือด้านหลังพระเจดีย์ พระปรางค์หรือพระมณฑป จากการศึกษาพบวิหารหลวงปรากฏในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดอรุณราชวราราม

วิหารทิศ หมายถึง วิหารที่สร้างออกมาทั้ง ๔ ด้านของพระสถูปหรือพุทธเจดีย์ เช่น วิหารทิศวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร วิหารที่อยู่ตรงกลางของพระระเบียงทั้ง ๔ ด้าน และวิหารหลังที่สร้างขึ้นเป็นบริวารของปูชนียสถาน และอุโบสถสถาน อยู่ต่อออกไปทางทิศเหนือทิศใต้ และทิศตะวันตก เว้นแต่ทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นตำแหน่งที่ตั้งวิหารหลวง^{๒๐}

วิหารคด หมายถึง วิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป มีลักษณะหักเป็นข้อคอก โดยมากตั้งอยู่ ๔ มุม ของเขตพุทธาวาสหรืออาจมีหลังเดียวก็ได้^{๒๑} หรืออีกความหมายคือ วิหารขนาดย่อมๆ ที่สร้างไว้ตามมุมใดมุมหนึ่งในเขตพุทธาวาส ลักษณะเป็นหลังยาวหักเป็นข้อคอก รับกับมุมในเขตพุทธาวาส^{๒๒} จากการศึกษาพบในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

วิหารราย หมายถึง วิหารขนาดเล็กเคียงกับวิหารน้อย ตั้งอยู่เรียงรายภายในพุทธาวาสโดยรอบ เช่น วิหารรายวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา^{๒๓} อีกความหมายคือ วิหารขนาดย่อมที่สร้างขึ้นในพระอารามใดอารามหนึ่ง เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ไม่ได้อยู่ในฐานะพระวิหารประธานในวัด พระวิหารรายนี้จะมีภายในผังพุทธาวาสที่หลังก็ได้ รวมทั้งตำแหน่งก็ได้กำหนด แต่มีคตินิยมในการสร้างพระวิหารขนาดเล็กตั้งเรียงรายเป็นแถวยาวแนวชิดกำแพง โดยแต่ละหลังจะวางอยู่ด้านหน้าเจดีย์ที่ใช้บรรจุอัฐิธาตุของบรรพบุรุษผู้สร้าง พระวิหารรายเหล่านี้จึงสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการใช้เป็นที่ทำบุญอุทิศบุญกุศลแด่เจ้าของอัฐินั้นๆ นั่นเอง^{๒๔}

๔. พระมณฑปหรือมณฑป หมายถึง เรือนเครื่องยอดขนาดใหญ่มีรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสหลังคาเป็นทรงจอมแห ประกอบด้วยชั้นเชิงกลอนหลานชั้นเป็นต้น^{๒๕} หรืออีกความหมายคือ ชื่อเรียกงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทหนึ่ง ที่เอื้อให้สำหรับประโยชน์ใช้สอยซึ่งเกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป พระไตรปิฎกหรือรอยพระพุทธรูปจำลอง พระมณฑปโดยทั่วไปมักเป็น

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๑๒๗.

^{๒๒} จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, หน้า ๒๕.

^{๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๑๒๗.

^{๒๔} สมคิด จิระทัศนกุล, วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, หน้า ๙๒.

^{๒๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๘๗๖.

อาคารรูป ๔ เหลี่ยมจัตุรัส มีหลังคาเป็นเรือนยอดแหลมอย่างทรงปิรามิดซ้อนเป็นชั้นๆ เรียกว่า “หลังคาทรงบุษบก” เนื่องด้วยบุษบกกับพระมณฑปใช้รูปแบบ สัดส่วน และองค์ประกอบที่เป็นแบบแผนเดียวกัน แตกต่างกันในส่วนและการใช้สอยที่ไม่เหมือนกัน กล่าว คือ บุษบกใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดเล็กหรือขยายใหญ่ขึ้นขนาดสำหรับคนเข้าไปนั่งได้ ๑ คน อย่างเช่นให้พระเข้าไปนั่งเทศน์ ซึ่งจะเรียกชื่อใหม่ว่า “ธรรมาสบุษบก” หรือสำหรับให้พระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นประทับในพระราชพิธีบางอย่างก็เรียกว่า “พระที่นั่ง” ลักษณะสำคัญของบุษบกก็ คือ จะเปิดโล่งทุกด้านไม่ทำฝาผนังกันและมีฐานสูง ส่วนพระมณฑปนั้นเป็นอาคารขนาดใหญ่ประมาณ ๔.๐๐ x ๔.๐๐ เมตรขึ้นไป ตั้งบนฐานที่บไม่สูงมากเมื่อเทียบกับส่วนเรือน ที่สำคัญของพระมณฑปจะก่อหรือกันเป็นฝาผนังที่ทุกด้าน อาจมีหรือไม่มีหน้าต่างก็ได้

ในทางสถาปัตยกรรมไทยแล้วอาคารที่เป็นเรือนยอดหรือมีเครื่องยอดนั้นถือ เป็นอาคารที่มีฐานานุศักดิ์สูงสุด ไม่ว่าจะเป็นอาคารทางศาสนาหรืออาคารที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์สำหรับพระมหากษัตริย์แล้วถ้าเป็นอาคารเครื่องยอด มักจะใช้เป็นพระที่นั่งที่สำคัญๆ ต่างๆ เครื่องยอดที่ใช้ก็มีทั้งอย่างปราสาทยอดบุษบกและยอดปราสาท เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งไอศวรรค์ทิพยอาสน์ (บางปะอิน) ซึ่งเป็นยอดบุษบก ส่วนพระที่นั่งเวียงยันทวีเชียรปราสาท (เขาวัง) พระที่นั่งวิหารสมเด็จ (อยุธยา) ในพระราชวังหลวงกรุงเก่าจะมียอดเป็นปราสาทฯ^{๒๖} จากการศึกษาพบในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดอรุณราชวราราม

๕. พระอุโบสถหรือโบสถ์ หมายถึง เรียกสถานที่ที่พระสงฆ์ประชุมกันทำสังฆกรรมเช่น สวดพระปาฏิโมกข์ อุปสมบท ว่า โรงอุโบสถหรืออุโบสถ เรียกย่อว่าโบสถ์นิยมใช้กับวัดราษฎร์^{๒๗} และพระอุโบสถ คือ ชื่อเรียกอาคารในงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นสถานที่เฉพาะสำหรับพระภิกษุสงฆ์ใช้ทำ “สังฆกรรม” คำว่า “อุโบสถ” ความจริงแล้วมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนาใน ๔ ลักษณะ คือ^{๒๘}

- ๑) หมายถึง วันพระซึ่งเป็นวันที่พระสงฆ์และคฤหัสถ์มาประชุมกัน เพื่อแสดงธรรมและรับฟังธรรม
- ๒) หมายถึง การแสดงพระปาฏิโมกข์ของพระสงฆ์ตามพระธรรมวินัยทุก ๆ ๑๕ วัน
- ๓) หมายถึง การรักษาศีล ๘ ของเหล่าฆราวาสในทุก ๆ วันพระ
- ๔) หมายถึง สถานที่ซึ่งพระสงฆ์ทำสังฆกรรมร่วมกัน

^{๒๖} สมคิด จิระทัศนกุล, วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, หน้า ๕๕-๖๑.

^{๒๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๔๒๕.

^{๒๘} สมคิด จิระทัศนกุล, วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย, หน้า ๖๓-๗๕.

คำว่าอุโบสถจึงเป็นการรวมเอาความหมายของพิธีกรรมมาใช้เรียกสถานที่ซึ่งใช้ทำพิธีกรรมนั้น ๆ เดิมที่เรียกกันว่า “โรงพระอุโบสถ” แต่ต่อมาเรียกให้สั้นเข้าว่า “พระอุโบสถ” และในที่สุดก็ย่นสั้นลงเป็นภาษาปากว่า “โบสถ์” นอกจากนั้นในบางพื้นที่ก็มีคำเรียกพระอุโบสถด้วยชื่ออื่นๆ เช่น ภาคอีสาน เรียกว่า “สิม” ซึ่งที่จริงแล้วก็มีความหมายใกล้เคียงกัน เพราะ “สิม” กลายเสียงมาจาก “สิมา” ที่หมายถึง พื้นที่ที่ใช้ทำสังฆกรรมนั่นเอง

อย่างไรก็ตามความหมายระหว่าง “โรงพระอุโบสถ” กับ “สิมา” ในทางพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาแล้ว “สิมา” จะมีความหมายสำคัญมากกว่า เพราะเป็นเครื่องหมายกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่จะใช้สำหรับทำสังฆกรรม ส่วน “โรงพระอุโบสถ” เป็นเพียงอาคารที่สร้างขึ้นคร่อมลงบนพื้นที่สิมา เพื่อใช้คุ้มแดดกันฝนเท่านั้น เหตุนี้ ในพระธรรมวินัยจึงไม่เคยมีข้อกำหนดเกี่ยวกับลักษณะ ขนาด และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของโรงพระอุโบสถเลย

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ได้ให้ความหมายพระอุโบสถ ว่า อาคารสำหรับพระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีในการทำ “อุโบสถกรรม” เป็นประจำทุกๆ กึ่งเดือน สถานที่ประเภทนี้จึงได้รับการขนานนามตามกิจของพระสงฆ์ ดังกล่าวว่า “อุโบสถ” หรือเรียกโดยย่อว่าโบสถ์ การทำอุโบสถกรรม หมายถึง การที่พระสงฆ์มาประชุมร่วมกันเพื่อสวดปาฏิโมกข์ อันได้แก่ พุทธบัญญัติว่าด้วยวินัยของสงฆ์ ๒๒๗ ข้อ

สถานที่ที่จะใช้เป็นอุโบสถหรือโบสถ์นี้ต้องการพื้นที่เป็นพิเศษ ซึ่งแตกต่างไปจากศาสนสถานประเภทที่กล่าวมาแต่ข้างต้นกล่าว คือ พื้นที่บริเวณที่จะสร้างโบสถ์ต้องเป็นพื้นที่แยกต่างหากจากเขตบ้าน เป็นเขตที่พระเจ้าแผ่นดินประกาศพระราชทานแก่พระสงฆ์เพื่อใช้เป็นที่ตั้งสร้างอุโบสถ เรียกว่า “วิสุงคามสีมา” อย่างไรก็ดี เพื่อความเป็นปกติในการทำสังฆกรรมในบริเวณวิสุงคามสีมา ให้เป็นส่วนเฉพาะสงฆ์จึงต้องกำหนดเขตกันพื้นที่ขึ้นเฉพาะกิจ เรียกว่า “พัทธสีมา” คือ เขตสังฆกรรมที่พระสงฆ์ได้กำหนดไว้เป็นหลักฐานตามวิธีการในพุทธบัญญัติเรื่องสีมา โดยจัดตั้ง “นิมิต” คือ สิ่งที่เป็นเครื่องหมายกำหนดเอาไว้ ดังนั้น เขตแดนอันเป็นที่ตั้งอุโบสถจึงมีแผ่นหินจำหลักรูปใบเสมาปักไว้เป็นเครื่องหมายแต่ละด้าน เพื่อแสดงให้เห็นทราบว่า “นิมิต” คือ เครื่องหมายกำหนดเขตได้ฝังไว้อยู่ข้างใต้ อุโบสถจึงเป็นสิ่งที่ต่างไปจากศาสนสถานอื่นๆ ตรงที่มีใบเสมาปักไว้ล้อมรอบ

อุโบสถที่ได้รับการก่อสร้างขึ้นในสมัยแรกมักทำเป็นอาคารโถง ต่อมาสร้างแบบกั้นฝาครอบโดยเจาะฝาเป็นช่องระบายลมเล็กน้อย ภายหลังวิทยาการการก่อสร้างเจริญขึ้น จึงทำให้มีช่องหน้าต่างด้านข้างเพิ่มได้มาก และช่องประตูที่กว้างและสูงกว่าแต่ก่อน ภายในอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เรียกว่า “พระปฎิมาประธาน” หรือ “พระประธาน” อยู่บน “ฐานชุกชี” และ “รัตนบัลลังก์” ตามลำดับ ซึ่งอยู่ตอนในสุดของอุโบสถ

อุโบสถใช้เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์ทำสังฆกรรม เช่น การสวดปาฏิโมกข์ การอุปสมบท และการกรณากฐิน^{๒๙} เป็นสถานที่พระภิกษุแสดงอาบัติและปริวาสกรรม รวมทั้งเป็นสถานที่วินิจฉัยอธิกรณ์ในวงการสงฆ์ ใช้ในการอุปสมบทและสวดอุทิศกุศลกรรมผ้ากฐินอีกด้วย^{๓๐} พระอุโบสถจะปรากฏในทุกวัด เนื่องจากเป็นสถานที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์

๖. หอพระธรรมหรือหอไตร หอพระไตรปิฎก คือ อาคารที่ใช้เก็บหนังสือ ผูกคัมภีร์ใบลาน มักจะสร้างขึ้นกลางน้ำทั่วทุกภาคเพื่อปกป้องหนังสือมด ปลวก และแมลงที่กัดกินหนังสือแตกต่างกันตรงรูปแบบจากค่านิยมของแต่ละภูมิภาค รวมทั้งวัตถุประสงค์ และฐานานุศักดิ์ของท่านผู้สร้าง^{๓๑} หรือเป็นอาคารสำหรับเก็บพระไตรปิฎก คัมภีร์สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา หอพระไตรปิฎกส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาส หอไตรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมี ๒ ลักษณะ คือ ๑) เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูง ๒) เป็นอาคาร ๒ ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนเป็นอาคารอย่างไทยประเพณี คือ หลังคามีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันประดับลายดอกไม้ลงรักปิดทองประดับกระจก^{๓๒}

๗. ระเบียง หมายถึง พื้นเรือนที่ต่อออกไปทางด้านยาวของเรือนมีหลังคาคลุม โรงแถวที่ล้อมรอบอุโบสถหรือวิหาร ส่วนระเบียงคด หมายถึง ทางเดินที่มีหลังคาคลุมซึ่งปรากฏในศาสนสถานแบบเขมรที่มักสร้างขึ้นวงล้อมรอบอาคารทุกหลังหรือหลายหลังมาก่อน เมื่อชาวไทยได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมเขมรจึงได้นำระเบียงคดมาสร้างในพระอารามของไทย หากแต่ดัดแปลงให้ระเบียงคดหรือพระระเบียงนี้ล้อมรอบอาคารที่สำคัญที่สุดในพระอารามเท่านั้น^{๓๓}

๘. กำแพงแก้ว หมายถึง กำแพงเตี้ยๆ ที่ทำล้อมโบสถ์ วิหารหรือเจดีย์ เป็นต้น เพื่อให้ดูงาม^{๓๔} หรือ สิ่งก่อสร้างสำหรับกั้นเขตแดนออกเป็นสัดส่วน มีลักษณะเป็นกำแพงขนาดเล็กๆ ที่ทำขึ้นสำหรับล้อมเขตที่ตั้งอุโบสถ วิหาร สถูปเจดีย์ มหาธาตุเจดีย์^{๓๕}

^{๒๙} จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๓๐} พริยะ ไกรฤกษ์, กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๑๘.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

^{๓๒} ศักดิ์ชาย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า ๒๔๒-๒๔๔.

^{๓๓} สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปกรรมในประเทศไทย ภูมิหลังทางปัญญา-รูปแบบศิลปกรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๘), หน้า ๓๑-๓๒.

^{๓๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

^{๓๕} จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, หน้า ๒๙.

๙. ศาลาราย หมายถึง ศาลาที่สร้างเป็นหลัง ๆ เรียงเป็นแนวนรอบโบสถ์หรือวิหาร^{๓๖} หรือสิ่งปลูกสร้างลักษณะอย่างโรงรูปทรงสี่เหลี่ยม โดยมากยกพื้นเตี้ยๆ มีหลังคาทรงจั่ว และมักทำเป็นศาลาโถง ไม่นิยมกันฝา ปลูกเรียงรายไปโดยรอบอุโบสถหรือวิหาร สำหรับพุทธศาสนิกชนใช้เป็นเตรียมการบำเพ็ญกุศลหรือนั่งพักผ่อนขณะมาปฏิบัติธรรมในวัด^{๓๗}

๑๐. หอกลอง หอระฆัง และหอกังสดาล คือ หอที่แขวนกลองหรือระฆังของพระอารามสร้างขึ้นเพื่อแจ้งสัญญาณแก่ภิกษุสงฆ์ให้ท้าวตริภุชเวศวรรค์ โดยเฉพาะทำอุโบสถเช้าเย็น หอกลอง หอระฆัง และหอกังสดาล จะมีพัฒนาการจากพระราชนิยมของพระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาล เช่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงดำริที่จะรื้อฟื้นศิลปะครั้งกรุงศรีอยุธยา จึงโปรดให้สร้างหอระฆังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นทรงบุษบก ๕ ยอดย่อมไม้สิบสอง สมัยรัชกาลที่ ๓ มีค่านิยมจากสถาปัตยกรรมจีนเข้ามาผสมผสานกับรูปแบบประเพณีของไทย^{๓๘} กล่าวได้ว่า หอระฆังเป็นอาคารสำคัญที่ต้องมีภายในวัดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หอระฆังจะมีระฆังและกลองเพื่อใช้ตีบอกเวลาให้กับพระภิกษุสามเณรและชุมชนในละแวกนั้น หอระฆังเป็นงานก่ออิฐถือปูน และเป็นอาคารสูง ๒ ชั้น ทรงสูงมาก มีเรือนที่ดัดกลองและแขวนระฆัง^{๓๙}

สรุป จากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ไทย ขุนนาง จนถึงสามัญชน ได้สร้างถาวรวัตถุ คือวัดเพื่อบูชาพระพุทธศาสนาด้วยศิลปะไทยจนกลายเป็นพุทธสถาปัตยกรรมไทยที่มีความวิจิตรงดงามตระการตาจนเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในปัจจุบัน ซึ่ง ได้แก่ พระเจดีย์หรือเจดีย์ ใช้บรรจุสิ่งที่เคารพนับถือมีพระธาตุ พระปรางค์หรือปรางค์ คือ สิ่งก่อสร้างที่ใช้เป็นหลักประธานของวัดเสมอด้วยพระเจดีย์หรือพระมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า พระวิหารหรือวิหาร ใช้เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์ประชุมทำสังฆกรรม และทำพิธีต่าง ๆ ตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป วิหารประเภทต่าง ๆ ในบริเวณพุทธาวาสมี ดังนี้ วิหารหลวง วิหารทิศ วิหารคด วิหารราย พระมณฑปหรือมณฑป เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป พระอุโบสถหรือโบสถ์ เป็นสถานที่ที่พระสงฆ์ประชุมกันทำสังฆกรรม เช่น สวดพระปาฏิโมกข์ หอพระธรรมหรือหอไตร หอพระไตรปิฎก คือ อาคารที่ใช้เก็บหนังสือ ผูกคัมภีร์ใบลาน ระเบียบ หมายถึง

^{๓๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๑๔๒.

^{๓๗} จุลทรศน์ พยาฆรานนท์, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, หน้า ๒๙.

^{๓๘} พริยะ ไกรฤกษ์, กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย, หน้า ๑๘๖.

^{๓๙} ศักดิ์ชาย สายสิงห์, พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน, หน้า

พื้นเรือนที่ต่อออกไปทางด้านยาวของเรือนมีหลังคาคลุม โรงแถวที่ล้อมรอบอุโบสถหรือวิหาร ส่วนระเบียงคด หมายถึง ทางเดินที่มีหลังคาคลุมซึ่งปรากฏในศาสนสถานแบบเขมรที่มักสร้างขึ้นเป็นวงล้อมรอบอาคารทุกหลังหรือหลายหลัง กำแพงแก้ว หมายถึง กำแพงเตี้ย ๆ ที่ทำล้อมโบสถ์ วิหาร หรือเจดีย์ เป็นต้น เพื่อให้ดูงาม หรือ สิ่งก่อสร้างสำหรับกันเขตแดนออกเป็นสัดส่วน ศาลาราย หมายถึง ศาลาที่สร้างเป็นหลัง ๆ เรียงเป็นแนวนรอบโบสถ์หรือวิหาร หรือสิ่งปลูกสร้างลักษณะอย่างโรงรูปทรงสี่เหลี่ยม โดยมากยกพื้นเตี้ย ๆ มีหลังคาทรงจั่ว และมักทำเป็นศาลาโถง ไม่นิยมกันฝา ปลูกเรียงรายไปโดยรอบอุโบสถหรือวิหาร สำหรับพุทธศาสนิกชนใช้เป็นที่เตรียมการบำเพ็ญกุศลหรือนั่งพักผ่อนขณะมาปฏิบัติธรรมในวัด หอกลอง หอระฆัง และหอกังสดาล คือ หอที่แขวนกลองหรือระฆังของพระอาราม สร้างขึ้นเพื่อแจ้งสัญญาณแก่ภิกษุสงฆ์ให้ทำวัตรร่วมกัน

๒.๓ แนวคิดและลักษณะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ หากพิจารณาความหมายของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาตามคำนิยามของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาในหนังสือโครงการส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษแล้วจะพบว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาก็คือ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ ซึ่งได้กล่าวถึง นิยามความหมาย จำนวนผู้ประกอบการ ประมาณการ ขนาด ตลาดของการท่องเที่ยว ปัญหาและอุปสรรค ความต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ศูนย์บริการวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ให้ความหมาย^{๔๐} ของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน(Religious Place) เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถาน และเกจิอาจารย์ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องเนื่องกับศาสนา ได้แก่ สถานที่ตั้งของอาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้น ๆ โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ ตามกิจกรรมการใช้งานที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวเชิงศาสนายังหมายถึง การเดินทางเพื่อการบำบัตจิตใจโดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการ

^{๔๐} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๔๙), หน้า ๒๘.

ผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งการฝึกตนนี้จะต้องเข้าไปฝึกปฏิบัติตนภายในพุทธสถานโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. แหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน หมายถึง อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา คือ ที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้นๆ ศาสนสถานของศาสนาพุทธ ได้แก่ วัด เจดีย์ พระธาตุ ปรางค์ เช่น วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน และพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

๒. แหล่งท่องเที่ยวประเภทสถานปฏิบัติธรรม หมายถึง สถานที่สำหรับบำบัตจิตใจโดยการเข้าฝึกปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการฝึกฝนจิตใจให้สงบ สถานที่ปฏิบัติธรรม เช่น เสถียรธรรมสถาน สำนักปฏิบัติวิปัสสนาคลองตาลอง เป็นต้น

ศุภลักษณ์ อัครางกูร ได้กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา^{๔๑} ไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นการปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรกๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้มักจะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนาเข้าอยู่ด้วย ผู้ที่นับถือศาสนาต่าง ๆ มักจะมีความเชื่อในการทำกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามกิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไปเนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนา หรือความเชื่อนั้นลดลง สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาได้มีเพียงผู้ที่นับถือศาสนานั้นเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่นๆ ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตสงบใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปต่างให้ความนิยมสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเป็นที่พึงพิงทางจิตใจกันมาก

กฤษณา รักษาโหม และคณะ กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางพุทธศาสนา หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถานและครูบาอาจารย์ การทำกิจกรรมด้านศาสนา เช่น การปฏิบัติกรรมฐาน รวมถึงการศึกษาประวัติความเป็นมาของศาสนสถานต่างๆ และสามารถประยุกต์หลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้^{๔๒}

^{๔๑} ศุภลักษณ์ อัครางกูร, **พฤติกรรมนักท่องเที่ยว**, (ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๙๙.

^{๔๒} แมชชีกฤษณา รักษาโหม และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔.

สรุป จากแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา มีผู้ให้ความหมายและได้นิยามไว้หลายแง่มุม ผู้วิจัยได้รวบรวมและนำเสนอความหมายของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาไว้พอสังเขป คือ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา หมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถาน และเกจิอาจารย์ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยใช้วัดหรือศาสนสถาน ซึ่งประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พักของนักบวชตามศาสนานั้น ๆ ศาสนสถานของศาสนาพุทธ ได้แก่ วัด เจดีย์ พระธาตุ พระปรางค์ โดยอาจจะมิใช่พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อความเชื่อของแต่ละบุคคลต่างกันไป ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมาก็เพื่อความสุขของการท่องเที่ยวที่ใช้เวลาในการพักผ่อนหย่อนใจในอีกรูปแบบหนึ่ง

๒.๓.๒ ลักษณะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ได้จำแนกลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาหรือการท่องเที่ยวทางธรรม ๖ ประการ คือ

๑. เป็นการท่องเที่ยวแบบจาริกในทางที่ตึงามหรือบุญจาริก คือจาริกที่เป็นบุญ กล่าวคือเป็นการจาริกไปพร้อมกับการบำเพ็ญบุญ เพื่อความเจริญทั้งในทาน ศีล สมาธิ ปัญญา ศรัทธา ในพระพุทธศาสนาให้ยิ่ง ๆ ขึ้น

๒. เป็นการเดินทางตามคุณลักษณะแห่งชาวพุทธ คือ ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ของส่วนรวม ไม่เป็นการท่องเที่ยวไปเรื่อย ๆ แบบคนไม่รู้แจ้งแห่งตลอด แต่เป็นการท่องเที่ยวที่มากกว่าการได้ไปเยือนไปพบเห็น แต่เป็นการเดินทางทั้งภายนอกและภายใน ทั้งกายภาพและนามธรรมจากใจ จากการได้พบ ได้เห็น ได้เรียนรู้ ได้ลองปฏิบัติ ได้สัมผัส ได้ชิมลองในคุณค่าความหมายที่แท้จริงของสิ่งที่ได้พบเห็นเรียนรู้ เกิดกระบวนการภายในที่นำสู่การตื่นตระหนกและเปลี่ยนแปลงจากภายในเป็นแรงบันดาลใจในการยกระดับพัฒนาชีวิต จิต ปัญญาสู่ความรุดรุดพลอดทุกข์ เพื่อบรรลุซึ่งอิสรภาพของชีวิตอย่างแท้จริง

๓. สิ่งที่ควรแก่การรู้เห็นในการท่องเที่ยวทางธรรม คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ประวัติศาสตร์ และเรื่องราวในพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอน ตลอดจนครูบาอาจารย์ อย่างผสมผสานกลมกลืนเพื่อการน้อมนำมาสู่การปฏิบัติในชีวิต

๔. ควรมีการนำประเพณี จารีต วิถีวัฒนธรรม ระบบคุณค่าของสถานที่ที่ทำการท่องเที่ยวมาประกอบอย่างให้คุณค่าความหมายและจริงจัง เฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีอย่างหลากหลายและมากมาย ไม่ว่าจะเป็น ฮีต คอง คะลำ คำผญา ตลอดจนหลักฐานรอยธรรมต่าง ๆ

ไม่ว่าจะเป็นรอยธรรมทั้งหลายที่เก่าแก่ตั้งแต่แรกเริ่มพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเมื่อกว่า ๑,๐๐๐ ปีก่อน รอยธรรมของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ตลอดจนกิจกรรมการปฏิบัติและบูชาในรูปแบบต่าง ๆ

๕. ควรให้ความสำคัญตั้งแต่การเตรียมตัวแบบตั้งใจให้คุณค่าและความหมายในการเดินทาง ความใส่ใจในรายละเอียดรอบด้านตลอดการจาริก กิจกรรมการเรียนรู้และบูชา ณ สถานจาริกและการจดจำรำลึกเพื่อน้อมนำกลับมาเป็นเครื่องใช้หรือเตือนใจในภายหลังแบบพิเศษไม่ธรรมดาและทั่วไป

๖. พึงระมัดระวังและป้องกันผลกระทบข้างเคียงต่างๆที่อาจเกิดตามมา โดยเฉพาะจากการท่องเที่ยวในแนวอื่นๆ ที่มักเน้นความสนุกสนานบันเทิงรื่นเริงใจ มุ่งปริมาณผลประโยชน์เชิงมูลค่าและพาณิชย์กรรม มากกว่าคุณค่าและสารประโยชน์ทางธรรม^{๔๓}

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้กล่าวถึงลักษณะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญ ๙ ประการประกอบไปด้วย

๑. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี โดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้สามารถสืบทอดถึงอนุชนคนรุ่นหลัง

๒. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าด้วยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือให้กระทบน้อยที่สุด

๓. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิต ของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าจะต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว ต้องศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย

๔. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

^{๔๓} มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) โดยภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

๕. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว และได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอันเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

๖. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยจะต้องเน้นในเรื่องอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๗. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่จะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับ ทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามการคาดหวังของนักท่องเที่ยว

๘. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่และความสะอาดของพื้นที่ โดยต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในทุกๆ ด้าน และต้องดูแลรักษาความสะอาดของแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ

๙. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยต้องป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวด เพื่อให้นักท่องเที่ยวอบอุ่นใจ^{๔๔}

สรุปลักษณะของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็นรูปแบบการเรียนรู้โดยการทัศนศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวผู้ที่เดินทางมาที่วัดและสถานปฏิบัติธรรม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติ และวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ และสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา ตลอดจนการเรียนรู้ในนิมิตต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย การเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นการสร้างพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมก่อให้เกิดความยั่งยืนของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเกิดเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่การพัฒนาในด้านอื่น ๆ รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว นับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวทั้งในด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเชิงพุทธที่เกี่ยวข้อง เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

^{๔๔} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เพรส แอนด์ ดีไซน์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕๗.

และได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอันเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชน ท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับโดยต้องเน้นในเรื่องอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๒.๔ การท่องเที่ยวและทรัพยากรการท่องเที่ยว

๒.๔.๑ ความหมายของการท่องเที่ยว

ราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยว ไว้ว่า ก.เที่ยวไป^{๔๕} ข. ไปเพื่อหาความสนุกเพลิดเพลินตามที่ต่าง ๆ^{๔๖}

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ จะกระทำเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจการงาน และการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งโดยไม่มีคำว่าระยะทางจะใกล้หรือไกล และการเดินทางเพื่อจะเป็นการค้างแรมหรือไม่ก็ตาม^{๔๗}

ดร.นิคม จารุมณี ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวประกอบด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย ๓ ประการ คือ

- ๑) การเดินทางจากที่อยู่ปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
- ๒) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
- ๓) การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตาม ที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้^{๔๘}

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวโดยผู้ท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้รับผลตอบแทน แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ และเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น^{๔๙}

^{๔๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๑๐.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๔.

^{๔๗} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, คือถิ่นฐาน คือบ้านเรา อบต. กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: แพลนโมทิฟ, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๔๘} ดร.นิคม จารุมณี, การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^{๔๙} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, วิถีไทยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐), หน้า ๖.

ศิริ ฮามโพธิ์ ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวในทางสังคมวิทยาว่า การท่องเที่ยวนั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในลักษณะดังต่อไปนี้

๑. เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งปกติจะไม่เคยพบกันมาก่อน
๒. เป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ในกลุ่มชาติพันธุ์ วิถีชีวิต ภาษา ความแตกต่างในด้านเศรษฐกิจ ฯ
๓. พฤติกรรมของกลุ่มคนที่ต้องการผ่อนคลายจากความตึงเครียดทางเศรษฐกิจและสังคมในชีวิตประจำวัน
๔. พฤติกรรมของคนต่างถิ่นที่ประสานกันระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ตนได้รับจากการดำรงชีวิตของคนต่างถิ่น^{๕๐}

กุลวรร สุวรรณพิมล ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวมีความหมายกว้างขวางมาก แต่สามารถกำหนดได้โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญ ๓ ประการ ซึ่งเป็นเงื่อนไขตามหลักสากล โดยเฉพาะขององค์การการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (International Union of Official Travel Organization หรือ IUOTO) คือ ต้องเป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ต้องเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ ต้องเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่มีใช้เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้^{๕๑}

ดุษฎี ชุมสาย, ม.ล. และ ญิบพันธ์ พรหมโยธี ได้ให้ความเห็นว่า การท่องเที่ยวเป็นคำที่มีความหมายกว้างไม่เฉพาะเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่การท่องเที่ยวยังหมายถึง การเดินทางเพื่อการประชุม เพื่อศึกษาหาความรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อติดต่อธุรกิจ ตลอดจนการเยี่ยมญาติพี่น้องก็ถือว่าการท่องเที่ยวทั้งสิ้น^{๕๒}

สรุป การท่องเที่ยวนี้เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังสถานที่ต่าง ๆ เป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจและพึงพอใจของผู้เดินทาง ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ กระทำเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจการงานโดยผู้ท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้รับผลตอบแทน แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนาน การท่องเที่ยวมีหลายแง่มุม อีกแง่มุมหนึ่งคือ การท่องเที่ยวอาจต้องใช้ในการเดินทางเพื่อการประชุม เพื่อศึกษาหาความรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อติดต่อธุรกิจ เพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ตลอดจนการเยี่ยมญาติพี่น้องก็ถือว่าการท่องเที่ยวทั้งสิ้น

^{๕๐} ศิริ ฮามโพธิ์, **สังคมวิทยาการท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙.

^{๕๑} กุลวรร สุวรรณพิมล, **หลักการมัคคุเทศก์**, (กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

^{๕๒} ดุษฎี ชุมสาย, ม.ล. และ ญิบพันธ์ พรหมโยธี, **ปฐมนิเทศการท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓.

๒.๔.๒ องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

พิมพ์พรณ สุจารินพงศ์ กล่าวว่า องค์ประกอบของการท่องเที่ยว มีดังนี้

๑. นักท่องเที่ยว แบ่งได้เป็น ๖ ประเภท

๑) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Visitor) หมายถึง บุคคลที่มีได้พำนักรถรอยู่ในราชอาณาจักร

๒) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่ค้างคืน (International Tourist) หมายถึง นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่เข้ามาในราชอาณาจักรไทยแต่ละครั้งอย่างน้อย ๑ คืน แต่ไม่เกิน ๖๐ วัน

๓) นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศไม่ค้างคืน (International Excursionist) หมายถึง นักท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่เข้าอยู่ในราชอาณาจักรไทยแต่ละครั้งโดยมิได้ค้างคืน

๔) นักท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Visitor) หมายถึง บุคคลทุกสัญชาติที่พำนักรถรอยู่ในราชอาณาจักรไทย และเดินทางไปยังสถานที่หนึ่งในอีกจังหวัดหนึ่ง ซึ่งมีใช่เป็นถิ่นที่อยู่ประจำ

๕) นักท่องเที่ยวภายในประเทศค้างคืน (Domestic Tourist) หมายถึง นักท่องเที่ยวภายในประเทศที่ไปค้างคืนนอกที่พำนักรถรปัจจุบันแต่ละครั้งอย่างน้อย ๑ คืน

๖) นักท่องเที่ยวภายในประเทศไม่ค้างคืน (Domestic Excursionist) หมายถึง นักท่องเที่ยวภายในประเทศที่มีได้พักค้างคืนนอกที่พำนักรถรปัจจุบัน

๒. การตลาดการท่องเที่ยว เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญของการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะเข้ามาท่องเที่ยวมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับตลาดท่องเที่ยวจะชักชวนจูงใจนักท่องเที่ยวมากแค่ไหน ซึ่งมีวิธีสำคัญคือ

๑) การให้บริการข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว เช่น แหล่งท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว การคมนาคมขนส่ง ความปลอดภัยทางด้านการท่องเที่ยว อัยาศัยไมตรีของผู้คน เป็นต้น

๒) การโฆษณาประชาสัมพันธ์ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร แผ่นพับ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น เพื่อเชิญชวน กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในแหล่งท่องเที่ยวของตน

๓. ทรัพยากรการท่องเที่ยว แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) ทรัพยากรการท่องเที่ยวตามธรรมชาติ คือ แหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเช่น ทะเล น้ำตก หาด เกาะ แก่ง ป่าไม้ เป็นต้น

๒) ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตและทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศาสนสถาน เป็นต้น

๔. สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เช่น การบริการด้านการขนส่ง บริการที่พักแรมบริการร้านอาหารและภัตตาคาร บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ บริการร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก รวมไปถึงการอำนวยความสะดวกด้านพิธีการเข้า-ออกประเทศ และให้ความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว

๕. การต้อนรับอย่างมีไมตรีจิต เพราะเมื่อนักท่องเที่ยวมาใช้บริการและกลับบ้านแล้วสิ่งที่เขาจะรำลึกถึง คือ ความประทับใจของผู้ให้บริการ ดังนั้น ควรที่จะมีการคำนึงถึงแรงงานที่มีหน้าที่บริการนักท่องเที่ยว ให้มีลักษณะที่สุภาพอ่อนน้อม ซื่อสัตย์ บุคลิกที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีจิตใจที่พร้อมจะบริการผู้มาใช้บริการอยู่เสมอ^{๕๓}

สรุป องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยว ได้แก่ นักท่องเที่ยว การตลาดการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว และการต้อนรับอย่างมีไมตรีจิต

๒.๔.๓ ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยว

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมาย ทรัพยากร หมายถึง สิ่งทั้งปวงอันเป็นทรัพย์สินหรือมีค่า^{๕๔}

อิสริยา เลหาติรานนท์ ได้กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งซึ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้มาท่องเที่ยวในพื้นที่ต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงในระดับโลก ทรัพยากรการท่องเที่ยวแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ (๑) ทรัพยากรการท่องเที่ยวซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (๒) ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่ ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น ประดิษฐ์คิดค้น และยึดถือปฏิบัติกันเป็นระยะเวลายาวนาน เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศาสนสถาน และประเพณี ศิลปะ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และกิจกรรมต่าง ๆ^{๕๕}

กฤษณา รักษาโณม และคณะ กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมนั้น เป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าที่สำคัญของทุกชนชาติที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิต และเทคโนโลยีการจัดการของผู้คนในสังคม เป็นแหล่งรวมศิลปวิทยาการในสาขาต่าง ๆ ทั้งในด้านโบราณคดี วัฒนธรรม จารีตประเพณี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดนั้น นับว่ามีคุณค่าและมีบทบาทที่สำคัญยิ่ง เพราะวัด

^{๕๓} พิมพ์พรณ สุจารินพงศ์, มัคคุเทศก์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๘-๑๐.

^{๕๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๕๔๔.

^{๕๔} อิสริยา เลหาติรานนท์, สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/?knowledge=ทรัพยากรการท่องเที่ยว> - ๑ [๒๗ กันยายน ๒๕๖๐].

เป็นแหล่งที่เชื่อมโยงเรื่องราวความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและเป็นสถานที่รวบรวมมรดกศิลปวัฒนธรรม และศิลปกรรมอันวิจิตรงดงามเพียบพร้อมด้วยคุณค่าทางศิลปะที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาและความเป็นอัจฉริยะของบรรพบุรุษอันเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมโยงสายใยของอดีตกับปัจจุบันไม่ให้ขาดออกจากกัน นอกจากนี้วัดบางแห่งยังประกอบด้วยสภาพแวดล้อมทั้งทางภูมิสถาปัตยกรรมและทางธรรมชาติที่สวยงาม วัดจึงเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าทางศิลปะที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ^{๕๖}

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์ ได้กล่าวเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว ไว้ในหนังสือชื่อ “การท่องเที่ยว” ในตำรา เอกสารวิชาการ สรุปว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) หมายถึง สิ่งที่น่าสนใจ ที่ก่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวซึ่งนอกจากจะเป็นทั้งวัตถุดิบ และเป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะ “ขาย” ให้แก่นักท่องเที่ยว อาจจะกล่าวได้ว่าเป็น “สินค้า” ที่มีคุณลักษณะพิเศษ ที่สามารถดึงดูดให้ “ลูกค้า” หรือนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา “ซื้อ” กันถึงที่ตั้งอยู่ของสินค้า^{๕๗}

ราณี อธิชัยกุล ได้กล่าวถึงความหมายทรัพยากรการท่องเที่ยว ไว้ในหนังสือชื่อ “การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน” สรุปว่า ความหมายทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม และวัฒนธรรมประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเด่น และสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้มาเยือน^{๕๘}

สรุป ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งทั้งปวงอันเป็นทรัพย์ซึ่งสามารถจับต้องได้ หรือไม่สามารถจับต้องได้ที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจที่จะเดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชม ศึกษา เรียนรู้หรือการอื่นใดที่มีใช้มีวัตถุประสงค์เพื่อการทำงาน ซึ่งแบ่งออกได้ ๒ ประเภท คือ (๑) ทรัพยากรด้านวัตถุ หมายถึง สิ่งที่สามารถจับต้องได้ แบ่งออกเป็น สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ทะเล น้ำตก ภูเขา เป็นต้น สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น เจดีย์ วิหาร พระอุโบสถ เป็นต้น (๒) ทรัพยากรด้านจิตใจ หมายถึง ทรัพยากรที่ไม่สามารถจับต้องได้ ต้องมาเรียนรู้ สัมผัสด้วยตนเอง ซึ่งอาจไม่ได้มีขึ้นทุกวัน เช่น วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น นักท่องเที่ยวต้องมาเรียนรู้ในช่วงเทศกาล

^{๕๖} กฤษณา รักษาโฉมและคณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม””, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๕๗} วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์, “การท่องเที่ยว” ในตำรา - เอกสารวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร: ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ, หน่วยศึกษานิเทศก์, ๒๕๓๓), หน้า ๘๙ - ๙๐.

^{๕๘} ราณี อธิชัยกุล, การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยวและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘.

นั้น ๆ ทรัพยากรประเภทนี้จึงจับต้องไม่ได้แต่มีคุณค่าทางด้านจิตใจอย่างสูงต่อคนในแต่ละถิ่น
นักท่องเที่ยวที่พร้อมจะเรียนรู้วิถีใหม่จะได้สัมผัสในทรัพยากรด้านจิตใจ

๒.๕ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสระบุรี

๒.๕.๑ ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสระบุรี

ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของแต่ละวัดจะมีลักษณะความโดดเด่นทางพุทธศิลปกรรมไม่เหมือนกัน เช่น วัดพระพุทธบาทมีรอยพระพุทธบาทเปื้อนซ้าย และมณฑปที่สวยงาม วัดพระพุทธฉายมีเงาพระพุทธรูปที่เงื่อมผาพร้อมทั้งตำนานในสมัยพุทธกาล วัดศาลาแดงมีพระพุทธรูปนาคปรกเศียรวิเศษ ซึ่งมีประวัติน่าสนใจ เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักที่เป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยวมีความต้องการหรือปรารถนาจะมาเยี่ยมชม และแต่ละวัดก็จะมีทรัพยากรการท่องเที่ยวรองลงไปให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้และเยี่ยมชมให้มีอรรถรสยิ่งขึ้น วัดทุกวัดจะมีทรัพยากรที่มีความโดดเด่นซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวต้องการเข้าไปเที่ยวชมก่อนทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่น ๆ และทรัพยากรอื่น ๆ จะเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวมีความต้องการเที่ยวชมในอันดับรอง ๆ ลงไป และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวมีความจำเป็นและมีความต้องการใช้บริการเพื่ออำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว ผู้วิจัยจึงให้ความหมายทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสระบุรี หมายถึง พุทธศิลปกรรมต่าง ๆ ภายในวัด รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยี่ยมชม แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนได้แก่

๑. ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลัก หมายถึง พุทธศิลปกรรมที่นักท่องเที่ยวมีความต้องการจะไปเยี่ยมชมเนื่องจากเป็นพุทธศิลปกรรมที่มีความโดดเด่นหรือมีชื่อเสียงจึงมีความต้องการไปเยี่ยมชมอันดับแรก และมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวอย่างมาก โดยถือเป็นแม่เหล็กในการดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกมาท่องเที่ยววัด

๒. พุทธศิลปกรรมหรือกิจกรรมอื่นที่ไม่ใช่ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักที่มีอยู่ภายในวัดและนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเยี่ยมชม และมีความสำคัญในการช่วยเติมเต็มอรรถรสในการท่องเที่ยวเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวรอง

สรุป จากการศึกษาความหมายทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสระบุรี จึงอธิบายได้ว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสระบุรี หมายถึง พุทธศิลปกรรมภายในวัดที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยี่ยมชม แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ (๑) ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลัก หมายถึง พุทธศิลปกรรมที่นักท่องเที่ยวมีความต้องการจะไปเยี่ยมชม เนื่องจากเป็นพุทธศิลปกรรมที่มีความโดดเด่นหรือมีชื่อเสียง จึงมีความต้องการไปเยี่ยมชมอันดับแรก และมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวอย่างมาก โดยถือเป็นแม่เหล็กในการดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกมาท่องเที่ยววัดในจังหวัดสระบุรี (๒) ทรัพยากรการท่องเที่ยวรอง

หมายถึง พุทธศิลปกรรมอื่นรวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดที่ไม่ใช่ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักที่มีอยู่ภายในวัด และนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเยี่ยมชม และมีความสำคัญในการช่วยเติมเต็มมรดกในการท่องเที่ยววัดในจังหวัดสระบุรี โดยมีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการให้บริการให้นักท่องเที่ยวภายในวัดให้มีความสะดวกสบายเมื่อมาท่องเที่ยวเยี่ยมชมวัด

๒.๕.๒ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสระบุรี

ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดสระบุรี ได้แก่ วัดพระพุทธรูปราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธรูปและวัดศาลาแดง ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงใน ๓ ประเด็นสำคัญ ได้แก่ (๑) บริบททั่วไปของสถานที่ (๒) ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลัก คือ พุทธศิลปกรรมที่นักท่องเที่ยวมีความต้องการจะเยี่ยมชม เนื่องจากเป็นพุทธศิลปกรรมที่มีความโดดเด่น หรือมีชื่อเสียง จึงมีความต้องการไปเยี่ยมชมอันดับแรก และมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวอย่างมาก โดยถือเป็นแม่เหล็กในการดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกมาท่องเที่ยววัดในจังหวัดสระบุรี (๓) ทรัพยากรการท่องเที่ยวรอง คือ สถานที่อื่น ๆ รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดที่ไม่ใช่ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักที่มีอยู่ภายในวัด และนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเยี่ยมชม และมีความสำคัญในการช่วยเติมเต็มมรดกในการท่องเที่ยววัดในจังหวัดสระบุรี โดยมีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับการให้บริการให้นักท่องเที่ยวภายในวัดให้มีความสะดวกสบายเมื่อมาท่องเที่ยวเยี่ยมชมวัด

๒.๕.๒.๑ วัดพระพุทธรูปราชวรมหาวิหาร

๑. บริบททั่วไปของสถานที่

๑) ด้านขอบเขตพื้นที่

ปัจจุบันวัดพระพุทธรูปราชวรบุรี เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี มีประวัติว่าสร้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๑๖๗ สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดเกล้าให้สร้างขึ้นไว้ มูลเหตุที่จะทรงโปรดให้สร้างวัดนี้ เพราะสืบเนื่องมาจากพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นรอยพระพุทธรูปประดิษฐาน ณ ที่ตรงนั้น ทรงพระเจริญพระราชมงคลเลื่อมใสยิ่งนัก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างก่อเป็น คลุ่ (เรือนน้อย) สวมรอยพระพุทธรูปไว้เป็นการชั่วคราวก่อน ภายหลังจากได้เสด็จพระราชดำเนินกลับถึงราชธานี จึงเริ่มงานสถาปนาสถานที่พระพุทธรูปขึ้นเป็นพระมหาเจดีย์สถานและโปรดเกล้าให้สร้างพระมหา

มณฑปครอบรอยพระพุทธรูป พร้อมกับโปรดให้เจ้าพนักงานสร้างพระอาราม สำหรับพระภิกษุ สามเณรอยู่อาศัยเป็นประจำ เพื่อดูแลรักษาพระมหาเจดีย์สถานพร้อมกับบำเพ็ญสมณธรรมสืบไป^{๕๙}

จากหนังสือ “คำให้การชาวกรุงเก่า” ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงประดิษฐาน รอยพระพุทธรูปไว้ ๕ แห่ง มีเนื้อความปรากฏในพระบาลีดังนี้ว่า

สุวรรณมาลิเก คือรอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ที่เขาในลังกาทวีปแห่ง ๑

สุวรรณปพเพ รอยพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ที่ยอดเขาสุวรรณบรรพต (ในสยาม ประเทศนี้) แห่ง ๑

สุนนุกูญ รอยพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ที่ยอดเขาสุนนุกูญแห่ง ๑

โยนกปุเร รอยพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ในโยนกประเทศแห่ง ๑

นมมทาย นทียา รอยพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ในแม่น้ำนมมทานทีแห่ง ๑ รวมเป็น ๕ แห่ง

รอยพระพุทธรูปที่สุวรรณบรรพตในสยามประเทศนี้ สัจจพันธพราหมณ์ได้กราบทูล อารามนาพระพุทธองค์ให้ทรงประดิษฐานไว้ พระมหากษัตริราชเจ้าแต่ปางก่อน จึงได้ทรงสถาปนา พระมณฑป สวมรอยพระพุทธรูปไว้ที่เขาสุวรรณบรรพต และสถาปนาวัตถุเจดีย์สถานขึ้นในที่นั้น ต่อมา ได้อาตองคำแผ่บางเท่าเปลือกกุ้ง ชัดเป็นลายดอกดวงประดับพระมณฑปให้งดงามวิจิตร และภายในพื้นพระมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนั้น ทำเสื่อเงินปูลาดเต็มพื้นที่ผาผนัง พระมณฑปใหญ่เอากระจกบานใหญ่ติดภายในประดับกระจกภายนอก และภายในพระมณฑปใหญ่ ได้ ทรงสถาปนาบุษบกน้อย (สวมรอยพระพุทธรูป) อีกชั้น ๑ ชื่อ ๔ ศอก สูง ๑๐ ศอก บุษบกน้อยนี้หุ้ม ทองคำ และเพดานนั้นห้อยอุบะร้อยด้วยแก้วสีแดง ภายในบุษบกครอบรอยพระพุทธรูป อาตองคำแผ่ ทำเป็นบัว และอาตองแผ่นสลักลายลักษณะพระพุทธรูป และประดับด้วยพลอยแดง ชัดไว้บนรอย พระพุทธรูป

ประตูพระมณฑปประพุทธรูปนั้น ด้านตะวันออกมี ๒ ประตู ด้านตะวันตกมี ๒ ประตู ที่บานประตูนั้นเป็นลายประดับมุก หลังคาพระมณฑปมุงด้วยตะกั่ว ที่ช่อฟ้าและเครื่องบนขัดทอง และ ที่ชบาชั้นทักษิณทำเป็นกำแพงแก้วล้อมรอบ แลหุ้มด้วยตะกั่ว แลที่พื้นภายในกำแพงแก้วนั้น ก็ปูลาด ด้วยตะกั่ว บนหลังกำแพงแก้วทำเป็นพระเจดีย์สีลาอ่อนสูงประมาณ ๒ ศอก ตั้งรายไว้รอบห่างกันราว กำมือหนึ่ง ต่อลงมาถึงเชิงพระมณฑปปราบที่ทำเป็นลานทักษิณอีกชั้น ๑ มีกำแพงแก้วล้อมรอบกว้าง ตามทิศตะวันออกถึงตะวันตก ๒๐ วา กว้างตามทิศเหนือ , ใต้ ๒๐ วา และกำแพงแก้วนั้นหุ้มด้วยดีบุก ขัดทอง และอาตองแดงทำเป็นดอกบัวก้านเหล็กขัดทองปักไว้ที่บนกำแพงโดยรอบมี ๑๕ ศอก มีถ้ำ แห่ง ๑ มีพระพุทธรูปปฏิมากรก่อด้วยอิฐขัดสมาธิใหญ่ ๑ มีพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรสีไข่มุกอยู่ในถ้ำ

^{๕๙} สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ประวัติพระพุทธรูปจังหวัดสระบุรี, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๒๙-๓๐.

อีกแห่ง ๑ มีคลังสำหรับเก็บสรรพพัสดุของพระพุทธบาทหลัง ๑ และมีเจ้าพนักงานผู้เก็บรักษาค้าง และมีที่อยู่ข้าพระและพวกชาวบ้าน พวกขุนโกลนนั้น เป็นส่วนน้ำมัน ขี้ผึ้ง สำหรับถวายบูชาแก่พระพุทธบาท บันไดขึ้นพระพุทธบาทนั้นมีทางด้านใต้ทาง ๑ ทางด้านตะวันตกทาง ๑ ด้านตะวันออก แลเหนือไม่มีบันได แลที่เชิงภูเขาพระพุทธบาทนั้น ได้ทรงสร้างพระอารามไว้ มีพระครูเจ้าคณะชื่อ มหามงคลเทพมุนีองค์ ๑ มีพระสงฆ์ตำแหน่งวินัยธรรม (สำหรับพิทักษ์รักษาพระพุทธบาท) พร้อมด้วย ข้าพระซึ่งได้ยกถวายไว้ และได้ทรงพระราชอุทิศกับปีจันทน์ไว้เป็นประจำเดือนเสมอไม่ขาด พระครู และถาหรณนุกรรมเหล่านั้น ต้องคอยดูแลซ่อมแซมสิ่งซึ่งจะชำรุดหักพังในบริเวณพระพุทธบาทนั้น ด้วย สมเด็จพระมหาธรรมราชา (คือสมเด็จพระเจ้าบรมโกษฐ์) พระองค์เสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราพร้อม ด้วยจตุรงค์เสนา ไปนมัสการพระพุทธบาท และเมื่อพระองค์ประทับแรมอยู่ ๗ ราตรี ได้มีการมหรสพ สมโภชพระพุทธบาท และพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นทานแจกจ่ายแก่ชาวบ้านชาวเมืองคนยาก คนจน คือ เครื่องผ้าพรรณ นุ่งห่ม เครื่องเงินทอง เงินบาท เงินสลึง เงินเฟื้อง ข้าวเปลือก เหล่านี้เป็นต้น เมื่อครบกำหนด ๗ ราตรีได้เสด็จกลับสู่พระนคร^{๖๐}

อาณาเขตของวัด

ทิศเหนือ : ติดต่อกับ จังหวัดลพบุรี

ทิศใต้ : ติดต่อกับ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดปทุมธานี

ทิศตะวันออก : ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดนครนายก

ทิศตะวันตก : ติดต่อกับ พระนครศรีอยุธยาและจังหวัดลพบุรี

วัดพระพุทธบาท มีศาสนสมบัติ ศาสนวัตถุและปูชนียสถานพระมณฑปครอบรอบรอยพระพุทธบาทและโบราณสถานภายในวัด แบ่งออก ๓ เขต คือ

๑. เขตพุทธาวาส คือ บริเวณภายในที่ประดิษฐานพระมณฑปรอยพระพุทธบาทและปูชนียสถาน เช่น พระอุโบสถ พระวิหารป่าเลไลยก์ พระวิหารพระบาทสี่รอย และพิพิธภัณฑสถานแห่งวัดพระพุทธบาท พระวิหารคลังล่าง (วิหารจีน) เป็นต้น

๒. เขตสังฆาวาส คือ บริเวณที่เป็นกุฏิที่อยู่ประจำของภิกษุสงฆ์ มีหอประชุมสงฆ์ ศาลาอบรมพระสงฆ์ โรงเรียนพระปริยัติธรรม สำนักงานจัดผลประโยชน์ และโรงเชของวัดพระพุทธบาท

๓. เขตธรณีสงฆ์ ครั้งที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีพระราชศรัทธาทรงอุทิศพระราชทานไว้เป็นศาสนสมบัติของวัดมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยานับจากมณฑปรอยพระพุทธบาทออกไปด้านละ ๑ โยชน์ (๑๖ กิโลเมตร) ปัจจุบันเหลือเพียงอาณาเขตที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกาพุทธศักราช ๒๔๗๙ กรมที่ดินออกให้เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ จำนวนที่ดิน ๖,๒๖๘

^{๖๐} ปริญญา อ่ำสกุล, คำให้การชาวกรุงเก่า, (นนทบุรี: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์ลายสือ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔๓-๑๔๗.

ไว้ ๒๔ ตารางวา รวมที่ดินเป็นที่ตั้งวัดด้วย ที่ดินแต่ละแปลงมี สค.๑ บางแห่งได้ออกโฉนดแล้ว บางแห่งอยู่ระหว่างการรอรังวัดเพื่อออกโฉนดและบางแห่งขออนุญาตใช้เป็นสถานที่ราชการ^{๖๑}

๒) ประวัติพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี

พระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี เป็นพระมหาเจดีย์สถานมีมาในประเทศไทยแต่โบราณกาล ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แผ่นดินกรุงศรีอยุธยา (พุทธศักราช ๒๑๖๓-๒๑๗๑) ปรากฏว่ามีพระภิกษุสงฆ์ชาวไทยคณะหนึ่ง พวกเดินทางไปยังลังกาทวีป ด้วยหวังจะสักการบูชาพระพุทธรูป ณ เข้าสู่สมณภูมิ การไปคราวนั้นประจวบกับเป็นเวลาซึ่งพระสงฆ์ชาวลังกาทวีปกำลังชวนขวยสอสนประวัติ และที่ตั้งแห่งรอยพระพุทธรูปทั้งปวงตามที่ปรากฏอยู่ในตำนานว่ามีถึง ๕ แห่ง ภายหลังสืบได้ความว่า ภูเขาที่ชื่อว่า สุวรรณบรรพตมีอยู่ในสยามประเทศ ครั้งเมื่อได้พบกับพระภิกษุสงฆ์ชาวไทยในคราวนั้น ต่างพากันสอบถามว่ารอยพระพุทธรูป ที่มีอยู่ ๕ แห่งในสถานที่ต่างๆ กันนั้น ปรากฏว่าที่มิเขาสุวรรณบรรพตแห่ง ๑ ก็ภูเขาภูนี้อยู่ในประเทศไทยแท้ๆ โฉนจึงไม่พยายามสืบเสาะไปนมัสการ กลับพากันออกมาถึงลังกาทวีป เป็นการหมดเปลืองเวลาโดยใช้เหตุ เมื่อพระภิกษุสงฆ์ไทยคณะนั้นได้รับคำบอกเล่าดังนี้ แล้วกลับมาสู่ประเทศไทยจึงนำความขึ้นถวายพระพรแด่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีท้องตราสั่งบรรดาหัวเมืองทั้งปวง ให้เที่ยวตรวจตราต้นดูตามภูเขาต่างๆ ว่าจะมีรอยพระพุทธรูปอยู่ ณ ที่แห่งใด

ครั้งนั้น ผู้ว่าการเมืองสระบุรี สืบได้ความจากนายพรานบุญว่า ครั้งหนึ่งออกไปล่าเนื้อในป่าใกล้เชิงเขา ยิ่งถูกเนื้อตัวหนึ่งเจ็บลำปากหนีขึ้นไปบนไหล่เขา ชุกเข้าเชิงไม้หายไ้ พอบัดเดียวก็เห็นเนื้อตัวนั้น วิ่งออกจากเชิงไม้อย่างเป็นปกติอย่างเก่า นายพรานบุญนึกประหลาดใจ จึงตามขึ้นไปดูสถานที่บนไหล่ที่เนื้อหนีขึ้นไป ก็พบรอยปรากฏอยู่ในศิลาที่ลักษณะเหมือนรูปรอยเท้าคน ขนาดยาวประมาณสักศอก และในรอยนั้นมีน้ำขังอยู่ด้วย นายพรานบุญเข้าใจว่าบาดแผลของของเนื้อที่ถูกตนยิง คงหายเพราะดื่มน้ำในรอยนั้นจึงวกน้ำลงเอามาทาตัวดู บรรดาโรคผิวหนังคือ กลากเกลื้อน ซึ่งเป็นเรื้อรังมาช้านานแล้วก็หายหมดสิ้นไป ผู้ว่าการเมืองสระบุรีจึงสอบสวนความจริงดูก็ตรวจค้นพบรอยนั้นสมดังคำบอกเล่าของนายพรานบุญ จึงมีใบบอกแจ้งเรื่องเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จึงเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไป ณ ที่เขานั้น ทอดพระเนตรเห็นรายนั้นแล้วจึงทรงพระราชวิจารณ์ตระหนักแน่ว่าพระราชหฤทัยว่าคงเป็นรอยพระพุทธรูปเพราะมีลายลักษณะก่งจักร ประกอบด้วยอักขรุตตรสตามหามงคลร้อยแปดประการ ตรงกับเรื่องชาวลังกาทวีปแจ้งเข้ามาด้วยเกิดพระราชศรัทธาปราโมทย์โสมนัสเป็นกำลัง โดยทรงพระราชดำริเห็นว่ารอยพระพุทธรูปที่ย่อมจัดเป็น

^{๖๑} พระครูพิศาลธรรมโฆสิต และคณะ, คู่มือนำเที่ยว วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี, (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๙), หน้า ๒-๗๑.

บริโศกเจดีย์แท้ เพราะเป็นพุทธบาทลัญชยันนีเนื่องมาแต่พระพุทธรองค์ ย่อมประเสริฐยิ่งกว่าอุเทสิกเจดีย์ เช่น พระพุทธรูปและพระสถูปเจดีย์ อันเป็นสิ่งที่สมมติสร้างกันขึ้น สมควรจะยกย่องบูชาเป็นพระมหาเจดีย์สถานจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างก่อเป็นคฤหาสน์น้อย สวมรอยพระพุทธรูปไว้เป็นการชั่วคราวก่อนแล้ว ครั้นเสด็จพระราชดำเนินกลับมายังราชธานี จึงทรงเริ่มงานสถาปนาถาวรที่พระพุทธรูปขึ้นเป็นพระมหาเจดีย์สถานเป็นการใหญ่ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมณฑปยอดเดียวสวมรอยพระพุทธรูปกำหนดเป็นพุทธเจดีย์ และสร้างอารามวัดถ้ำอื่น ๆ เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ เสนาสนสงฆ์ เป็นต้น จัดเป็นสังฆาราม ให้เป็นที่สำหรับพระภิกษุอยู่รวมพรรษาเพื่อทำการบริบาลพระพุทธรูป ทรงพระราชศรัทธาอุทิศเนื้อที่โยชน์หนึ่ง โดยรอบรอยพระพุทธรูปเป็นพุทธเกษตรต่างพุทธบูชา บรรดาถาวรนาถ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลวงจากเนื้อที่นั้นให้ใช้จ่ายเป็นค่าบำรุงรักษาพระมหาเจดีย์สถานที่พระพุทธรูป ทรงยกที่พุทธเกษตรส่วนนี้ให้เป็นเมืองขึ้นจัตวา ชื่อเมืองปรัณตปะ แต่นามสามัญเรียกกันว่า “เมืองพระพุทธรูป” ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา (คงเป็นเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ลดลงเป็นอำเภอขึ้นต่อเมืองสระบุรีในรัชกาลที่ ๕) โปรดเกล้าฯ ให้ชายฉกรรจ์ทุกคนที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเขตที่พระพุทธรูปพ้นจากหน้าที่ราชการอย่างอื่นสิ้น ตั้งให้เป็นพวกขุนโกลนเป็นข้าปฏิบัติบูชารักษาพระพุทธรูปแต่หน้าที่เดียว พระราชทานราชทินนามบรรดาศักดิ์ประจำตำแหน่งผู้รักษาการพระพุทธรูป หัวหน้าเป็นที่ขุนสังพันธ์ศรีรัตนตนไพรวัน เจตยาสนคามวาสี นพคุณาพนมโกลน รองลงมาเป็นที่หมื่นสุวรรณปราสาท หมื่นแผ้วอากาศ หมื่นชินธาดุ หมื่นศรีสัปปบุรุษ ทั้ง ๔ คนนี้ เป็นผู้รักษาเฉพาะองค์พระมณฑป ตั้งนายทวารบาล ๔ นาย เป็นที่หมื่นราชขานาญกมุทนิ นหมื่นอินทรักษา หมื่นบูชาเจดีย์ หมื่นศรีพุทธบาล โปรดเกล้าฯ ให้สร้างคลังสำหรับเก็บวัตถุสิ่งของที่มีผู้นำมาถวายเป็นพุทธบูชา ให้ผู้รักษาลังเป็นที่ขุนอินทพิทักษ์ ขุนพรหมรักษา หมื่นพิทักษ์สมบัติ หมื่นพิทักษ์รักษา ให้มีผู้ประคองยามประจำทั้งกลางวันกลางคืนเป็นพุทธบูชา ตั้งเป็นที่หมื่นสนั่นไพเราะ หมื่นเสนาะเวหา พันเสนาะ รองเสนาะ ทรงกำหนดเทศกาลสำหรับให้มหาชนขึ้นไปบูชารอยพระพุทธรูป เดือน ๓ ครั้ง ๑ และเดือน ๔ ครั้ง ๑ เป็นประเพณีตั้งแต่นั้นมา^{๖๒}

ในรัชสมัยสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี หรือพระเจ้าเสือ พ.ศ. ๒๒๔๖-๒๒๕๑ ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระมณฑป และดัดแปลงจากเดิมที่มียอดเดียวให้เป็นห้ายอด ในรัชสมัยสมเด็จพระภูมิทรธิบดี หรือพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. ๒๒๕๑-๒๒๗๕ ได้ให้เอากระเจกเงาแผ่นใหญ่ประดับฝาผนังข้างในพระมณฑปและปั้นลายปิดทองประกอบตามแนวที่ต่อกระเจก ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๒ หรือพระเจ้าบรมโกศ พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๐๑ ก็ได้มีการปฏิสังขรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสร้างบานประตูของมณฑปเป็นบานประตูประดับมุก จำนวน ๘ บาน

^{๖๒} กำธรเทพ กระต่ายทองและคณะ, หนังสือที่ระลึก พระราชพิธียกจุลมงกุฏและสมโภชพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี, (กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๒), หน้า ๕๗.

ล่วงมาถึงรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ หรือพระเจ้าเอกทัศ พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๓๑๐ เมื่อพ่ายกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ พวกจีนอาสา จำนวน ๓๐๐ คน ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสวนพลู ได้พากันไปยังพระพุทธรูป แล้วลอกทองคำที่หุ้มพระมณฑป และแผ่นเงินที่ปูลาดพื้นพระมณฑปไป แล้วเผาพระมณฑปเสีย เพื่อปกปิดการกระทำของตน

ล่วงมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้โปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไปอำนวยการปฏิสังขรณ์พระมณฑป พระองค์ได้ทรงมีพระราชศรัทธา รับแบกตัวจำลองเครื่องบนหนึ่งตัว แล้วเสด็จพระราชดำเนินตั้งแต่ท่าเรือ ไปจนถึงพระพุทธรูป นับเป็นเยี่ยงอย่างที่ยอดเยี่ยม เป็นที่ปรากฏแก่มหาชนโดยทั่วไป ในการทำนุบำรุงรักษาพระพุทธรูปศาสนา

พระมหากษัตริย์ในพระราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์ ก็ได้ทรงทำนุบำรุงปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่าง ๆ ของพระพุทธรูป ให้อยู่ในสภาพที่ดีเลิศอยู่ตลอดมา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมณูภณเจดีย์ที่อยู่ใกล้พระมณฑปองค์หนึ่ง และสร้างเครื่องบนพระมณฑปใหญ่ กับสร้างพระมณฑปน้อย ทั้งให้เปลี่ยนแผ่นเงินปูพื้นพระมณฑป เป็นสีเงินและได้ทรงยกยอดพระมณฑป พร้อมทั้งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระมณูภณเจดีย์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๓

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธรูป ๔ ครั้ง ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวงและซ่อมแซมผนังข้างในพระมณฑป สร้างบันไดนาคทางขึ้นพระมณฑป จากเดิมที่มีอยู่สองสายเป็นสามสาย และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้เสด็จไปยกยอดพระมณฑป เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐^{๖๓}

๓) การสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ พระมณฑปพระพุทธรูป

พระมณฑปสร้างครั้งแรกในสมัยพระเจ้าทรงธรรมครอบรอยพระพุทธรูปเป็นปราสาทยอดเดียว และได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ แล้วให้ฝรั่งสองกลอง ตัดทางสถลมารคกว้าง ๑๐ วา ตรงตลอดถึงท่าเรือ ให้แนวทางให้ราบเป็นถนนหลวงเสด็จ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสด็จกลับทางท่าเรือทรงพระกรุณาสั่งให้ตั้งพระราชนิเวศน์ ตำหนักฟากตะวันออกให้ชื่อว่า พระตำหนักท่าเจ้าสนุก

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โปรดเกล้าฯ ให้ตกแต่งธารทองแดงเป็นที่เสด็จประพาสและสร้างพระตำหนัก สำหรับเป็นที่ประทับในเวลาเสด็จไปนมัสการรอยพระพุทธรูปโบราณสถานที่สร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง คือ พระวิหารหลวง กำแพงแก้วรอบพระมณฑป ทำด้วยเครื่องหินอ่อน

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้สร้างถนนจากลพบุรีถึงเขาสวรรณบรรพต และสร้างอ่างเก็บน้ำชื่อว่าอ่างแก้วและก่อทำนบกั้นน้ำตามไหล่เขา ได้บูรณปฏิสังขรณ์อาคารนี้เป็นครั้งแรกในรัชกาลสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี (พระเจ้าเสือ พุทธศักราช ๒๒๔๖-๒๒๕๑) โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระมณฑปพระพุทธรูปใหม่ เปลี่ยนยอดพระมณฑปเดิมซึ่งเป็นยอดเดี่ยวให้เป็นพระมณฑป ๕ ยอด ดังนั้นอาคารพระมณฑปพระพุทธรูปในสมัยพระเจ้าเสือ มีรูปลักษณะเป็นพระมณฑป ๕ ยอดเหมือนพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ลักษณะเป็นพระมณฑปมีเสาหอนโดยรอบ ตกแต่งเป็นซุ้มโค้งแบบมณฑปโถง ซึ่งได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภายหลัง

ในรัชกาลสมเด็จพระภูมิทรธิบดี (พระเจ้าท้ายสระ) ได้นำกระเจงกแผ่นใหญ่ที่ประดับอยู่ในนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองลพบุรี ไปประดับฝาข้างในพระมณฑปแล้วปั้นลายปิดทองประกอบเดิมโครงสร้างภายในพระมณฑปก่ออิฐเป็นผนังโค้ง มีรอยก่ออิฐอดโค้งทุกด้าน ข้อสันนิษฐานนี้ ทำให้คิดว่าพระมณฑปที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าทรงธรรมจะเป็นพระมณฑปโถง และแปลงเป็นโค้งเมื่อทำเครื่องใหม่

ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๒ (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พุทธศักราช ๒๒๗๕-๒๓๐๑) ได้ถวายช้างต้นพระบรมจักรวาลเป็นพุทธรูป และสร้างบานประตูพระมณฑปประดับมุก ๘ บาน เป็นบานประตูมุกสมัยอยุธยา ที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พระที่นั่งสุริยamarinทร พุทธศักราช ๒๓๐๑-๒๓๑๐) พม่ายกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา ในปีจอ พุทธศักราช ๒๓๐๔ มีชาวจีน พร้อมใจกันรับอาสาออกมาสู้ข้าศึก โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งค่ายอยู่ ณ ตำบลคลองสวนพลู ขณะที่ข้าศึกยังประชิดพระนครจีนในกองทัพคบคิดกับพรรคพวกประมาณ ๓๐๐ คนเดินทางไปยกรอยพระพุทธรูปลอบทองคำที่หุ้มองค์พระมณฑปน้อย ซึ่งสวมรอยพระพุทธรูป และเลิกแผ่นเงินที่ปูลาดพื้นพระมณฑป นำเอามาเป็นประโยชน์ส่วนตัว แล้ววางเพลิงเผาองค์พระมณฑปเสียหาย

แผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เหตุการณ์บ้านเมืองยังอยู่ในภาวะสงคราม พระองค์ทรงมีพระราชภารกิจต้องป้องกันประเทศชาติ มิให้ข้าศึกรุกราน และฟื้นฟูบ้านเมืองให้เจริญ ไม่ปรากฏว่าเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการรอยพระพุทธรูป แต่โปรดเกล้าฯ ให้ทำหลังคากระเบื้องกันรอยพระพุทธรูปไว้พลาง พระยาราชสงครามเป็นแม่กองปรุงตัวไม้เครื่องบนพระมณฑปไว้ ยังไม่สำเร็จก็เปลี่ยนรัชกาล

รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีพระบรมราชโองการให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จไปบูรณะพระมณฑป

รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมณฑปน้อยสวมรอยพระพุทธรูป

รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดไฟไหม้พระมณฑปน้อย จึงได้มีการสร้างพระมณฑปน้อยขึ้นใหม่ รวมทั้งปิดทองผนังภายในที่ได้ทาชาดไว้แต่ครั้งรัชกาลที่ ๑

รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพิธียกยอดพระมณฑปและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุธาตุไว้ที่พระมณฑปจนเจดีย์

รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปทรงรำบูชาต่อหน้าธารกำนัล โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมผนังข้างในมณฑป ให้เขียนลายของผนังภายในพระมณฑปและเพิ่มทางเดินบันไดนาค อีก ๑ สาย รวมเป็น ๓ ช่องบันได พร้อมทั้งหล่อหัวนาคสัมฤทธิ์ ปลายรัชกาลเครื่องบนพระมณฑปที่เป็นไม้ชำรุดผุพัง โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง พระมณฑปใหม่ เป็นมณฑปซ่อมปรับปรุงใหม่ยังไม่แล้วเสร็จ

รัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระมณฑปต่อมาจนแล้วเสร็จ

รัชกาลที่ ๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้ทรงเปลี่ยนยอด พระมณฑปเดิมเป็นมณฑปเสริมเหล็กพร้อมทั้งซ่อมพระมณฑปทั้งหลัง ในวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๔๓ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังพระที่นั่งเย็น ทรงจุดธูปเทียนบูชานมัสการแล้วมีพระราชดำรัสที่สำคัญตอนหนึ่งว่า “รอยพระพุทธบาทแห่งนี้ ได้ค้นพบในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระเจ้าทรงธรรมได้สร้างพระมณฑปสวมรอยพระพุทธบาทและทรงสถาปนาถาวรวัตถุอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก พระมหากษัตริย์ได้เสด็จไปถวายสักการบูชาและได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์สืบต่อมาเป็นพระมหาเจดีย์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย การที่พระเจ้าทรงธรรมได้ทรงมีพระราชศรัทธาอันแรงกล้า ทรงวางรากฐานปูชนียสถานสำคัญแห่งนี้ไว้เป็นปฐม เป็นพระราชกรณียกิจอันหนึ่งที่น่านุโมทนาอย่างยิ่ง”^{๖๔} จากการปฏิสังขรณ์พระมณฑปพระพุทธบาทมีมาตั้งแต่อดีตกาล เพราะมีความเสื่อมโทรมตามปีซึ่งพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ให้ความสนใจเรื่องของพุทธศาสนาโปรดให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีความสวยงามดงามเช่นเดิม ถึงแม้จะมีกาลเวลาซึ่งผ่านไปยาวนานขนาดไหน พระพุทธบาทก็ได้รับความสนใจจากประชาชนหรือพระเจ้าแผ่นดินนี้คือความเชื่อและศรัทธาถึงพระพุทธเจ้าซึ่งทำให้พระพุทธบาทจังหวัดสระบุรีนั้นไม่เคยจางหายไปจากใจพระพุทธรูปศาสนิกชนแม้แต่บัดนี้

^{๖๔} พระครูพิศาลธรรมโมสิตพร้อมคณะ, คู่มือนำเที่ยว วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี, หน้า ๒-๗๑.

๔) ศรัทธาและความเชื่อรอยพระพุทธรูปของวัดพระพุทธรูปราชวรมหาวิหาร

ความศรัทธาและความเชื่อของคนไทยมีมาแต่ช้านาน ซึ่งคนไทยนั้นมีความเชื่อเรื่องต่างๆ เช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจ หรือเชื่อตามพระพุทธศาสนา เป็นต้น ผู้วิจัยจึงได้ยกความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของวัดพระพุทธรูปราชวรมหาวิหาร ดังนี้

(๑) รอยพระพุทธรูป มีเรื่องราวกล่าวในพระไตรปิฎก สมัยพุทธกาล ตำนานพงศาวดาร ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักตำรากระบวนเสด็จพระราชดำเนินครั้งกรุงศรีอยุธยา ล้วนกล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จประทับรอยพระพุทธรูปไว้ที่เขาสุวรรณบรรพต

(๒) รอยพระพุทธรูป ได้มีการค้นพบในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ที่ยิ่งใหญ่ สถาบันศาสนามีความมั่นคง มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย

(๓) รอยพระพุทธรูป พระมหากษัตริย์เกือบทุกพระองค์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการรอยพระพุทธรูปเป็นประจำทุกปี ถือเป็นพระราชประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน พระมหากษัตริย์ทรงพระราชวิริยะอุตสาหะแรงกล้า ในการอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในแผ่นดินเป็นผลทำให้เกิดความเป็นชาติที่เป็นปึกแผ่น มั่นคง วัฒนธรรมที่ฝังงออยู่ในจิตใจชาวไทย อันเป็นคุณวิเศษแก่ชาติและชาวไทยสืบมาถึงปัจจุบัน

(๔) รอยพระพุทธรูป มีการเขียนการบันทึกไว้ในวรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่กล่าวถึงรอยพระพุทธรูปมากมายหลายเรื่อง

(๕) รอยพระพุทธรูป พระราชพิธีการเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูป มีการกระทำที่ยิ่งใหญ่ เช่น การเสด็จทางชลมารค การเสด็จทางสถลมารค การจัดกิจกรรมเฉลิมฉลองการพ่อน้ำวบนคอช้างของพระมหากษัตริย์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

(๖) รอยพระพุทธรูป สถาบันสถาปัตยกรรม สถาบันศิลปกรรมเน้นความสำคัญพิเศษเช่น การศึกษาพระมณฑป ประกอบด้วยงานจิตรกรรม ประติมากรรมและงานประดับตกแต่งที่ประณีตอย่างน่าชื่นชม ล้วนเป็นวัฒนธรรมที่แสดงภูมิปัญญาของบรรพชน สถานที่หลายแห่งยังปรากฏร่องรอย เช่น ศาลาเปลื้องเครื่อง พระวิหาร ๑๖ ห้อง พระที่นั่งประทับของพระมหากษัตริย์

(๗) รอยพระพุทธรูป การจัดกิจกรรมบูชารอยพระพุทธรูป จัดงานเทศกาลเดือนสาม เดือนสี่ การจัดงานที่ต่อเนื่องยาวนานนับร้อยปี ได้ปลูกความศรัทธา ให้หยั่งรากลึกต่อจิตใจของบรรพบุรุษ และถูกถ่ายทอดสู่ลูกหลานจวบจนถึงปัจจุบัน และจะมีต่อเนื่องในอนาคต

(๘) รอยพระพุทธรูป ได้จัดให้มีการดำเนินการเผยแพร่ โดยผ่านกระบวนการประชาสัมพันธ์มาอย่างดีที่สุด ประชาชนทุกชนชาติ จึงมีความนับถือ มีความเคารพ และบูชาด้วยเจตนารับรู้ศรัทธาโดยไม่มีข้อโต้แย้ง ไม่มีข้อสงสัยใดๆ ทั้งสิ้น ทุกคนประสบความสำเร็จในชีวิต เพราะเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม

(๙) รอยพระพุทธรูป และปูชนียสถานอันทรงพลังแห่งความศักดิ์สิทธิ์ทุกอย่าง ล้วนสุดยอดมีแต่ความมั่งคั่งเป็นเลิศ^{๖๕}

ความศรัทธาและความเชื่ออยู่กับคนไทยมาอย่างช้านานซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่มีความวิทยาศาสตร์ มาพิสูจน์ได้ว่าเหตุใดถึงมีความเชื่อแบบนี้ กล่าวคือ ความเชื่อในเรื่องของพระพุทธเจ้ามีหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ซึ่งมีจริงที่อื่นเดียวทำให้เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นสอดคล้องกับภูมิประเทศของ ประเทศไทยที่ทำให้ชาวพุทธศาสนิกชนนั้นศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งนัก ทำให้เกิดความเชื่อบน รากฐานของความเป็นจริง ผู้วิจัยคิดว่าศรัทธาที่เกิดจากมวลมหาชนคือ ความสบายใจที่ได้เข้ามา นมัสการรอยพระพุทธรูปแล้วมีจิตใจผ่องใส มีอารมณ์เบิกบาน นั้นหมายถึง การได้บุญทางจิตใจไป เมื่อใดก็เกิดความประทับใจเมื่อนั้น แสดงว่านั่นคือผลจากการไปทำบุญนั่นเอง

๕) ความเชื่ออันสืบสืบทอดมาแต่พระพุทธรูป

อดีตงานทำบุญทำทานตามเทศกาลและโบราณของภาคกลาง สยามประเทศ คงหางานใด ยิ่งใหญ่ครึกครื้นไปกว่างานไหว้รอยพระพุทธรูปเป็นไม่มี ยามหน้าแล้งกลางเดือนสาม กลางเดือนสี่ ผู้คนจากทั่วทุกสารทิศจะพากันหลั่งไหลไปกราบรอยพระพุทธรูป ณ บริเวณไหล่เขาสัจจพันธคีรี (เขาสุวรรณบรรพต) พระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาทไว้ให้เป็นบริโกศเจดีย์ที่ระลึก เมื่อทรงดับ รัชชปรินิพพานไปแล้ว

หลายศตวรรษก่อนหน้านี้การขึ้นไปมีไข้เรื่องง่ายต้องเตรียมสัมภาระ ละทิ้งการงาน จัดหาทุนรอนค่าอาหาร ค่าจ้างช้างม้าเรือแพ การเดินทางยากลำบากชั่วชีวิตบางคนอาจมีบุญไปกราบ ได้เพียงครั้งเดียวบางคนไม่มีโอกาสเลย แม้จะมีความตั้งใจสูงเพียงใด หลายคนสูญเสียชีวิตกลางทาง ด้วยโรคร้ายไปมากต่อมาก ประกอบกับแต่ก่อนผู้คนมักจะไปนมัสการรอยพระพุทธรูปกันเป็น หมู่ใหญ่ มีทั้งคนดี ผู้ร้ายใจบาปปะปนกันไปอันตรายย่อมมีมากเป็นธรรมดา กาลสมัยปราศจาก ยวดยานแบบใหม่ แต่ละคนถ้าไม่เดินเท้า ก็มักจัดจ้างช้างเกวียนไปกัน

ความตั้งใจเมื่อไปถึงได้กราบรอยพระพุทธรูป ตั้งจิตอธิษฐานกันไปตามใจปรารถนาเมื่อ ออกจากพระมณฑปประชาชนทั้งหลายจะตีระฆังที่แขวนเรียงรายไว้ ด้วยหวังประกาศบุญให้เทพดา ทุกชั้นได้อนุโมทนาและทำทานแก่บรรดาญาติกนิพ ในสมัยโบราณ มีความเชื่อกันว่าได้ไปกราบ รอยพระพุทธรูปถึง ๓ ครั้งในชีวิตจะได้ขึ้นสวรรค์ ทุกคนจึงเพียรพยายามอย่างยิ่ง แต่ละคนจึงนิยม พำนักรออยู่ที่วัดพระพุทธรูปฯ หลายๆ วัน อันสืบสืบทอดมาแต่ก่อนในการไปทำบุญไปกราบไหว้ รอยพระพุทธรูปสุนทรภู่กล่าวไว้ว่า

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒-๗๑.

พี่เข้าเคียงเบื่องขวาฝ่าพระบาท	อภิวาทหัตถ์ประนังขึ้นทั้งสอง
กราบกราบแล้วก็ตริกรำลึกปอง	เดชะกองกุศลที่ตนทำ
มาคารพพบพุทบาทแล้ว	ขอคุณแก้วสามประการช่วยอุปถัมภ์
ฉันทเกิดมาชาตินี้ก็มีกรรม	แสนระยำยุบยับด้วยอัปจน

“อธิษฐานแล้วก็ลาฝ่าพระบาท เทียวประพาสในพนมพนาสน์” คือได้เทียวป่าเขา เทียวถ้ำตลอดไปซื้อหาของป่าแปลก ๆ ไปฝากผู้ที่ไม่ได้มา

ร้อยกว่าปีก่อนงานเทศกาลนมัสการรอยพระพุทบาทคงศึกคึกไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ซึ่งท่านสุนทรภู่พรรณนาไว้ว่า

“....ประจวบจนสุริยนเย็นพยับ	ไม่ได้ศัพท์แข่งแซ่ด้วยแดรสังข์
ปีระนาดฆ้องกลองประโคมดัง	ระฆังหึ่งหึ่งลงครางคริม
มโหรีปีโชนจับใจแจ้ว	วิเวกแว่วกลองโยนตะโพนกระหิม
ทุกที่ทับสับบุรุษก็พูดพึม	รูกชาครึมครอบแสงพระจันทร์...”

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยมีความเห็นว่า เหตุการณ์ที่ผ่านมานั้นการมากราบนมัสการรอยพระพุทบาทเป็นสิ่งที่สูงสุดในการทำบุญเพื่อได้ขึ้นสวรรค์ ทำให้ประชาชนนั้นมีความตั้งใจที่จะเข้ามกราบรอยพระพุทบาทเพื่อเป็นสิริมงคลในชีวิตถึงแม้จะมีความยากลำบากในการเดินทางมานมัสการช่วงเดือนสามและเดือนสี่ที่มีการจัดเฉลิมฉลองสมโภช หากผู้ที่มาขึ้นจะเกิดความวิตกกังวลไปจากกลอนที่สุนทรภู่กล่าวไว้นั้น เห็นได้ว่า งานสมโภชรอยพระพุทบาทมีความยิ่งใหญ่มากมีการบรรเลงเพลงมหรสพ เพื่อดึงดูดให้ประชาชนที่สนใจเข้ามกราบขอพรรอยพระพุทบาทมากยิ่งขึ้น ยิ่งคนมากเท่าไรก็ส่งผลให้ผู้คนอยากเข้ามกราบขอพรมากขึ้นเท่านั้น จากอดีตสู่ปัจจุบันก็ไม่ได้มีความเปลี่ยนแปลงเท่าที่ควรเพราะยังมีคนที่สนใจเข้ามกราบนมัสการมิได้ขาดเลยแม้แต่น้อย จึงเชื่อได้ว่าความศักดิ์สิทธิ์และอานิสงส์ของการเข้ามกราบขอพรนั้นมีความเป็นสิริมงคลยิ่งนัก โดยเฉพาะช่วงเทศกาลที่ทางวัดได้จัดขึ้นผู้คนจะล้นหลามและห้อมล้อมเขาสุวรรณบรรพต

๒. ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลัก

สรรพศิลป์ สรรพศาสตร์ในวัดพระพุทบาทราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวงชั้นเอกชนิดพิเศษ ซึ่งบูรพมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้สร้างพระมณฑปตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่บนไหล่เขานับเป็นสถาปัตยกรรมที่พระมหากษัตริย์ราชเจ้าของไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดให้สร้างและซ่อมด้วยฝีมือช่างอันประณีตสวยงามน่าชื่นชมยิ่งนัก โดยผู้วิจัยขอเสนอ สถาปัตยกรรมที่สร้างเป็นพุทธานุชา ดังนี้

๑) รอยพระพุทธรบาท รอยพระพุทธรบาทภายในพระมณฑปมีขนาดกว้าง ๒๑ นิ้ว ยาว ๖๐ นิ้ว (๓ คอก ๖ นิ้ว) ลึก ๑๑ นิ้ว ประดิษฐานภายในกรอบบุษบก ซึ่งอยู่ภายในพระมณฑปใหญ่ พบรอยพระพุทธรบาทเบื้องต้นมีความเชื่อว่าเป็นอุทลิกเจดีย์เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปประทับรอยพระพุทธรบาทไว้ห้าแห่ง ซึ่งรอยพระพุทธรบาทที่สระบุรีเป็นหนึ่งในจำนวนห้าแห่ง^{๖๖} จึงมีความเชื่อว่าเป็นบริโศกเจดีย์ในชั้นหลังและเป็นปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญของพระพุทธรศาสนาชน ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ลักษณะของรอยพระพุทธรบาทนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงลักษณะของมหาบุรุษคือ เมื่อพระบาทเหยียบลงพื้นจะเต็มไว้ไว้แห้ว และปรากฏลายมงคลร้อยแปด ซึ่งถือว่าเป็นความนิยมในการจารึกแสงบุญเพื่อบูชารอยพระพุทธรบาทเขาสมณภูมียังคงมีเรื่อยมา มีคณะสงฆ์มากมายจากต่างแดนเดินทางเข้าไปที่ลี้กกา เพื่อบูชารอยพระพุทธรบาท^{๖๗} รวมถึงสยามประเทศเช่นเดียวกัน ปัจจุบันมีการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ครอบรอบล้อมรอบรอยพระพุทธรบาทจริง รวมถึงมีการลงรักปิดทองทำให้เกิดความสวยงามยิ่งขึ้น ทำให้เป็นที่ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่เข้าไปกราบนมัสการรอยพระพุทธรบาทดังกล่าวโดยมีความเชื่อหากได้เข้ามากราบขอพรก็จะเกิดเป็นมงคลกับชีวิต

รอยพระพุทธรบาทเป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญที่พระเจ้าแผ่นดินในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทรงค้นพบและได้ทรงปฏิสังขรณ์ก่อสร้างเพิ่มเติมให้สวยงามยิ่งขึ้น ในทุกรัชกาล แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาแทบทุกพระองค์ ไม่ปรากฏว่ามีปูชนียสถานแห่งใดในประเทศไทยที่จะได้รับเกียรติเช่นพระพุทธรบาทแห่งนี้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า รอยพระพุทธรบาทอันศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นอันซีนในประเทศไทยที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นสิ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประทานเอาไว้ เพื่อให้เป็นพุทธานุชาหรือเป็นตัวแทนให้ระลึกถึงพระพุทธรบาทรวมถึงการที่สร้างให้คนเป็นคนดีต่อไป

๒) พระมณฑป เมื่อขึ้นไปถึงไหล่เขาข้างบนก็จะถึงพระมณฑป ที่ประดิษฐานพระพุทธรบาทองค์พระมณฑปที่มีทรวดทรงงดงามมาก นับตั้งแต่ฐานปัทม์จนถึงสุดยอด สร้างเป็นรูป ๔ เหลี่ยมก่อด้วยอิฐถือปูนฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน ประดับด้วยแผ่นลายโลหะปิดทอง รูปเทพพนม กิณกรกนิรี ระหว่างลายปิดทองติดกระจกสีทองทั้งองค์ มีลายย่อเหลี่ยมสิบสองประดับบัวคว่ำบัวหงาย ประดิษฐานลายปิดทองติดกระจกงดงามเรียงรายรอบองค์พระมณฑปทั้ง ๔ รูปร่างคล้ายบุษบก หลังคาพระมณฑปประกอบด้วยชั้นหมและซุ้มรังไก่อ ด้านส่วนยอดยกเป็นชั้นรวม ๗ ชั้น สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก มีข้อฟ้าบราลี ใบระกา หน้าบันปิดทองล่องชาดติดกระจกสี เขียงชายทั้ง ๔ ด้าน มีกระดิ่งแขวนอยู่

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒-๗๑.

^{๖๗} กำธรเทพ กระต่ายทองและคณะ, หนังสือที่ระลึก พระราชพิธีจุลมงกุฏและสมโภชพระพุทธรบาทจังหวัดสระบุรี, หน้า ๕๘.

โดยรอบ ยามต้องลมพัดก็จะเกิดเสียงประสานกันน่าฟัง ดังที่ท่านสุนทรภู่ ได้บันทึกไว้ในนิราศพระบาทว่า “ ไบระกาหน้าบันบนชั้นมุกสุวรรณสุกแก้วสีประภัสสร ดูสูงเยี่ยมเทียมยอดยุคนธร กระจิ่งซ้อนแซม ไบระกาบัง นาคสะดุ้งมีกระดิ่งประดับห้อย ไบโพธิ์ร้อยบรรเลงอยู่แห่งห่าง เสียงประสานกังสดาลกระดิ่งดัง วิเวกวัง วงในหัวใจครัน”^{๖๘} แสดงให้เห็นถึงรูปแบบศิลป สถาปัตยกรรม ของช่างจากวังหน้า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างชัดเจน สามารถศึกษาเปรียบเทียบกับ ซ่อฟ้าและหางหงส์ที่หลังคาพระที่นั่งพุทไธสวรรย์และหมู่พระวิหารในพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ปัจจุบัน คือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร^{๖๙}

จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปที่สร้างไว้ในอดีตนั้นมีความวิจิตรงดงามยิ่งนักหากได้เข้ามาสัมผัสก็จะได้กลิ่นอายของอารยธรรมของไทยสมัยอดีตถึงความประณีตและรังสรรค์ให้เห็นถึงภูมิปัญญาสมัยก่อน ชี้ให้เห็นความเป็นไทยวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ที่ชาวไทยทุกท่านควรที่จะหวงแหนไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นความเป็นไทยต่อไป

๓) งานเทศกาลประจำปีของวัดพระพุทธรบาท ในอดีต เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้สร้างพระมณฑป พร้อมกับทรงสร้างพระอารามขึ้นแล้ว จึงมีพระราชโองการกำหนดงานสำหรับให้บรรดาประชาชนขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรบาทนั้น กับรับสั่งให้จัดงานนักขัตฤกษ์เพื่อให้ประชาชนได้เกิดความรื่นเริง ภายหลังจากที่ได้มีศรัทธาอันอมมัสการแล้วมีกำหนดในเดือน ๓ ครั้งหนึ่ง และเดือน ๔ อีกครั้งหนึ่ง เป็นประเพณีนับตั้งแต่ครั้งนั้นมา โดยเริ่มงานในเดือน ๓ นับตั้งแต่วันขึ้น ๑ ค่ำ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ รวม ๘ วัน แต่ในยุคปัจจุบันนี้ในเทศกาลทั้ง ๒ เดือนมีกำหนดนิยมเป็นพิเศษ คือ ถือเอาวันตรุษจีนเป็นเกณฑ์จึงมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น วันเทศกาลตรุษจีนปีใดตรงกับเดือน ๔ ก็เปลี่ยนจะให้ดำเนินงานเทศกาลเดือน ๓ มีในวันขึ้น ๘ ค่ำถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ในปีนั้นสลับกันไป กำหนดระยะเวลาที่เปิดพระมณฑปให้ขึ้นไปนมัสการได้ มีกำหนดไว้ในหน้าเทศกาลเปิดให้บรรดาประชาชนขึ้นนมัสการ นับตั้งแต่วะลาย่ำรุ่งคือ ๖.๐๐ โมงเช้า ไปจนถึง ๑๙.๐๐ น. จากนั้นเจ้าหน้าที่จะได้ทำความสะอาดภายในพระมณฑปเป็นเวลาประมาณ ๓๐ นาที เวลา ๒๐.๐๐ น. ล่วงแล้ว เปิดให้บรรดาพระภิกษุสงฆ์สามเณรขึ้นนมัสการไหว้พระสวดมนต์ต่อไป ส่วนในวันปกติจะมีการเปิดเป็นพิเศษให้บรรดาประชาชนขึ้นนมัสการได้เป็นประจำทุกวัน ตั้งแต่วัน ๐๖.๐๐ น. ถึงเวลา ๑๘.๐๐ น.

สำหรับการคมนาคมที่จะไปนมัสการพระพุทธรบาท ในปัจจุบันนี้มีความสะดวกสบายมาก ไปโดยรวดเร็วไปเข้าเย็นกลับก็ได้ และจะให้ไปทางรถยนต์ก็ได้ โดยผ่านถนนพหลโยธินผ่านตัวเมืองสระบุรี นับจากกรุงเทพถึงกิโลเมตรที่ ๑๒๗ เลี้ยวซ้ายเข้าสู่วัดพระพุทธรบาท

^{๖๘} พันจันทนุมาศ (เจิม), งานนมัสการพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๗.

^{๖๙} พระครูพิศาลธรรมโฆสิต และคณะ, คู่มือนำเที่ยว วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี, หน้า ๑๒.

อีกแง่มุมหนึ่งที่ผู้วิจัยอยากจะนำเสนอเกี่ยวกับอัตลักษณ์ต่าง ๆ ของวัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหารให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส คือ ประเพณีตักบาตรดอกไม้ โดยมีประวัติความเป็นมา กล่าวคือ ตามความเชื่อของชาวพุทธ การตักบาตรดอกไม้เป็นการสร้างอานิสงส์ที่สูงส่งอย่างยิ่ง โดยปรากฏตามพุทธตำนานว่า พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งกรุงราชคฤห์ ทรงโปรดปรานดอกมะลิมาก ในแต่ละวันจะรับสั่งให้นายมาลาการนำดอกมะลิสตมาถวายถึงวันละ ๘ กำมือ วันหนึ่งขณะที่นายมาลาการกำลังเก็บดอกมะลิ ได้พบเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์อีกจำนวนหนึ่งเสด็จ ออกบิณฑบาต นายมาลาการสังเกตเห็นพรรณรังษีนายประกายรอบ ๆ พระวรกาย ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรองค์อย่างยิ่ง นายมาลาการตัดสินใจนำดอกมะลิที่มีไปถวายแด่ พระพุทธเจ้า พร้อมกันนั้นก็ตั้งจิตอธิษฐานว่า ข้าพเจ้าขอถวายดอกไม้ที่พระเจ้าพิมพิสารทรงมอบให้เพียงเพื่อยังชีพในภพนี้ เท่านั้น แต่การนำดอกไม้ถวายบูชาแก่พระพุทธรองค์ สร้างอานิสงส์ได้ทั้งภพนี้และภพหน้า หากถูกประหารชีวิตเพราะไม่ได้ถวายดอกมะลิก็นิยมนม ครั้นภรรยานายมาลาการทราบความ ก็เกรงกลัวว่า จะต้องโทษที่สามีไม่ปฏิบัติตามพระบัญชาของพระเจ้าพิมพิสารก็หลบหนีออกจากบ้านไป แต่หลังจากที่พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบกลับพอพระราชหฤทัยเป็นอันมาก และได้ปูนบำเหน็จรางวัล ความดีความชอบแก่นายมาลาการ นับแต่นั้นมาชีวิตของนายมาลาการก็อยู่อย่างมีความสุข ชาวอำเภอพระพุทธบาทจึงได้ยึดถือประเพณีตักบาตรดอกไม้เป็นประเพณีสำคัญ ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นประจำทุกปี และกำหนดเอาวันเข้าพรรษา คือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี เป็นวันประเพณีตักบาตรดอกไม้ ในวันนั้น เมื่อพระภิกษุสงฆ์รับบิณฑบาตดอกไม้จากพุทธศาสนิกชน แล้วนำออกมาสักการะพระเจดีย์ที่บรรจุพระเขี้ยวแก้วขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วจึงนำดอกไม้ไปสักการบูชาพระเจดีย์มหาธาตุองค์ใหญ่ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และเข้าพระอุโบสถประกอบพิธี สวดอธิษฐานเข้าพรรษา

ดอกเข้าพรรษา เป็นดอกไม้ชนิดหนึ่ง ต้นคล้าย ๆ ต้นกระชาย หรือ ขมิ้น สูงประมาณ ๑ คืบเศษ มีดอกสีเหลือง สีขาวและสีน้ำเงินม่วง ต้นดอกไม้เข้าพรรษานี้จะขึ้นตามไหล่เขาโพธิ์ลังกา หรือเขาสุวรรณบรรพต เทือกเขาวง และเขาพุไถ่ ๆ กับรอยพระพุทธบาท และจะผลิดอกเฉพาะช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น จนชาวบ้านเรียกชื่อให้เป็นที่เหมาะสมว่า “ต้นเข้าพรรษา” ดอกไม้เข้าพรรษาที่ชาวพุทธออกไปเก็บนั้น ดอกสีเหลือง ดอกสีขาว ดูจะหาง่ายไม่ลำบากยากเย็นนัก แต่การเก็บดอกไม้เข้าพรรษาสีม่วง เขาถือกันว่าถ้าใครออกไปเก็บดอกไม้เข้าพรรษาสีม่วง มาใส่บาตรได้ คนนั้นจะได้รับบุญกุศลมากกว่าการนำดอกไม้สีอื่นๆ มาตักบาตร หลังจากที่พระภิกษุสงฆ์เดินรับบิณฑบาตจากพุทธศาสนิกชนแล้ว จะนำดอกไม้ไปสักการะ “รอยพระพุทธบาท” พระเจดีย์จุฬามณี อันเป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระเขี้ยวแก้วจำลองขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วนำไปสักการะพระเจดีย์มหาธาตุองค์ใหญ่ ซึ่งชาวพุทธถือว่าเป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระเจดีย์องค์นี้ ทรงเหมือนกับองค์พระธาตุพนม เป็นการคารวะต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และระหว่างที่พระภิกษุเดินลงจากพระ

มณฑปนั้น พุทธศาสนิกชนก็จะนำเอาน้ำสะอาดมาล้างเท้าพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งถือว่าน้ำที่ได้ชำระล้างเท้าให้พระภิกษุสงฆ์นั้นเสมือนหนึ่งได้ชำระล้างบาปของตนด้วย สำหรับการจัดงานประเพณีตักบาตรดอกไม้ในวันที่สองของการจัดงาน จะมีพิธีตักบาตรดอกไม้ ๒ รอบคือ เวลา ๑๐.๐๐ น. และ ๑๕.๐๐ น. ส่วนในวันสุดท้ายของการจัดงาน ซึ่งตรงกับวันเข้าพรรษา จะมีพิธีถวายเทียนพรรษาพระราชทาน และเทียนพรรษา ณ พระอุโบสถวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร นอกจากประเพณี ตักบาตรดอกไม้และถวายเทียนพรรษาประจำปีแล้ว ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่น่าสนใจ เช่น การจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์การประกวดเทพีตักบาตรดอกไม้ การจัดนิทรรศการตักบาตรดอกไม้ การประกวดจัดดอกไม้ใบตอง และกิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย

“ตักบาตรดอกไม้” นับเป็นประเพณีอันเก่าแก่ ที่ควรค่าแห่งการอนุรักษ์ยิ่งเพราะหนึ่งปีมีหนึ่งครั้ง และมีเพียงแห่งเดียวที่วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร นอกจากชาวพุทธศาสนิกชนจะได้บุญกุศลอันยิ่งใหญ่กับการถวายดอกเข้าพรรษาแด่พระภิกษุสามเณรแล้ว ยังตื่นตาตื่นใจกับขบวนรถบุปผชาติ ขบวนวัฒนธรรม และการแสดงศิลปะพื้นบ้านด้วย ที่ขาดเสียมิได้คือ ความงดงามของดอกเข้าพรรษา ที่บานสะพรั่ง ทั่วทั้งวัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร ตลอดทั้ง ๓ วัน

ช่วงเวลา วันเข้าพรรษา ความสำคัญ เจตนาเดิมของชาวบ้านที่ทำประเพณีนี้เพราะต้องการให้พระภิกษุสามเณรที่กำลังเดินขึ้นไปพระอุโบสถเพื่ออธิษฐานเข้าพรรษา ได้มีดอกไม้บูชาพระ ชาวบ้านเองก็พลอยเป็นผู้ได้บุญไปด้วย แต่ปัจจุบันได้ปรับปรุงเป็นพิธีการใหญ่ มีประชาชนจากท้องถิ่นอื่นมาร่วมงาน ขบวนรถแต่ละอำเภอตกแต่งสวยงาม บางครั้งก็มีการโฆษณากิจกรรมของท้องถิ่นตนไปด้วย เป็นงานที่รวมคน รวมความคิด รวมฝีมือ และรวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

การนำดอกไม้ถวายพระหรือบูชาพระจะทำเมื่อใดก็ได้ แต่ที่ชาวพระพุทธบาทปฏิบัติกันเป็นพิเศษในวันเข้าพรรษา คือ เมื่อถึงฤดูฝนจะมีดอกไม้ชนิดหนึ่งขึ้นตามเชิงเขา ดอกชนิดนี้มีลักษณะคล้ายต้นกระชายหรือต้นขมิ้น สูงประมาณ ๑ คืบเศษ บางต้นก็มีดอกสีเหลือง บางต้นก็มีดอกสีขาว บางต้นก็มีดอกสีม่วง ดอกชนิดนี้จะขึ้นเฉพาะหน้าฝนเข้าพรรษาเท่านั้น ชาวบ้านจะเก็บดอกชนิดนี้มาถวายพระ และเรียกดอกนี้ว่า ดอกเข้าพรรษา

ปัจจุบันหน่วยงานของรัฐมีความประสงค์จะทำงานนี้เป็นประเพณีเอกลักษณ์ของชาวสระบุรี เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว จึงให้แต่ละอำเภอจัดตกแต่งขบวนรถมาร่วมพิธีนี้ และมีประชาชนจากอำเภอต่าง ๆ มาร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก เมื่อถึงวันเข้าพรรษาเวลาบ่าย (เวลาแน่นอนตามแต่จะกำหนด) ขบวนรถบุปผชาติต่าง ๆ จะเริ่มจากหน้าว่าการอำเภอพระพุทธบาท เคลื่อนขบวนเข้าสู่ถนนสายคู่เพื่อเดินทางมายังมณฑป สองฟากถนนจะมีประชาชนนำดอกไม้พรรษา มาคอยใส่บาตรพระและชมขบวนรถด้วย หมดขบวนรถจะมีภิกษุสามเณรเดินรับดอกไม้ที่ประชาชนนำมาใส่บาตร เมื่อรับหมดภิกษุสามเณรก็เดินขึ้นสู่พระอุโบสถ ทำพิธีกรรมของสงฆ์อธิษฐานเข้าพรรษา ประชาชนก็แยกย้ายกันกลับบ้าน

ประเพณีตัดบาตรดอกเข้าพรรษา เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น (อำเภอพระพุทธบาท) ที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรม นับเป็นประเพณีอันเก่าแก่ที่ควรค่าแห่งการอนุรักษ์ ยิ่ง "เป็นประเพณีหนึ่งเดียวในโลก" นอกจากพุทธศาสนิกชนจะได้บุญกุศลอันยิ่งใหญ่กับการถวายดอกเข้าพรรษาแด่พระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังได้ตื่นตาตื่นใจกับขบวนพยุหยาตรา ขบวนรถบุปผชาติ และอื่น ๆ และที่ขาดเสียมิได้คือ ความงดงามของ "ดอกเข้าพรรษา" ที่บานสะพรั่งทั่วทั้งวัดพระพุทธบาท ตั้งแต่เช้าตรู่ จนกระทั่งตะวันเคลื่อนคล้อยลอยลงต่ำ หลังมณฑปพระพุทธบาทแลลับทิวเขาสุวรรณบรรพตไป

๓. ทรัพยากรการท่องเที่ยวรอง

๑) **บุษบก** บุษบกเป็นเรือนเครื่องยอดหลังคาปราสาทขนาดเล็ก มีลักษณะโปร่งประกอบด้วยเสาสี่ต้นมีฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ไม่มีการก่อผนังระหว่างเสาเพราะถ้ามีการก่อผนังเรือน เครื่องยอดนี้จะ เป็นพระมณฑป บุษบกนี้สร้างครอบรอยพระพุทธบาทและประดิษฐานอยู่กลางพระมณฑป บนพื้นรอบ ๆ รอยพระพุทธบาทปูลาดด้วยเสื่อเงินที่สานเป็นลวดลายสวยงาม ได้ขึ้นหลังคาบุษบกตามเสา ประดับด้วย คันทวยรูปนาค เป็นตัวค้ำยันเสากับชายหลังคาบุษบก ตัวเสาประดับลายไม้แกะสลักเป็นลายกระจิง ลายกาย และลายรักร้อย ลงรักปิดทองอย่างงดงาม

๒) **บานประตูมุก** บานประตูประดับมุกที่สร้างครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จะงามวิจิตรพิสดารเพียงใดนั้นไม่สามารถจะนำมาบรรยายได้ถูกต้อง เพราะปรากฏว่าบานประตูเหล่านั้น ได้ถูกไฟไหม้เป็นถ้ำถ่านไปหมด ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๐๙ คือ ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่ข้าศึกหนึ่งปี บานประตูมุกที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้เป็นของสร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กรอบประตูเป็นไม้จำหลักลายเทพพนมล้อมด้วยลานก้านขด ลงรักปิดทอง ที่น่าสนใจคือ ลายไม้จำหลักทั้ง ๒ ส่วนนี้ อาจเป็นจำหลักเดิมที่สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และน่าจะเป็นฝีมือของช่างวังหน้า เพราะมีส่วนคล้ายกับลายไม้จำหลักภายในพระอุโบสถวัดชนะสงคราม บางลำพู กรุงเทพฯ อย่างยิ่ง

ประตูด้านนอกทั้งสี่ของพระมณฑป เป็นไม้ลงรักประดับมุก ฝีมือช่างสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช งดงามมากพระองค์ได้มีพระบัญชาให้ช่างทำลายประดับมุกทั้งสี่ ประตูมุกเป็นลายเทพเจ้าชั้นสูงในสวรรค์ มีรูปพระพรหมทรงหงส์ พระนารายณ์ทรงครุฑ ขนาบบน และล่างด้วย ลายรูปสัตว์หิมพานต์ กนกก้านขด เช่น ครุฑ นาค ราชสีห์ กรอบประตูประดับลายประจายามก้ามปู ที่อกเลาของประตูส่วนบนประดับด้วยลายเทพจตุโลกบาล ได้แก่ท้าวเวสสุวรรณยืนถือกระบอง คอยพิทักษ์มิให้สิ่งชั่วร้ายกล้ากรายเข้าไปภายในพระมณฑป

๓) **หน้าบันเหนือประตูพระมณฑป** ลักษณะซุ้มหน้าบัน ลายไม้จำหลักภาพพระนารายณ์ทรงครุฑล้อมรอบด้วยลายกนกก้านขด ขนาบด้วยลายคชสีห์และลายราชสีห์ กรอบประตูด้านบนเป็น

ไม้จำหลักลายเทพพนมกนก้านขดลักษณะและฝีมือช่างคล้ายกับลายไม้จำหลักของช่างวังหน้า ที่ปรากฏในพระอุโบสถวัดชนะสงคราม บางลำพู กรุงเทพฯ

๔) เสือเงินปูพื้นภายใน เสือเงินปูพื้นภายในพระมณฑปใหญ่ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงพระราชศรัทธาให้แผ่แผ่นเงินเรียบ ๆ ขอบจะม้วนกลมแบบถักขอบคล้ายกับทำเลียนแบบพรหมเปอร์เซีย เป็นที่นิยมในราชสำนักมาแต่โบราณ โดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวว่า ใช้เงินดาษปูพื้นภายในพระมณฑป ๖๐๐ ชั่ง เสือเงินนี้ได้ซ่อมกันขึ้นหลายคราว ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นของทำขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓

๕) บันไดนาคขึ้นพระมณฑป บันไดนาคขึ้นพระมณฑป บันไดสำหรับขึ้นมณีสการรอยพระพุทธบาท ของเดิมมี ๒ ทางคือ ทางทิศตะวันตก และทางทิศเหนือ ที่เชิงบันไดทั้งสองทาง มีเศียรนาคหล่อทองสัมฤทธิ์ แต่บันไดทิศตะวันตกหรือด้านประตูเสด็จนั้นเป็นนาค ๕ เศียร เป็นของหล่อขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประจำเชิงบันได ๒ สาย ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างบันไดเพิ่มขึ้นอีกสายหนึ่ง รวมเป็น ๓ สาย และหล่อเศียรนาคด้วยสัมฤทธิ์ประจำรวบันไดทางทิศเหนือตรงประตูยักษ์เข้ามานั้นเป็นนาค ๗ เศียรด้วย ส่วนเศียรนาคหล่อสัมฤทธิ์อีกคู่หนึ่ง ที่ประจำรวบันไดทางทิศเหนือตรงประตูยักษ์เข้ามานั้นเป็นนาค ๗ เศียรแต่ละเศียรสวมมงกุฏ มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวกันว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

๖) ยักษ์เฝ้าหน้าประตูเข้าลานพระพุทธบาท พอเหยียบย่างเข้าสู่บริเวณลานพระพุทธบาท สิ่งแรกที่ได้เห็นคือใกล้กับประตูใหญ่มีรูปยักษ์สองตน ยืนถือกระบองอยู่บนแท่นทั้งสองข้างประตูนอกกำแพงกันลานพระพุทธบาท เรียกประตูนี้ว่าประตูยักษ์ เป็นของสร้างมาแต่ครั้งแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ และได้รับการบูรณะต่อกันมา ยักษ์สองตนนี้เรียกกันว่า กุมภัณฑ์เฝ้าวัด จะมองเห็นการแต่งกายของศิลปะโขลงครตามยุคสมัยดั้งเดิมให้อนุชนรุ่นหลังได้ชม นับเป็นศิลปะชนิดหนึ่งในอดีต แต่ละตนปั้นเป็นยักษ์หลายหน้ายักษ์ ๒ ตนปัจจุบันนี้ มีการสร้างซ่อมขึ้นมาใหม่ หลังจากมีการบูรณปฏิสังขรณ์^{๗๐} ทุกครั้งที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปนมัสการพระพุทธบาทก็อดใจไม่ได้ที่จะถ่ายรูปกับยักษ์เฝ้าหน้าประตูทางเข้าเพราะเป็นเสมือนผู้ที่คุ้มครองและคอยคัดกรองคนที่ดีและไม่ดีก่อนที่จะเข้าไปกราบนมัสการพระพุทธบาท ซึ่งยักษ์ ๒ ตนนี้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของพระพุทธบาท

๗) ระฆังแขวน ริมกำแพงแก้ว ซึ่งล้อมพระมณฑปพระพุทธบาททางด้านเหนือ มีระฆังแขวนอยู่หลายสิบใบระฆังเหล่านี้แขวนไว้เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตีถวายเป็นพุทธบูชาหลังจากปิดทองรอยพระพุทธบาท และบริจาคทานเสร็จแล้ว ปัจจุบันได้มีการปรับปรุงโดยปรับภูมิทัศน์พระมณฑปให้มีความสง่างามเมื่อมองจากด้านล่างขึ้นไปจึงนำระฆังแขวนไว้ด้านล่าง โดยกำหนดให้มี

^{๗๐} พระครูพิศาลธรรมโมสิต และคณะ, คู่มือนำเที่ยว วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี, หน้า ๑๔.

ระฆังเก่าแก่เพียง ๗๒ ใบ เพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาราช เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ คือ ๗๒ พรรษา^{๗๑} หากใครที่เข้ามากราบนมัสการแล้วนั้นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมาคือ การตีระฆังให้กังวาน ที่สำคัญต้องตีจากไม้ตะพดที่มีมากในจังหวัดสระบุรีหรือที่พระพุทธบาทเท่านั้น จึงเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งสำหรับวัดนี้ที่ไม่ธรรมดา

๘) ทศนียภาพเขายนต์ ภายในกำแพงแก้วด้านทิศเหนือของพระมณฑปพระพุทธบาท มีโขดหินเล็ก ๆ เรียกว่า “เขายนต์” เป็นเขาโดยธรรมชาติ ก่อเสริมบ้างเล็กน้อยเพื่อความสวยงามบนยอดเขามีเจดีย์หลายองค์เชิงเขามีกุฏิหลังเล็ก ๆ หลายหลัง ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ อาทิ พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ พระสังกัจจายน์และสัจจพันธฤาษี

๙) สัจจพันธฤาษี สัจจพันธฤาษีได้จำศีลภาวนาอยู่ในเขาสุวรรณบรรพตมาแต่เดิม เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาแสดงธรรมโปรดสัจจพันธฤาษีจึงเกิดความเลื่อมใส ศรัทธาอุปสมบท ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงอุปสมบทให้ เพราะฉะนั้นจึงปรากฏว่าในบริเวณเขาพระพุทธบาท มีรูปสัจจพันธฤาษีปรากฏอยู่หลายแห่ง

๑๐) ศาลพระกาฬ ศาลพระกาฬ เป็นศาลาหลังเล็ก อยู่หลังพระอุโบสถ ตัวศาลาของเดิมทรุดโทรม ได้รื้อสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ที่ศาลานี้มีเทวรูปยืน ๔ องค์ นั่ง ๒ องค์ รวม ๖ องค์ด้วยกัน เทวรูปเหล่านี้ทำด้วยศิลาทราย เป็นฝีมือช่างขอมชุดพบที่เมืองโบราณเรียกกันว่า เมืองขีดขิน ซึ่งตั้งอยู่ที่ท้องที่อำเภอบ้านหมอในปัจจุบัน นำมาประดิษฐานไว้ที่พระพุทธบาทตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑๑). พระเจดีย์พระธาตุพนม พระเจดีย์พระธาตุพนม ตั้งอยู่หน้าพระวิหารป่าเลไลยก์ ภายในเจดีย์ประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นที่สักการะอีกแห่งหนึ่ง พระเจดีย์พระธาตุพนมนี้นับแต่กรมพระราชวังบวรมหาดคีตพลเสพย์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงสร้างตามแบบพระธาตุพนมเพราะทรงเลื่อมใสศรัทธาพระธาตุพนมที่จังหวัดนครพนมยิ่งนัก เมื่อพระองค์เสด็จกลับจากเมืองเวียงจันทน์ ทรงแวะนมัสการรอยพระพุทธบาทก่อนเข้าสู่กรุงเทพฯ ทรงพระราชศรัทธาถวายเครื่องสูงที่แห่เสด็จในงานพระราชสงครามนั้นไว้เป็นพุทธบูชาเวลานี้เก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งพระพุทธบาท

๑๒) พระมุกกัณฐเจดีย์ พระมุกกัณฐเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างด้วยศิลาอ่อนทั้งองค์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในปี พ.ศ. ๒๔๐๓ อยู่ด้านเหนือใกล้กับองค์พระมณฑป

^{๗๑} กำรเทพ กระต่ายทองและคณะ , หนังสือที่ระลึก พระราชพิธีจุลมงกุฏและสมโภชพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี, (กรุงเทพ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕.

๑๓) พระวิหารป่าเลไลยก์ พระวิหารป่าเลไลยก์ตั้งอยู่ด้านใต้พระมณฑปเป็นวิหารก่ออิฐถือปูน ประตุน้ำต่างสลักกลดลาย หลังคามุงกระเบื้องไทย เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ หน้าตักกว้าง ๓.๕๐ เมตร และมีพระพุทธรูปปางไสยาสน์ขนาดองค์ยาว ๖.๒๐ เมตร กับพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เป็นที่สักการะแห่งหนึ่ง บูรณะใหม่หลังคาเปลี่ยนมุงกระเบื้องเคลือบสี พ.ศ. ๒๔๙๖

๑๔) พระอุโบสถวัดพระพุทธบาท อยู่ใกล้ประตูยักษ์ทางขึ้นพระมณฑปด้านทิศใต้ สร้างในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม สมัยกรุงศรีอยุธยา ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปอยู่หลายองค์ พระประธานเป็นพระพุทธรูปประทับยืนปางรำพึง ฝีมือช่างสมัยอยุธยา พระอุโบสถนี้มีแปลกอยู่ก็ตรงที่ทำเสาดัดกับผนังด้านใน เฉพาะตัวเสามีบัวหัวเสาและทำกลดลายกระจังปิดทองประดับกระจก ส่วนผนังพระอุโบสถนั้นคงฉาบปูนไว้เกลี้ยง บานประตุน้ำต่าง มีตราประจำ ๔ รัชกาล ส่วนประตูด้านตะวันออกนั้นทำเป็นรูปเสี้ยวกาง และมีลายดอกพุดตานลักษณะเด่นของพระอุโบสถ มีประตู ๔ ประตู มีประตูทางเข้า ๓ ประตู ประตูทางออก ๑ ประตู

๑๕) วิหารคลัง ๓ หลัง เรียกชื่อตามที่อยู่ตอนเชิงเขาข้างล่าง ตรงกลาง และข้างบนเนินเขา คือ วิหารหลังที่อยู่ข้างล่างเรียกว่า วิหารคลังล่าง อยู่ตรงกลางเรียก วิหารคลังกลาง และวิหารที่อยู่เหนือขึ้นไปเรียกว่า วิหารคลังบน วิหารเหล่านี้มีลักษณะทรงไทย ก่ออิฐถือปูน ชุ่มประตูและบานหน้าต่างสลักกลดลาย หลังคามุงกระเบื้องไทยสร้างมาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเดิมเป็นที่ประดิษฐานพระเขี้ยวแก้วและเก็บเครื่องพุทธานุชา พระวิหารทั้ง ๓ หลังนี้ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่หมดทั้ง ๓ หลัง การซ่อมครั้งหลังได้กระทำเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ พระวิหารคลังล่าง ปัจจุบันเรียกว่า “วิหารจีน” มูลเหตุที่ได้ชื่อนี้ก็น่าจะเนื่องจากเป็นที่ออกธูป, เตียบ, ธง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นมา วิหารหลังนี้จึงได้นามว่า วิหารจีนแต่ครั้งนั้นและพุทธศาสนิกชนชาวจีนที่มาจากประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ได้มานมัสการรอยพระพุทธรูปจำนวนมากต่างมีความเชื่อว่าเป็นที่สถิตของ “พระขำปอกง” วิหารคลังล่างมีพระพุทธรูปจีนองค์ใหญ่ที่เรียกว่า “พระกวนอิม” กับพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ หลายองค์ในงานเทศกาลนมัสการรอยพระพุทธรูป ชาวจีนหลังไหลกันเข้าไปนมัสการพระพุทธรูปในวิหารนี้แน่นขนัด ต่างทำพิธีบูชาตามลัทธินิยมและปิดทองพระ เสี่ยงสวดมนต์ เสี่ยงสั่นตัว และเสี่ยงประทัดสนั่นหวั่นไหวแม้คนไทยก็พอใจเสี่ยงโชค นับว่าเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่ง

๑๖) ศาลาปักขวด ศาลาปักขวด อยู่เชิงเขาโพธิ์ลังกาด้านทิศใต้พระวิหารป่าเลไลยก์ ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องไทย ได้รับการบูรณะใหม่ปี พ.ศ. ๒๔๙๖

๑๗) พระที่นั่งเย็น เดิมเป็นศาลาประโคมเป็นสถานที่ประโคมดนตรีถวายเป็นพุทธานุชา ต่อมาได้บูรณะใหม่เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เมื่อคราวเสด็จยกยอดพระจุลมงกุฎพระมณฑปพระพุทธรูป พ.ศ. ๒๔๙๕

๑๘) ศาลาฤๅษีจำลอง ศาลาฤๅษีจำลองหรือฤๅษีหมอนี้ ตั้งอยู่เชิงเขาโพธิ์ลังกา เสาก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องไทย สร้างสมัยกรุงศรีอยุธยา ศาลาหลังนี้ มีรูปฤๅษีจำลองคือ สัจจพันธ์ฤๅษีตั้งอยู่กลางศาลา

พระฤๅษีนี้มีประชาชนนิยมนับถือว่ามีศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดเจ็บป่วยได้กราบไหว้อธิฐานขอน้ำมนต์อาบหรือดื่มก็หาย
นับว่าเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่ง

๑๙) ศาลาปักขวด ศาลาปักขวด อยู่เชิงเขาโพธิ์ลังกาด้านทิศใต้พระวิหารป่าเลไลยก์ก่ออิฐถือปูน
หลังคามุงกระเบื้องไทย ได้รับการบูรณะใหม่ปี พ.ศ. ๒๔๙๖

๒๐) พระวิหารพระพุทธรูปสี่รอย วิหารพระพุทธรูปสี่รอย อยู่ริมประตูทางเข้าด้านประตูเสด็จ
เป็นของเก่าสร้างแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา สันนิฐานว่าสร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา
ภายในพระวิหารมีรอยพระพุทธรูปโลหะทำซ้อนกันเป็นสี่รอยซึ่ง หมายถึงการเสด็จอุบัติของพระพุทธรูป ๔
พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ พระโคตมะและมีพระพุทธรูปสมัยอยุธยาหลายองค์ รูป
ภิกษุณี และเจดีย์ศิลาอีกองค์หนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทรงบูรณะผู้กำกับพระพุทธรูปได้ชะลอไปจากวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม ในงานเทศกาลเดือน ๓ เดือน ๔ มีพุทธศาสนิกชนนิยมพากันไปสักการะ ยกช้างเสี่ยงทาย
พระวิหารหลังนี้ได้รับการบูรณะในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่เปลี่ยน
หลังคาเป็นกระเบื้องเคลือบสี ในปี พ.ศ. ๒๔๙๗

๒๑) พระวิหารหลวงหรือพิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธรูป พระวิหารหลวง แต่เดิมเป็นที่
ประทับเจ้านายฝ่ายในที่ตามเสด็จ พระวิหารหลวงบรรจุ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ มีพระอุษากของสมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราช ทรงเจริญพระราชศรัทธา บริจาคถวายเป็นพุทธรูปบูชา ก็ได้รวบรวมบรรจุไว้ในตู้เรียงราย
เป็นหมวดหมู่ นอกจากสิ่งของที่พระราชทานแล้วยังมีของเก่าที่พุทธรูปที่ทั้งบรรพชิตคหฬสัถย์ถวายเป็นพุทธรูป
บูชาอีกมากมายหลายอย่างล้วนแล้วเป็นของนำดูชม ภายในยังมีพระพุทธรูปสำคัญอีกหลายองค์ สิ่งของที่จัดไว้
ในพิพิธภัณฑสถานมีแยกออกเป็นหมวดหมู่ใหญ่ ดังนี้ (๑) เครื่องมหัทธภัณฑ์ มีรอยพระพุทธรูปจำลองทองคำ
เครื่องเพชร เครื่องทอง ทางวัดได้ทำห้องกันลูกกรงเหล็กเก็บไว้กลางวิหาร (๒) เครื่องเบญจรงค์
(๓) เครื่องถมปัทม (๔) เครื่องลายคราม (๕) เครื่องสังคโลก (๖) พระพุทธรูปและพระพิมพ์สมัยต่าง ๆ
(๗) ต้นไม้เงินและต้นไม้ทอง (๘) เครื่องสูงและสัปคับ (๙) เครื่องมุก นอกจากนี้ยังมีหัวโขน ตุ๊กตา สัตว์อาบ
น้ำยาและสิ่งอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธรูปนี้ ในปัจจุบันเปิดให้ประชาชนเข้าชมเฉพาะ
เทศกาลนมัสการรอยพระพุทธรูปในเทศกาลตรุษจีน ช่วง เดือน ๓ และเดือน ๔ จะเปิดเป็นครั้งคราวเป็นกรณี
พิเศษ สำหรับผู้ประสงค์ที่จะเข้าชมแจ้งความจำนงค์เป็นหมู่คณะ

๒๒) ศาลาเปลื้องเครื่อง ศาลาเปลื้องเครื่อง ตั้งอยู่ตรงเชิงบันไดนาค ก่ออิฐถือปูนหลังคามุง
กระเบื้อง มีข้อฟ้าใบระกาทางหงส์ ชนิดศาลาโถงแบบไทยมุขประเจ็ดในสมัยโบราณก่อนที่พระเจ้าแผ่นดินจะ
เสด็จขึ้นมานมัสการรอยพระพุทธรูปที่ศาลาเปลื้องเครื่องนี้ เจ้าพนักงานภูษามาลาจะต้องเตรียมตกแต่งเป็น
ที่ประทับและกันม่านบังไว้ทั้งสี่ด้าน ม่านที่กันศาลานี้เรียกเป็นภาษาสามัญว่า “ ม่านปักวันทอง ” เข้าใจว่า
ม่านที่กันศาลาเปลื้องเครื่องนี้ คงจะใช้ปักกันอย่างประณีตมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว เพราะจะต้องประกวอด
ฝีมือกันประเพณีถวายม่านปักวันทองในเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จมานมัสการรอยพระพุทธรูป น่าจะมีมาแต่

ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ปัจจุบันนี้ การเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่ไมยากล้าบากเหมือนสมัยโบราณ จึงไม่ต้องทรงเปลื้องเครื่องทรงเหมือนแต่ก่อน

๒๓) เขาโพธิ์ลังกา เขาโพธิ์ลังกาตั้งอยู่ด้านตะวันออกพระมณฑป เขานี้เรียกว่า “สุวรรณบรรพต” ในพระราชพงศาวดาร ที่มีเรียกว่า เขาโพธิ์ลังกา คงจะเนื่องมาจากได้นำเอาพันธุ์พระศรีมหาโพธิ์จากลังกามีพระเจดีย์ขนาดต่าง ๆ หลายองค์ องค์หนึ่งสร้างไว้บนยอดเขาทิศตะวันตกสูงเด่นแลเห็นได้แต่ไกลเป็นเครื่องหมายแห่งพระพุทธรูปได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังมีวิหารตั้งเรียงรายอยู่ตามไหล่เขาอีกหลายหลัง

๒๔) พระพุทธรูปจำลอง พระพุทธรูปจำลอง ติดอยู่กับแท่นหินบนยอดเขาโพธิ์ลังกา ด้านตะวันออกโดยคิดว่าน่าจะมีการจำลองจากวัดพระพุทธรูปซึ่งมีปรากฏอยู่รูปของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้ไม่ต้องเดินทางไปสักการะไกลจึงมีการจำลองไว้ โดยมีทางขึ้นลงหลังวิหารกลับ ช่วงงานเทศกาลประจำปีมีประชาชนขึ้นไปนมัสการเป็นจำนวนมาก

๒๕) ศาลเจ้าพ่อเขาดก ศาลเจ้าพ่อเขาดกที่เรียกว่า เจ้าพ่อเขาดกคือ เทวรูปสถิตย์อยู่ในศาล ตั้งอยู่เชิงเขาดกเรียกกันว่าเขาดก สร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เครื่องบนทำด้วยไม้ มีข้อฟ้าใบระกาแต่ถูกไฟป่าไหม้เสมอต้องสร้างใหม่เรื่อยมา รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงให้สร้างใหม่ทำเป็นเก๋งจีนเครื่องบนใช้ก่ออิฐถือปูน นำศิลาจากเขาดกให้ช่างจำหลักเป็นเทวรูป ทำเป็นเทวรูปนั่งชันเข่าสูงประมาณ ๘๐ เซนติเมตร รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เทวรูปได้ถูกไฟไหม้ จึงให้สร้างเทวรูป ทรงเครื่องสูงประมาณ ๑ เมตร เทวรูปองค์นี้ชาวบ้านเรียกว่า เจ้าตาก ตั้งอยู่หน้าเทวรูปเจ้าพ่อเขาดก ศาลเจ้าพ่อเขาดก ได้ซ่อมปรับปรุงขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ศาลหลังเก่าอยู่ห่างจากศาลหลังใหม่ประมาณ ๓ กิโลเมตร ศาลเจ้าพ่อเขาดกเป็นองค์เทวรูปที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนโดยทั่วไป คณะกรรมการเจ้าพ่อเขาดกได้จัดตั้งมูลนิธิเจ้าพ่อเขาดก ช่วยเหลือผู้ยากไร้ที่ประสบภัยอันตรายต่างๆ ดำเนินงานสาธารณกุศล ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีอย่างต่อเนื่องตลอดมา

๒๖) บ่อพรานล้างเนื้อ อยู่ห่างจากวัดพระพุทธรูปประมาณ ๑ กิโลเมตร เชื่อกันว่าพรานบุญผู้ซึ่งค้นพบรอยพระพุทธรูป ได้เคยล้างเนื้อในบ่อนี้ จึงมีผู้นับถือกันว่าเป็นบ่อน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งและในบริเวณใกล้เคียงยังมีบ่อปักหมอก ซึ่งมีสภาพเป็นรูเล็ก ๆ ปรากฏอยู่บนหินเชื่อกันว่าพรานบุญได้ใช้บ่อนี้เป็นที่ปักหมอกไว้ บ่อน้ำนี้จะมีน้ำเต็มอยู่ตลอดเวลา มีผู้นับถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนซึ่งพากันเดินทางมาจากทุกหนแห่ง เพื่อจะได้นำในบ่อนี้ไปบริโภคและฝากญาติมิตรเรียกว่า “เชียนจ้วย”

๒๗) ถ้ำประทุน อยู่เชิงเขาทิศตะวันออกของวัดพระพุทธรูปฯ ห่างประมาณ ๑ กิโลเมตร มีลักษณะคล้ายกับประทุนเรือ ตรงปากถ้ำเป็นสำนักสงฆ์จีนมีพระพุทธรูปทั้งของไทยและของจีนประดิษฐานอยู่หลายองค์ นอกจากนี้จึงจัดเป็นสถานที่สังเคราะห์คนชาวจีนด้วย ถ้ำนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน มีทางเดินทะลุถึงกันได้ตลอด ถ้ำทางตอนเหนือมีพระพุทธรูปจีนองค์ใหญ่อยู่ตรงปากถ้ำ ถ้ำตอนกลางประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งของไทยและของจีนถ้ำตอนใต้มีพระเจดีย์ศิลา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวโปรดให้นำเข้ามาจากเมืองจีน ทำรางกลมแบบเจดีย์ลังกาและทรงบรรจุพระบรมธาตุกับมีพระพุทธรูปศิลาอีกหลายองค์และพระพุทธรูปสำคัญคือ หลวงพ่อโต

๒๘) เขาเซียน อยู่ห่างจากวัดพระพุทธรบาทฯ ประมาณ ๑ กิโลเมตร เขาเซียนเป็นสถานที่น่าท่องเที่ยวสำหรับผู้ชื่นชอบชมวิทิวทัศน์และทัศนียภาพอันสวยงามเบื้องล่าง มีบันไดคอนกรีตขึ้นไปนับได้ ๗๖๐ ขั้น ในระหว่างทางขึ้นได้สร้างศาลาทรงจีนให้นักท่องเที่ยวได้พักเป็นระยะ ภูเขาเทือกนี้เดิมมีชื่อเรียกว่า เขาช้าง ต่อมา เรียกว่า เขาเซียน คงเนื่องมาจากบนเขานั้นเป็นที่สถิตของ ๗ เซียน ซึ่งได้ปั้นเป็นรูปจำลองไว้ มีวิหารจีนที่คนจีนเลื่อมใสนับถือมาก สร้างขึ้นเมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน

๒๙) คลองน้ำประวัติศาสตร์ (คลองโบราณ) มีอยู่หลายคลองเช่น คลองธารเกษม คลองธารทองแดง คลองโอบ (ตื้นเขินหมดแล้ว) บริเวณหมู่บ้าน อยู่ติดกับวัดพระพุทธรบาท

๓๐) บ่อโพ เป็นบ่อน้ำขี้มี ๓ บ่อ อยู่บริเวณทางเข้าวัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร^{๗๒}

สรุปได้ว่า รอยพระพุทธรบาทในจังหวัดสระบุรีสร้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๑๖๗ ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยา และเนื่องจากเป็นพุทธศาสนสถานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งผู้วิจัยอยากจะเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวได้มีการอ่านเรื่องราวของวัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหารแล้วนั้น ได้เห็นถึงความประณีตของการสร้างพระมณฑปครอบรอยพระพุทธรบาท ซึ่งรอยพระพุทธรบาทนั้นมากความวิจิตรงดงามยิ่งนักบ่งบอกให้เห็นถึงความประณีตของช่างในแต่ละยุคสมัยที่ได้สร้าง ถึงแม้ว่าจะมีการบูรณปฏิสังขรณ์มาหลายครั้งมากมายในแต่ละยุคแต่ละสมัย ทำให้เห็นถึงความศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาซึ่งนัก โดยผู้วิจัยได้มีการถ่ายทอดให้เห็นความงดงามของวัดผ่านตัวหนังสือที่สุดจะบรรยายให้เห็นภาพได้ หากทุกท่านได้มีโอกาสมาสัมผัสแล้วนั้นก็เห็นเหมือนผู้วิจัยที่มาก็ครั้งก็จะรู้สึกถึงความสบายอกสบายใจออกไปทุกครั้ง ซึ่งนี่แหละเป็นมนต์เสน่ห์ที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามากราบนมัสการอย่างไม่ขาดสายและยังคงมีต่อเนื่องไปตลอด

วัดพระพุทธรบาทเป็นหนึ่งในวัดสำคัญที่มีศิลปวัตถุจำนวนมากที่ได้มาจากการถวายเป็นพุทธบูชา ตั้งแต่พระมหากษัตริย์จนถึงสามัญชน ตลอดระยะเวลากว่า ๓๙๐ ปี ที่วัดแห่งนี้จึงเป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งเก็บรวมโบราณวัตถุจากทุกชนชั้นมาจนถึงปัจจุบัน เห็นได้ว่าแม้กาลเวลาจะผ่านไปนานเท่าใดแต่ความศรัทธาต่อรอยพระพุทธรบาทมิได้จางหายไปแม้แต่น้อยยิ่งทำให้พุทธศาสนิกชนเดินทางหลังไหลมา ยิ่งช่วงเทศกาลต่าง ๆ ยิ่งทำให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาเพิ่มจำนวนในการเข้ากราบนมัสการเป็นทวีคูณ โดยการที่พุทธศาสนิกชนได้เข้ามากราบไหว้รอยพระพุทธรบาทย่อมมาซึ่งความเจริญเหมือนเข้ามาราบพระบาทพระพุทธเจ้า พร้อมกันนั้นก็สามารสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามซึ่งคงไว้ให้กับ

^{๗๒} พระครูพิศาลธรรมโมสิตพร้อมคณะ, คู่มือนำเที่ยว วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี, หน้า ๒-๗๑.

ชาวจังหวัดสระบุรี เพราะวัดแห่งนี้มีประเพณีมากมายที่อนุรักษ์ไว้ให้ชนรุ่นหลังเพื่อสานต่อประเพณีที่
ดึกดำบรรพ์ไป

๒.๕.๒.๒ วัดพระพุทธฉาย

๑. บริบททั่วไปของสถานที่

๑) ด้านขอบเขตพื้นที่

วัดพระพุทธฉาย ตั้งอยู่เลขที่ ๑ บ้านพระพุทธฉาย หมู่ที่ ๑ ตำบล หนองปลาไหล อำเภอมะ
เมือง จังหวัดสระบุรี แยกจากถนนพหลโยธิน ตรงหลักกิโลเมตรที่ ๑๐๒ เข้าไปตามถนนวัดพระพุทธฉาย
๕ กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดสระบุรี ๑๒ กิโลเมตร

อาณาเขตและอุปการ

วัดพระพุทธฉาย มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับถนนประจำหมู่บ้าน ยาวประมาณ ๒๕ เส้น

ทิศตะวันตก ติดต่อกับวนอุทยานเขาสามหลั่น ยาวประมาณ ๑๐ เส้น

ทิศใต้ ติดต่อกับทางหลวงสายพระพุทธฉาย ยาวประมาณ ๒๕ เส้น มีเนื้อที่รวม ๒๕๐ ไร่
ตามหนังสือ สำคัญ สค.๑ เลขที่ ๘ ^{๗๓}

๒) ประวัติความเป็นมาและการบูรณปฏิสังขรณ์

วัดพระพุทธฉาย สันนิษฐานว่า ได้สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๑ ในรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม
แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อได้ค้นพบพระพุทธรูปลักษณะ ซึ่งเป็นเส้นเงาสีแดงเข้ม สูงประมาณ ๕ เมตร ที่เฝ้าเขา
ฆาฏกะแล้ว

ในสมัยแรก มีการสร้างมณฑปครอบพระพุทธรูป มณฑปครอบพระพุทธรูปจำลองที่
บริเวณลานพระโมคคัลลานะ สร้างอุโบสถ วิหารปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน และเสนาสนะถาวรวัตถุต่างๆ
แต่เมื่อบ้านเมืองไม่มีความสงบ เพราะข้าศึกกรุงรัตนหรือประสบภัยธรรมชาติ จึงทำให้วัดพระพุทธฉายขาดการ
ทำนุบำรุง และทรุดโทรมลงมาก จนไม่มีเสนาสนะที่พอจะอยู่อาศัยได้

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คงมีการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏว่า ได้
บูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุใดบ้าง

^{๗๓} พระธรรมทัตตนาธร (ทองสุข สุทนต์ ปธ.๘), *ตำนานพระพุทธฉาย*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐.

สมัยพุทธเจ้าเสด็จได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงมนัสการพระพุทธฉาย และพระเจ้าเอกทัศ ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงมนัสการพระพุทธฉายเช่นกัน แต่ไม่มีหลักฐานว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์สิ่งใดบ้าง

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว ได้มีเจ้าอธิการวัดหลายรูป ช่วยกันบูรณปฏิสังขรณ์

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระวัสสาอัยยิกาเจ้าและพระบรมวงศานุวงศ์มามนัสการ พระพุทธฉายหลายครั้ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ ถาวรวัตถุหลายประการและทรง จารึกพระปรมาภิไธยย่อ จปร. ไว้ที่หน้าผาด้วย

สมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๖ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ มานมัสการพระพุทธฉายและถวายผ้าพระกฐินส่วนพระองค์ (พระกฐินต้น) พร้อมทั้งจารึกพระปรมาภิไธยย่อ ภปร.ไว้ด้วย นับว่าเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่เสด็จมัสการได้

เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๑ คณะสังฆมนตรี ได้สั่งให้พระครูพุทธฉายาภิบาล (นาค ปชฺโชโต ปานรัตน์) ขณะเป็นพระอธิการนาค ปชฺโชโต เจ้าอาวาสวัดโนนค้อ มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดพระพุทธฉาย ซึ่งได้วางเจ้าอาวาสมานานและชำรุดทรุดโทรมมากจนกลายเป็นแหล่งมั่วสุมของเหล่าโจรและ เหล่าชนมิถิลาชีพ พระครูพุทธฉายาภิบาล (นาค) ได้บูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุต่าง ๆ มากมาย เช่น^{๗๔} (๑) สร้างอุโบสถ พ.ศ. ๒๔๙๘ ก่ออิฐถือปูน กว้าง ๕.๖๖ เมตร ยาว ๑๕.๒๕ เมตร (๒) ศาลาการเปรียญ เป็นอาคาร คอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น กว้าง ๒๕ เมตร ยาว ๔๐ เมตร (๓) วิหาร ประดิษฐานพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน (๔) วิหารคด (๕) มณฑป (๖) ศาลาจตุรมุข (๗) ศาลาที่พัก (๘) กุฏิสงฆ์ จำนวน ๑๔ หลัง เป็นอาคารคอนกรีต ๒ ชั้น ๑ หลัง อาคารไม้ ๑๓ หลัง (๙) ปูชนียวัตถุ เช่น พระพุทธปฏิมาประธานในอุโบสถ พระพุทธไสยาสน์ ยาว ๑๕ วา พระพุทธรูปหน้าเชิงผา ๕ องค์ พระพุทธรูปจำลอง พระพุทธรูปอื่น ๆ เช่น พระอัครสาวก

๓) ตำนานพระพุทธฉาย

พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดพรานฆาฏกะ

อดีตกาล ครั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาค เมื่อถึงวันรุ่งขึ้นอันเป็นปัจฉิมกัณฑ์เสด็จออกจาก บุพพารามมหาวิหาร โดยอธิฐานซึ่งพุทธานุภาพล่องลอยมาในนภลัยประเทศอากาศ เมื่อมาใกล้จะถึง

^{๗๔} พระธรรมทัศนาธร (ทองสุข สุทฺธโส ปธ.๘), ตำนานพระพุทธฉาย, หน้า ๑๒.

นิवासของพรานฆาฏกะ สมเด็จพระบรมประทับแก้ว จึงเสด็จลงจากเวหาด้วยหวังว่าจะทรงแสดง ซึ่งพุทธลีลาอันงามด้วยพระรัศมี ๖ ประการ ยังสัตว์ป่าและปักษาชาติในไพรสาณที่ให้ได้รับรมย์ชม พระบารมี อันจะยังหทัยของสรรพสัตว์เหล่านี้ให้ได้แสงสว่างเป็นทางปลูกซึ่งบุญพูนสืบ เมื่อพระพุทธรองค์ ได้เสด็จดำเนินไปด้วยพุทธลีลาเช่นนั้น สรรพพฤษกาลดาวัลย์ก็สว่างพุ่งพวยด้วยพระรัศมีทั้ง ๖ ประการ สรรพสัตว์ในป่าและปักษาชาติบนต้นไม้ ก็พากันงูเงี้ยวหลงพระรัศมี ทุกตัวสัตว์หยุดนิ่งอยู่กับ ที่ไม่อาจที่จะเคลื่อนไหว เหมือนกับมีใครมามัดรัดตรึงไว้กับที่ ทั้งนี้เพราะพระรัศมีของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าดังตามส่องซอกซึ่งเข้าไปถึงชั่วแห่งหัวใจทุกตัวสัตว์ลึ้มภ้ย ลึ้มอาหาร และลึ้ม ความทุกข์ความทรมานหมดสิ้นยินดีดีมีค่าอยู่แต่ในแสงสว่างแห่งพระรัศมีนั้น ครั้นมาถึงบริเวณภูเขา ฆาฏกะ พระผู้มีพระภาคก็เฝ้าตรงตลอดพระรัศมีมีอาการดุจดั่งว่าพระภิกษุสามเณรเดินลัดป่ามาโดยลำพัง แล้วก็มุ่งมายังลานบ้านพอเหลือบเห็นพระบรมศาสดาจารย์ ก็นึกเคืองชุ่นครุ่นคิดอยู่ในใจ เออเมื่อวานนี้มาสองคนแล้วกลับไป วันนี้ยังจะมาใหม่อีกหนึ่งคน ชรอยว่าคนเหล่านี้จะมีกลอุบายคบคิดกันมา ทำลายเราให้ถึงซึ่งความฉิบหายพรานฆาฏกะคิดวุ่นวายอยู่เช่นนี้ พอที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จ ดำเนินถึง แล้วจึงตรัสกับพรานฆาฏกะว่า “ ดูกรคบคิดผู้เจริญ อาตมาภาพจะขออาศัยกับท่านที่นี่ สักราตรีหนึ่งจะได้หรือไม่” นายพรานจึงตอบออกไปว่า “ ดูกรท่านผู้เป็นผู้ร้าย เมื่อวานนี้ก็มีคนชนิด เดียวกับมาขออาศัยถึงสองคนได้ก่อความโกลาหลอลหม่านให้เกิดขึ้น จนข้าพเจ้านอนไม่หลับ ในที่สุด ก็ต้องขับไล่ให้ออกไปจากที่นี่ วันนี้ท่านจะมารบกวนข้าพเจ้าเช่นนั้นอีกละกระมัง ข้าพเจ้าจึงขอยับยั้ง ไม่ยอมให้ท่านพักในลานบ้านนี้เป็นอันขาด สมเด็จพระบรมโลกนาถจึงตรัสกะพรานฆาฏกะว่า “ถ้าท่านไม่กรุณาให้อาตมาภาพพัก ณ ที่ลานบ้านแล้วก็ขอได้กรุณาให้อาตมาภาพพัก ณ เเชิงเขาใกล้ บ้านนี้จะได้หรือไม่” พรานฆาฏกะเห็นว่าเชิงเขาอยู่ห่างเรือนออกไป คงจะไม่เกิดความรำคาญอันใดนัก จึงตอบอนุญาตว่า “ตามใจท่านเถิด”^{๗๕}

พระพุทธเจ้าทรงทำปาฏิหาริย์ให้พรานฆาฏกะเลื่อมใส

เมื่อนายพรานเปิดโอกาสให้เช่นนั้น สมเด็จพระบรมประทับแก้วจึงเสด็จมายังภูเขาฆาฏกะ แล้วเข้าประทับอยู่ ณ เเชิงเขาเบื้องล่างทางทิศบูรพาพระองค์ทรงปรารภจะทรมานนายพรานและ บริวารที่เป็นพรานให้ทั้งเสียซึ่งพละอันร้าย จึงทรงอธิฐานด้วยพุทธานุภาพให้หมู่เมฆตั้งขึ้นคลุม หุ้มท้องฟ้า นภาภคมีดมนราวกับเวลารাত্রี ในทันทีฝนห่าใหญ่ก็เริ่มตกลงมาในบริเวณหมู่บ้านพราน ฆาฏกะและเทือกเขาโดยรอบนั้นตลอดเวลา ๓ วันกับ ๓ ราตรี น้ำฝนก็ไหลท่วมสถานที่ และเหยาเรือน ของนายพรานเอะอะวุ่นวายกันไปหมด สมเด็จพระศาสดาเจ้า จึงทรงอธิฐานบันดาลให้ภูเขาฆาฏกะ ในส่วนที่ประทับนั้นแผ่หน้าผายื่นเงื้อมออกไปคล้ายกับพังพานพญานาคกางกั้นน้ำฝนมิให้ไหลมาต้อง

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

พระวรกายของพระองค์ เมื่อฝนได้ขาดเม็ดลง นายพรานและบริวารก็พากันลุยน้ำมายังเชิงเขาเพื่อเก็บ
 สิ่งของบางอย่างอันจะเป็นอันตรายด้วยน้ำท่วม ทุกคนได้มารวมพร้อมกัน ณ ที่เชิงเขาแล้วก็ได้มองเห็น
 เชื้อมผาแผ่ยื่นออกไปเหมือนพังพานพระยานาค ต่างก็พากันหลงใจเพราะแต่ก่อนแต่ใครไม่เคยปรากฏ
 พวกนายพรานทั้งหมดจึงได้พากันขึ้นไปดู ก็แลเห็นพระบรมครูนั่งขัดสมาธิอยู่ในพังพานของภูเขานั้น
 ทุกคนพากันอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่ทราบความจริงว่า ฝนที่ตกใหญ่ ๓ คืบ ๓ วันก็ดี ภูเขาที่
 แผ่พังพานออกมาก็ดี ทั้งสองอย่างนี้เกิดขึ้นเพราะอะไร พวกพรานทั้งหลายก็ได้แต่คิดคาดคะเน
 สันนิษฐานที่เป็นในด้านดีก็มี ด้านร้ายก็มี ที่เป็นด้านดีนั้นก็สันนิษฐานว่า เหตุการณ์ทั้งสองอย่างนี้
 เกิดขึ้นเพราะศักดานุภาพของบุคคลเดิวนี่ที่มาขอพัก เพราะมีรูปและลักษณะเช่นเดียวกันกับบุคคล
 ๒ คน ที่มาขอพักวันก่อน คนทั้งสองนั้นได้บันดาลให้คันธนูเป็นเตียงนอนมาแล้ว ส่วนคน ๆ นี้คงจะ
 บันดาลฝนบันดาลภูเขาป้องกันฝนนั้นได้เป็นแน่ ที่แปลความไปในด้านร้ายนั้นก็สันนิษฐานตรงกันข้าม
 คือ บุคคลที่มาขอพักก่อนก็ตาม ที่มาขอพักในขณะนี้ก็ตาม ล้วนเป็นคนชั่วร้าย เพราะนำมาซึ่งภัย
 อันตรายนานัปการต่างคนต่างก็สันนิษฐานอ้ออึ้งคึงไป ในที่สุดพรานฆาฏกะก็เข้าไปใกล้และร้องถาม
 กับสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า วสลิ ดูกรคนร้าย เพราะการมาอาศัยของท่านที่เดียวจึงทำให้เกิดมีฝน
 ตกหนัก พวกเราทั้งหลายไม่เป็นอันได้ทำอะไรทั้ง ๓ คืบและ ๓ วัน มีหน้าข้าท่านยังมาดัดแปลงแต่ง
 ภูเขาของเราให้วิปริตผิดเพี้ยนไป ท่านพักกะเราได้เพียง ๑ ราตรี บัดนี้เวลากลั้วมา ๓ ราตรีแล้ว
 ท่านไม่ควรจะอยู่ชักช้าให้ผิดสัญญาไป สมเด็จพระจอมไตรฯ สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสตอบว่า ดูกร
 คหบดีผู้เจริญ เรามาขอพักเพียงราตรีเดียวจริงของท่าน แต่ว่าฝนตกหนักตลอดวันตลอดคืน ไม่มีทางที่
 เราจะไปจากที่นี่ได้ แม้ฝนจะหายลงไปในขณะที่ ภูมิภาคน้ำท่วมท้นล้นไหลด้วยสายน้ำสุดท้ายที่เราจะบุก
 เดินไปได้ ท่านผู้เจริญเราขออาศัยพักต่ออีกสักราตรีหนึ่ง พอให้น้ำลดลงแล้วเราจะลาไป ในที่สุดพราน
 ฆาฏกะก็พาพรานทั้งหลายกลับที่อยู่ของตน ๆ สุมมา สุมพุทธโธปน ส่วนสมเด็จพระทศพล
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อถึงราตรีวันนั้น พระองค์ก็ทรงอธิษฐานให้หมู่เทพยดา และหมู่พรหมเข้ามาเฝ้า
 นับตั้งแต่เหล่าภูมิเทวดาขึ้นไปจนถึงอกนิษฐพรหม ต่างกันทยอยกันมาเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 เป็นมหาสมัยสโมสร เทพยดาที่มีศักดิ์ใหญ่ก็เข้ามาก่อน ถวายบังคมแล้วยืนอยู่โดยลำดับ นับตั้งแต่ภูเขา
 ฆาฏกะออกไปประมาณ ๑ โยชน์โดยรอบ บ้างยืนอยู่บนภูเขา บนยอดไม้ และบนอากาศยังรัศมีของตนให้
 โอกาสรุ่งเรืองสุกใสยิ่งกว่าแสงอาทิตย์ในกลางวัน ยังภูเขาฆาฏกะ ภูเขาอื่น ๆ และหมู่ไม้ตลอดจน
 ภาคพื้นดินในบริเวณรอบภูเขาฆาฏกะนั้นให้แสงสว่างไสวไปทั่ว นายพรานฆาฏกะและบริวารก็เกิดความ
 สะดุ้งกลัวว่าไฟป่าจะมีขึ้นแล้ว ต่างพากันตระเตรียมจะอพยพหลบภัย ไม่มีใครจะกล้าขึ้นไปทูลถาม
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ ณ ใต้เงื้อมแห่งภูเขานั้น ครั้งเวลารุ่งสว่าง นายพรานฆาฏกะพร้อมกับ
 บริวารจึงพากันไปเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทูลถาม พระองค์ได้ทรงเล่าถึงความที่เหล่า
 เทพยดา อินทร์ พรหม ทั้งหลายมาเข้าเฝ้าพระองค์ แสงสว่างที่เวียนวนไปทั่วภูเขาฆาฏกะนั้น คือรัศมีของ
 เหล่าเทพยดาทั้งหลายนั้น นายพรานกับบริวารก็เห็นจริงและพากันนั่งประณมมือช้องสาธุการ สรรเสริญ

ในความใหญ่ยิ่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วพากันทูลถามถึงเพศและภาวะของพระองค์ตลอดการมาพักแรมกันอยู่ ณ ภูเขาฆาฏกะนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงถึงประวัติของพระองค์ นับตั้งแต่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะอยู่ในนครกบิลพัสดุ์ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต แล้วจึงเสด็จออกบรรพชา และได้ทรงแสวงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณอยู่ ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้เป็นชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้า และก็เที่ยวแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนสำเร็จซึ่งมรรคและผลตบอดมา การที่ตถาคตได้มุ่งหน้ามาขอพักอยู่ ณ ที่นี้ ด้วยปรารถนาที่จะอนุเคราะห์พวกท่านให้ได้พบแสงสว่างของธรรมอันจะน้อมนำให้ท่านทั้งหลายได้สำเร็จซึ่งมรรคและผล ทำตนให้บริสุทธิ์ผ่องใสซึ่งในที่สุดจะได้บรรลุถึงซึ่งความสุขอันสูงสุด พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีพระดำรัสตรัสถามความเป็นไปของนายพรานและบริวารทั้งปวง ซึ่งนายพรานและบริวารก็กราบทูลถวายตามความเป็นจริงทุกประการ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสแสดงโทษของการฆ่าสัตว์ว่าเป็นไปเพื่อเวรภัย แล้วทรงแสดงถึงการงดเว้นที่มีหลักว่า “สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงย่อมสะดุ้งกลัวต่ออาชญา ชีวิตย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้น บุคคลทำตนให้เป็นอุปัมาดังนี้แล้ว ไม่ควรเบียดเบียน ไม่ควรฆ่าดังนี้”

มีอธิบายว่า สรรพสัตว์ในโลกนี้ ย่อมมีความสะดุ้งกลัวต่อการถูกทำร้าย แม้จะไม่ถึงซึ่งความตายก็ตาม และย่อมมีความรักชีวิตของตัวทั่วถึงกันควรเราท่านจะพิจารณานำความรู้สึกอันนี้เปรียบเทียบกับตนดู ก็จะรู้แน่ว่าไม่ควรทำที่จะเบียดเบียน และล้างผลาญซึ่งกันและกัน^{๒๖}

พรานฆาฏกะทูลขอบรรพชา

นายพรานฆาฏกะและบริวารได้ฟังพระพุทธโอวาทดังนี้แล้วก็บังเกิดความเลื่อมใส โดยเฉพาะนายพรานฆาฏกะได้มีจิตใจน้อมไปในบรรพชา จึงทูลถึงความปรารถนาอันนี้ให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบและโปรดประทานบรรพชา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงยังพรานฆาฏกะให้ได้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาวิธี มีเพศเป็นภิกษุในพระบวรพุทธศาสนา การบรรพชาของภิกษุฆาฏกะครั้งนี้ย่อมทำจิตใจของประชาชนในตำบลฆาฏกะนั้น ให้หันเข้าสนใจในพุทธศาสนา สำหรับบุตรและภริยาของนายพรานก็ได้แสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาขอถึงซึ่งพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต บรรดาญาติมิตรและบริวารของภิกษุฆาฏกะบางส่วนก็เลื่อมใสแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา แต่บางส่วนก็ยังมีที่ท่าเพิกเฉยอยู่

พระภิกษุฆาฏกะสำเร็จพระอรหันต์

สตถา สมเด็จพระบรมครู เมื่อทรงประทานบรรพชาแก่พระภิกษุฆาฏกะแล้ว พระองค์ก็ทรงแนะนำพระกัมมัฏฐาน ให้แก่พระภิกษุฆาฏกะได้ปฏิบัติอนุวัตรตามอัยยาศัย ไม่นานเท่าใดพระภิกษุฆาฏกะก็ได้หยั่งจิตลงสู่วิปัสสนาธรรม กำจัดกิเลส คือ ราคะ โทษะ โมหะ ออกจากขันธสันดานปานดงตันกล้วยที่ถูกพาดพันด้วยดาบอันคมกล้า พระภิกษุฆาฏกะก็ได้บรรลุซึ่งพระอรหันต์ตผล เป็นพระอริยะบุคคลผู้

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

ประเสริฐในพระบรมพุทธานุศาสนยาพระชฎาภะเถระได้แปลงอุทานวาจา ในเมื่อตนได้บรรลุพระอรหัตตผลว่า “แต่ก่อนนี้เราเข้าใจผิดมานาน ได้กระทำการฆ่าเสียเป็นอันมาก บัดนี้เรารู้พระสัจธรรมแล้ว เราไม่กระทำ เช่นนี้อีกต่อไป เราได้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงแล้ว เราอยู่เป็นสุขสบายหนอ” เมื่อพระชฎาภะเถระได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว ก็อภิมายอยู่ในวิมุตติสุขตลอด ๓ วัน^{๗๗}

พระพุทธเจ้าทรงนิมิตพระพุทธฉายแล้วเสด็จกลับพระวิหารบุพพาราม

อลโข ภควา ครั้นนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงตรัสเรียกพระชฎาภะเถระมา แล้วมีพระพุทธปฏิภาตรัสอालาว่า “ดูกร ชฎาภะ ตถาคตได้ประทานอมตะธรรมให้แก่เธอแล้ว และเธอก็ได้บริโภคมตธรรมนั้นแล้ว ตถาคตจะได้อालาเธอกลับไปยังบุพพารามวิหาร ณ กาลบัดนี้” พระชฎาภะเถระได้ฟังพระพุทธปฏิภาแล้วก็ทูลขอพระวโรกาสโดยเสด็จไปด้วย แต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคไม่ทรงอำนวยตามที่ทูลขอนั้น ทรงมีพระพุทธปฏิภาให้พระชฎาภะเถระอยู่ประจำยังชฎาภะบรรพตนี้ เพื่อจะได้ทำหน้าที่แนะนำสั่งสอน ญาติ มิตร บริวาร และประชาชนให้ละเสียซึ่งอกุศลทุจริต ประกอบกิจแต่ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น พระชฎาภะเถระไม่อาจที่จะฝ่าฝืนขึ้นพระพุทธปฏิภาได้จึงกราบทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงประทานสิ่งหนึ่งสิ่งใดไว้เป็นอนุสรณ์ที่ระลึกถึง พระผู้มีพระภาค จึงทรงกระทำพระปาฏิหาริย์ อธิษฐานให้พระฉายาลักษณ์ของพระองค์ปรากฏอยู่ ณ เจ้ามณเฑาะพาทะชฎาภะบรรพต ซึ่งปรากฏอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้ แล้วพระองค์ได้มีพระพุทธปฏิภาตรัสแก่พระชฎาภะเถระว่า ดูกร ชฎาภะ ตถาคตได้อธิษฐานฉายาลักษณ์ไว้แทนตัวแล้ว ณ เจ้ามณเฑาะนี้ ถ้าผู้ใดมีความปรารถนาที่จะเห็นฉายาของตถาคตแล้ว ก็ให้พากันมาดูได้ ณ สถานที่แห่งนี้การที่ได้เห็นฉายาของตถาคตนี้ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขเป็นอันมาก เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค ได้ทรงแสดงอานิสงส์ของการดู การเห็นพระพุทธรูปฉายาลักษณ์เช่นนั้นแล้ว พระองค์ก็อาลาพระชฎาภะเสด็จนิวัต กลับไปสู่บุพพารามมหาวีหาร โดยอธิษฐาน ซึ่งพุทธานุสณฺฑิตล่องลอยไปในท่ามกลางอากาศเวหา

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมปรารภพระภิกษุชฎาภะ

สมมาสมพุทโธ เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จถึงพระวิหารบุพพารามแล้ว พระองค์ได้ทรงเล่าเรื่องนี้ให้พระมหาโมคคัลลานะและพระภิกษุทั้งหลายฟัง อถกทิวสํ อยู่มา ณ กาลวันหนึ่ง พระภิกษุทั้งหลายพากันสนทนาวา ชฎาภะภิกษุนั้น ได้เคยกระทำความบาปหยาบช้าเป็นอันมาก ยากที่จะหนีบาปให้พ้นไปได้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสถามพระภิกษุทั้งหลายถึงเรื่องการสนทนาต่างก็กราบทูลเรื่องให้ทรงทราบทุกประการ พระองค์ได้ทรงประทานพระพุทธปฏิภาว่า ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ชฎาภะภิกษุนั้นแม้จะได้ทำบาปไว้เพราะความเขลาในตอนต้น แต่ภายหลังได้ทำกุศลจนถึงได้บรรลุ

^{๗๗} พระธรรมทักษณาน (ทองสุก สุธาสโส ปธ.๘), ตำนานพระพุทธฉาย, หน้า ๓๒.

พระอรหันต์ จัดว่าเป็นผู้พ้นจากชาติ ชรา พยาธิ และมรณะ ทุกข์ ทุกประการ แม้กรรมเก่าจะได้ติดตามล้าผลาญในกาลต่อไปก็หมดวิสัยที่จะสนองผลพ้นโอกาสและเวลา เมื่อจะทรงแสดงพระสัทธรรมเทศนาอนวัตร ตามที่เหตุเกิดขึ้นได้มีพระพุทธปฏิภาณว่า “บุคคลใดทำกรรมเป็นบาปไว้ แล้วละเสียด้วยกุศล บุคคลนั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง ดุจดั่งพระจันทร์ ที่แย้มออกจากกลีบเมฆยังโลกให้สว่าง ฉะนั้น”

อธิบายว่า คนใดไม่เลือกที่จะเป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตแม้จะได้บาปหรือทุจริตมาในกาลก่อน แต่ภายหลังผันทำกุศลหรือสุจริตได้ คนนั้นย่อมจะเสื่อมคลายละวางห่างจากบาปนั้น เป็นอันว่าทอดทิ้งบาปเสียได้ เขาก็จะบริสุทธิ์สะอาดปราศจากความชั่วไป ผ่องใสสว่างทั้งในส่วนตนและทั้งในส่วนบุคคลอื่นที่มาเกี่ยวข้องเสมือนด้วยพระจันทร์อันขาวผ่องผ่านพ้นจากกลีบเมฆย่อมส่องสว่างให้ดิเรกเลิศในท้องฟ้า และยังพ้นโลกให้แจ่มจ้าด้วยแสงจันทร์ฉะนั้น เมื่อสมเด็จพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบแล้ว บริษัทที่มาประชุมฟังกันอยู่ ณ ที่นั้นก็สำเร็จมรรคและผลเป็นจำนวนมาก^{๗๘}

๔) ประวัติการค้นพบ

สันนิษฐานว่าพระพุทธฉายนี้ ถูกค้นพบในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี หลังจากพบรอยพระพุทธบาท ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๑๗๑) ซึ่งมีรับสั่งให้ค้นหารอยพระพุทธบาทตามภูเขากว้างแห่ง จึงพบพระพุทธฉาย ณ ภูเขาแห่งนี้ สมัยที่ค้นพบพระพุทธฉายได้สร้างพระมณฑปครอบพระบรมฉายาลักษณ์ไว้เป็นสถานที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนตลอดจนพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อมา และเชื่อพระวงศ์ชั้นสูง เป็นต้น

จากพงศาวดารตำนานที่ปรากฏชัดว่า “สมเด็จพระเจ้าเสือพร้อมด้วยเชื้อพระวงศ์และข้าราชการบริพาร ได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธฉาย แล้วเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท” เป็นต้น จนถึงกษัตริย์พระองค์สุดท้ายสมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พระองค์ได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธฉายก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา ๓ ปี (พ.ศ. ๒๓๐๗) ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนมาศ (เจิม) หน้า ๔๘๔ ได้กล่าวไว้ในบท “สมโภชพระพุทธฉาย” เกี่ยวกับพระพุทธฉายว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระที่นั่งสุริยಾಮรินทร์ว่า “ครั้นเดือนอ้ายเสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธฉาย แรมอยู่ ๓ วัน ฯลฯ แล้วเสด็จกลับมาสมโภชพระพุทธบาท ๗ วัน”

จากประวัติและพระราชพงศาวดารดังกล่าวมา แสดงให้เห็นว่า พระพุทธฉายได้เจริญมาสมัยหนึ่งแล้ว ปรากฏจากหลักฐานและวัตถุโบราณนานัปการ ที่ยังปรากฏเป็นหลักฐานจนถึงปัจจุบันนี้

^{๗๘} พระธรรมทัศนาธร (ทองสุก สุธาส์ ปธ.๘), ตำนานพระพุทธฉาย, หน้า ๔๒.

เช่น มณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองบนยอดเขาลม วัดพระพุทธราย เป็นต้น แต่เนื่องจากภัยจากการสงคราม บ้านเมืองไม่สงบสุข มีการรบทัพจับศึก เกิดการระส่ำระสาย เปลี่ยนแปลงแผ่นดินบ้านเมืองเดือดร้อน ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาจนกว่าจะตั้งกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ขึ้นเป็นเมืองหลวง พระพุทธรายก็ได้ถูกทอดทิ้งมาเป็นเวลาช้านานจนชำรุดทรุดโทรมลง มณฑปเดิมซึ่งสร้างไว้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และศาสนสถานถาวรวัตถุต่าง ๆ ได้ขาดการดูแลเอาใจใส่ และภัยธรรมชาติได้ทำลายเสียหายเป็นอย่างมาก

กาลเวลาได้ผ่านมามาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการบูรณะฟื้นฟูพระพุทธรายอีกครั้งหนึ่ง ตามศิลาจารึกที่ค้นพบเป็นหลักฐานว่า "พระพุทธรายล่องมาได้ ๒๓๔๗ ปีมะโรง นักขัตร์จัตวาศก มีพระคุณเจ้าสมภาร ๔ วัด คือพระปลัดวัดปากเพรียว ๑ สมภารวัดบางระกำ ๑ สมภารวัดวง วัดเกาะเล้ง ๑ และสมภารวัดบางเตือ ๑ สมภารทั้ง ๔ พร้อมทั้งญาติโยมได้มีอุตสาหะพากันมาบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธราย เป็นเวลาถึง ๗ ปี และในปีที่ ๘ พระมหาอิม ได้มาร่วมกับสมภารทั้ง ๔ พร้อมด้วยญาติโยม ได้บูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปปฏิมากร ระเบียงมณฑป ลงลักปิดทอง บ้างจำลองลายสุวรรณอันบรรพ ปฏิสังขรณ์พระสถูปเจดีย์ สร้างหอรบขัง สร้างศาลา เป็นต้น ด้านยอดเขา ได้บูรณะพระมณฑป และลานพระโมคคัลลานะ ขุดสระ บ่อน้ำ บูรณะพระอุโบสถ และตกแต่งสถานที่เป็นเวลาอีก ๓ ปี จนถึงปีฉลูจึงสำเร็จตามความประสงค์ ได้จัดมหรธรรณฉลององค์พระพุทธราย เมื่อปีเถาะ เบญจศก"

จากศิลาจารึกที่นำมาโดยสังเขปนี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธรายได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาในระยะหนึ่ง กาลเวลาล่วงเลยมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช และสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้เสด็จมาฟื้นฟูบูรณะพระพุทธราย ทรงสร้างมณฑปขึ้นใหม่เป็นมณฑปสองยอดแทนมณฑปเดิม และทรงบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุอื่น ๆ มีเสนาสนะสงฆ์ เช่น ศาลาพระอุโบสถบนยอดเขาพระพุทธราย ปฏิสังขรณ์มณฑปครอบรอยพระบาทจำลองยอดเตี้ยบนยอดภูเขาด้านตะวันออกพระอุโบสถบริเวณลานพระโมคคัลลานะ วัดพระพุทธราย ซึ่งยังเหลือเป็นอนุสรณ์อยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ นอกจากนั้นพระองค์พร้อมด้วยพระราชวงศ์และข้าราชการบริพาร ยังได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธรายอีกหลายครั้ง ดังปรากฏในประวัติศาสตร์การประพาสต้นและจดหมายเหตุ การบำเพ็ญพระราชกุศลนับเนื่องเกี่ยวกับพระพุทธราย เกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์รัน และพระอธิการรูปอื่น ๆ อีกมาก ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยย่อ จปร. ติดอยู่ ณ เจื้องมผาด้านทิศตะวันตกของพระมณฑปพระพุทธราย พร้อมด้วยนามาภิไธยพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งปรากฏชัดจนถึงปัจจุบันนี้ ในรัชกาลต่อ ๆ มาก็ได้มีพระบรมวงศานุวงศ์ ได้เสด็จมาพระพุทธรายเป็นประจำ จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และพระเจ้าลูกเธอฯ ได้เสด็จมาทรงทอดผ้าพระกฐิน เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

พระพุทธฉายได้บูรณะซ่อมสร้างมาเป็นเวลาช้านาน ชำรุดทรุดโทรมลงเป็นอย่างมาก จนทางข้าราชการร่วมกับคณะสงฆ์เห็นว่าควรจะปล่อยให้รกร้างไว้อีกต่อไปไม่ได้ ปุชนียสถานที่สำคัญจะถูกทำลายลง จึงได้ส่ง พระครูพุทธฉายภิบาล (นาค ปานรัตน์) มาเป็นเจ้าอาวาสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ เพื่อบูรณะซ่อมสร้างสถานที่พระพุทธฉายให้เจริญต่อไป เจ้าอาวาสได้ซ่อมแซมใหญ่ โดยซ่อมพระมณฑปที่ชำรุดซึ่งสร้างไว้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บนยอดภูเขาตามเดิม ส่วนมณฑปเก่าครอบพระบาทจำลองบนยอดเขายังคงไว้เป็นอนุสรณ์ ในลำดับต่อมา ได้สร้างบันไดจากพื้นล่างด้านตะวันออกพระพุทธฉายขึ้นไปจนถึงยอดภูเขายาวประมาณ ๒๗๐ ขั้น เพื่อให้ความสะดวกแก่ประชาชน จะได้ขึ้นไปกราบนมัสการพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ข้างบนและภายในพระอุโบสถ โดยบูชารอยพระพุทธบาทจำลอง ชมวิวทิวทัศน์อันสวยงามของภูมิทัศน์ พร้อมด้วยบูชาสักการะพระรูปพระโมคคัลลานะ ที่ได้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ ลานพระโมคคัลลานะในวิหารพระปฏิมากรเป็นประหนึ่งสังเวชนียสถานอันจะเกิดเป็นกุศลผลบุญต่อไป^{๗๙}

๒. ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลัก

๑) **พระพุทธฉาย** เงามีดินแดง มีขนาดสูงประมาณ ๕ เมตร อยู่ที่ยอดเขาพลึง เป็นที่เคารพนับถือมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน มีมณฑปครอบล้อมรอบ เป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง เฉพาะมณฑปพระพุทธฉาย ได้มีการบูรณะหลายครั้งด้วยกัน ครั้งแรกในสมัยอยุธยาครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ รว พ.ศ. ๒๒๔๖ ถึง ๒๒๕๑ โดยทรงแปลงจากทรงคฤห์เป็นยอดมณฑปเป็นพระเจดีย์ ๕ ยอดทั้งสองด้าน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้รับการบูรณะครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ ปีมะโรง นักขัตฤกษ์จัตวาศก พระคุณเจ้าสมภารทั้ง ๔ วัด คือ พระปลัดวัดปากเพรียว ๑ สมภารวัดบางระกำ ๑ สมภารดง วัดเกาะเล้ง ๑ สมภารวัดบางเตือ ๑ สมภารทั้ง ๔ พร้อมด้วยญาติโยมได้มีอุสาหะพากันบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธฉายเป็นเวลาถึง ๗ ปี และในปีที่ ๘ พระมหายิ้ม ได้มาร่วมกับสมภารทั้ง ๔ พร้อมด้วยญาติโยมได้บูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธปฏิมากระเบียงมณฑป ลงรักปิดทอง บ้างจำลองลายสุวรรณอันบรร ปฏิสังขรณ์พระสถูปเจดีย์ สร้างหอรบขัง สร้างศาลาเป็นต้น ด้านยอดเขาได้บูรณะมณฑปและลานพระโมคคัลลานะ ขุดบ่อน้ำ บูรณะอุโบสถและตกแต่งสถานที่เป็นเวลา ๓ ปี จนถึงปีฉลูจึงสำเร็จตามความประสงค์ได้ จัดมหกรรมฉลององค์พระพุทธฉาย เมื่อปีเถาะ เบญจศก จาการึกศิลาของวัด ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ครั้งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเสด็จมานมัสการพระพุทธฉายทรงเล่าถึงสภาพมณฑปพระพุทธฉายว่า ชำรุดทรุดโทรมลงเป็นอันมาก ทรงมีพระลิขิตถึงกระทรวงธรรมการ ขอความอุปถัมภ์ให้การบูรณะมณฑปพระพุทธฉาย ต่อมาในสมัยพระครูพุทธฉายภิบาล (นาค ปชโชโต) มาเป็นเจ้าอาวาส ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้ขยายลานด้าน

^{๗๙} พันจันทนุมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๖๐๕-๖๐๙.

ข้างหน้าผาให้กว้างขึ้นด้วยการเทเสา ทำพื้นคอนกรีตดังที่เห็นในปัจจุบัน จากนั้นไม่ได้มีการบูรณะใหญ่เลย มีเพียงการซ่อมแซมรักษาสภาพเดิม และปรับปรุงเท่าที่จำเป็นเท่านั้น

๓. ทรัพยากรการท่องเที่ยวรอง

๑) ขนบประเพณีสำคัญ วัดพระพุทธรูป นอกจากจะปฏิบัติตามประเพณีของพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา และประเพณีไทย เช่น วันสงกรานต์ แล้วยังจัดให้มีการมนัสการพระพุทธรูปและปิดทองพระพุทธรูปสำคัญในวันกลางเดือน ๓ และ กลางเดือน ๔ เป็นการประจำปี

สำหรับกิจกรรมประเพณีพื้นบ้านที่สำคัญที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธรูป คือ งานประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน ตามตำนานกล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมายุยี่สิบสองพรรษา ได้เสด็จขึ้นโปรรตพระพุทธรูปมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเสด็จกลับมายังมนุษยโลกที่เมืองสังกัสสนคร ซึ่งตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ประชาชนต่างมารอเฝ้ารับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า วันนั้นท่านได้กล่าวไว้ว่า เป็นวันเปิดโลก ทำให้โลกมนุษย์ สวรรค์และนรก ต่างเห็นกันและกัน ประชาชนที่มาจำนวนมากต่างปรารถนาใส่บาตรพระพุทธรูป คนที่อยู่ห่างออกไปไม่สามารถจะใส่บาตรได้ถึง จึงใช้วิธีการโยนอาหารของตนลงในบาตรของพระพุทธเจ้าและพระสาวก โดยอาหารเหล่านั้นตกลงในบาตรเป็นที่อัศจรรย์ยิ่ง จึงถือเอาหลังวันออกพรรษาหนึ่งวัน คือ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จัดให้มีประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยนขึ้นเป็นประจำทุกปี^{๔๐} เป็นประเพณีตักบาตรเทโว หรือชื่อเต็มตามคำพระว่า "เทโวโรหณะ" แปลว่า การหยั่งลงจากเทวโลก โดยสามารถเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ตักบาตรดาวดึงส์" โดยอาหารที่นิยมนำไปใส่บาตรคือ ข้าวต้มมัด และ ข้าวต้มลูกโยน ถือว่าเป็นประเพณีตักบาตรเทโวปฏิบัติสืบทอดกันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

โดยพิธีตักบาตรในปัจจุบันจะเริ่มตั้งแต่ตอนรุ่งอรุณ หลังวันออกพรรษา พระภิกษุสามเณรลงท้าวไตรในพระอุโบสถ พอพระอาทิตย์ขึ้นก็สมมติว่า พระลงมาจากบันไดสวรรค์ มีดนตรีบรรเลงเพลงไทยเดิม สมมติว่าเป็นพวกเทวดาบรรเลงขับกล่อมตามส่งพระพุทธเจ้า และยังมีพวก แพนตาซีอีก แต่งเป็นพวกยักษ์ เทวดา พระอินทร์ พรหม นางเทพธิดา นำหน้าขบวนพระภิกษุสามเณรชาวบ้านก็จะใส่บาตรด้วยอาหารหวาน คาว ข้าวต้มลูกโยน ข้าวต้มมัดเป็นสัญลักษณ์ของพิธีนี้

“ข้าวต้มลูกโยน” หรือ “ข้าวต้มหาง” เป็นอีกหนึ่งรูปแบบการห่อข้าวต้มที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทำมาจากข้าวเหนียวผัดกับกะทิ กล้วยตาก ถั่วเขียว ถั่วดำ แล้วนำมาห่อด้วยหางมะพร้าว

^{๔๐} สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, มหัทศจรยข้าวต้มลูกโยนแห่งสระบุรี, (สระบุรี: โรงพิมพ์พิชิต, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

อ่อน ใบเตย หรือ ใบกะพ้อ (แล้วแต่เอื้ออำนวย หมายความว่ามิอะไรก็ใช้นั้น) โดยจะทำเป็นกรวยห่อหุ้มข้าวเหนียว และเหลื่อใบไว้ เป็นทางยาว^{๔๑}

๒) มณฑปพระเจ้าเสือ (มณฑปห้ายอด) สร้างมาแต่ครั้งสมัยพระเจ้าทรงธรรม และได้เปลี่ยนแปลงในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือแห่งอยุธยา โดยแปลงเป็นมณฑปห้ายอด มีความกว้างรอบนอก ๗.๓๐ เมตร ยาว ๙.๕๐ เมตร รวมในกว้าง ๓.๗๐ เมตร ยาว ๕.๖๐ เมตร รอยพระพุทธรูปเบื้องขวา กว้าง ๑.๑๗ เมตร ยาว ๑.๙๕ เมตร ลักษณะเป็นรอยเท้าเหยียบลงในเนื้อหินภูเขา นิ้วพระบาททั้งห้าชัดเจน ตรงกลางรอยพระบาทมีสัญลักษณ์พระธรรมจักรปรากฏอยู่ มีมณฑปห้ายอด (มณฑปพระเจ้าเสือ) สร้างมาแต่ครั้งสมัยอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นทรงคฤห์ และมาบูรณะในสมัยพระเจ้าเสือเป็นมณฑปห้ายอด มาบูรณะอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ ๓ ในรัชกาลปัจจุบันได้บูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ และได้ดำเนินการบูรณะใหญ่อีกครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๕ ด้วยเหตุผลที่ มณฑปเกิดร้าว เพดานยุบ เพราะต้องอสัณฐานหลายครั้ง ฝนตกลงมารั่วรดภายในมณฑป โดยกรมศิลปากรร่วมกับทางวัดดำเนินการซ่อมแซม โดยรักษารูปแบบเดิมไว้ทั้งหมดปัจจุบันมีกำแพงแก้วสวยงามทั้งสามด้าน

๓) รอยพระพุทธรูปสัมฤทธิ์จำลอง จารึกว่า สร้างเมื่อ วันวิสาขบูชา เพ็ญเดือน ๖ ปี พ.ศ. ๒๔๐๑ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในมณฑปพระเจ้าเสือ ให้ประชาชนทั่วไปสักการบูชา และปิดทอง

๔) พระอุโบสถ อยู่บนยอดเขาปถวี เขาลม หลังแรกสร้างในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ต่อมาชำรุดโทรมลง ในสมัยพระครูพุทธฉายาภิบาล (นาค ปุโชโต) ได้สร้างพระอุโบสถขึ้นมาใหม่ในที่เคยมีขนาด กว้าง ๕.๖๖ เมตร ยาว ๑๕ เมตร โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก รูปแบบของกรมการศาสนา พร้อมได้ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นปีที่ ๘ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เขตวิสุงคามสีมากว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร กาลต่อมาอุโบสถหลังจากนั้นได้ชำรุดทรุดโทรมลงเป็นอันมาก ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน พระราชธีรภรณ์จึงได้ดำเนินการสร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่ในที่เคยมีเช่นกัน เป็นพระอุโบสถคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหลัง แบบจตุรมุข รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแบบสมัยอยุธยา ออกแบบโดยพลอากาศตรีอาวุธ เงินชูกลิ่น อดิธธิบดีกรมศิลปากร^{๔๒}

๕) ปูนียวัตถุที่สำคัญ หลวงพ่อพระหยกขาว ขนาดพระเพลากว้าง ๒๕ นิ้ว เป็นองค์ประธานสูงสุดบนแท่นเบญจา ประดิษฐานเหนือพุทธบัลลังก์ที่แกะสลักจากไม้เป็นลวดลายลงรักปิดทองร่องกระจก

พระพุทธรูปยืนทรงเครื่องใหญ่ศิลปะแบบอยุธยา ปิดทอง ติดกระจก จำนวน ๖ องค์

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๔๒} พันจันทนมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนมาศ (เจิม), หน้า ๖๐๕-๖๐๙.

พระพุทธรูปสำริดทรงเครื่องใหญ่ ไม่ปิดทองศิลปะแบบอยุธยา ขนาดหน้าพระเพล ๑๖ นิ้ว
จำนวน ๑ องค์

หลวงพ่พุทธานาคโลหะสำริด จำนวน ๑ องค์

พระมหาสาวกรอบแท่นเบญจา จำนวน ๕ องค์

และด้านหลังอุโบสถ มีพระพุทธรูปสัมฤทธิ์(หลวงพ่โต) เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะ
ปางอุ้งบาตรขนาดสูง ๕ เมตร หันหน้าเข้าเมืองสระบุรี

ภายในพระอุโบสถมีเรือนแก้วประตูปหน้าต่างเป็นไม้สักแกะสลักปิดทอง ติดกระจกประตูป
หน้าต่างภายในซุ้มเรือนแก้ว เขียนภาพจิตรกรรมเทพชุมนุม ประตูปหน้าเขียนภาพนวลโลกุตรธรรม ด้าน
นอกเป็นซุ้มเรือนแก้วเชรามิคเขียนสี ซุ้มด้านหน้าลายฉลุปิดทอง ลายพระมหาสังข์ และมหาอุณาโลม
เพดานติดดาวเพดาน ไม้แกะสลักปิดทองติดกระจก คานติดลายฉลุปิดทองค้ำแท่น ลวดลายแต่ละห้อง
ไม่ซ้ำกัน ปีกนกด้านนอกปิดทองฉลุลายสวยงามได้ทำพิธีผูกพัทธสีมาเมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม ๒๕๕๗

จารึกพระปรมาภิไธย/ย่อ พระนามาภิไธย/ย่อ ที่เพิงหน้าผาเขาปลิว ด้านทิศตะวันตก
มณฑปพระพุทธรูป ซึ่งมีจารึกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระศรีศรวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าในรัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี บรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลปัจจุบัน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา สมเด็จพระ
พระอนุชาธิราชในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ในรัชกาลที่ ๖

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๖

หม่อมเจ้าหญิงสิริวัณวรี มหิดล พระราชธิดาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร

พระพุทธรูปไสยาสน์ สร้างด้วยปูนปั้น มีความยาว ๒๕ เมตร อยู่ด้านทิศตะวันตกมณฑป
พระพุทธรูป และมีพระพุทธรูปคันธารราษฎร์ หล่อโลหะจำนวน ๔ องค์

พระศรีมหาโพธิ์ ได้หน่อมาจากที่อนูราชปุระซึ่งเกิดจากหน่อพระศรีมหาโพธิ์ต้นแรกครั้ง
ตรัสรู้ ประวัติโดยย่อว่าเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงให้คณะสงฆ์กระทำตียสังคายนาแล้วโปรดให้
แบ่งสายธรรมทูตออกเผยแผ่พระศาสนา ทรงโปรดให้พระมหินทรเถร พระนางสังฆมิตตาเถรี ไปเผย
แผ่ยังเกาะลังกาทวีป ได้โปรดให้นำหน่อต้นพระศรีมหาโพธิ์ไปปลูกยังเกาะลังกาด้วย โดยปลูกไว้ที่
เมืองอนูราชปุระซึ่งได้เจริญวัฒนามาจนถึงปัจจุบัน และทางรัฐบาลศรีลังกาได้นำหน่อพระศรีมหาโพธิ์นี้
มามอบให้รัฐบาลไทยจึงนำมาปลูกที่วัดพระพุทธรูปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐

รูปปั้นพระฤาษีโบราณ มีมาเก่าแก่คู่มากับวัด เป็นที่นับถือของประชาชนทั่วไป

ศาลเจ้าแม่กวนอิม ภายในประดิษฐานพระแม่กวนอิม เป็นที่เคารพสักการะของพี่น้องชาวไทยเชื้อสายจีนและพุทธศาสนิกชนทั่วไป^{๘๓}

สรุป วัดพระพุทธราย ตั้งอยู่เชิงเขาพุทธราย ในเขตอำเภอเมืองสระบุรี ซึ่งปรากฏรอยภาพเงาพระพุทธรเจ้าในลักษณะประทับยืนอยู่บนชะง่อนผา สันนิษฐานว่าพระพุทธรายนี้ ถูกค้นพบในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี หลังจากพบรอยพระพุทธรบาท ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๑๗๑) ซึ่งมีรับสั่งให้ค้นหารอยพระพุทธรบาทตามภูเขาทุกแห่ง จึงพบพระพุทธราย ณ ภูเขาแห่งนี้ สมัยที่ค้นพบพระพุทธรายได้สร้างพระมณฑปครอบพระบรมฉายาลักษณ์ไว้เป็นสถานที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน

จากประวัติและพระราชพงศาวดารดังกล่าวมาแสดงให้เห็นว่า พระพุทธราย เงามีดินแดง มีขนาดสูงประมาณ ๕ เมตร อยู่ที่เงื่อมผาเขาปถิว เป็นที่เคารพนับถือมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน มีมณฑปครอบล้อมรอบ เป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง เฉพาะมณฑปพระพุทธราย ได้มีการบูรณะหลายครั้งด้วยกัน

พระพุทธรายได้เจริญมาสมัยหนึ่งแล้ว ปรากฏจากหลักฐานและวัตถุโบราณน่านปการที่ยังปรากฏเป็นหลักฐานจนถึงปัจจุบันนี้ เช่นมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรบาทจำลองบนยอดเขาลม วัดพระพุทธราย เป็นต้น แต่เนื่องจากภัยจากสงคราม บ้านเมืองไม่สงบสุข มีการรบทัพจับศึก เกิดการระส่ำระสายเปลี่ยนแปลงแผ่นดินบ้านเมืองเดือดร้อน ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา จนกว่าจะตั้งกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นเมืองหลวง พระพุทธรายก็ได้ถูกทอดทิ้งมาเป็นเวลาช้านานจนชำรุดทรุดโทรมลง มณฑปเดิมซึ่งสร้างไว้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา และศาสนสถานถาวรวัตถุต่าง ๆ ได้ขาดการดูแลเอาใจใส่และภัยธรรมชาติได้ทำลายเสียหายเป็นอย่างมาก

พระพุทธรายได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มาในระยะหนึ่ง กาลเวลาล่วงเลยมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช และสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้เสด็จมาฟื้นฟูบูรณะพระพุทธราย ทรงสร้างมณฑปขึ้นใหม่เป็นมณฑปสองยอดแทนมณฑปเดิม

สำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธราย คือ งานประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ตามตำนานกล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงมีพระชนม์อยู่นั้น ทรงเสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธรมาดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเสด็จกลับมายังมนุษยโลกที่เมืองสังกัสสนคร ซึ่งตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ประชาชนต่างมารอเฝ้ารับเสด็จ วันนั้นท่านได้กล่าวไว้ว่าเป็นวันเปิดโลก ทำให้โลกมนุษย์ สวรรค์และนรก ต่างเห็นกันและกัน ประชาชนที่มาจำนวนมากต่างปรารถนาใส่บาตรพระพุทธรองค์ คนที่อยู่ห่างออกไปไม่สามารถจะใส่บาตรได้ถึง จึงใช้วิธีการโยนอาหารของ

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐๕- ๖๐๙.

ตกลงในบาตรของพระพุทธเจ้าและพระสาวก โดยอาหารเหล่านั้นตกลงในบาตรเป็นที่อัศจรรย์ยิ่ง^{๔๔} จึงถือเอาหลังวันออกพรรษาหนึ่งวัน จัดให้มีประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยนขึ้นเป็นประจำทุกปี

อย่างไรก็ตาม วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือเชิงพุทธที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ดีกว่าสถานที่อื่น ๆ ซึ่งทำให้ได้รักษามรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาอันจะก่อให้เกิดการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้กับแผ่นดินไทยไปอีกนานเท่านาน

๒.๕.๒.๓ วัดศาลาแดง

๑. บริบททั่วไปของสถานที่

๑) ประวัติวัดศาลาแดง

วัดศาลาแดง ตั้งอยู่เลขที่ ๔๘๖ บ้านศาลาแดง ถนนพิชัยณรงค์สงคราม ในเขตเทศบาล ตำบลปากเปรี้ยว อำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๖ ไร่ ๓ งาน ๕๒ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๗๗๔๑ อยู่ซอย ๒๐ ถนนพิชัยณรงค์สงคราม มีที่ธรณีสงฆ์ ๑ แปลง เนื้อที่ ๒ งาน ๔๐ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๑๘๐

อาณาเขต

ทิศเหนือยาว ๑๒๙ เมตร ติดต่อกับแม่น้ำแควป่าสัก

ทิศใต้ยาว ๑๒๙ เมตร ติดต่อกับถนนพิชัยณรงค์สงคราม

ทิศตะวันออก ยาว ๑๒๔ เมตร ติดต่อกับอนามัยเทศบาล

ทิศตะวันตกยาว ๑๒๔ เมตร ติดต่อกับถนนพิชัยณรงค์สงคราม

พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบริมแม่น้ำแควป่าสัก อาคารเสนาสนะต่างๆ มีอุโบสถกว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๓๕.๑๕ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๑๘ โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ภายในมีภาพพุทธประวัติ มีกำแพงแก้วโดยรอบ ศาลาการเปรียญกว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๓๕ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๖๔ เป็นอาคารไม้ชั้นเดียวมีลูกทรงเหล็กโดยรอบ ภูมิสงฆ์ จำนวน ๘ หลัง เป็นอาคารไม้ ๔ หลัง ตึก ๓ หลัง ครึ่งตึกครึ่งไม้ ๑ หลัง สำหรับปูชนียวัตถุมี พระประธานในอุโบสถ

วัดศาลาแดง สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๓๑๑ เดิมเรียก “วัดแก่งม่วง” โดยที่มีต้นมะม่วงใหญ่ตั้งอยู่บนแก่งเป็นสัญลักษณ์ ต่อมาต้นมะม่วงและแก่งได้ถูกน้ำพัดพาลงแม่น้ำหมดสภาพไป แต่มีศาลาหนึ่งหลังคามุงกระเบื้องสีแดง เป็นที่พักสำหรับคนเดินทางไปนมัสการพระพุทธบาท และพระพุทธฉาย จังหวัดสระบุรี จึงได้เรียกเป็นนามวัดเป็นที่รู้จักกัน ว่า “วัดวิหารแดง” ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๑๘ ทางวัดได้เปิดสอนปริยัติธรรมตลอดมา

^{๔๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, มหัตถจริยข้าวต้มลูกโยนแห่งสระบุรี, หน้า ๒.

เจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนามมี ๕ รูป คือ รูปที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๗๘ รูปที่ ๒ พระครูวัตรโสภณ (เที่ยง) พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๔๙๐ รูปที่ ๓ พระครูสรการพิศิษฐ์ (เรื้อย) พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๐๒ รูปที่ ๔ พระครูสังวรวิมุตติคุณ (ออน) พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๒๑ รูปที่ ๕ พระครูวิมลธรรมรัต (หลาบ) ดำรงตำแหน่งตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นต้นมา วัดศาลาแดง มีพระภิกษุจำพรรษา ๒๐ รูป ศิษย์วัด ๓ คน^{๘๕} ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๑) มีพระครูสันตจิตตากร (กมล สนต์จิตโต) เป็นเจ้าอาวาส

วัดศาลาแดงเป็นวัดที่มีพระพุทธรูปที่มีความเป็นมาที่ควรจดจำยิ่งนัก ผู้วิจัยได้มีการสอบถามกับท่านเจ้าอาวาส ถึงแม้ว่าวัดนี้จะไม่มีการตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแต่ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกันเลย ผู้วิจัยจึงอยากจะนำเสนอพระพุทธรูปที่มีความสำคัญกับวัดนี้ ดังนี้

ความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศนั้น สืบเนื่องมาจากพระอาการประชวรในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ ด้วยเหตุที่พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของปวงชนชาวไทยทั้งชาติ ชาวพระอาการประชวรสร้างความวิตกกังวลและห่วงใยแก่คนไทยทุกหมู่เหล่า ครั้นต่อมาเมื่อพระอาการประชวรค่อยคลายลงจนดีขึ้นเป็นลำดับ ยังความปลื้มปิติยินดีเป็นล้นพ้นแก่พสกนิกรทั่วประเทศ และจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้มีพระดำริเห็นชอบให้จัดสร้างพระพุทธรูปทองคำขึ้นเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อเป็นเครื่องแสดงถึงความจงรักภักดีของคนไทย ที่ปรารถนาจะให้พระองค์ทรงพ้นจากโรคร้ายทั้งมวล โดยสมเด็จพระสังฆราช ได้ประทานคำแนะนำในการจัดสร้างพระพุทธรูปทองคำอย่างใกล้ชิดทุกขั้นตอน ถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปทองคำที่ใหญ่ที่สุดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระพุทธรูปนิรโรคันตราย”

ในการจัดสร้างพระพุทธรูปนิรโรคันตราย สมเด็จพระสังฆราชฯ ได้มีพระดำรินำความกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจำลองรูปแบบและแนวคิดมาจากการสร้าง “พระพุทธรูปนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ” ซึ่งถือเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองประจำทิศทั้ง ๔ คอยคุ้มครองดูแลรักษาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งมวล ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เสด็จพระราชดำเนินเททองหล่อเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๑ และพระราชทานไปประดิษฐานไว้ ณ สี่มุมเมือง ดังนี้ ทิศเหนือประดิษฐานไว้ข้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง จังหวัดลำปาง ทิศใต้ประดิษฐานไว้ที่

^{๘๕} สมคิด ทองสิมา และอรอนันดา วุฒิจันทร์, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๖.

หน้าศาลากลางจังหวัดพัทลุง ทิศตะวันออกประดิษฐานไว้หน้าศาลากลางจังหวัดสระบุรี ทิศตะวันตก
ประดิษฐานไว้บนเข้าแก่นจันทร์ จังหวัดราชบุรี^{๘๖}

๒. ทรัพยากรการท่องเที่ยวหลัก

๑) พระพุทธรูปโรคนัทรายชัยวัฒน์จตุรทิศ

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้หล่อ
“พระนิตราลัย” เพื่อถวายไว้ในอารามหลวง และพระราชทานไว้ในส่วนราชการ ในสมัยรัชกาลที่ ๖
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงสิริราชสมบัติ เสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภลัย จำนวน ๑๕ พรรษา ได้ประกอบพิธีสมโภชสิริราชสมบัติ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล ทรงโปรดเกล้า
ให้หล่อ “พระนิตราลัย” ๑๖ องค์เพื่อถวายไว้ในพระอารามหลวงมหานิกาย ๑๕ องค์และพระราชทาน
ไว้ในส่วนราชการ ๑ องค์ทำนองเดียวกับ “พระนิตราลัย” ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๙
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ด้วยกรมการรักษาดินแดนคำนึงถึงพระมหากรุณาธิคุณ
ในพระองค์และเจริญรอยตามราชประเพณี จึงกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตสร้าง “พระพุทธรูป
โรคนัทรายชัยวัฒน์จตุรทิศ” ขึ้นในสมัยนี้ จำนวน ๔ องค์ เพื่อประดิษฐานไว้ ๔ ทิศ จะได้เป็นสิริมงคลแก่
พสกนิกรชาวไทย ให้อยู่เย็นเป็นสุขและเพื่อเป็นการถวายเป็นความรักภักดี แต่พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเททองหล่อ “พระพุทธรูปโรคนัทรายชัยวัฒน์จตุรทิศ” เมื่อวันที่ ๒๖
มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ ลักษณะปางสมาธิศิลปะรัตนโกสินทร์ เนื้อโลหะผสม หน้าตักกว้าง ๔๙ นิ้ว เสร็จแล้ว
กรมรักษาดินแดนได้นำไปถวายพระองค์ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เพื่อพระราชทานไปประดิษฐาน
ประจำทิศต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นพระคู่บ้านคู่เมือง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานให้จังหวัดสระบุรี เมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๕๑๑ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เป็นพระพุทธรูปประจำทิศตะวันออก ได้นำมาประดิษฐาน
ชั่วคราวที่ศาลหลักเมืองจังหวัดสระบุรีเพื่อหาสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อจัดตั้งประดิษฐาน ผู้ว่าราชการจังหวัด
สระบุรี ในสมัยนั้นจึงได้ขอสถานที่ วัดศาลาแดง จากพระครูสังวรวิจิตร (อน) เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง
เพื่อดำเนินการก่อสร้างศาลาจตุรมุขขึ้นในวัด กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๑๖ เมตร แล้วได้อัญเชิญ “พระพุทธรูป
โรคนัทรายชัยวัฒน์จตุรทิศ” ขึ้นประดิษฐานเมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ศาลาจตุรมุขหลังนี้ได้สร้างขึ้น
ด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านจังหวัดสระบุรีเริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๑๕ สร้างเสร็จเมื่อวันที่ ๑๐

^{๘๖} กรมศิลปากร, พระพุทธรูปสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๘.

พศ. ๒๕๑๕ เป็นเงินค่าก่อสร้าง ๑,๑๙๓,๐๙๗ บาท และได้สร้างกำแพงวัดศาลาแดง เป็นเงิน ๑๒๐,๐๐๐ บาท^{๘๗}

๓. ทรัพยากรการท่องเที่ยว

วัดศาลาแดงเป็นวัดที่ติดแม่น้ำป่าสักจึงมีแพท่น้ำเป็นเขตอภัยทานให้นักท่องเที่ยวได้เลี้ยงปลา หรือปล่อยปลา นอกจากนี้มีการจัดสวนมนต์ ภูมิทัศน์ธรรมชาติที่สวยงามทางศาสนาต่าง ๆ และจัดงานประจำปี

สรุป วัดศาลาแดงเป็นอีกวัดหนึ่งที่มีพระพุทธรูปสำคัญ ที่พุทธศาสนิกชนควรเข้าไปสักการบูชากราบไหว้ โดยวัดนี้มีเอกลักษณ์คือ มี “พระพุทธรูปโรคนันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นธงชัย เป็นที่กราบไหว้สักการบูชาของชาวไทยทั้งสี่ทิศ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ชาวสระบุรีเพื่อเป็นพระพุทธรูปประจำทิศตะวันออก ให้ชาวสระบุรีนำไปกราบไหว้เพื่อเป็นสิริมงคล

๒.๖ บทสรุป

บทบาทความสำคัญของวัดในปัจจุบันนี้ วัดสร้างมูลค่าโดยแต่วัดจะนำเอาอัตลักษณ์หรือตัวตนของวัดออกมาเป็นจุดแข็งเพื่อสร้างแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามากราบไหว้ โดยมีกุศโลบายให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาวัดทำบุญทำให้จิตใจสงบร่มเย็น เห็นถึงพระธรรมที่น่ากลับบ้านไประลึกและเกิดความสุขในจิตใจ

การท่องเที่ยวทางพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ) เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวเยี่ยมชมวัด สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้น ๆ เพื่อชื่นชมพุทธศิลปกรรม บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเกจอาจารย์ พุทธศิลปกรรม ได้แก่ วัด เจตีย์ พระธาตุ พระปรางค์ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยใช้วัดประดิษฐานรูปเคารพ โดยอาจจะมีพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อของแต่ละบุคคลต่างกันไป

ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งทั้งปวงอันเป็นทรัพยากรที่สามารถจับต้องได้หรือไม่สามารถจับต้องได้ที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจที่จะเดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชม ศึกษาเรียนรู้ หรือการอื่นใดที่มีใช้มีวัตถุประสงค์เพื่อการทำงาน ซึ่งแบ่งออกได้ ๒ ประเภท คือ (๑) ทรัพยากรด้านวัตถุ หมายถึง สิ่งที่สามารถจับต้องได้ แบ่งออกเป็น สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ทะเล น้ำตก ภูเขา

^{๘๗} วรวิทย์ พิชัยไพบุลย์ และคณะ, สูดยอดพระเครื่องเมืองสระบุรี, (สระบุรี: หจก.โรงพิมพ์สระบุรี, ๒๕๕๗), หน้า ๘.

เป็นต้น สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น เจดีย์ วิหาร พระอุโบสถ เป็นต้น (๒) ทรัพยากรด้านจิตใจ หมายถึง ทรัพยากรที่ไม่สามารถจับต้องได้ ต้องมาเรียนรู้ สัมผัสด้วยตนเอง ซึ่งอาจไม่ได้มีขึ้นทุกวัน เช่น วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น นักท่องเที่ยวต้องมาเรียนรู้ในช่วงเทศกาลนั้น ๆ ทรัพยากรประเภทนี้จึงจับต้องไม่ได้แต่มีค่าทางด้านจิตใจสูงของคนในแต่ละถิ่น นักท่องเที่ยวที่พร้อมจะเรียนรู้วิถีใหม่จะได้สัมผัสในทรัพยากรด้านจิตใจ

วัดที่สำคัญในจังหวัดสระบุรีนั้นมีมากมายแต่จะมีสักกี่วัดที่จะเห็นถึงความเก่าแก่และมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานตั้งแต่อดีตกาลซึ่งยังสามารถทำนุบำรุงให้ถึงเยาวชนรุ่นหลังได้สัมผัสกับกลิ่นอายของอารยธรรม สมัยกรุงศรีอยุธยา วัดพระพุทธบาทราชมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง ซึ่งวัดสุดท้ายนี้เป็นวัดที่น่าสนใจยิ่งนักเนื่องจากมีกิจกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาบ่อยครั้ง ที่สำคัญเป็นวัดที่พวกเราชาวสระบุรีหรือชาวไทยทุกท่านได้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นพ้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงประทานพระพุทธรูปโรคนันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ ซึ่งเป็นพระประจำทิศตะวันออก และเป็นพระพุทธรูปทั้งดงาม ถือได้ว่าเป็นศิลปะของกรุงรัตนโกสินทร์ อีกด้วย “วัดในพระพุทธศาสนาของจังหวัดสระบุรี” เป็นแหล่งรวมพุทธศิลปกรรมมีความแตกต่างหลากหลายทางคติความเชื่อ ความศรัทธา ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสะท้อนมุมมองของพุทธศาสนา มีการผสมผสานซึ่งกันและกันอย่างลงตัว ซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นทุนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี และเป็นสาเหตุที่ทำให้พุทธศาสนิกชนชาวสระบุรีหรือชุมชนรอบข้าง มีความรักและหวงแหนโบราณสถานเหล่านี้และไม่ต้องการให้เกิดการสูญหาย ส่งผลกับการสานต่อในพระพุทธศาสนาให้ยังคงอยู่ในสังคม จนทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขจนถึงทุกวันนี้

บทที่ ๓

การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับเรื่อง แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน องค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ปัจจัยในการตัดสินใจเพื่อการท่องเที่ยว และสรุปผลจากแบบสอบถามและสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับมูลเหตุจูงใจในการมาท่องเที่ยววัดพระพุทธบาท วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง ในจังหวัดสระบุรี เพื่อนำมาประกอบการพิจารณา จุดเด่นที่ควรสนับสนุนส่งเสริมและจุดด้อยที่ควรปรับปรุงแก้ไขในการจัดการการท่องเที่ยวของวัดในจังหวัดสระบุรีในบทต่อไป

๓.๑ แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวว่า แหล่งท่องเที่ยวต้องมีสิ่งดึงดูดใจ และมีสิ่งอำนวยความสะดวก เป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญที่สุดของแหล่งท่องเที่ยวในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมเยือนสถานที่นั้น ๆ และไว้บริการนักท่องเที่ยวให้ได้รับความสะดวกสบายและความประทับใจ^๑

๓.๑.๑ ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีเป้าหมายสำคัญที่สุดในการพยายามที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อกระบวนการท่องเที่ยวโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ และได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน^๒

^๑ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เพรสแอนด์ดีไซน์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๘-๒๙.

^๒ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, คือถิ่นฐาน คือบ้านเรา อบต.กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: แพลนโมทิฟ, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้ให้ความหมายของการจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การวางแผนการท่องเที่ยวและดำเนินการให้เป็นไปตามแผนโดยมีการจัดการบริหารงานบุคคล การอำนวยความสะดวก และควบคุมอย่างเหมาะสม เพื่อให้เป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้รวมทั้งมีการประเมินผล แผนการท่องเที่ยวด้วย^๓

พูนทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธ์ และคณะ กล่าวว่า การจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของภาคีภาคต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความพึงพอใจแก่ทุกฝ่ายทั้งผู้ไปท่องเที่ยวและชุมชนที่ถูกท่องเที่ยว นอกจากนั้น การจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนยังเป็นการท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรมของชุมชน แต่เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนที่ถูกท่องเที่ยวและผู้ไปท่องเที่ยวเองในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ สุขภาพ ความรู้ และการมีส่วนร่วม เป็นต้น^๔

SWARBROOKE ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า เป็นการท่องเที่ยวซึ่งทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโต แต่ต้องไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและต้องไม่ส่งผลกระทบในด้านลบต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและโครงสร้างทางสังคมด้วย^๕

อารีย์ นัยพินิจ และฐิรัชญา มณีเนตร ได้ให้ความหมายของการจัดการการท่องเที่ยว หมายถึง การดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในด้านการวางแผนด้านการจัดการ ผู้รับผิดชอบ การควบคุมการจัดสรรงบประมาณ การประเมินผลและรายงานผล^๖

สรุปได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หมายถึง การกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการทฤษฎีและแนวคิดที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริงรวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การบริหาร การจัดการการท่องเที่ยวให้พัฒนาในทุก ๆ ด้านอย่างรอบคอบระมัดระวัง เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นการมีส่วนร่วมของภาคีภาคต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิด

^๓ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, รศ., การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, หน้า ๒๕๕.

^๔ พูนทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธ์ และคณะ, “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และร้อยเอ็ด”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๔.

^๕ อ่างใน อิสรา เสยานนท์ และไพรินทร์ สมภพสกุล, “การสร้างมูลค่าการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของธุรกิจโฮมสเตย์: กรณีศึกษาโฮมสเตย์บริเวณตลาดน้ำอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม”, รายงานวิจัย, (โครงการทุนส่งเสริมงานวิจัย: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔.

^๖ อารีย์ นัยพินิจ ฐิรัชญา มณีเนตร, “การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว หมู่บ้าน บูไทโรโฮมสเตย์ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา” รายงานวิจัย, (คณะวิทยาการจัดการ: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑), หน้า ๕๓.

ความพึงพอใจแก่ทุกฝ่ายทั้งผู้ไปท่องเที่ยวและชุมชนที่ถูกท่องเที่ยว ประสานแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว นำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น การมีส่วนร่วมการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่นจัดประชุม และปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาบุคลากร การจัดเตรียมข้อมูล บริการข่าวสารการท่องเที่ยวและประเมินผล ตรวจสอบและวิจัยเพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการ เพื่อก่อให้เกิดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ มีการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม ที่ชาญฉลาดเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและยาวนาน ได้แก่ อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ลดการบริโภค ควบคุมกับการลดการก่อของเสีย รักษาและส่งเสริม ความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และศิลปวัฒนธรรมของชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของชุมชนที่ถูกท่องเที่ยวและผู้ไปท่องเที่ยวเองในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ สุขภาพ ความรู้ และการมีส่วนร่วม เป็นต้น

๓.๑.๒ หลักการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

ร่ำไผพรรณ แก้วสุริยะ ได้กล่าวถึง หลักในการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวโลกไว้ ดังนี้

๑. อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี หมายถึง มีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากรทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพใช้อย่างประหยัด คำนึงถึงต้นทุนด้านคุณค่าและคุณภาพของธรรมชาติและต้นทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒. ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นควบคุมกับการลดการก่อของเสียคือ การร่วมกันวางแผนกับผู้ที่เกี่ยวข้องจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติมีคุณภาพเหมือนกัน หรือใช้ทดแทนกันได้เพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก

๓. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรม คือ ต้องมีการวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยว โดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้นหรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก

๔. ประสานแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ การประสานแผนการพัฒนากับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แผนพัฒนาของ

สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวมีศักยภาพ

๕. นำการท่องเที่ยวฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น คือการประสานงาน กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่น นำไปประชาสัมพันธ์เพื่อให้ นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวเป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น

๖. การมีส่วนร่วมการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น คือ มีการร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบองค์รวม โดยเข้าเป็นหน่วยงานร่วมจัด ร่วมวิเคราะห์หรือร่วมแก้ปัญหา ร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว ร่วมประเมินผลการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนั้นต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

๗. จัดประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน คือ ต้องมีการประสานกับพหุภาคี ได้แก่ ชุมชนหรือประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ เพื่อร่วมประชุมปรึกษาหารือในการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยวการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด ร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน

๘. การพัฒนาบุคลากร คือ การให้ความรู้การฝึกอบรม การส่งพนักงานดูงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้พนักงานมีความรู้มีแนวคิด และมีวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กรและช่วยยกระดับมาตรฐานการบริหารการท่องเที่ยว

๙. การจัดเตรียมข้อมูลบริการข่าวสารการท่องเที่ยวคือ มีการจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวและการบริการการขายให้พร้อม มีเพียงพอต่อการเผยแพร่ซึ่งอาจจัดทำในรูปสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่างๆ

๑๐. ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย คือการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มคุณค่า รวมถึงคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว การลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัย เพื่อนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการ ก่อให้เกิดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ^๗

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ได้กล่าวถึง หลักของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ ๔ ประการ ดังนี้

^๗ ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, เอกสารบทความเรื่อง หลักการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗.

๑. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวขึ้น เพื่อเป็นข้อมูลให้นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะเดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

๒. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษาและดึงดูดชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วยและได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจ้างงาน การบริการ นำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

๓. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจ วัฒนธรรมและการได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านหรือของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและผู้คนของตนเองด้วย^๔

SWARBROOKE ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีหลักสำคัญ ๕ ประการ คือ

๑) การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จะต้องไม่ต่อต้านการเจริญเติบโต อันเนื่องมาจากการพัฒนา แต่เน้นข้อจำกัดของการเจริญเติบโต และการท่องเที่ยวต้องจัดการบริหารภายใต้ข้อจำกัดนี้

๒) จะต้องจัดการวางแผนและจัดการที่เหมาะสม เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่เกิดขึ้นต่อธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์

๓) ควรให้ความสำคัญถึงผลที่จะเกิดขึ้นในระยะยาวมากกว่าระยะสั้น

๔) ในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จะต้องไม่มุ่งเน้นการจัดการสิ่งแวดล้อม แต่รวมถึงเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและการบริการ

๕) ควรให้ความสำคัญกับความต้องการที่ทำให้มนุษย์เกิดความพึงพอใจ แต่ต้องอยู่ภายใต้ความเสมอภาคและยุติธรรม^๕

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้กล่าวถึง การจัดการการท่องเที่ยวที่ควรดำเนินการในความรับผิดชอบของหน่วยงานที่ดูแลสถานที่ท่องเที่ยวมีอยู่ ๕ ภารกิจหลัก ดังนี้

^๔ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, หน้า ๒๕๙.

^๕ อ่างใน อิสรา เสงยานนท์ และไพรินทร์ สมภพสกุล, “การสร้างมูลค่าการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของธุรกิจโฮมสเตย์: กรณีศึกษาโฮมสเตย์บริเวณตลาดน้ำอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม”, รายงานวิจัย, (โครงการทุนส่งเสริมงานวิจัย: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔.

๑. การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ หน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวควรมีบทบาทในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวให้สาธารณะชนได้รับรู้และทราบให้มากที่สุด

๒. การสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการสำรวจหาข้อมูลในแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อเป็นข้อมูลในการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่

๓. การปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นการจัดทำแผนงาน โครงการเพื่อปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่ประทับใจของนักท่องเที่ยว

๔. การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว เป็นการกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างเหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุด

๕. การรักษาความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการวางระบบในการดูแลรักษาความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่รับผิดชอบ^{๑๐}

มนัส สุวรรณ และคณะ ได้ให้หลักการในการจัดการการท่องเที่ยวว่า ต้องพิจารณาการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย จะต้องพิจารณาระบบย่อยและองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวไปด้วย

๑. ทรัพยากรทางท่องเที่ยว (Tourism Resource) ซึ่งประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวตลอดจนทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว

๒. การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Services) อันได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้นๆ

๓. การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Marketing) โดยเป็นส่วนหนึ่งของความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหมายรวมถึงกิจกรรม รูปแบบหรือกระบวนการการท่องเที่ยว นอกจากหลักการในการจัดการท่องเที่ยวซึ่งกล่าวในเบื้องต้นแล้ว แนวทางการบริหารและจัดการการท่องเที่ยวยังสามารถนำมาวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวได้ ประกอบด้วย แนวทางการบริหารและจัดการ แนวทางการจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว แนวทางการบริหารและจัดการด้านสวัสดิภาพและความปลอดภัย

^{๑๐} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, คือถิ่นฐาน คือบ้านเรา อบต. กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: แพลนโมทิฟ, ๒๕๕๓), หน้า ๗๙.

แนวทางการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น แนวทางการให้ประชาชนกลุ่มและองค์กรอื่น ๆ มีส่วนร่วม^{๑๑}

สรุปได้ว่า การจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน คือ การบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้พัฒนาในทุก ๆ ด้านอย่างรอบคอบระมัดระวัง เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจ สังคม และความมั่งคั่งทางสุนทรียภาพ มีการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมที่ชาญฉลาด เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและยาวนาน หลักการในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนตามหลักการของการพัฒนาการท่องเที่ยวโลก ได้แก่ อนุรักษ์และใช้ ทรัพยากรอย่างพอเหมาะพอดี ลดการบริโภค และใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นควบคู่กับการลดการก่อของเสีย รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ประสานแผนการพัฒนาการท่องเที่ยว นำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น การมีส่วนร่วมการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่นจัดประชุม และปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาบุคลากร การจัดเตรียมข้อมูล บริการข่าวสารการท่องเที่ยวและประเมินผล ตรวจสอบและวิจัย เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการเพื่อให้เกิดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ และจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (๑) การตัดสินใจวางแผนและพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงคุณค่า ทางด้านกายภาพ และวัฒนธรรมของพื้นที่ (๒) การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวภายในชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพในชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งในแง่ของกายภาพ ระบบการบริการต่าง ๆ และความเปราะบางทางวัฒนธรรม (๓) การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องยึดความสมดุลทางวัฒนธรรมและวิถีชุมชนเป็นหลัก ซึ่งไม่ให้เกิดผลกระทบในเชิงลบต่อคุณภาพของมรดกวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน (๔) ชุมชนควรจะมีบทบาทในการวางแผนเพื่อการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น (๕) ประชาชนในชุมชนควรจะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมกัน ผลประโยชน์ที่ได้รับอาจจะอยู่ในรูปแบบที่แตกต่างกัน

๓.๑.๓ องค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

ซูสิทธิ ซูชาติ ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับด้านอื่น ๆ ซึ่งสามารถสรุปเป็นองค์ประกอบแนวความคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมี ๖ องค์ประกอบดังนี้ คือ

๑) ด้านการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยือน

^{๑๑} มนัส สุวรรณ และคณะ, การจัดการการท่องเที่ยว, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๑), หน้า ๘๙.

๒) ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามและประเมินผลกระทบอันเกิดจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

๓) ด้านการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนารัฐกิจด้านการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจโดยรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

๔) ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาการที่มุ่งแสวงหานักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมโดยให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวตามที่เขาพึงพอใจ

๕) ด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการท่องเที่ยวของตนและให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความหวงแหนและรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

๖) ด้านจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยให้ความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเพื่อปลูกจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ทุกฝ่ายเกิดความหวงแหนทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม^{๑๒}

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวถึงองค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน สรุปได้ ๖ ด้าน ดังนี้

๑) องค์ประกอบด้านการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมเยือน โดยมีการประเมินศักยภาพขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย

๒) องค์ประกอบด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพเดิมหรือดีกว่าเดิม และป้องกันผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

^{๑๒} ชูสิทธิ์ ชูชาติ, “องค์ประกอบพื้นฐานด้านการท่องเที่ยว”, *จุลสารการท่องเที่ยว*, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๘): ๗๙.

๓) องค์ประกอบด้านการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาธุรกิจด้านบริการอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจโดยมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย

๔) องค์ประกอบด้านการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่อแสวงหานักท่องเที่ยว ที่มีคุณภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็นคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้เข้ามาท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวตามที่เขาพึงพอใจ

๕) องค์ประกอบด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น เป็นการพัฒนาในการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน ท้องถิ่นให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวของตนเองและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความหวงแหนและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

๖) องค์ประกอบด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ทุกฝ่ายเกิดความรักหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม^{๑๓}

สรุป การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับด้านอื่น ๆ คือ ด้านการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว ให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยือน โดยมีการประเมิน ศักยภาพขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในบริเวณแหล่งท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามและประเมินผลกระทบอันเกิดจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง (๓) ด้านการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว ด้านการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ เช่น การบริการด้านการขนส่ง บริการที่พักแรมบริการร้านอาหารและภัตตาคาร บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ บริการร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก การให้ความปลอดภัยทั้งชีวิตและ

^{๑๓} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, รศ., การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เพรส แอนด์ดีไซน์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

ทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว การต้อนรับอย่างมีไมตรีจิต (๔) ด้านการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวตามที่เขาพึงพอใจ (๕) ด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการพัฒนาการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ ชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวของตนเองและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความห่วงหาและรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป (๖) ด้านจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยให้ความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ทุกฝ่ายเกิดความรักและห่วงหาทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

๓.๒ ปัจจัยในการตัดสินใจเพื่อการท่องเที่ยว

๓.๒.๑ ปัจจัยเกี่ยวกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา กล่าวว่า ปัจจัยที่จูงใจให้คนอยากเดินทางท่องเที่ยวมี ๘ ประการ คือ

๑. ความต้องการผจญภัย เมื่อมีกิจกรรมท่องเที่ยวใหม่ๆ เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการล่องแพ ปีนเขา ขี่ช้าง เป็นต้น ย่อมมีการประชาสัมพันธ์ ทำให้คนอยากลองผจญภัยกับกิจกรรมท่องเที่ยวใหม่ ๆ เป็นต้น

๒. ความต้องการค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ด้วยตัวเอง เป็นการทำลายความจำเจในชีวิตประจำวัน โดยออกเดินทางไปค้นหาสิ่งแปลกใหม่ในชีวิต

๓. ความต้องการคุณค่าในการเดินทางท่องเที่ยว เป็นผลที่เกิดขึ้นหลังจากการเดินทางท่องเที่ยว ซึ่งผู้เดินทางท่องเที่ยวจะรู้สึกถึงความสนุกสนานหรือความประทับใจในขณะท่องเที่ยวแต่ละครั้ง

๔. ความต้องการค้นคว้าทางวัฒนธรรม จะเห็นว่าการเดินทางท่องเที่ยวเป็นการเรียนรู้ วัฒนธรรมของประเทศที่ตนไปเที่ยว เช่น ประเพณี เทศกาล พิธีการต่าง ๆ หรือศาสนาที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น

๕. ความต้องการเห็นความเป็นอยู่ของเพื่อนร่วมโลก คนทั่วไปต้องการเห็นว่าผู้ที่อยู่ในประเทศ ที่ร่ำรวยกับประเทศที่ยากจนมีความเป็นอยู่แตกต่างกันอย่างไร

๖. ความต้องการในการยอมรับของสังคม

๗. ความต้องการความภาคภูมิใจ การที่คนต้องการเดินทางไปท่องเที่ยวยังประเทศต่างๆ เนื่องจากต้องการให้ผู้อื่นเห็นว่าได้ไปท่องเที่ยวสถานที่แปลกๆ แตกต่างจากผู้อื่น

๘. ความต้องการยกฐานะและเกียรติภูมิ การที่ได้มีโอกาสเดินทางไปท่องเที่ยวไม่ว่าเพื่อวัตถุประสงค์ใดๆ เช่น ทำธุรกิจ เข้าร่วมประชุม แข่งขันกีฬา เป็นต้น ล้วนแต่ทำให้ผู้เดินทางไปท่องเที่ยวเป็นคนมีเกียรติในสังคม อันเป็นการยกฐานะและเกียรติภูมิของตนให้สูงขึ้นด้วย^{๑๔}

สรุป ความต้องการของนักท่องเที่ยว เป็นลักษณะพฤติกรรมในการตัดสินใจ และเลือกรูปแบบที่จะเดินทางท่องเที่ยวสอดคล้องกับลักษณะพฤติกรรมของตนเอง ซึ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวจะมีอยู่หลายๆ ลักษณะที่แตกต่างกันไปตามความสนใจปัจจัยที่จูงใจให้คนอยากเดินทางท่องเที่ยว ได้แก่ ต้องการผจญภัย ต้องการค้นพบสิ่งใหม่ๆ ด้วยตัวเอง ต้องการคุณค่าในการเดินทางท่องเที่ยวรู้สึกถึงความสนุกสนานหรือความประทับใจในขณะที่ท่องเที่ยวแต่ละครั้ง ต้องการค้นคว้าเรียนรู้ วัฒนธรรมของประเทศ ท้องถิ่นที่ตนไปเที่ยว เช่น ประเพณี เทศกาล พิธีการต่างๆ ต้องการเห็นความเป็นอยู่ของเพื่อนร่วมโลกกว่ามีความเป็นอยู่แตกต่างกันอย่างไร ต้องการในการยอมรับของสังคม ต้องการความภาคภูมิใจ ให้ผู้อื่นเห็นว่าได้ไปท่องเที่ยวสถานที่แปลกๆ แตกต่างจากผู้อื่น ต้องการยกฐานะและเกียรติภูมิ

๓.๒.๒ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ

พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในการตัดสินใจ ท่องเที่ยวมี ๙ ขั้นตอน ดังคำกล่าวของบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา ว่า

๑. การส่งเสริมการตลาดทางการท่องเที่ยว (Tourism Product) เป็นการอำนวยความสะดวกด้านข่าวสารข้อมูลทางการท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย โดยผ่านสื่อต่างๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับข่าวสารทางการท่องเที่ยวเหล่านั้น ซึ่งข้อมูลทางการท่องเที่ยวอาจเป็นข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ สภาพภูมิศาสตร์ ที่พัก คมนาคม ฯลฯ

๒. ความต้องการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวแต่ละคน (Need) เมื่อนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายได้รับทราบข้อมูลทางการท่องเที่ยวแล้ว ก็จะก่อให้เกิดความต้องการท่องเที่ยวขึ้นภายในจิตใจของนักท่องเที่ยวแต่ละคน ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวต้องการเสริมสิ่งที่ขาดไปหรือเพิ่มรสชาติให้กับชีวิต เช่น เกิดความเบื่อหน่าย อยากเปลี่ยนบรรยากาศ ต้องการเดินทางท่องเที่ยวให้ได้เห็นสิ่งใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มประสบการณ์ เป็นต้น

๓. สิ่งจูงใจสำหรับนักท่องเที่ยว (Motivation) เป็นแรงกระตุ้นให้อยากท่องเที่ยวเกิดจากปัจจัย ๒ ประการ คือ Push Factor เป็นสภาพเงื่อนไขมากระตุ้นผลักดันให้เกิดความต้องการ

^{๑๔} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวธุรกิจที่ไม่มีวันตายของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ซี.พี.บุ๊ค สแตนดาร์ด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๑-๑๒๓.

หลักหนีความจำเจซ้ำซากในชีวิตประจำวันเพื่อไปท่องเที่ยว และ Pull Factor เป็นสภาพเงื่อนไขที่ดึงดูดใจให้ไปชมแหล่งท่องเที่ยวหรือร่วมกิจกรรมทางการท่องเที่ยว

๔. การตัดสินใจของนักท่องเที่ยว (Decision Making) นับว่าเป็นองค์ประกอบที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวมาก เมื่อผู้ประสงค์จะเดินทางท่องเที่ยวได้รับข้อมูลทางการท่องเที่ยวแล้ว เกิดความต้องการอยากท่องเที่ยวขึ้น อีกทั้งเกิดแรงกระตุ้นจากสิ่งจูงใจจะทำให้เกิดภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยว (Tourist Image) ของแต่ละท้องถิ่นขึ้น เพื่อประกอบการพิจารณาตัดสินใจว่าจะไปท่องเที่ยวที่ไหนดีที่สุด โดยคำนึงถึงความสะดวก ปลอดภัย ความสะดวกสบายมากที่สุดเป็นเกณฑ์ จากการสำรวจปัจจัยในการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวมี ๘ ประการ ตามลำดับความสำคัญดังต่อไปนี้ (๑) จะไปท่องเที่ยวที่ไหน (๒) จะไปท่องเที่ยวเมื่อไหร่ (๓) จะไปท่องเที่ยวโดยทางใด จะไปท่องเที่ยวกับใคร (๔) จะไปเที่ยวนานเท่าไร (๕) จะไปท่องเที่ยวเพื่อชมอะไร (๖) จะไปพักผ่อนในสถานที่ประเภทไหน (๗) จะไปท่องเที่ยวแต่ละสถานที่กี่วัน

๕. การวางแผนค่าใช้จ่ายการท่องเที่ยว (Planning for Expenditure) โดยปกติเมื่อตัดสินใจจะไปสถานที่ท่องเที่ยวใดก็จะต้องศึกษาค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยว ยิ่งถ้าไปท่องเที่ยวต่างประเทศ จะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก ก็ต้องเตรียมเก็บเงินไว้ จึงต้องมีการวางแผนล่วงหน้า ๑-๒ ปี ในการวางแผนค่าใช้จ่ายการท่องเที่ยวจะต้องวางแผนค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการท่องเที่ยวสถานที่นั้นๆ

๖. การเตรียมการเดินทาง (Travel Preparation) เมื่อตัดสินใจเลือกสถานที่ท่องเที่ยวที่แน่นอน และมีการวางแผนค่าใช้จ่ายเสร็จหมดแล้ว ในขั้นนี้นักท่องเที่ยวต้องเตรียมตัวในเรื่อง การจองตั๋วเครื่องบินที่เดินทาง การจองรายการนำเที่ยว การยืนยันการเดินทาง จัดทำเอกสารเดินทาง เป็นต้น

๗. การเดินทางท่องเที่ยว (Travel) เป็นการออกเดินทางจากบ้านเพื่อท่องเที่ยวจนกระทั่งท่องเที่ยวเสร็จแล้วกลับถึงบ้านโดยจะมีการประเมินผลการท่องเที่ยวเป็นระยะๆ ตามประสบการณ์ที่ได้รับ

๘. ประสบการณ์นักท่องเที่ยว (Experience) เมื่อนักท่องเที่ยวได้มีการประเมินผลการเดินทางท่องเที่ยว อาจเป็นสถานที่ สภาพแวดล้อม ผู้คน การบริการ สิ่งอำนวยความสะดวก ก็จะได้ผลของประสบการณ์ท่องเที่ยว คือ มีความพึงพอใจ และ ไม่มีความพึงพอใจ

๙. ทศคติของนักท่องเที่ยว (Attitude) เมื่อนักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์จากการท่องเที่ยวแล้ว ก็จะเกิดทัศนคติต่อการท่องเที่ยวครั้งนี้ ถ้าหากว่านักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจก็จะมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวครั้งนี้ อาจทำให้กลับมาเที่ยวอีก หรือบอกเล่าให้บุคคลอื่นมาเที่ยว

ถ้าไม่ได้รับความพึงพอใจก็จะมีทัศนคติที่ไม่ดี ทำให้ไม่อยากเดินทางท่องเที่ยวอีก หรือบอกเล่าบุคคลอื่นในทางที่ไม่ดี^{๑๕}

สรุป ปัจจัยการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยว คือ การอำนวยความสะดวกด้านข่าวสารข้อมูลทางการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย โดยผ่านสื่อต่าง ๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เมื่อนักท่องเที่ยว ได้รับทราบข้อมูลทางการท่องเที่ยวแล้ว ก็จะก่อให้เกิดความต้องการท่องเที่ยวขึ้นภายในจิตใจของนักท่องเที่ยวแต่ละคน เป็นแรงกระตุ้นให้อยากท่องเที่ยว เกิดภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของแต่ละท้องถิ่นขึ้น เพื่อตัดสินใจว่าจะไปท่องเที่ยวที่ไหนดีที่สุด โดยคำนึงถึงความสะดวก ปลอดภัย ความสะดวกสบายมากที่สุดเป็นเกณฑ์ วางแผนค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการท่องเที่ยวสถานที่นั้นๆ เตรียมการเดินทางในเรื่อง การจองตั๋วพาหนะที่เดินทาง การจองรายการนำเที่ยว การยืนยันการเดินทาง จัดทำเอกสารเดินทาง เดินทางท่องเที่ยว โดยจะมีการประเมินผลการท่องเที่ยวเป็นระยะๆ ตามประสบการณ์ที่ได้รับ จะได้ผลของประสบการณ์ท่องเที่ยว คือ มีความพึงพอใจ และ ไม่มีความพึงพอใจ เกิดทัศนคติต่อการท่องเที่ยวครั้งนี้ ถ้าหากว่านักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจก็จะมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวครั้งนี้ อาจทำให้กลับมาเที่ยวอีก หรือบอกเล่าให้บุคคลอื่นมาเที่ยว ถ้าไม่ได้รับความพึงพอใจก็จะมีทัศนคติที่ไม่ดี ทำให้ไม่อยากเดินทางมาท่องเที่ยวอีก หรือบอกเล่าบุคคลอื่นในทางที่ไม่ดี

๓.๓ บทสรุปจากแบบสอบถามนักท่องเที่ยวในการมาท่องเที่ยววัดในจังหวัดสระบุรี

๓.๓.๑ ข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว

จากแบบสอบถามนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวที่วัดพระพุทธบาท วัดพระพุทธฉายและวัดศาลาแดง จำนวนแห่งละ ๑๐๐ คน รวม ๓๐๐ คน

ตารางที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับอายุของนักท่องเที่ยว

อายุ (N = ๓๐๐)	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า ๒๐	๒๗	๙.๐๐
๒๐ - ๓๐	๑๔๐	๔๖.๖๗
๓๑ - ๔๐	๑๑๒	๓๗.๓๓
๔๑ - ๕๐	๖	๒.๐๐
๕๑ - ๖๐	๙	๓.๐๐
มากกว่า ๖๐	๖	๒.๐๐

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔-๑๒๙.

วิเคราะห์ สรุปจากตารางที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับอายุของนักท่องเที่ยว อายุน้อยกว่า ๒๐ คิดเป็นร้อยละ ๙.๐๐ อายุ ๒๐-๓๐ คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๖๗ อายุ ๓๑-๔๐ คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๓๓ อายุ ๔๑-๕๐ คิดเป็นร้อยละ ๒.๐๐ อายุ ๕๑-๖๐ คิดเป็นร้อยละ ๓.๐๐ อายุ มากกว่า ๖๐ คิดเป็นร้อยละ ๒ นักท่องเที่ยวที่มีอายุในช่วงระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี มาท่องเที่ยวมากที่สุดเพราะ อายุในช่วงนี้เป็นวัยเริ่มทำงาน เนื่องจากจังหวัดสระบุรีเป็นจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากในอันดับต้นของประเทศมีทั้งโรงงานขนาดใหญ่และกลุ่มรับเหมางานในโรงงานขนาดย่อย จึงมีคนในวัยนี้จากทั่วประเทศทั้งคนในพื้นที่และคนต่างพื้นที่ คนจากประเทศเพื่อนบ้านทั้งลาว เขมร พม่าและเวียดนามมาเป็นแรงงานที่นี้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นวัยที่เริ่มทำงานสภาพทางเศรษฐกิจยังน้อย เวลาหยุดงานก็น้อย เมื่อมีวันหยุดจึงท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้ ๆ นักท่องเที่ยวที่มีอายุในช่วงระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี และอายุมากกว่า ๖๐ ปี มาเที่ยวน้อยที่สุดเพราะ อายุในช่วงระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี เป็นบุคคลที่กำลังมีภาระหน้าที่มาก ทั้งหน้าที่การงานที่ต้องมีความรับผิดชอบมากขึ้น ภาระในการดูแลครอบครัว ลูกหลานจึงไม่มีเวลาในการมาท่องเที่ยว ส่วนอายุอายุมากกว่า ๖๐ ปี เป็นวัยแห่งการพักผ่อนจะไปไหนก็ต้องพึ่งผู้อื่น ถ้าฐานะทางเศรษฐกิจพอมี ก็มีโอกาสดูแลเที่ยวพักผ่อน บุคคลวัยนี้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะหาโอกาสไปท่องเที่ยวไกล ๆ และใช้เวลาในการท่องเที่ยวหลายวัน เช่น ไปต่างประเทศ

ตารางที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับระดับการศึกษาของนักท่องเที่ยว

ระดับการศึกษา (N = ๓๐๐)	จำนวน	ร้อยละ
ประถมศึกษา	๑๒	๔.๐๐
มัธยมศึกษา	๒๔	๘.๐๐
อนุปริญญา	๓๓	๑๑.๐๐
ปริญญาตรี	๒๐๔	๖๘.๐๐
สูงกว่าปริญญาตรี	๒๗	๙.๐๐

วิเคราะห์ สรุปจากตารางที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับระดับการศึกษาของนักท่องเที่ยว ระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๔.๐๐ ระดับมัธยมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๘.๐๐ ระดับอนุปริญญา คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๐ ระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๖๘.๐๐ ระดับสูงกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๙.๐๐ นักท่องเที่ยวที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมาท่องเที่ยวมากที่สุดเพราะ ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง ย่อมมีโอกาสและความเป็นไปได้ที่จะเดินทางท่องเที่ยวมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย เนื่องจากลักษณะของสังคมรายได้ที่ได้รับของผู้ที่มีการศึกษาสูง ส่งเสริมให้มีการเดินทางเพื่อสร้างประสบการณ์ชีวิต พักผ่อนหรือเพื่อยกระดับฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น ส่วนนักท่องเที่ยวที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษามาเที่ยวน้อยที่สุดเพราะ ระดับการศึกษาต่ำก็ยากที่จะมีงานที่มีรายได้สูง โอกาสในการท่องเที่ยวจึงต่ำไปด้วยเนื่องด้วยต้องใช้

เวลาทุ่มเทในการทำงานและรายได้ที่ไม่เอื้ออำนวย แต่ก็มีส่วนน้อยที่ถึงแม้จะมีการศึกษาต่ำก็สามารถทำธุรกิจสร้างฐานะให้ได้ดี และวัยในระดับประถมศึกษาเป็นวัยที่ผู้ปกครองเป็นห่วงความปลอดภัยจึงไม่ให้นำท่องเที่ยวตามลำพัง

ตารางที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพของนักท่องเที่ยว

อาชีพ (N = ๓๐๐)	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกร	๑๑	๓.๖๗
รับจ้าง	๓๓	๑๑.๐๐
ค้าขาย	๑๘	๖.๐๐
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	๒๔	๘.๐๐
รับราชการ	๒๑	๗.๐๐
พนักงานเอกชน	๑๕๙	๕๓.๐๐
นักเรียน/นักศึกษา	๓๐	๑๐.๐๐
อื่น ๆ	๔	๑.๓๓

วิเคราะห์ สรุปจากตารางที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพของนักท่องเที่ยว อาชีพเกษตรกร คิดเป็นร้อยละ ๓.๖๗ อาชีพรับจ้าง คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๐ อาชีพค้าขาย คิดเป็นร้อยละ ๖.๐๐ อาชีพพนักงานรัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ ๘.๐๐ อาชีพรับราชการ คิดเป็นร้อยละ ๗.๐๐ อาชีพพนักงานเอกชน คิดเป็นร้อยละ ๕๓.๐๐ นักเรียน/นักศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๐๐ อาชีพอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ ๑.๓๓ พนักงานเอกชนมาท่องเที่ยวมากที่สุดเพราะ เนื่องจากจังหวัดสระบุรีเป็นจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากในอันดับต้นของประเทศ มีทั้งโรงงานขนาดใหญ่และกลุ่มรับเหมางานในโรงงานขนาดย่อม จึงมีคนในวัยนี้จากทั่วประเทศทั้งคนในพื้นที่และคนต่างพื้นที่ คนจากประเทศเพื่อนบ้านทั้งลาว เขมร พม่าและเวียดนาม ซึ่งล้วนแต่นับถือศาสนาพุทธมาเป็นแรงงานที่นี้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นวัยที่เริ่มทำงานสภาพทางเศรษฐกิจยังน้อย เวลาหยุดงานก็น้อย เมื่อมีวันหยุดจึงท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้ ๆ และอาชีพอื่น ๆ มาท่องเที่ยวน้อยที่สุดเพราะ อาจเป็นเจ้าของธุรกิจผู้หาเวลาพักให้จิตสงบ เป็นผู้ไม่มีงานทำหรือกำลังตกงาน จึงมาพักผ่อนให้จิตสงบและสร้างกำลังใจเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาชีวิตต่อไป

ตารางที่ ๔ ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ของนักท่องเที่ยว

รายได้ (N = ๓๐๐)	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า ๕,๐๐๐	๓๙	๑๓.๐๐
๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๑	๙	๓.๐๐
๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐	๖๓	๒๑.๐๐
๑๕,๐๐๑ - ๒๐,๐๐๐	๑๐๘	๓๖.๐๐
๒๐,๐๐๑ - ๒๕,๐๐๐	๓๓	๑๑.๐๐
มากกว่า ๒๕,๐๐๐	๔๘	๑๖.๐๐

วิเคราะห์ สรุปจากตารางที่ ๔ ข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ของนักท่องเที่ยว รายได้ ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๐๐ รายได้ ๕,๐๐๑-๑๐,๐๐๑ คิดเป็นร้อยละ ๓.๐๐ รายได้ ๑๐,๐๐๑-๑๕,๐๐๐ คิดเป็นร้อยละ ๒๑.๐๐ รายได้ ๑๕,๐๐๑-๒๐,๐๐๐ คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๐๐ รายได้ ๒๐,๐๐๑-๒๕,๐๐๐ คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๐๐ รายได้ มากกว่า ๒๕,๐๐๐ คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๐๐ ผู้ที่มีรายได้ระหว่าง ๑๕,๐๐๑-๒๐,๐๐๐ บาท เป็นบุคคลที่มีรายได้ปานกลาง มาเที่ยวมากที่สุด และที่มีรายได้ ๕,๐๐๑-๑๐,๐๐๑ บาท มาเที่ยวน้อยที่สุด เพราะผู้ที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจดีจะมีโอกาสในการแสวงหาสิ่งที่เป็นประโยชน์ ช่วยให้เข้าถึงการบริการได้อย่างเหมาะสม ในขณะที่ผู้ที่มีรายได้น้อยจะมีข้อจำกัดในการแสวงหาสิ่งบริการ

ตารางที่ ๕ ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการเดินทางของนักท่องเที่ยว

ลักษณะการเดินทาง (N = ๓๐๐)	จำนวน	ร้อยละ
คนเดียว	๓๗	๑๒.๓๓
ครอบครัว	๑๔๗	๔๙.๐๐
กลุ่มเพื่อน	๙๑	๓๐.๓๔
บริษัททัวร์	๒๕	๘.๓๓

วิเคราะห์ สรุปจากตารางที่ ๕ ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการเดินทางของนักท่องเที่ยว เดินทางคนเดียวคิดเป็นร้อยละ ๑๒.๓๓ เดินทางพร้อมครอบครัว คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๐๐ เดินทางกับกลุ่มเพื่อน คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๓๔ เดินทางกับบริษัททัวร์ คิดเป็นร้อยละ ๘.๓๓ นักท่องเที่ยวที่เดินทางพร้อมครอบครัวมีจำนวนมากที่สุด วัดทั้ง ๓ แห่งในจังหวัดสระบุรีเป็นวัดที่อยู่ในเส้นทางเดินทางเดียวกัน อยู่ไม่ห่างไกลกันมากสามารถเดินทางไปกลับได้ภายในวันเดียวกัน อีกทั้งยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่ใกล้ เช่นอุทยานน้ำตกเขาสามหลั่น เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ พุทธารามตะวัน เหมาะกับการพาครอบครัวมาท่องเที่ยวพักผ่อน ซึ่งได้ทั้งการเข้าวัดทำบุญ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และ

ชื่นชมธรรมชาติ นักท่องเที่ยวที่เดินทางกับบริษัททัวร์มีจำนวนน้อยที่สุด บริษัททัวร์มักจัดทัวร์เฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญเท่านั้น เช่น เทศกาลประเพณีตักบาตรดอกไม้ม

ตารางที่ ๖ ข้อมูลเกี่ยวกับยานพาหนะในการเดินทางของนักท่องเที่ยว

(N = ๓๐๐)	จำนวน	ร้อยละ
รถยนต์ส่วนตัว	๒๐๗	๖๙.๐๐
รถเช่า/รถตู้	๕๗	๑๙.๐๐
รถโดยสารประจำทาง	๒๑	๗.๐๐
รถยนต์บริษัทนำเที่ยว	๑๕	๕.๐๐

วิเคราะห์ สรุปจากตารางที่ ๖ ข้อมูลเกี่ยวกับยานพาหนะในการเดินทาง รถยนต์ส่วนตัว คิดเป็นร้อยละ ๖๙.๐๐ รถเช่า/รถตู้ คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๐๐ รถโดยสารประจำทาง คิดเป็นร้อยละ ๗.๐๐ รถยนต์บริษัทนำเที่ยว คิดเป็นร้อยละ ๕.๐๐ การใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางมีจำนวนมากที่สุด เนื่องจากวัดทั้ง ๓ แห่งในจังหวัดสระบุรีเป็นวัดที่อยู่ในเส้นทางการเดินทางเดียวกัน อยู่ไม่ห่างไกลกันมาก สามารถเดินทางไปกลับได้ภายในวันเดียวกัน อีกทั้งยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่ใกล้ เช่น อุทยานน้ำตกเขาสามหลั่น เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ทุ่งทานตะวัน ฯลฯ การใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางสะดวกการพาครอบครัวมาท่องเที่ยวพักผ่อน และสะดวกในการแวะชมจุดต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวสนใจ การใช้รถยนต์บริษัทนำเที่ยวในการเดินทางน้อยที่สุด บริษัททัวร์มักจัดทัวร์เฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญเท่านั้น เช่น เทศกาลประเพณีตักบาตรดอกไม้ม ไม่สามารถไปแวะตามจุดอื่น ๆ ที่นักท่องเที่ยวสนใจได้

ตารางที่ ๗ ข้อมูลเกี่ยวกับการรับทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยว

(N = ๓๐๐)	จำนวน	ร้อยละ
โทรทัศน์/วิทยุ	๔๐	๑๓.๓๔
หนังสือพิมพ์/นิตยสาร	๒	๐.๖๗
อินเทอร์เน็ต	๑๕๑	๕๐.๓๓
แผ่นพับ	๔	๑.๓๓
เพื่อน/ญาติ	๘๔	๒๘.๐๐
มาเที่ยวโดยไม่ทราบข่าวสาร	๑๙	๖.๓๓

วิเคราะห์ สรุปจากตารางที่ ๗ การทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจาก โทรทัศน์/วิทยุ คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๓๔ หนังสือพิมพ์/นิตยสาร คิดเป็นร้อยละ ๐.๖๗ อินเทอร์เน็ต คิดเป็นร้อยละ

๕๐.๓๓ แผ่นพับ คิดเป็นร้อยละ ๑.๓๓ เพื่อน/ญาติ คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๐๐ มาเที่ยวโดยไม่ทราบข่าวสาร คิดเป็นร้อยละ ๖.๓๓ เป็นการแวะมาท่องเที่ยวเพราะเป็นทางผ่านในการเดินทาง และญาติหรือเพื่อนพามาเที่ยวเมื่อมาเยี่ยมเยือน การทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากอินเทอร์เน็ตมีจำนวนมากที่สุด การทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากหนังสือพิมพ์/นิตยสาร น้อยที่สุด เห็นได้ว่าในยุคปัจจุบันคนติดตามข่าวสารข้อมูลจากโลกโซเชียล มากกว่าการอ่านหนังสือ เพราะโทรศัพท์เครื่องเดียวพกพาสะดวก มีข้อมูลมากมายให้ค้นคว้าค้นหาได้ ใช้ในการติดต่อสื่อสารได้ ส่งข้อมูลได้ อีกทั้งยังเป็นกล้องในตัวถ่ายภาพได้ทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว

ตารางที่ ๘ ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลในการเดินทางมาท่องเที่ยว

(N = ๓๐๐)	จำนวน	ร้อยละ
เพื่อปฏิบัติธรรมแสวงบุญ	๗๖	๒๕.๓๓
สักการะรอยพระพุทธรูป, พระพุทธรูป	๘๓	๒๗.๖๗
ไหว้พระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี	๘๒	๒๗.๖๖
เข้าร่วมกิจกรรมและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น	๒๒	๗.๓๓
ใช้เวลาท่องเที่ยวกับครอบครัว	๑๕	๕.๐๐
ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์/ ประวัติความเป็นมาของสถานที่	๑๐	๓.๐๑
เกิดจากความศรัทธาและความเชื่อ	๑๒	๔.๐๐

วิเคราะห์ สรุปจากตารางที่ ๘ ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลในการเดินทางมาท่องเที่ยว เพื่อปฏิบัติธรรมแสวงบุญ คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๓๓ สักการะรอยพระพุทธรูป, พระพุทธรูป คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๖๗ ไหว้พระพุทธรูปและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี คิดเป็นร้อยละ ๒๗.๖๖ เข้าร่วมกิจกรรมและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น คิดเป็นร้อยละ ๗.๓๓ ใช้เวลาท่องเที่ยวกับครอบครัว คิดเป็นร้อยละ ๕.๐๐ ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์/ ประวัติความเป็นมาของสถานที่ คิดเป็นร้อยละ ๓.๐๑ เกิดจากความศรัทธาและความเชื่อ คิดเป็นร้อยละ ๔.๐๐ เหตุผลในการเดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อสักการะรอยพระพุทธรูป, พระพุทธรูป มีจำนวนมากที่สุดเหตุผลที่เกิดจากความต้องการศึกษาประวัติศาสตร์/ ประวัติความเป็นมาของสถานที่ที่มีจำนวนน้อยที่สุด เห็นได้ว่ารอยพระพุทธรูปและพระพุทธรูปเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวที่วัดในจังหวัดสระบุรี เพื่อสักการบูชาตามประเพณีนิยมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา มากกว่าเกิดจากความต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ ประวัติความเป็นมาของสถานที่

ตารางที่ ๙ ข้อมูลเกี่ยวกับความชื่นชอบเมื่อมาเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถาน

(N = ๓๐๐)	ระดับความชื่นชอบ					
	มาก		ปานกลาง		น้อย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
๑. ด้านการสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยว	๒๒๓	๗๔.๓๓	๖๔	๒๑.๓๓	๑๓	๔.๓๔
๒. ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว	๒๒๘	๗๖.๐๐	๗๒	๒๔.๐๐	-	-
๓. ด้านการบริการนักท่องเที่ยว	๒๒๒	๗๔.๐๐	๗๘	๒๖.๐๐	-	-
๔. ด้านการบริหารจัดการทั่วไป	๒๓๔	๗๘.๐๐	๖๖	๒๒.๐๐	-	-

วิเคราะห์ สรุปจากตารางที่ ๙ ความชื่นชอบเมื่อมาเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถานในจังหวัดสระบุรีของนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งด้านการสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ด้านการบริการนักท่องเที่ยว ด้านการบริหารจัดการทั่วไป แต่มีนักท่องเที่ยวร้อยละ ๔.๓๔ มีความชื่นชอบน้อยด้านการสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยว เกี่ยวกับเรื่องการจัดกิจกรรมตามประเพณีภายในวัด การอนุรักษ์ดูแลโบราณวัตถุ โบราณสถาน

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม สรุปได้ว่า นักท่องเที่ยวที่มีอายุในช่วงระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี และส่วนใหญ่เป็นพนักงานเอกชนมาท่องเที่ยวมากที่สุด เพราะอายุในช่วงนี้เป็นวัยเริ่มทำงาน เนื่องจากจังหวัดสระบุรีเป็นจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากในอันดับต้นของประเทศมีทั้งโรงงานขนาดใหญ่และกลุ่มรับเหมางานในโรงงานขนาดย่อม จึงมีคนในวัยนี้จากทั่วประเทศทั้งคนในพื้นที่และคนต่างพื้นที่ คนจากประเทศเพื่อนบ้านทั้งลาว เขมร พม่าและเวียดนาม ซึ่งล้วนแต่นับถือศาสนาพุทธมาเป็นแรงงานที่นี้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นวัยที่เริ่มทำงานสภาพทางเศรษฐกิจยังไม่ดี เวลาหยุดงานก็น้อย เมื่อมีวันหยุดจึงท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้ ๆ นักท่องเที่ยวที่มีอายุในช่วงระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี และอายุมากกว่า ๖๐ ปี มาท่องเที่ยวที่น้อยที่สุดเพราะ อายุในช่วงระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี เป็นบุคคลที่กำลังมีภาระหน้าที่มาก ทั้งหน้าที่การงานที่ต้องมีความรับผิดชอบมากขึ้น ภาระในการดูแลครอบครัวลูกหลานจึงไม่มีเวลาในการมาท่องเที่ยว ส่วนอายุอายุมากกว่า ๖๐ ปี เป็นวัยแห่งการพักผ่อนจะไปไหนก็ต้องพึ่งผู้อื่น ถ้าฐานะทางเศรษฐกิจพอมี ก็มีโอกาสดูเที่ยวพักผ่อน บุคคลวัยนี้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะหาโอกาสไปท่องเที่ยวไกล ๆ และใช้เวลาในการท่องเที่ยวหลายวัน เช่น ไปต่างประเทศ นักท่องเที่ยวที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมาท่องเที่ยวมากที่สุดเพราะ ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง ย่อมมีโอกาสและความเป็นไปได้ที่จะเดินทางท่องเที่ยวมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาดำ เนื่องจากลักษณะของสังคม รายได้ที่ได้รับของผู้ที่มีการศึกษาสูงส่งเสริมให้มีการเดินทางเพื่อสร้างประสบการณ์ชีวิต พักผ่อนหรือเพื่อยกระดับฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น

ส่วนนักท่องเที่ยวที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษามาท่องเที่ยวน้อยที่สุดเพราะ ระดับการศึกษาต่ำก็ยากที่จะมีงานที่มีรายได้สูง โอกาสในการท่องเที่ยวจึงต่ำไปด้วยเนื่องด้วยต้องใช้เวลาทุ่มเทในการทำงานและรายได้ที่ไม่เอื้ออำนวย

นักท่องเที่ยวที่เดินทางพร้อมครอบครัวและใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางมีจำนวนมากที่สุดวัดทั้ง ๓ แห่งในจังหวัดสระบุรีเป็นวัดที่อยู่ในเส้นทางการเดินทางเดียวกัน อยู่ไม่ห่างไกลกันมากสามารถเดินทางไปกลับได้ภายในวันเดียวกัน อีกทั้งยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่ใกล้ เช่น อุทยานน้ำตกเขาสามหลั่น เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ทุ่งทานตะวัน ฯลฯ เหมาะกับการพาครอบครัวมาท่องเที่ยวพักผ่อน ซึ่งได้ทั้งการเข้าวัดทำบุญ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และชื่นชมธรรมชาติ การใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางจึงสะดวกกว่า และยังสามารถแวะชมจุดต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวสนใจ การใช้รถยนต์บริษัทนำเที่ยวในการเดินทางน้อยที่สุด บริษัททัวร์มักจัดทัวร์เฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญเท่านั้น เช่น เทศกาลประเพณีตักบาตรดอกไม้มิไม่สามารถไปแวะตามจุดอื่น ๆ ที่นักท่องเที่ยวสนใจได้ การทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากอินเทอร์เน็ตมีจำนวนมากที่สุด การทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากหนังสือพิมพ์/นิตยสาร น้อยที่สุด เห็นได้ว่าในยุคปัจจุบันคนติดตามข่าวสารข้อมูลจากโลกโซเชียล มากกว่าการอ่านหนังสือ เพราะโทรศัพท์เครื่องเดียวพกพาสะดวก มีข้อมูลมากมายให้ค้นคว้าค้นหาได้ ใช้ในการติดต่อสื่อสารได้ ส่งข้อมูลได้ อีกทั้งยังเป็นกล้องในตัวถ่ายภาพได้ทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว เห็นได้ว่ารอยพระพุทธรูปและพระพุทธรูปเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวที่วัดในจังหวัดสระบุรี เพื่อสักการบูชาตามประเพณีนิยมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา มากกว่าเกิดจากความต้องการศึกษาประวัติศาสตร์และประวัติความเป็นมาของสถานที่ ความชื่นชอบเมื่อมาเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถานในจังหวัดสระบุรีของนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งด้านการสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ด้านการบริการนักท่องเที่ยว ด้านการบริหารจัดการทั่วไป แต่มักมีนักท่องเที่ยวร้อยละ ๔.๓๔ มีความชื่นชอบน้อยด้านการสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยว เกี่ยวกับเรื่องการจัดกิจกรรมตามประเพณีภายในวัด การอนุรักษ์ดูแลโบราณวัตถุ โบราณสถาน

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยได้นำมาสรุปเป็นมูลเหตุจูงใจของนักท่องเที่ยวในการมาท่องเที่ยววัดในจังหวัดสระบุรี และรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดสระบุรี

๓.๓.๒ ปัจจัยในการมาท่องเที่ยววัดในจังหวัดสระบุรีของนักท่องเที่ยว

เป็นการสรุปข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยลงพื้นที่ ๓ วัด ได้แก่ วัดพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป และวัดศาลาแดง โดยการใช้แบบสอบถามร่วมกับการสัมภาษณ์ นำข้อมูลจากแบบสอบถามมาวิเคราะห์และสรุป การมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเกิดจาก (๑) ความเชื่อ (๒) มีความศรัทธา (๓) ต้องการมาปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญ (๔) ศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ประวัติความเป็นมา จากหนังสือและจากการบอกต่อแล้วต้องการมาเยี่ยมชมสถานที่จริง เพื่อศึกษาเพิ่มเติม (๕) ชื่นชมวัฒนธรรมประเพณี

พื้นบ้าน (๖) ต้องการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี (๗) ต้องการใช้เวลาท่องเที่ยวกับครอบครัว ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

๓.๓.๒.๑ เกิดจากความเชื่อ จากการสอบถามและสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวมีความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธรูป ซึ่งมีปรากฏในหลายวัดในจังหวัดสระบุรี แต่ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงใน ๒ วัด ได้แก่ วัดพระพุทธรูป เป็นรอยพระพุทธรูปเบื้องซ้าย และวัดพระพุทธรูปเป็นรอยพระพุทธรูปเบื้องขวา ที่มีมาแต่ครั้งโบราณกาลดังปรากฏมีกล่าวถึงในพงศาวดาร

๑) นักท่องเที่ยวมีความเชื่อว่าครั้งที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ ได้เคยเสด็จมาประทับหรือเคยเสด็จมา ณ ที่แห่งนี้และได้ประทับรอยไว้จึงได้กลายเป็นปูชนียสถานที่พุทธศาสนิกชนไปสักการบูชาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเพื่อรำลึกถึงพระธรรมอันพระองค์ได้ประทานไว้แก่ชาวโลก

เชื่อว่าการแสดงความเคารพสักการบูชารอยพระพุทธรูปเป็นบุญใหญ่ เพราะทำให้เราได้ระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เชื่อว่าการมาไหว้รอยพระพุทธรูปถึง ๓ ครั้ง ๗ ครั้ง ตายไปจะไม่ตกนรก

๒) ความเชื่อเกี่ยวกับ“พระพุทธรูปนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ”องค์ประดิษฐานที่จังหวัดสระบุรี ซึ่งปัจจุบันประดิษฐาน ณ วัดศาลาแดง มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า พระพุทธรูปนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ ประจำทิศตะวันออกที่จังหวัดสระบุรี กับพระประจำทิศเหนือจังหวัดลำปาง ได้อัญเชิญขึ้นรถยนต์บรรทุกออกจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐานพร้อมกัน ของจังหวัดสระบุรีองค์พระลงรักปิดทองเหลืองอร่ามงดงามมาก ส่วนองค์ของจังหวัดลำปางไม่ปิดทองแต่ลงรักดำทั้งองค์ ชาวเมืองลำปางเรียกท่านว่า “พระเจ้าองค์ดำ” หมายถึง ดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมาสิงสถิตในองค์ท่าน ส่วนของสระบุรีชาวเมืองเรียกว่า “พระเจ้าองค์ขาว” หมายถึงดวงพระวิญญาณของสมเด็จพระเอกาทศรถมาสิงสถิต ดังนั้นพระทั้งสององค์นี้จึงเปรียบเหมือนพระองค์พี่กับพระองค์น้อง เมื่อรถยนต์บรรทุกมาถึงสระบุรีองค์ขาวก็แยกไปประดิษฐานที่ศาลากลางจังหวัดสระบุรี ส่วนพระองค์ดำรถก็นำท่านไปต่อแต่ด้วยบุญญาภิหารรถยนต์บรรทุกเกิดเครื่องดับเอาดี๊ๆ สตาร์ทเท่าไรก็ไม่ติด ทั้งที่เป็นรถใหม่ คนขับลงมาตรวจดูน้ำ น้ำมัน และเครื่องยนต์ ก็อยู่ในสภาพปกติ ทุกคนจากลำปางที่นำขบวนรถยนต์มาต่างพากันปริวิตกเกรงว่าจะไปไม่ถึงจุดหมายปลายทาง ขณะที่หาทางแก้ไขกันอยู่มีบุคคลในคณะเดินทางท่านหนึ่งเอ่ยว่า “น่าจะเป้นเพราะพระองค์ดำของลำปางกับพระองค์ขาวของสระบุรี ท่านไม่อยากจะจากกันเวลาจะแยกทางกันเราก็ไม่บอกกล่าวลาลาขมาโทษ” คณะเดินทางทั้งชาวสระบุรีและชาวลำปางจึงเห็นพ้องต้องกันว่าน่าจะจริง จึงแต่งขันธ ๕ หาดอกไม้ รูป เทียน พากันไปสักการบูชาพระองค์ขาวและกราบขอขมาลาโทษพระองค์ดำ พอพิธีดังกล่าวเสร็จคนขับรถจับกุญแจเสียบุญกุญแจเท่านั้นรถก็ติดสามารถพร้อมที่จะเดินทางได้ทันทีและขบวนรถของลำปางก็เดินทางขึ้นเหนือโดยปลอดภัยทุกประการ

๓.๓.๒.๒ มีความศรัทธา

๑) ศรัทธาในรอยพระพุทธรูปปางเบี่ยงซ้าย ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่กราบไหว้และยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล จนถึงพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใส นักท่องเที่ยวจึงได้มากราบนมัสการเป็นจำนวนมากเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัวความศรัทธาและความเชื่อของคนไทยมีมาแต่ช้านาน

ผู้วิจัยจึงได้ยกความศรัทธาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปของวัดพระพุทธรูปทราชมหาวิหาร ดังนี้^{๑๖}

(๑) รอยพระพุทธรูป มีการกล่าวใน ตำนาน พงศาวดาร ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนัก ตำรากระบวนเสด็จพระราชดำเนินครั้งกรุงศรีอยุธยา ล้วนกล่าวถึงพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จประทับรอยพระพุทธรูปไว้ที่เขาสุวรรณบรรพต

(๒) รอยพระพุทธรูป ได้มีการค้นพบในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ที่ยิ่งใหญ่สถาบันศาสนามีความมั่นคง มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งใหญ่มากที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย

(๓) รอยพระพุทธรูป พระมหากษัตริย์เกือบทุกพระองค์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการรอยพระพุทธรูปเป็นประจำทุกปี ถือเป็นพระราชประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน พระมหากษัตริย์ทรงพระราชวิริยะอุตสาหะแรงกล้า ในการอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในแผ่นดินเป็นผลทำให้เกิดความเป็นชาติที่เป็นปึกแผ่น มั่นคง วัฒนธรรมที่ดงามอยู่ในจิตใจชาวไทย อันเป็นคุณวิเศษแก่ชาติและชาวไทยสืบมาถึงปัจจุบัน

(๔) รอยพระพุทธรูป มีการเขียนการบันทึกไว้ในวรรณกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่กล่าวถึงรอยพระพุทธรูปมากมายหลายเรื่อง

(๕) รอยพระพุทธรูป พระราชพิธีการเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูป มีการกระทำที่ยิ่งใหญ่ เช่น การเสด็จทางชลมารค การเสด็จทางสถลมารค การจัดกิจกรรมเฉลิมฉลองการพ่อน้ำวบนคอช้างของพระมหากษัตริย์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

(๖) รอยพระพุทธรูป สถาบันสถาปัตยกรรม สถาบันศิลปกรรมเน้นความสำคัญพิเศษเช่น การศึกษาพระมณฑป ประกอบด้วยงานจิตรกรรม ประติมากรรมและงาน

^{๑๖} แสงดาว, สำนักพิมพ์, ผู้รวบรวมจัดพิมพ์ เนื่องในพิธีพระราชทานถวายศพ สมเด็จพระมหาธีราจารย์ (นิยม จานิสสร ป.๕.๙) อดีตเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม เจ้าคณะใหญ่หนกลาง กรรมการมหาเถรสมาคม คณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช, ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม ๓ เรื่อง, (กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๙-๑๖๑.

ประดับตกแต่งที่ประณีตอย่างน่าชื่นชม ล้วนเป็นวัฒนธรรมที่แสดงภูมิปัญญาของบรรพชน สถานที่หลายแห่งยังปรากฏร่องรอย เช่น ศาลาเปลื้องเครื่อง พระวิหาร ๑๖ ห้อง พระที่นั่งประทับของพระมหากษัตริย์

(๗) รอยพระพุทธรบาท การจัดกิจกรรมบูชารอยพระพุทธรบาท จัดงานเทศกาลเดือนสาม เดือนสี่ การจัดงานที่ต่อเนื่องยาวนานนับร้อยปี ได้ปลูกความศรัทธา ให้หยั่งรากลึกต่อจิตใจของบรรพบุรุษ และถูกถ่ายทอดสู่ลูกหลานจวบจนถึงปัจจุบัน และจะมีต่อเนื่องในอนาคต

(๘) รอยพระพุทธรบาท ได้จัดให้มีการดำเนินการ โดยผ่านกระบวนการประชาสัมพันธ์มาอย่างดีที่สุด ประชาชนทุกชนชาติ จึงมีความนับถือ มีความเคารพ และบูชาด้วยเจตนาบริสุทธิ์ มีความศรัทธาโดยไม่มีข้อโต้แย้ง ไม่มีข้อสงสัยใด ๆ ทั้งสิ้น ทุกคนประสบความสำเร็จในชีวิต เพราะเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม

๒) ศรัทธาในเงาพระพุทธรูป ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่กราบไหว้และยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล จนถึงพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใส นักท่องเที่ยวจึงได้มากราบนมัสการเป็นจำนวนมากเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

๓) ศรัทธาใน“พระพุทธรูปรัตนโกสินทร์ชัยวัฒน์จตุรทิศ” ซึ่งถือเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองประจำทิศทั้ง ๔ คอยคุ้มครองดูแลรักษาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งมวล ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่กราบไหว้และยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล จนถึงพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใส นักท่องเที่ยวจึงได้มากราบนมัสการเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

๓.๓.๒.๓ ต้องการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญ

ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญ เช่น การทำบุญตักบาตร การสวดมนต์ข้ามปีในวันขึ้นปีใหม่ การวิปัสสนากรรมฐาน เป็นการฝึกสติเพื่อลดกิเลส เพื่อเสริมสร้างคุณความดีและความเป็นสิริมงคลให้แก่ชีวิต ด้วยการปฏิบัติธรรม น้อมนำความดีงาม ความร่มเย็นแห่งรสพระธรรมเข้าสู่จิตใจ เพื่อเตรียมพร้อมต้อนรับสิ่งต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในชีวิตไม่ว่าด้านดีหรือร้ายได้อย่างมีสติ ทั้งยังได้ใช้สติพิจารณาสิ่งที่ได้กระทำมา สิ่งใดที่กระทำดีแล้วก็รักษาไว้ สิ่งใดกระทำไม่ดีก็ควรปล่อยวางและแก้ไข

๓.๓.๒.๔ ศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ประวัติความเป็นมา จากหนังสือและจากการบอกต่อแล้วต้องการมาเยี่ยมชมสถานที่จริง เพื่อศึกษาเพิ่มเติม

๑) ศึกษาประวัติรอยพระพุทธรบาทเบื้องซ้ายจากหนังสือ ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาตั้งแต่ครั้งประวัติศาสตร์และตำนานของรอยพระพุทธรบาทเบื้องซ้ายซึ่งน่าสนใจ ส่งผลให้

นักท่องเที่ยวสนใจที่จะได้มาสักการบูชารอยพระพุทธรูปเบื้องซ้ายตามตำนานในสถานที่จริงเพื่อศึกษาเพิ่มเติม และสัมผัสกับบรรยากาศที่เป็นพุทธตำนานและประวัติศาสตร์ต่าง ๆ

๒) ศึกษาประวัติและตำนานพระพุทธรูปจากหนังสือ ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาตั้งแต่ครั้งประวัติศาสตร์และตำนานของเงาพระพุทธรูปซึ่งน่าสนใจ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวสนใจที่จะได้มาสักการบูชาเงาพระพุทธรูปตามตำนานในสถานที่จริงเพื่อศึกษาเพิ่มเติม และสัมผัสกับบรรยากาศที่เป็นพุทธตำนานและประวัติศาสตร์ต่าง ๆ

๓) ศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปรัตนไตรชัยวัฒน์จตุรทิศจากหนังสือ ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาและเรื่องราวในการจัดสร้างที่น่าสนใจ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวสนใจที่จะได้มาสักการบูชา “พระพุทธรูปรัตนไตรชัยวัฒน์จตุรทิศ” เพื่อศึกษาเพิ่มเติมและได้สัมผัสกับบรรยากาศในสถานที่จริง

๓.๓.๒.๕ ชื่นชมวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน

๑) วัดพระพุทธรูปมีขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ ประเพณีตักบาตรดอกไม้ การมีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเองเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงควรอนุรักษ์ไว้

๒) วัดพระพุทธรูปมีขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ ได้แก่ ประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน การมีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเองเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงควรอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้ยังมีประเพณีเวียนเทียนขึ้นเขาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาปีละ ๓ ครั้ง คือวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชาและวันอาสาฬหบูชา

๓.๓.๒.๖ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี

๑) วัดพระพุทธรูปมีโบราณวัตถุที่เก่าแก่หาชมได้ยากในปัจจุบันและมีพิพิธภัณฑ์เก็บวัตถุโบราณที่น่าศึกษา ทั้งยังเป็นโบราณสถานที่ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม จิตรกรรม แก่ผู้ที่มาเคารพบูชา เป็นมรดกทางพระพุทธศาสนา เป็นคติความเชื่อแต่โบราณที่สืบทอดกันมา การเดินทางไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากจะได้กุศลผลบุญอันยิ่งใหญ่แล้ว ยังได้เที่ยวชมปูชนียสถานและปูชนียวัตถุต่าง ๆ อีกด้วย รอยพระพุทธรูปเบื้องซ้ายถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเป็นสัญลักษณ์ที่ดำรงอยู่คู่กับพระพุทธศาสนามาช้านาน ซึ่งทางวัดพระพุทธรูปมีการจัดงานสักการะทุกปี เช่น การทำบุญตักบาตรใหญ่ในวันสำคัญทางศาสนา เทศกาลวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา งานประเพณีตักบาตรดอกไม้ เป็นต้น

๒) วัดพระพุทธรูปมีโบราณวัตถุที่เก่าแก่หาชมได้ยากในปัจจุบัน ทั้งยังเป็นโบราณสถานที่ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม จิตรกรรม แก่ผู้ที่มาเคารพบูชา เป็นมรดกทางพระพุทธศาสนา เป็นคติความเชื่อแต่โบราณที่สืบทอดกันมา การเดินทางไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากจะได้กุศลผลบุญอันยิ่งใหญ่แล้ว ยังได้เที่ยวชมปูชนียสถานและปูชนียวัตถุต่าง ๆ อีกด้วย พระพุทธรูปและรอยพระพุทธรูปเบื้องขวา ถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นสัญลักษณ์ที่ดำรงอยู่คู่กับพระพุทธศาสนามาช้านาน ซึ่งทางวัดพระพุทธรูปมีการจัดงานสักการะทุกปี เช่น การทำบุญตักบาตรใหญ่ในวันสำคัญทางศาสนา เทศกาลวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา งานประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน เป็นต้น

๓) พระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ ถือเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองประจำทิศทั้ง ๔ คอยคุ้มครองดูแลรักษาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งมวล ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เสด็จพระราชดำเนินเททองหล่อเมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๑ และพระราชทานไปประดิษฐานไว้ ณ สี่มุมเมือง ดังนี้ ทิศเหนือประดิษฐานไว้ข้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง จังหวัดลำปาง ทิศใต้ประดิษฐานไว้ที่หน้าศาลากลางจังหวัดพัทลุง ทิศตะวันออกประดิษฐานไว้หน้าศาลากลางจังหวัดสระบุรี ทิศตะวันตกประดิษฐานไว้บนเขาแก่นจันทร์ จังหวัดราชบุรี เป็นมรดกทางพระพุทธศาสนา เป็นคติความเชื่อแต่โบราณที่สืบทอดกันมา การเดินทางไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นอกจากจะได้กุศลผลบุญอันยิ่งใหญ่แล้ว ยังได้เที่ยวชมปูชนียสถานและปูชนียวัตถุต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่ง“พระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ” ถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเป็นสัญลักษณ์ที่ดำรงอยู่คู่กับพระพุทธศาสนามาช้านาน

๓.๓.๒.๗ ใช้เวลาท่องเที่ยวเกี่ยวกับครอบครัว

ใช้เวลาท่องเที่ยวเกี่ยวกับครอบครัว การมาท่องเที่ยววัดนั้นสามารถช่วยให้คนในครอบครัวมีเวลาอยู่ร่วมกัน เป็นการสร้างสายสัมพันธ์อันดีกับครอบครัว และเป็นการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับทุกเพศทุกวัย โดยนักท่องเที่ยวนิยมใช้ช่วงวันเสาร์ อาทิตย์หรือช่วงวันหยุดยาวเดินทางมาท่องเที่ยววัดพระพุทธรูป ใช้เวลาในการสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเดินชมสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม การเลือกซื้อสินค้าพื้นบ้าน การสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ “พระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ” อีกทั้งยังได้ชื่นชมกับทัศนียภาพริมแม่น้ำป่าสัก และจะเดินทางไปชมธรรมชาติที่สถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่อยู่ใกล้ ๆ เช่น ไปชมธรรมชาติที่วนอุทยานแห่งชาติเขาสามหลั่น ซึ่งเป็นสถานที่ทัศนศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจที่อยู่ใกล้กับวัดพระพุทธรูป

แผนภูมิที่ ๓ ปัจจัยในการมาท่องเที่ยววัดพระพุทธรบาท วัดพระพุทธรูป วัดศาลาแดง จังหวัดสระบุรี

เห็นได้ว่าปัจจัยความต้องการของนักท่องเที่ยวในการมาท่องเที่ยววัดพระพุทธรบาท วัดพระพุทธรูป และวัดศาลาแดง เกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา มีความต้องการในการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญ เจริญสมาธิภาวนา ต้องการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี ศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ประวัติความเป็นมา จากหนังสือและจากการบอกต่อแล้วต้องการมาเยี่ยมชมสถานที่จริง เพื่อศึกษาเพิ่มเติม และได้อยู่ในสถานที่ในประวัติศาสตร์จริง ชื่นชมวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน และต้องการใช้เวลาในการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกับครอบครัว ซึ่งวัดพระพุทธรบาท วัดพระพุทธรูป และวัดศาลาแดงสามารถตอบสนองความต้องการเหล่านี้ของนักท่องเที่ยวได้ เพราะนอกจากจะมีกิจกรรมการปฏิบัติทางพุทธศาสนาทั่วไปแล้วยังมีพุทธศิลปกรรมมากมาย อาทิ เช่น รอยพระพุทธรบาท พระพุทธรูป ที่พระมหากษัตริย์จนถึงประชาชนทั่วไปมีความศรัทธานับถือมาแต่ครั้งโบราณกาล มีพระพุทธรูปโรคนัตถายชัยวัฒน์จตุรทิศ ซึ่งรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงประทานไว้ให้เป็นพระพุทธรูปประจำทิศตะวันออก เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของชาวสระบุรี อีกทั้งยังมีสถานที่ที่ประชาชนให้ความนับถือตามความเชื่อ เช่น ศาลเจ้าแม่กวนอิม ศาลบรรพทิศใต้ไทย ถ้าถาชี มีพิพิธภัณฑ์รวบรวมโบราณวัตถุ มีมณฑป ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้สนใจด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมให้มาศึกษาได้ มีวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านที่ยังคงอนุรักษ์รักษาไว้ ได้แก่ ประเพณีตักบาตรดอกไม้มัน ประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน

๓.๔ สรุป

การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการจัดการสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยือน โดยมีการประเมิน ศักยภาพขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามและประเมินผลกระทบอันเกิดจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยว คือ การอำนวยความสะดวกด้านข่าวสารข้อมูลทางการท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย โดยผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อตัดสินใจว่าจะไปท่องเที่ยวที่ไหนดีที่สุด โดยคำนึงถึงความสะดวก ปลอดภัย ความสะดวกสบายมากที่สุดเป็นเกณฑ์ ถ้าหากว่านักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจก็จะมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวครั้งนี้ อาจทำให้กลับมาเที่ยวอีก หรือบอกเล่าให้บุคคลอื่นมาเที่ยว ถ้าไม่ได้รับความพึงพอใจก็จะมีทัศนคติที่ไม่ดี ทำให้ไม่อยากเดินทางท่องเที่ยวอีก หรือบอกเล่าบุคคลอื่นในทางที่ไม่ดี

ปัจจัยความต้องการของนักท่องเที่ยวในการมาท่องเที่ยววัดพระพุทธบาท วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง เกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา มีความต้องการในการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญ เจริญสมาธิภาวนา ต้องการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี ศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ประวัติความเป็นมา จากหนังสือและการบอกต่อแล้วต้องการมาเยี่ยมชมสถานที่จริง เพื่อศึกษาเพิ่มเติม และได้อยู่ในสถานที่ในประวัติศาสตร์จริง ชื่นชมวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน และต้องการใช้เวลาในการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกับครอบครัว ซึ่งวัดพระพุทธบาท วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดงสามารถตอบสนองความต้องการเหล่านี้ของนักท่องเที่ยวได้ เพราะนอกจากจะมีกิจกรรมการปฏิบัติทางพุทธศาสนาทั่วไปแล้วยังมีพุทธศิลปกรรมมากมาย อาทิ เช่น รอยพระพุทธราย พระพุทธรายที่พระมหากษัตริย์จนถึงประชาชนทั่วไปมีความศรัทธานับถือมาแต่ครั้งโบราณกาล มีพระพุทธรูปโรคนันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ ซึ่งรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงประทานไว้ให้เป็นพระพุทธรูปประจำทิศตะวันออก เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของชาวสระบุรี อีกทั้งยังมีสถานที่ที่ประชาชนให้ความนับถือตามความเชื่อ เช่น ศาลเจ้าแม่กวนอิม ศาลบรรพกษัตริย์ไทย ถ้ำฤาษี มีพิพิธภัณฑ์รวบรวมโบราณวัตถุ มีมณฑป ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้สนใจด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมให้มาศึกษาได้ มีวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านที่ยังคงอนุรักษ์รักษาไว้ ได้แก่ ประเพณีตักบาตรดอกไม้มัน ประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้ทราบจุดเด่น จุดด้อย ของทรัพยากรการท่องเที่ยวว่ามีสิ่งที่ต้องปรับปรุงแก้ไขอะไรบ้าง หรือควรส่งเสริมจะสนับสนุนด้านใดบ้าง

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม สรุปได้ว่า วางแผนค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการท่องเที่ยวสถานที่นั้น ๆ เตรียมการเดินทาง โดยจะมีการประเมินผลการท่องเที่ยวเป็นระยะๆ ตามประสบการณ์ที่ได้รับ จะได้ผลของประสบการณ์ท่องเที่ยว คือ มีความพึงพอใจ และ ไม่มีความพึงพอใจ นักท่องเที่ยวที่มีอายุในช่วงระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี และส่วนใหญ่เป็นพนักงานเอกชนมาท่องเที่ยวมากที่สุด เพราะอายุในช่วงนี้เป็นวัยเริ่มทำงาน เนื่องจากจังหวัดสระบุรีเป็นจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมาก ในอันดับต้นของประเทศมีทั้งโรงงานขนาดใหญ่และกลุ่มรับเหมางานในโรงงานขนาดย่อย จึงมีคนในวัยนี้จากทั่วประเทศทั้งคนในพื้นที่และคนต่างพื้นที่ คนจากประเทศเพื่อนบ้านทั้งลาว เขมร พม่าและเวียดนาม ซึ่งล้วนแต่นับถือศาสนาพุทธมาเป็นแรงงานที่นี้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นวัยที่เริ่มทำงานสภาพทางเศรษฐกิจยังน้อย เวลาหยุดงานก็น้อย เมื่อมีวันหยุดจึงท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้ ๆ นักท่องเที่ยวที่มีอายุในช่วงระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี และอายุมากกว่า ๖๐ ปี มาท่องเที่ยวอย่างน้อยที่สุดเพราะ อายุในช่วงระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี เป็นบุคคลที่กำลังมีภาระหน้าที่มาก ทั้งหน้าที่การงานที่ต้องมีความรับผิดชอบมากขึ้น ภาระในการดูแลครอบครัวลูกหลานจึงไม่มีเวลาในการมาท่องเที่ยว ส่วนอายุอายุมากกว่า ๖๐ ปี เป็นวัยแห่งการพักผ่อนจะไปไหนก็ต้องพึ่งผู้อื่น ถ้าฐานะทางเศรษฐกิจพอมี ก็มีโอกาสดำเนินเที่ยวพักผ่อน บุคคลวัยนี้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะหาโอกาสไปท่องเที่ยวไกล ๆ และใช้เวลาในการท่องเที่ยวหลายวัน เช่น ไปต่างประเทศ นักท่องเที่ยวที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมาท่องเที่ยวมากที่สุดเพราะ ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง ย่อมมีโอกาสและความเป็นไปได้ที่จะเดินทางท่องเที่ยวมากกว่าผู้ที่มีการศึกษต่ำ เนื่องจากลักษณะของสังคมรายได้ที่ได้รับของผู้ที่มีการศึกษาสูง ส่งเสริมให้มีการเดินทางเพื่อสร้างประสบการณ์ชีวิต พักผ่อนหรือเพื่อยกระดับฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น ส่วนนักท่องเที่ยวที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษามาท่องเที่ยวอย่างน้อยที่สุดเพราะ ระดับการศึกษาต่ำก็ยากที่จะมีงานที่มีรายได้สูง โอกาสในการท่องเที่ยวจึงต่ำไปด้วยเนื่องด้วยต้องใช้เวลาทุ่มเทในการทำงานและรายได้ที่ไม่เอื้ออำนวย

นักท่องเที่ยวที่เดินทางพร้อมครอบครัวและใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางมีจำนวนมากที่สุดวัดทั้ง ๓ แห่งในจังหวัดสระบุรีเป็นวัดที่อยู่ในเส้นทางการเดินทางเดียวกัน อยู่ไม่ห่างไกลกันมากสามารถเดินทางไปกลับได้ภายในวันเดียวกัน อีกทั้งยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่ใกล้ เช่น อุทยานน้ำตกเขาสามหลั่น เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ทุ่งทานตะวัน ฯลฯ เหมาะกับการพาครอบครัวมาท่องเที่ยวพักผ่อน ซึ่งได้ทั้งการเข้าวัดทำบุญ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และชื่นชมธรรมชาติ การใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางจึงสะดวกกว่า และยังสามารถแวะชมจุดต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวสนใจ การใช้รถยนต์บริษัทนำเที่ยวในการเดินทางน้อยที่สุด บริษัททัวร์มักจัดทัวร์เฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญเท่านั้น เช่น เทศกาลประเพณีตักบาตรดอกไม้มิสามารถไปแวะตามจุดอื่น ๆ ที่นักท่องเที่ยวสนใจได้ การทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากอินเทอร์เน็ตมีจำนวนมากที่สุด การทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากหนังสือพิมพ์/นิตยสาร น้อยที่สุด เห็นได้ว่าในยุคปัจจุบันคนติดตามข่าวสารข้อมูลจากโลกโซเชียล มากกว่าการอ่านหนังสือ เพราะโทรศัพท์เครื่องเดียวพกพาสะดวก มีข้อมูลมากมายให้ค้นคว้าค้นหาได้ ใช้ในการติดต่อสื่อสารได้ ส่งข้อมูลได้ อีกทั้ง

ยังเป็นกล้องในตัวถ่ายภาพได้ทั้งภาพนิ่งและภาพ เคลื่อนไหว เห็นได้ว่ารอยพระพุทธรูปและพระพุทธรูป ฌายเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวที่วัดในจังหวัดสระบุรี เพื่อ สักการบูชาตามประเพณีนิยมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา มากกว่าเกิดจากความศรัทธาและความเชื่อ ความชื่น ชอบเมื่อมาเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถานในจังหวัดสระบุรีของนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งด้านการ สนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ด้านการบริการนักท่องเที่ยว ด้านการ บริหารจัดการทั่วไป แต่มีนักท่องเที่ยวร้อยละ ๔.๓๓ มีความชื่นชอบน้อยด้านการสนับสนุนส่งเสริมการ ท่องเที่ยว เกี่ยวกับเรื่องการจัดกิจกรรมตามประเพณีภายในวัด การอนุรักษ์ดูแลโบราณวัตถุ โบราณสถาน

ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ทำให้ทราบว่าทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านใดบ้างที่ต้องปรับปรุงแก้ไข หรือควรส่งเสริมสนับสนุนทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านใดบ้าง

บทที่ ๔

การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี

วัดถือว่ามีส่วนในการเชื่อมเส้นทางศาสนาไปสู่ประชาชน เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญทำให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมเข้าใจและซึมซับงานด้านศาสนาโดยผ่านการปฏิบัติบูชา รวมทั้งยังเป็นเส้นทางที่สร้างสรรค์อารยธรรมที่งดงามสู่วิถีชีวิตไทยที่สามารถยกระดับให้เป็นสังคมที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะหากวัดต่างๆ เปิดโอกาสให้องค์กรต่างๆ ในชุมชน โดยเฉพาะประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึก ความรับผิดชอบและความภาคภูมิใจในศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิถีชีวิตที่งดงาม คนในชุมชนร่วมดำเนินการด้วยความสมัครใจตั้งแต่การคิดริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรม การร่วมตัดสินใจ การร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ รวมทั้งร่วมสนับสนุนในการดำเนินการ โดยเน้นให้ประชาชนในชุมชนเกิดความผูกพันทางด้านจิตใจ^๑

จากการวิเคราะห์ข้อมูลสรุปจากแบบสอบถามร่วมกับการสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานทั่วไปและปัจจัยในการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ซึ่งสรุปไว้ในบทที่ ๓ รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ศึกษาเรื่องความหมายและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้สรุปการจัดการการท่องเที่ยวของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี เป็นกระบวนการจัดการด้านต่าง ๆ ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการส่งเสริมและสนับสนุน (๒) ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว (๓) ด้านการบริการนักท่องเที่ยว (๔) ด้านการบริหารจัดการทั่วไป

^๑ กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, แนวท้าวทางโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว เส้นทางแสวงบุญ ในมิติทางศาสนา ปี ๒๕๕๗, (กรุงเทพมหานคร: กรมศาสนา, ๒๕๕๗), หน้า ๙.

๔.๑ การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดสระบุรี

๔.๑.๑ ด้านการส่งเสริมและสนับสนุน

ปัจจุบันหลายวัดมีการดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยการประชาสัมพันธ์และหาจุดเด่นของแต่ละวัดกำหนดเป็นจุดแข็ง เพื่อสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในวัด ซึ่งเป็นการสร้างเจตคติที่ดีต่อชาวพุทธที่อาจจะหลงลืมวัด ให้เขาค้นเข้ามาวัดอีกครั้ง ประโยชน์อีกทางคือรายได้มหาศาลก็มาพร้อมกับนักท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวมาแล้วก็ต้องการความสะดวกสบายอยากพักผ่อนและหาซื้อของกินของใช้ติดตัวกลับไปฝากเพื่อน ญาติ ทำให้มีการกระจายรายได้เข้าสู่วัดและชุมชนรอบข้าง ได้ผลจากอานิสงส์ของนักท่องเที่ยวกระจายต่อไป แต่เรามองอีกแง่มุมหนึ่ง ความเจริญเริ่มเข้ามาก็จะมีปัญหาตามมาด้วยทุกครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการจัดการที่ต้องมองให้รอบคอบทุกแง่มุม เนื่องจากคนที่มาท่องเที่ยวมีจำนวนมากขึ้น ปัญหาที่มากขึ้นตามมามีด้วย จึงต้องมีการเตรียมความพร้อมในเรื่องดังกล่าว และต้องให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหานี้เนื่องจากวัดอย่างเดียวไม่สามารถทำได้ทุกเรื่อง ทั้งหน่วยงานราชการ ชุมชนรอบข้างและทำให้เกิดความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของทรัพยากรในชุมชน และแสดงออกด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนด้วยการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ มีการประสานงานกันของผู้เกี่ยวข้องเป็นเครือข่าย ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อนำเสนอประสบการณ์การเรียนรู้ถึงธรรมชาติ ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ของชุมชนสู่บุคคลภายนอกที่มาในรูปแบบของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างนักท่องเที่ยวและคนในชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรดั้งเดิมของชุมชนและพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดความยั่งยืนอันจะส่งผลกลับคืนสู่การพัฒนาคนในชุมชน

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสรุปการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ดังนี้ หน่วยงานที่เป็นหลักในการส่งเสริมการท่องเที่ยวและมีระบบการจัดการที่สอดคล้องกับการท่องเที่ยวในขณะที่วัดมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี กลุ่มที่เข้ามามีส่วนร่วม คือ ภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งนับว่าเป็นเจ้าภาพของพื้นที่ ด้วยอำนาจตามกฎหมายที่มีอยู่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและชุมชน โดยดำเนินการทั้งในด้านกฎหมายและการพัฒนา กลุ่มพระสงฆ์ในวัดและชาวบ้านในชุมชนเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ถือว่าเป็นเจ้าภาพเป็นเจ้าของพื้นที่ โดยกลุ่มพระสงฆ์มีความเห็นว่าการท่องเที่ยวนั้นนอกจากจะเป็นการเดินทางมาจาริกแสวงบุญแล้ว ยังรวมถึงผลประโยชน์ที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับ ส่วนชาวบ้านในชุมชนจะมองการท่องเที่ยวว่าเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ เกิดการจ้างงาน การใช้จ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ให้คนในท้องถิ่นได้

การประสานงานภายนอกมีความร่วมมือแลกเปลี่ยนกันดี ระหว่างตำรวจ ทหาร หน่วยราชการและองค์กรปกครองท้องถิ่น เมื่อทางวัดมีงานหรือกิจกรรมใหญ่ ๆ เช่น กิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันเฉลิมพระชนมพรรษาฯ วันออกพรรษา งานประเพณีตักบาตรดอกไม้งานประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน งานประเพณีลอยกระทง “งานนมัสการพระพุทธนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศประจำปี” ทางจังหวัดได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินการ ซึ่งเป็นความร่วมมือของทั้งภาครัฐ ประชาชน และเอกชน

๔.๑.๑.๑ ด้านการสนับสนุน

การท่องเที่ยวขึ้น นอกจากจะเป็นการเดินทางมาจาริกแสวงบุญแล้ว ยังรวมถึงผลประโยชน์ที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับ โดยชาวบ้านในชุมชนจะมองการท่องเที่ยวว่าเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ เกิดการจ้างงาน การใช้จ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ให้คนในท้องถิ่นได้ ประชาชนจะมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าพื้นบ้าน สิ่งประดิษฐ์ เครื่องใช้ เครื่องประดับ วัตถุมงคล ของที่ระลึกอย่างมากมาย ดังที่ ผศ. โกวิท พานแก้ว ให้สัมภาษณ์ว่า “กิจกรรม นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเช่นกันในยุคปัจจุบัน การร่วมกิจกรรมงานประเพณีต่าง ๆ ของท้องถิ่น ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะเป็นประสบการณ์ที่อยู่ในความทรงจำของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมดังกล่าวมักก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น”^๒ และ เดชา ก่อเกิด ให้ข้อเสนอแนะว่า “ประชาชนในชุมชนควรจะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมกัน”^๓

วัดพระพุทธบาท

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในเชิงสนับสนุน มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการจัดงาน ร่วมจัดงาน ร่วมในการเก็บรายได้ของวัด ร่วมกันดูแลและพัฒนาวัดโดยทั่วไป ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิ “พนักงานของเทศบาลเมืองพระพุทธบาทส่วนมากจะเป็นคนในพื้นที่ และปลูกฝังเรื่องความเสียสละเพื่อพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด รวมทั้งมีการกำหนดคำสั่งหน้าที่ปฏิบัติงานอย่างชัดเจน เพื่อความสะดวกในการทำงาน”^๔ ส่วนการดูแลศาสนสถานโดยทั่วไป พระมหาสมัย อคฺคปัญโญ กล่าวว่า “ส่วนราชการและท้องถิ่นให้การดูแล

^๒ สัมภาษณ์ ผศ.โกวิท พานแก้ว, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ เดชา ก่อเกิด, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ ชนัตถ์ นันทปัญญา, รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

รักษาเป็นอย่างดี ส่วนงานที่เกี่ยวข้องปัจจุบันได้รับความอุปถัมภ์จากสำนักงานส่วนทรัพย์สินพระมหากษัตริย์”^๕

วัดศาลาแดง

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในเชิงสนับสนุน ให้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการจัดกิจกรรม ร่วมจัดงาน ร่วมในการเก็บรายได้ของวัด ดังคำกล่าวของ พระกชาวุธ กิตติสาโร ให้สัมภาษณ์ว่า “วัดศาลาแดงมีสถานที่ไม่กว้างขวางมากนัก การจัดงานจำเป็นต้องประสานงานกับจังหวัดสระบุรี ในการใช้สถานที่จอดรถยนต์”^๖

วัดพระพุทธราย

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในเชิงสนับสนุน มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการจัดงาน ร่วมจัดงาน ร่วมในการเก็บรายได้ของวัด ดังคำกล่าวของ พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร ว่า “ทางวัดได้ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในวันสำคัญทางศาสนา”^๗

๔.๑.๑.๒ ด้านการส่งเสริม

ประภาพรณ อินทรประเสริฐ กล่าวว่า “เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวจะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม และทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึง คุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปวัตถุ ประติมากรรม ศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศ”^๘

วัดพระพุทธรบาท

วัดพระพุทธรบาทได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากส่วนราชการทั้งในระดับกระทรวงระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น ดังเช่น กิจกรรมประเพณีตักบาตรดอกไม้ม้ ได้รับการประชาสัมพันธ์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับชาติ มีบรรจุไว้ในตารางการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยทำให้ประเพณีตักบาตรดอกไม้ม้เป็นที่รู้จักของคนไปทั่วโลก ดังคำกล่าวของ ขจร

^๕ สัมภาษณ์ พระมหาสมัย อคคปญโญ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาท, เจ้าคณะอำเภอพระพุทธรบาท, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ พระกชาวุธ กิตติสาโร, พระลูกวัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร, ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธราย, ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^๘ สัมภาษณ์ ประภาพรณ อินทรประเสริฐ, วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

กระสาทอง “วัดพระพุทธรูปได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากส่วนราชการทั้งในระดับกระทรวง และระดับจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนเป็นอย่างดี”^๙ และ แปลก เทพักษ์ กล่าวไว้ว่า “ได้รับความร่วมมือจากเทศบาลเมืองพระพุทธรูปเป็นหลักในการประชาสัมพันธ์”^{๑๐} ชนัตถ์ นันทปัญญา ให้สัมภาษณ์ว่า “เทศบาลได้บรรจุโครงการและนโยบายในการพัฒนาส่งเสริมการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาของท้องถิ่น โดยกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ ๑ ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและส่งเสริมการท่องเที่ยว จัดทำศูนย์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวต่าง ๆ ภายในพื้นที่ ปรับปรุงถนนและโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับความสะดวกในการสัญจรเมื่อมาท่องเที่ยว มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวผ่านทางเว็บไซต์และเสียงตามสายของเทศบาล”^{๑๑} มีการส่งเสริมบุคลากรภายในวัดและบุคคลทั่วไปด้านจริยธรรมและการเสริมกำลังใจด้วยการจัดโครงการ ภูมิธรรมขั้นพื้นฐาน ดังคำกล่าวของพระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน) กล่าวว่า “ทางวัดมีการจัดโครงการภูมิธรรมขั้นพื้นฐาน” และกล่าวถึงการปฏิบัติต่อบุคลากรที่ช่วยเหลืองานภายในวัดว่า “ให้เกียรติให้กำลังใจผู้ช่วยเหลือกิจกรรม มีสวัสดิการ เช่น ข้าวสาร อาหาร น้ำดื่มให้”^{๑๒}

วัดศาลาแดง

วัดศาลาแดงสร้างเครือข่ายในการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนจึงได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ เอกชน เทศบาลเมืองสระบุรี ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ดังคำกล่าวของ พระครูสันตจิตตากร (กมล สุนตจิตฺโต) ว่า “ทางวัดจะประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน เทศบาลเมืองสระบุรี ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในวันสำคัญทางศาสนา”^{๑๓} สอดคล้องกับ ประนอม ครองศักดิ์ ที่กล่าวว่า “ทางวัดศาลาแดงสร้างเครือข่ายในการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการประชาสัมพันธ์”^{๑๔} มีการส่งเสริมให้กำลังใจผู้ทำงานช่วยเหลือวัดดังคำกล่าวของ พระครูสันตจิตตากร (กมล สุนตจิตฺโต) กล่าวถึงการปฏิบัติต่อบุคลากรที่ช่วยเหลืองานภายในวัดว่า “ชื่นชมยกย่องคนดีในการทำงานช่วยเหลือ ให้รางวัลช่วยเหลือสวัสดิการ”^{๑๕}

^๙ สัมภาษณ์ ขจร กระสาทอง, ข้าราชการบำนาญ อดีตรองผู้อำนวยการโรงเรียนเทพศิรินทร์พุดฯ, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐} สัมภาษณ์ แปลก เทพักษ์, นายอำเภอพระพุทธรูป, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์ ชนัตถ์ นันทปัญญา, รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธรูป, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป, เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ, ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดสระบุรีแห่งที่ ๑, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระครูสันตจิตตากร (กมล สุนตจิตฺโต) เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ ประนอม ครองศักดิ์, เจ้าหน้าที่วัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูสันตจิตตากร (กมล สุนตจิตฺโต), เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

วัดพระพุทธราย

วัดพระพุทธรายได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากส่วนราชการทั้งในระดับกระทรวง ระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น สอดคล้องกับ ยุทธนา ท่าทราย ที่กล่าวว่า “วัดพระพุทธรายได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากส่วนราชการทั้งในระดับกระทรวงและระดับจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนเป็นอย่างดี” ^{๑๖} และเดชา ก่อเกิด ให้สัมภาษณ์ว่า “ทางวัดมีการสร้างเครือข่ายในการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อที่หลากหลาย” ^{๑๗} ทางวัดพระพุทธรายมีการส่งเสริมกำลังใจบุคลากรภายในวัดรวมทั้งผู้ช่วยเหลือกิจกรรมงานของวัด ดังที่พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร กล่าวถึงการปฏิบัติต่อบุคลากรที่ช่วยเหลืองานภายในวัดว่า “ชื่นชมยกย่องคนดีในการทำงานช่วยเหลือ ให้รางวัล ช่วยเหลือสวัสดิการ” ^{๑๘}

สรุป การจัดการด้านการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวของศาสนสถานทั้ง ๓ แห่ง มีการประชาสัมพันธ์และหาจุดเด่นของแต่ละวัด เพื่อสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในวัด ทำให้มีการกระจายรายได้เข้าสู่วัดและชุมชนรอบวัด หน่วยงานที่รับผิดชอบเข้ามาช่วย ทั้งหน่วยงานราชการ ชุมชนรอบวัด ด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนด้วยการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ มีการประสานงานกันเป็นเครือข่ายส่งเสริมซึ่งกันและกัน สร้างให้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของทรัพยากรในชุมชน เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึก ความรับผิดชอบและความภาคภูมิใจในศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์วิถีชีวิตที่ดีงาม คนในชุมชนร่วมดำเนินการด้วยความสมัครใจตั้งแต่การคิดริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรม การร่วมตัดสินใจ การร่วมวางแผนร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ รวมทั้งร่วมสนับสนุนส่งเสริมในการดำเนินการให้เกิดผลสำเร็จด้วยดี เป็นที่ประทับใจของนักท่องเที่ยวในการที่จะกลับมาเยือนอีก โดยเน้นให้ประชาชนในชุมชนเกิดความผูกพันทางด้านจิตใจ

๔.๑.๒ ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญคู่กับสังคมไทยมาช้านาน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เพราะวัดบางวัดมีประวัติความเป็นมาที่สำคัญ ประกอบกับมีสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะหรือเป็นโบราณวัตถุ โบราณสถาน ตลอดจนเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกแก่การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

^{๑๖} สัมภาษณ์ ยุทธนา ท่าทราย, กรรมการวัดพระพุทธราย, ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๑๗} สัมภาษณ์ เดชา ก่อเกิด, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร, ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธราย, ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ทำให้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้เข้าไปเยือน จึงก่อให้เกิดธุรกิจเพื่อ
การบริการต่าง ๆ สำหรับนักท่องเที่ยวขึ้นในพื้นที่ของวัดหรือพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ที่จอดรถ ร้านอาหาร
และเครื่องดื่ม ร้านจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก ร้านจำหน่ายดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น

นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยวยังสถานที่ต่าง ๆ มักจะมีวัตถุประสงค์หรือมีสิ่งที่ดึงดูดใจ
ต่าง ๆ กันไป บ้างก็ต้องการเดินทางไปยังที่ใดที่หนึ่งเพื่อชื่นชมธรรมชาติ ความงาม ดากอากาศ แต่สิ่ง
หนึ่งที่มีพลังดึงดูดให้ผู้คนจำนวนมากเดินทางดั้นด้นไป ก็คือ การเดินทางไปยังสถานที่สำคัญทาง
ศาสนาของตน วัดเป็นสถานที่สำคัญสำหรับนักท่องเที่ยว มีสถาปัตยกรรม วิหาร อุโบสถ องค์พระพุทธรูป
และสิ่งต่าง ๆ วัดเป็นที่รวบรวมศิลปกรรมอันเป็นผลงานของช่างสกุลต่าง ๆ เป็นผลงานที่ได้รับการ
สร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยจิตใจศรัทธา จึงมักเป็นศิลปกรรมชั้นยอด วัดจึงเป็นแหล่งที่จะให้นักเรียน
นักศึกษา และคนทั่วไปได้เข้าไปศึกษาหาความรู้ และชื่นชมผลงาน อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ
และยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางในการรวบรวม เก็บรักษา และดูแลศิลปวัตถุเหล่านั้น ให้
อยู่ในสภาพที่ดี ซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดใจที่มีอิทธิพลสูงในการมาท่องเที่ยว

วัดที่มีบริเวณสะอาด ตัวอาคารไม่อยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรม พระสงฆ์ปฏิบัติตนสมควร
แก่กิจของสงฆ์ สำรวม และสามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม แก่ผู้ไปเยือน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่
สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวได้ วัดเป็นที่พึ่งพิงแก่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่มีรายได้น้อยให้ได้
มีโอกาสเดินทางท่องเที่ยวได้มากขึ้น นับเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชน
ที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ

ทรัพยากรการท่องเที่ยวเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็น
สิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวได้ไปเยี่ยมชม ซึ่งสามารถได้รับทั้งความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความ
ประทับใจและได้รับประสบการณ์ในการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น แต่การท่องเที่ยวก็ก่อ
ผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวทำให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวได้รับความเสียหายทั้งทางตรงและทางอ้อม
ดังนั้นควรปลูกจิตสำนึกในการมาท่องเที่ยวบนพื้นฐานความรับผิดชอบและเห็นคุณค่าในการรักษา
มรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ดังคำกล่าวของ ประภาพรพรณ อินทรประเสริฐ “การวางแผน
และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงคุณค่าทางกายภาพ และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ต้องยึดวิถี
ชุมชนเป็นหลัก ไม่ให้เกิดผลกระทบในเชิงลบต่อคุณภาพของมรดกวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของ
คนในชุมชน” ^{๑๙} และ ผศ.โกวิท พานแก้ว กล่าวว่า “การท่องเที่ยวรูปแบบนี้จัดขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยว
ได้เยี่ยมชมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น เนื่องในเทศกาลต่าง ๆ เป็นการ
สืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นไว้ ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อ

^{๑๙} สัมภาษณ์ ประภาพรพรณ อินทรประเสริฐ, วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ประโยชน์ของท้องถิ่นเจ้าของพื้นที่ควรมีส่วนร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งด้านการวางแผนการจัดการ และการอนุรักษ์”^{๒๐} สอดคล้องกับ ดร.ภาณุพงศ์ ทิพย์เศวต ที่กล่าวว่า “เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมงาน ศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน ตื่นตา ตื่นใจในสุนทรียศิลป์และศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของท้องถิ่น การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรม ต่าง ๆ อีกทั้งได้รับความรู้ความเข้าใจสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ ควรมีความ รับผิดชอบและมีจิตสำนึกในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม ชุมชน ท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวด้วย”^{๒๑} รวมทั้งคำให้สัมภาษณ์ของท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิต่อไปนี้ เดชา ก่อเกิด กล่าวว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องยึดความสมดุลทาง วัฒนธรรมและวิถีชุมชนเป็นหลัก ซึ่งไม่ให้เกิดผลกระทบในเชิงลบต่อคุณภาพของมรดกวัฒนธรรมและ การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน”^{๒๒} สุฤกษ์ ศิลปอนันต์ กล่าวว่า “มีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ ครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและการกำจัดมลพิษ เพื่อให้ เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม”^{๒๓} “สิ่งดึงดูดใจ ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว นับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นจุดดึงดูดให้ นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวและควรมีควมมีวิทยาการและมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่น ” ^{๒๔} “ให้ นักท่องเที่ยวได้รับทั้งความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความประทับใจและประสบการณ์ในการ ดำรงชีวิตและวัฒนธรรมในท้องถิ่น”^{๒๕} ไพบุลย์ เฟื่องฟูล กล่าวว่า “การท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มี ลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษ เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ดู ผลงานสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน วัฒนธรรมของท้องถิ่น ควรมีจิตสำนึกและเห็นคุณค่าต่อการ รักษา มรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่น และให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการ

^{๒๐} สัมภาษณ์ ผศ.โกวิท พานแก้ว, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ ดร.ภาณุพงศ์ ทิพย์เศวต, นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๒๒} สัมภาษณ์ เดชา ก่อเกิด, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ สุฤกษ์ ศิลปอนันต์, ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี, ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ สุนิรัตน์ เอี่ยมประไพ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธราย, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ ประเมษฐ์ เหมือนจันทร์, เจ้าหน้าที่สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี ครูโรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีสาขาวัดพระพุทธราย, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

จัดการการท่องเที่ยว”^{๒๖} เกสร ชุมทรัพย์ กล่าวว่า “ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานความรับผิดชอบและการเห็นคุณค่าในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมโดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม”^{๒๗} พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวนำมาซึ่งรายได้เข้าสู่วัด แต่การท่องเที่ยวก็ก่อผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวทำให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวได้รับความเสียหายทั้งทางตรงและทางอ้อม สำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ถ้ามีนักท่องเที่ยวจำนวนมากก็ทำให้แหล่งท่องเที่ยวอาจเกิดการเสื่อมโทรมถ้ามีการบริหารจัดการไม่ดี เช่น แหล่งท่องเที่ยวมีความสกปรก”^{๒๘}

จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระภิกษุ เจ้าหน้าทีรัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่น ประชาชนในชุมชนบริเวณวัดและผู้ประกอบการจากวัดทั้ง ๓ แห่ง ผู้วิจัยพบว่าการจัดการแหล่งท่องเที่ยว แบ่งได้เป็น ๓ ประเด็น คือ (๑) ป้ายสื่อความหมาย (๒) การจัดการขยะ (๓) การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

๔.๑.๒.๑ ป้ายสื่อความหมาย คือ สื่อสัญลักษณ์ที่ใช้บอกหรือเตือนนักท่องเที่ยวให้ทราบความหมายต่าง ๆ ตามแหล่งท่องเที่ยว หรือเป็นป้ายสื่อความหมายด้วยตัวอักษรเพื่ออธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ตามศาสนสถานต่าง ๆ

วัดพระพุทธบาท

วัดพระพุทธบาทมีป้ายบอกทาง ป้ายแสดงศาสนสถานต่าง ๆ ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัดได้จัดทำเป็นเอกสารแจกให้กับนักท่องเที่ยว

วัดศาลาแดง

จากคำสัมภาษณ์ของ ประนอม ครอบศักดิ์ กล่าวว่า “ทางวัดได้จัดทำป้ายสื่อความหมายต่าง ๆ เช่น ป้ายบอกทาง ป้ายแสดงศาสนสถานต่าง ๆ”^{๒๙}

^{๒๖} สัมภาษณ์ ไพบุลย์ เพ็งพูล, ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนหนองแขงวิทยา, ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ เกสร ชุมทรัพย์, เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธบาท, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท, เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ, ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดสระบุรีแห่งที่ ๑, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๒๙} สัมภาษณ์ ประนอม ครอบศักดิ์, เจ้าหน้าที่ห้องส่งสัญญาณที่วัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า วัดศาลาแดงมีป้ายบอกทาง ป้ายแสดงศาสนสถานต่าง ๆ ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัด และมีบุคลากรในวัดคอยให้คำแนะนำแก่นักท่องเที่ยว เนื่องจากวัดมีพื้นที่ไม่กว้างขวางนัก

วัดพระพุทธราย

จากคำสัมภาษณ์ของ พระครูปลัดสุนทร จิตตาจาโร ท่านได้กล่าวว่า “ทางวัดได้จัดทำป้ายสื่อความหมายต่าง ๆ เช่น ป้ายบอกทาง ป้ายแสดงศาสนสถานต่าง ๆ”^{๓๐} ทองพูล พานแก้ว ให้คำแนะนำว่า “วัดพระพุทธรายเป็นวัดที่มีภูมิทัศน์ร่มรื่น ต้นไม้ควรจะมีหลักธรรมของพระพุทธศาสนาสั้น ๆ หรือคติธรรมทั้งที่เป็นพุทธวจนะ และของนักปราชญ์ทั้งหลาย ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาบาลี เพราะง่ายต่อนักท่องเที่ยวที่เข้าไปในวัดจะได้เรียนรู้หลักธรรมและคติธรรม ซึ่ง ๆ ผ่านสายได้ทันที ทั้งจะทำให้ต้นไม้มีคุณค่า ไม่ถูกทำลาย และควรใช้วัสดุที่ทนต่อสภาพแวดล้อม ไม่ถูกทำลายง่าย จะได้เป็นต้นไม้สนทนารธรรม ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนและได้ประโยชน์”^{๓๑}

จากคำสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า วัดพระพุทธรายมีป้ายบอกทาง ป้ายแสดงศาสนสถานต่าง ๆ ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัดได้จัดทำเป็นเอกสารแจกให้แก่นักท่องเที่ยว ในด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับต้นไม้สนทนารธรรม ผู้วิจัยเห็นพ้องด้วย อีกประการทางวัดควรทำการศึกษาเพื่อจัดทำป้ายแนะนำว่าสิ่งใดไม่ควรทำหรือสิ่งใดทำได้

๔.๑.๒.๒ การจัดการขยะ ถังขยะแต่ละสีมีความหมายต่างกัน กล่าวคือ (๑) ถังขยะสีเขียว คือ ถังขยะที่ย่อยสลายได้ เช่น เศษอาหาร กิ่งไม้ ใบไม้ ผัก และขยะอีกมากมายที่สามารถย่อยสลายได้ (๒) ถังขยะสีเหลือง คือ ถังขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ได้ เช่น กระดาษ ขวดน้ำ แก้วน้ำ เศษเหล็ก (๓) ถังขยะสีน้ำเงิน/ฟ้า คือ ถังขยะที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ได้ เช่น โฟม ถูขนม เศษพลาสติก (๔) ถังขยะสีแดง/ส้ม/สีเทา คือ ถังขยะที่เป็นพิษ เช่น กระบองสี สีสเปรย์ แบตเตอรี่ ยาฆ่าแมลง และอื่น ๆ ที่เป็นพิษ จึงต้องมีการบริหารจัดการถังขยะ

วัดพระพุทธรบาท

จากการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการภายในวัดพระพุทธรบาทและการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า วัดพระพุทธรบาทมีการจัดการถังขยะโดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลพระพุทธรบาทเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ มีการใช้ถังขยะหลายสีแต่นักท่องเที่ยวอาจไม่เข้าใจความหมาย จึงไม่แยก

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุนทร จิตตาจาโร, ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธราย, ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๓๑} สัมภาษณ์ ทองพูล พานแก้ว, อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาโปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค จังหวัดสระบุรี, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

ขยะเวลาทิ้ง ควรมีการวางระบบการจัดการถังขยะใหม่ ที่ไม่มีผลกระทบต่อโบราณสถาน และกระทบต่อทัศนียภาพของวัด ควรจัดสร้างให้กลมกลืนกับโบราณสถานภายในวัด

วัดศาลาแดง

จากคำสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่าวัดศาลาแดงมีการจัดการถังขยะโดยมีเทศบาลเมืองสระบุรีเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ มีการใช้ถังขยะหลายสีแต่นักท่องเที่ยวอาจไม่เข้าใจความหมาย จึงไม่แยกขยะเวลาทิ้ง ควรมีการวางระบบการจัดการถังขยะใหม่ ที่ไม่มีผลกระทบต่อโบราณสถาน และกระทบต่อทัศนียภาพของวัด ควรจัดสร้างให้กลมกลืนกับโบราณสถานภายในวัด

วัดพระพุทธราย

จากการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการในพื้นที่และการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่าวัดพระพุทธรายมีการจัดการถังขยะยังไม่เป็นระบบถึงรื้อคันถังขยะเพื่อหาอาหาร จึงควรจัดทำลูกกรงเหล็กดัดเพื่อป้องกันลิงมารื้อคันถังขยะ จึงมีการใช้ถังขยะหลากหลายสีทำให้นักท่องเที่ยวสับสน จึงต้องมีการวางระบบการจัดการถังขยะใหม่ แต่ไม่มีผลกระทบต่อโบราณสถาน แต่กระทบต่อทัศนียภาพของวัด เพราะถังขยะวางหลายสีทั่ววัดซึ่งไม่มีลักษณะกลมกลืนกับโบราณสถานควรจัดสร้างให้กลมกลืนกับโบราณสถานภายในวัดโดยไม่ต้องคำนึงถึงประเภทขยะเนื่องจากขยะภายในวัดส่วนมากจะเป็นขยะที่รีไซเคิลได้ เช่น ขวดน้ำ แก้วน้ำ ถูพลาสติก ไม่มีขยะเปียก ขยะมีพิษ

๔.๑.๒.๓ การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวภายในวัด

วัดพระพุทธรบาท

ตรวจสอบศาสนาสถานภายในวัดอยู่เป็นประจำ พระครูศรีวรกิจจารักษ์ (พิทักษ์ ถิรนาโถ) ให้สัมภาษณ์ว่า “ทางวัดได้พยายามบริหารจัดการเพื่อไม่ให้พระมณฑปหรือโบราณสถานต่าง ๆ ภายในวัดเสียหาย มีการสำรวจความเสียหายของโบราณสถานต่าง ๆ ภายในวัด เมื่อพบความเสียหายก็จะเสนอแนะเพื่อซ่อมบำรุงโบราณสถานที่เสียหาย โดยมีความร่วมมือกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดและกรมศิลปากร”^{๓๒} พระมหาสมัย อคฺคปญฺโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาท, เจ้าคณะอำเภอพระพุทธรบาท กล่าวว่า “วัดพระพุทธรบาทมีแผนการดำเนินงานระยะ ๕ ปี ได้ตรวจสอบศาสนาสถานภายในวัดอยู่เป็นประจำ เพื่อวางแผนในการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์”^{๓๓}

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระครูศรีวรกิจจารักษ์ (พิทักษ์ ถิรนาโถ), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาท, เจ้าคณะอำเภอมวกเหล็ก, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระมหาสมัย อคฺคปญฺโญ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาท, เจ้าคณะอำเภอพระพุทธรบาท, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัดพระพุทธบาท ดังที่ เกสร ชุมทรัพย์ กล่าวว่า “ที่วัดมีรอยพระพุทธบาทเบื้องซ้ายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพิพิธภัณฑที่เก็บรวบรวมวัตถุโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ไว้ให้ศึกษาเรียนรู้”^{๓๔} นอกจากนี้ ยังมีปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่สำคัญ เช่น มณฑป เป็นสถานที่ที่ปรากฏในตำนานตามความเชื่อ และยังเป็นศาสนสถานในยุคประวัติศาสตร์หลายยุคที่น่าศึกษา อีกทั้งวัดพระพุทธบาท มีงานประเพณีและกิจกรรมสำคัญ คือ การนมัสการรอยพระพุทธบาทในวันกลางเดือน ๓ และ กลางเดือน ๔ เป็นงานประจำปี เวียนเทียน วันมาฆบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ วิสาขบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ วันอาสาฬหบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ การตักบาตรดอกไม้วันเข้าพรรษา เทศกาลวันออกพรรษาหรือตักบาตรเทโวโรหณะ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ฟังธรรมเทศนา สวดมนต์ปฏิบัติธรรม งานถวายพระพรวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑๒ สิงหาคมของทุกปี งานถวายพระพรวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ของทุกปี งานสวดมนต์ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ๓๑ ธันวาคม ของทุกปี กิจกรรมประเพณีสงกรานต์สงวน้ำพระ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ

การมาวัดพระพุทธบาท นอกจากได้มากราบไหว้บูชารอยพระพุทธบาทแล้ว ยังได้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนพื้นที่ซึ่งมีความน่าสนใจ ได้แก่ ประเพณีการตักบาตรดอกไม้ ซึ่งได้รับการบรรจุในโปรแกรมการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย วัดมีความพร้อมและสามารถจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

พุทธศาสนิกชนมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อรอยพระพุทธบาท เพราะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยมาแต่โบราณ การมาสักการบูชาทำให้จิตใจสงบ และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต มีนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและชาวต่างชาติเดินทางมานมัสการรอยพระพุทธบาทเพิ่มมากขึ้น

การอนุรักษ์วัฒนธรรม คือการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่มากที่สุดและสามารถที่จะมีจะใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ซึ่งต้องสูญเสียประโยชน์ให้น้อยที่สุด ทั้งนี้ต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงมากที่สุด และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และถ่ายทอดเพื่อสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบ สัญลักษณ์ของสังคมและการถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ถือเป็นหนึ่งในกระบวนการสืบสานวัฒนธรรม หมายถึงการสืบสานเรื่องราวในอดีตที่มีการสืบทอดและปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัย เกิดผลเป็นประโยชน์แก่คนในปัจจุบันและมีชีวิตชีวาพร้อมที่จะเป็นรากฐานของการสืบต่อไปเบื้องหน้า ให้เป็นที่น่าชื่นชมและแผ่ความนิยมกว้างออกไป การรักษาและสืบสานและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นจึงควรอนุรักษ์ไว้ทองพูล พานแก้ว กล่าวว่า “วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ในลักษณะนี้วัฒนธรรม

^{๓๔} สัมภาษณ์ เกสร ชุมทรัพย์, เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธบาท, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

มีหน้าที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ สอนให้มนุษย์รู้จักดำรงชีพออย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน เพื่อให้สังคมทำงานไปได้อย่างเป็นระบบ ทั้งยังช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม”^{๓๕} เดชา ก่อเกิด กล่าวว่า “ด้านการสร้างจิตสำนึก แก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทาง การท่องเที่ยวแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากร การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากร ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม”^{๓๖}

จากคำสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สามารถบริหารจัดการโดยกระบวนการสำรวจศาสนสถานอย่างเป็นประจำ เมื่อพบความชำรุด เสียหายของศาสนสถานก็ดำเนินการวางแผนบูรณซ่อมแซม และขออนุญาตกรมศิลปากรเพื่อ บูรณะซ่อมแซมให้คงสภาพเดิมต่อไป ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัด ควรมีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมและการได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ควรพัฒนาทักษะและ เทคนิควิธีในการถ่ายทอดสำหรับบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยว ต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่อง การอนุรักษ์พุทธศิลป์และสามารถนำเสนอเป็นสื่อให้เกิดคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้มาเที่ยวชมให้ได้มากที่สุด

วัดศาลาแดง

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยววัดศาลาแดง ดร.ภาณุพงศ์ ทิพยเศวต กล่าวว่า “ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา คือ ศาสนสถานต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นภายในวัด และ นักท่องเที่ยวให้ความสนใจในการเยี่ยมชม โดยเฉพาะพระพุทธนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ”^{๓๗} พระครู สันตจิตตากร (กมล สุนตจิตโต) ท่านให้สัมภาษณ์ว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้ พระราชทาน ‘พระพุทธนิรโรคันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ’ ให้จังหวัดสระบุรี เมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำทิศตะวันออก ได้นำมาประดิษฐานชั่วคราวที่ศาลหลักเมือง จังหวัดสระบุรีเพื่อหาสถานที่ ๆ เหมาะสมเพื่อจัดตั้งประดิษฐาน ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีในสมัยนั้นจึง ได้ขอสถานที่ วัดศาลาแดง จากพระครูสังวรวิม (ออน) เจ้าอาวาสวัดศาลาแดงในสมัยนั้นเพื่อดำเนินการ ก่อสร้างศาลาจตุรมุขขึ้นในที่วัด กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๑๖ เมตร แล้วได้อัญเชิญ ‘พระพุทธนิรโรคันตราย

^{๓๕} สัมภาษณ์ ทองพูล พานแก้ว, อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาโปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค จังหวัดสระบุรี, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์ เดชา ก่อเกิด, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์ ดร.ภาณุพงศ์ ทิพยเศวต, นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

ชัยวัฒน์จตุรทิศ’ ขึ้นประดิษฐานเมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕”^{๓๘} และ อาภาศ โพธิ์อ่อง กล่าวว่า “ศาลาจตุรมุขหลังนี้ได้สร้างขึ้นด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านจังหวัดสระบุรี”^{๓๙}

นอกจากนี้ทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัดยังมีแพสำหรับให้นักท่องเที่ยวได้เพลิดเพลินกับการเลี้ยงปลา อีกทั้งวัดศาลาแดงมีงานประเพณีและกิจกรรมสำคัญ คือ การนมัสการ‘พระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ’ เป็นการประจำปี ประเพณีลอยกระทง เพราะวัดตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก เวียนเทียนวันมาฆบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ วิสาขบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ วันอาสาฬหบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ งานสวดมนต์ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ๓๑ ธันวาคม ของทุกปีกิจกรรมประเพณีสงกรานต์สงกรานต์น้ำพระรัตนตรัยขอพรผู้สูงอายุ พุทธศาสนิกชนมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อ‘พระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ’ มีงานนมัสการพระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศเป็นประจำทุกปีในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม เพราะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทย การมาสักการบูชาทำให้จิตใจสงบ และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต มีนักท่องเที่ยวเดินทางมานมัสการ‘พระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ’เพิ่มมากขึ้น

การพัฒนาศาสนสถานเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัดพยายามปรับปรุงสถานที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยมีการพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์ด้านที่ติดกับแม่น้ำป่าสัก สร้างศาลาพักผ่อนหย่อนใจ การบูรณะโบราณสถาน การจัดระเบียบร้านค้า การสร้างห้องสุขาเพื่อให้เพียงพอต่อการให้บริการนักท่องเที่ยว สาธารณูปโภค การคมนาคม การสื่อสาร เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวอย่างพึงพอใจอีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

วัดพระพุทธราย

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยววัดพระพุทธราย พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ จิตเมโธ) ท่านได้กล่าวว่า “วัดพระพุทธรายเป็นวัดเก่าแก่ แต่ก็มีการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์อย่างสม่ำเสมอ ได้ตรวจสอบศาสนสถานภายในวัดอยู่เป็นประจำ เพื่อวางแผนในการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์”^{๔๐}

ทรัพยากรการท่องเที่ยวของวัดพระพุทธราย ดังที่ พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ จิตเมโธ) กล่าวว่า “ที่วัดมีวัตถุโบราณ มีรอยพระพุทธราย มีรอยพระพุทธรูปเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า มีภาพเขียนสมัยเดียวกับที่ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี มีภูมิทัศน์ที่เป็นป่าเขา มีพระปรมาภิไธยย่อ จปร.

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระครูสันตจิตตากร (กมล สุนตจิตโต), เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๓๙} สัมภาษณ์ อาภาศ โพธิ์อ่อง, ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองจาน, ๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ จิตเมโธ), เจ้าอาวาสวัดพระพุทธราย, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

และพระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรีหลายพระองค์”^{๔๑} นอกจากนี้ยังมีปูชนียสถานและปูชนียวัตถุที่สำคัญ เช่น มณฑปพระเจ้าเสือ พระพุทธรูป ถ้ำถ้ำที่มีมาแต่โบราณ นอกจากเป็นสถานที่ที่ปรากฏในตำนานตามความเชื่อแล้ว ยังเป็นศาสนสถานในยุคประวัติศาสตร์หลายยุคที่นำศึกษา อีกทั้งวัดพระพุทธรูป มีงานประเพณีและกิจกรรมสำคัญ เช่น การมนัสการพระพุทธรูปและปิดทองพระพุทธรูปสำคัญ เดินเวียนเทียนรอบเขาขึ้นนมัสการรอยพระพุทธรูปปีละ ๓ ครั้ง คือ วันมาฆบูชาขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ วันวิสาขบูชาขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ และวันอาสาฬหบูชาขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ มีการแข่งขันสวดมนต์ทำนองสรภัญญะของเด็กนักเรียนในระดับต่างๆ เทศกาลวันออกพรรษา การตักบาตรข้าวต้มลูกโยนหรือตักบาตรเทโวโรหณะ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ พิธีกรรมเทศนาสวดมนต์ปฏิบัติธรรม งานถวายพระพรวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑๒ สิงหาคม ของทุกปี งานถวายพระพรวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ของทุกปี งานสวดมนต์ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ๓๑ ธันวาคม ของทุกปีกิจกรรมประเพณีสงกรานต์ สรงน้ำพระ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ งานประเพณีลอยกระทง

การมาวัดพระพุทธรูป นอกจากได้มากราบไหว้บูชาพระพุทธรูปและรอยพระพุทธรูปเบื้องต้นแล้ว ยังได้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนพื้นที่ซึ่งมีความน่าสนใจ วัดมีความพร้อมและสามารถจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ จิตเมโธ) ยังได้กล่าวอีกว่า “วัดเป็นศาสนสถาน เป็นสถานที่ดูดาวตก ดูพระอาทิตย์ขึ้นและตก มีมุมถ่ายภาพที่สวยงาม มีอุทยานน้ำตกสามหลั่นป่าสวยงามใกล้วัด”^{๔๒} สอดคล้องกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่กล่าวว่า วัดมีพื้นที่กว้างขวาง ภูมิทัศน์ภายในวัดร่มรื่นเย็นตาและมีมุมถ่ายภาพสวยๆ และในยามค่ำคืนเมื่อขึ้นไปบนยอดเขาปถวิจะเห็นความสวยงามของเมืองสระบุรี

พุทธศาสนิกชนมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อเงาพระพุทธรูปและรอยพระพุทธรูปเบื้องต้น เพราะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยมาแต่โบราณ การมาสักการบูชาทำให้จิตใจสงบ และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต มีนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและชาวต่างชาติเดินทางมานมัสการพระพุทธรูปและรอยพระพุทธรูปเบื้องต้นตลอดจนร่วมงานประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเพิ่มมากขึ้น

การรักษาและสืบสานและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นจึงควรอนุรักษ์ไว้ ทองพูล พานแก้ว กล่าวว่า “วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ในลักษณะนี้วัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ สอนให้มนุษย์รู้จักการดำรงชีพออย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ จิตเมโธ), เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ จิตเมโธ), เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน เพื่อให้สังคมทำงานได้อย่างเป็นระบบ ทั้งยังช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม”^{๔๓}

เดชา ก่อเกิด กล่าวว่า “ด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึงการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อม”^{๔๔}

การอนุรักษ์วัฒนธรรม คือการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่มากที่สุดและสามารถใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ซึ่งต้องสูญเสียประโยชน์ให้น้อยที่สุด ทั้งนี้ต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงมากที่สุด และ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และถ่ายทอดเพื่อสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบ สัญลักษณ์ของสังคมและการถ่ายทอดวัฒนธรรมนี้ถือเป็นหนึ่งในกระบวนการสืบสานวัฒนธรรม หมายถึงการสืบสานเรื่องราวในอดีตที่มีการสืบทอดและปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัย เกิดผลเป็นประโยชน์แก่คนในปัจจุบันและมีชีวิตชีวาพร้อมที่จะเป็นรากฐานของการสืบต่อไปเบื้องหน้า ให้เป็นที่น่าชื่นชมและแผ่ความนิยมกว้างออกไป

สมัย แก้วเกษเกียง ให้ข้อเสนอแนะว่า “ควรตั้งชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ จัดทัวร์ท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาให้พระเสริมสิริมงคล มีการประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต ร่วมมือกันทุกฝ่ายทั้งองค์กร ชุมชนและวัด สร้างความเข้าใจให้ตระหนักถึงความสำคัญของวัด เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการสนับสนุน จัดทำเส้นทางท่องเที่ยวแสวงบุญ จัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว มีการสำรวจความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว”^{๔๕} ยุทธนา ท่าทราย กล่าวว่า “ขอทุนอุดหนุนจากภาคเอกชน ประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์และเคเบิลทีวีท้องถิ่น”^{๔๖} พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร กล่าวว่า “ไม่ควรเป็นพุทธพาณิชย์ ควรเป็นการท่องเที่ยวเชิงศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและงานประเพณีที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนโดยรอบวัด ควรมีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง และใช้

^{๔๓} สัมภาษณ์ ทองพูล พานแก้ว, อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาโปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค จังหวัดสระบุรี, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ เดชา ก่อเกิด, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์ สมัย แก้วเกษเกียง, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๔๖} สัมภาษณ์ ยุทธนา ท่าทราย, กรรมการวัดพระพุทธฉาย, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สื่อที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ความร่วมมือจากชุมชนต้องเกิดจากความศรัทธา”^{๔๗}

จากคำสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า ปัญหาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสามารถบริหารจัดการโดยกระบวนการสำรวจศาสนสถานอยู่เป็นประจำ เมื่อพบความชำรุดเสียหายของศาสนสถานก็ดำเนินการวางแผนบูรณะซ่อมแซม และขออนุญาตกรมศิลปากรเพื่อบูรณะซ่อมแซมให้คงสภาพเดิมต่อไป การพัฒนาศาสนสถานเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัดพยายามปรับปรุงสถานที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยมีการพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์ปรับปรุง ซ่อมแซมถนนทางขึ้นลงเขา ทำบันไดจากชั้น ๒ เพื่อสะดวกต่อการเดินขึ้นไปชั้นที่สาม การดูแลทำความสะอาดพื้นที่โดยรอบซึ่งสิ่งนี้จะสร้างความสกปรกเป็นประจำ การบูรณะโบราณสถาน การจัดระเบียบร้านค้า การสร้างห้องสุขาเพื่อให้เพียงพอต่อการให้บริการนักท่องเที่ยว สาธารณูปโภค การคมนาคม การสื่อสารเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวอย่างพึงพอใจอีกทั้งช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัด ควรมีการจัดทำผังกำหนดการ การใช้พื้นที่ของวัด การจัดทำแผนพัฒนาวัดและแผนพัฒนาฟื้นฟูภูมิทัศน์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดในระบบสารสนเทศ การท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมและการได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ควรพัฒนาทักษะและเทคนิควิธีในการถ่ายทอดสำหรับบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยว ต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์และสามารถนำเสนอเป็นสื่อให้เกิดคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้มาเที่ยวชมให้ได้มากที่สุด

สรุป บทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยว คือ สภาพของศาสนสถานอยู่ในสภาพที่เหมาะสม บริเวณสะอาด ร่มรื่น พระสงฆ์ปฏิบัติตนสมควรแก่กิจของสงฆ์ สำรวม และสามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสมแก่ผู้ไปเยี่ยมเยือน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวได้ วัดเป็นแหล่งที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ และชื่นชมผลงาน อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เพราะวัดเป็นศูนย์กลางในการรวบรวม เก็บรักษา และดูแลศิลปวัตถุ อันเป็นผลงานของช่างสกุลต่าง ๆ เป็นผลงานที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยจิตใจศรัทธา ทั้งงดงามด้วยศิลปะเปรียบเหมือนสะพานเชื่อมสายใยของอดีตกับปัจจุบัน ไม่ให้ขาดออกจากกัน วัดอยู่ในฐานะที่เป็นที่พึ่งพิงแก่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้ โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อยให้ได้มีโอกาสเดินทางท่องเที่ยวได้มากขึ้น เป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ให้สามารถเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร, ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธฉาย, ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๔.๑.๓ ด้านการบริการนักท่องเที่ยว

วัดถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการพัฒนาจิตใจ และเป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนโดยทั่วไป วัดจึงต้องมีการจัดการที่ดี เช่น มีการพัฒนาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาดร่มรื่น มีภูมิทัศน์ที่น่าชื่นชม พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ให้ทันสมัยทั้งทางโลกและทางธรรม และมีการพัฒนาการจัดกิจกรรมภายในวัดให้ดีขึ้น รวมถึงการพัฒนาด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนที่มาวัดแล้วเกิดความสบายใจ มีความอึดเอิบใจ มีความสุขใจ คลายจากความทุกข์ รู้สึกผ่อนคลายจากความเครียดต่าง ๆ ได้รับความรู้ความเข้าใจถึงศิลปวัฒนธรรม และให้พุทธศาสนิกชนได้มีความเข้าใจในพระพุทธศาสนาได้ดียิ่งขึ้น มีความศรัทธาเริ่มที่ดีกลับไปด้วย

นักท่องเที่ยวจะเข้ามาท่องเที่ยวมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับ การให้บริการข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การบริการ รวมไปถึงการให้ความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว การต้อนรับอย่างมีไมตรีจิต ดังนั้น ควรที่จะมีการคำนึงถึงแรงงานที่มีหน้าที่บริการนักท่องเที่ยว ให้มีลักษณะที่สุภาพนอบน้อม ซื่อสัตย์ บุคลิกที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีจิตใจที่พร้อมจะบริการผู้มาใช้บริการอยู่เสมอ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ ชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวของตนเองและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ซึ่งจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความห่วงแหนและรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

การเตรียมความพร้อมของสถานที่ท่องเที่ยวให้มีรูปแบบเฉพาะเจาะจงตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว จะต้องมีการนำเสนอโอกาสสำหรับสร้างสรรค์ประสบการณ์ที่มีความเชื่อมโยงเข้ากับอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของสถานที่นั้น ๆ มากขึ้น มิใช่เป็นเพียงการนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวให้ผู้มาเยือนเพียงแค่อ่านชมแล้วจากไป การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะทำให้เจ้าของพื้นที่ท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีความคิดสร้างสรรค์ในการค้นหา และนำเสนอทรัพย์สินหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้มีความน่าสนใจต่อนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน โดยการเชื่อมโยงสู่วัฒนธรรมหรือเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ และเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนเข้าไปมีส่วนร่วมและสัมผัสกับวัฒนธรรมหรือเอกลักษณ์ของสถานที่นั้น หรือชุมชนที่ไปเยือนโดยตรง และแม้เมื่อเดินทางกลับไปแล้วยังนำประสบการณ์และความประทับใจติดตัวกลับไปด้วย

การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยวควรประกอบด้วย

๑. จัดให้มีการบริการด้านอาหารและหรือเครื่องดื่มที่สะอาดและถูกสุขลักษณะในแหล่งท่องเที่ยว โดยให้พิจารณาจากสถานที่ให้บริการ ภาชนะที่บรรจุอาหาร วัตถุดิบที่นำมาปรุงอาหาร ตลอดจนป้ายมาตรฐานที่ออกให้โดยหน่วยงานที่เชื่อถือได้ ป้ายแสดงราคาสินค้า

๒. จัดให้มีห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาดถูกสุขลักษณะสำหรับนักท่องเที่ยว โดยให้พิจารณาจากความสะอาดของห้องน้ำ ห้องสุขา ความเพียงพอและความปลอดภัยต่อการให้บริการ

๓. จัดให้มีระบบเตือนภัยหรือเจ้าหน้าที่ระบบรักษาความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยให้พิจารณาจากระบบเตือนภัย การรักษาความปลอดภัยมีประสิทธิภาพและเพียงพอต่อนักท่องเที่ยวทั้งในช่วงปกติและช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว

๔. มีการจัดเตรียมสถานที่ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ โดยให้พิจารณาจากสิ่งอำนวยความสะดวกผู้สูงอายุ ผู้พิการและสตรีมีครรภ์ เช่น ที่พักผ่อน ห้องสุขา ทางลาดชันและรถเข็น เคาน์เตอร์ที่ให้บริการ ป้ายสัญลักษณ์และที่จอดรถสำหรับผู้สูงอายุหรือผู้พิการ

๕. มีการจัดสถานที่จำหน่ายของที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยว โดยให้พิจารณาจากการมีสถานที่ไว้สำหรับจำหน่ายของที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยว

๖. มีการจัดการด้านที่พักผ่อนสำหรับนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เช่น ม้านั่ง ศาลาพักผ่อน โดยให้พิจารณาจากที่พักผ่อนสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น ม้านั่ง ศาลาพักผ่อนที่จัดเตรียมไว้บริการนักท่องเที่ยว ความเหมาะสม หมายถึง ความสะอาดและจำนวนม้านั่ง ศาลาพักผ่อน

๗. มีระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ สาธารณะที่เพียงพอต่อการบริการนักท่องเที่ยว โดยให้พิจารณาจากความเพียงพอของระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา และระบบการสื่อสารที่ได้จัดเตรียมไว้บริการแก่นักท่องเที่ยวในช่วงเวลาปกติและช่วงเทศกาล

๘. มีการจัดการด้านการปฐมพยาบาลเบื้องต้น โดยให้พิจารณาจากความเพียงพอของการมีจำนวนบุคลากรที่ผ่านการอบรมด้านการปฐมพยาบาลเบื้องต้นและความเพียงพอของการมีอุปกรณ์การปฐมพยาบาล

๙. มีการจัดการขยะ โดยให้พิจารณาจากการจัดเก็บขยะ การรวบรวมขยะ วิธีการกำจัดขยะ ระบบการกำจัดขยะ ความเพียงพอของพาชนะที่รองรับขยะ

สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นส่วนช่วยเติมเต็มด้านการท่องเที่ยวภายในวัดให้มีความสมบูรณ์และความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยว เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวมีประสบการณ์ในการท่องเที่ยวด้วยความสะดวกสบาย จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระภิกษุ เจ้าหน้าที่รัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่น ชุมชนและผู้ประกอบการ จากศาสนสถานทั้ง ๓ แห่งในด้านความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวภายในวัดทั้ง ๓ แห่ง ได้ข้อเสนอแนะ ดังนี้ เดชา ก่อเกิด กล่าวว่า “การต้อนรับอย่างมีมาตรฐาน เพราะเมื่อนักท่องเที่ยวมาใช้บริการและกลับบ้านแล้วสิ่งที่เขา จะระลึกถึง คือ ความประทับใจของผู้ให้บริการ ดังนั้น ควรที่จะมีการคำนึงถึงแรงงานที่มี

หน้าที่บริการ นักท่องเที่ยว ให้มีลักษณะที่สุภาพอ่อนน้อม ซื่อสัตย์ บุคลิกที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีจิตใจที่พร้อมจะ บริการผู้มาใช้บริการอยู่เสมอ”^{๔๘} ประภาพรรณ อินทรประเสริฐ กล่าวว่า “สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เช่น การบริการด้านการขนส่ง บริการที่พักแรม บริการร้านอาหารและภัตตาคาร บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ บริการร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก และให้ความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว”^{๔๙} สุกฤษ์ ศิลปอนันต์ กล่าวว่า “การให้บริการข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว เช่น แหล่งท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว การคมนาคมขนส่ง ความปลอดภัยทางการท่องเที่ยว อัธยาศัยไมตรีของผู้คน”^{๕๐} ผศ.โกวิท พานแก้ว กล่าวว่า “การโฆษณาประชาสัมพันธ์ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต เพื่อเชิญชวน กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยว”^{๕๑} ทองพูล พานแก้ว กล่าวว่า “การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว (Available Package) เป็นการจัดการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวรู้สึกถึงความสะดวกรวดเร็ว รู้ถึงแหล่งท่องเที่ยวในสถานที่ที่จะเดินทางไป”^{๕๒} ชนัตถ์ นันทปัญญา กล่าวว่า “สิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ เช่น ที่จอดรถ ห้องสุขา ที่พัก และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการ”^{๕๓} ขจร กระสาททอง กล่าวว่า “สิ่งอำนวยความสะดวกภายในวัดเป็นส่วนช่วยเติมเต็มการท่องเที่ยวภายในวัด การก่อสร้างหรือการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ สำหรับไว้บริการนักท่องเที่ยวอาจเป็นการทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ด้วยการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวต่าง ๆ จึงต้องคำนึงถึงคุณค่าของศาสนา สถานที่ต่าง ๆ ด้วย”^{๕๔} ดร.ภาณุพงศ์ ทิพย์เศวต กล่าวว่า “สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานสำหรับนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเจ้าของพื้นที่ควรจัดให้บริการนักท่องเที่ยวเพื่อให้เป็นแหล่ง

^{๔๘} สัมภาษณ์ เดชา ก่อเกิด, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์ ประภาพรรณ อินทรประเสริฐ, วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๐} สัมภาษณ์ สุกฤษ์ ศิลปอนันต์, ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี, ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์ ผศ.โกวิท พานแก้ว, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๒} สัมภาษณ์ ทองพูล พานแก้ว, อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา โปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค จังหวัดสระบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๓} สัมภาษณ์ ชนัตถ์ นันทปัญญา, รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๕๔} สัมภาษณ์ ขจร กระสาททอง, ข้าราชการบำนาญ อดีตรองผู้อำนวยการโรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ห้องเที่ยวที่มีคุณภาพ และในบริบทของศาสนสถานนั้น การก่อสร้างต่าง ๆ จะต้องไม่กระทบต่อทัศนียภาพและรูปแบบของสถาปัตยกรรมของศาสนสถานนั้น” ^{๕๕}

นอกจากนี้ยังพบว่า การสนองความต้องการผู้มาท่องเที่ยว แบ่งได้เป็น ๙ ด้าน คือ

๑) การจัดสถานที่บริการด้านอาหารและหรือเครื่องดื่ม

วัดพระพุทธรบาท เป็นวัดที่มีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวจำนวนมาก และมีพื้นที่ภายในวัดที่กว้างขวาง วัดพระพุทธรบาท จัดพื้นที่สำหรับขายอาหารและเครื่องดื่มอยู่ด้านนอกเขตมณฑป โดยจัดเป็นห้อง ๆ ที่มีสัดส่วน หลังคาเรียบต่ำ ซึ่งสร้างอย่างเหมาะสม ไม่บดบังทัศนียภาพและไม่กระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา มีการจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มที่เป็นระเบียบ แต่ไม่มีราคาสินค้าติดไว้

วัดพระพุทธรณาย เป็นวัดที่มีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวจำนวนมากเช่นกัน มีพื้นที่ภายในวัดเป็นเนินเขาและอยู่ในเขตชุมชนหมู่บ้าน ผู้ประกอบการรอบวัดพระพุทธรณายจะเช่าที่ดินของวัดเป็นที่อยู่อาศัยก็จัดพื้นที่สำหรับขายอาหารและเครื่องดื่ม โดยจัดเป็นห้อง ๆ ที่มีสัดส่วน หลังคาเรียบต่ำ ซึ่งเปิดให้บริการซื้อขายสินค้าด้วย สร้างอย่างเหมาะสม ไม่บดบังทัศนียภาพและไม่กระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา มีการขายอาหารและเครื่องดื่มที่เป็นระเบียบ แต่ไม่มีราคาสินค้าติดไว้ ยกเว้นร้านมินิมาร์ทหน้าวัด

วัดศาลาแดง เป็นวัดที่มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวน้อยเพราะยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย และมีพื้นที่ภายในวัดไม่กว้างมากนักและติดแม่น้ำป่าสัก อีกทั้งอยู่กลางใจเมืองจึงมีพื้นที่สำหรับขายอาหารและเครื่องดื่ม ตามสภาพ เพราะส่วนใหญ่จะเป็นผู้ประกอบการภายนอกบริเวณวัด

๒) การจัดให้มีห้องน้ำ ห้องสุขาที่สะอาดถูกสุขลักษณะสำหรับนักท่องเที่ยว

ห้องสุขาเป็นหนึ่งในปัจจัยด้านสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวที่จะขาดเสียมิได้ เพราะเป็นเรื่องปกติที่นักท่องเที่ยวเมื่อดื่ม ทานอาหารเข้าไปแล้วก็ย่อมมีการขับถ่ายออกมาเป็นเรื่องปกติ จนปัจจุบันสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ เริ่มต้นตัวเรื่องสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยว บางแห่งจัดภูมิทัศน์สวยงามบริเวณโดยรอบห้องสุขา บางแห่งติดเครื่องปรับอากาศในห้องสุขา และห้องสุขาต้องสะอาด มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ครบ และต้องมีความปลอดภัย

วัดพระพุทธรบาท จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ พบว่ามีความสะอาด มีคนทำความสะอาด มีจำนวนเพียงพอสามารถรองรับนักท่องเที่ยวทั่วไป คนชราและคนพิการได้

^{๕๕} สัมภาษณ์ ดร.ภาณุพงศ์ ทิพย์เศวต, นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

วัดพระพุทธราย จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ พบว่ามีความสะอาด มีคนทำความสะอาด สามารถรองรับนักท่องเที่ยวทั่วไป คนชราและคนพิการได้ แต่ยังมีจำนวนไม่เพียงพอ

วัดศาลาแดง จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ พบว่ามีความสะอาด มีคนทำความสะอาด สามารถรองรับนักท่องเที่ยวทั่วไปได้ แต่ยังให้บริการคนชราและคนพิการไม่ได้ และมีจำนวนไม่เพียงพอ

๓) การจัดเตรียมสถานที่ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ

นักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในปัจจุบันเริ่มมากขึ้น ประกอบกับจำนวนประชากรโลกสูงขึ้น จึงทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุมากขึ้นด้วย และในอนาคตนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุก็จะมากขึ้น แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ จึงควรมีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ หมายถึง ทางลาดชัน รถเข็น เคาน์เตอร์ให้บริการ ป้ายสัญลักษณ์และที่จอดรถสำหรับผู้สูงอายุหรือผู้พิการและสตรีมีครรภ์

จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่พบว่า วัดพระพุทธรายมีสิ่งอำนวยความสะดวกหลายอย่างในวัด เช่น ห้องสุขสำหรับผู้พิการและคนสูงอายุ แต่ศาสนสถานอีก ๒ แห่งไม่สามารถจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกให้คนพิการและคนสูงอายุได้ จากปัญหาข้อกฎหมายและแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของทางวัด อีกทั้งบริเวณและลักษณะพื้นที่ของวัด

๔) การจัดสถานที่จำหน่ายของที่ระลึกและสินค้าพื้นบ้านให้แก่นักท่องเที่ยว

สถานที่จำหน่ายของที่ระลึกและสินค้าพื้นบ้านของชุมชนให้แก่นักท่องเที่ยวเป็นอีกหนึ่งองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวที่มีมาตรฐาน เพราะร้านขายของที่ระลึกเป็นสถานที่จำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวซื้อกลับไปเป็นของที่ระลึกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในทางอ้อม และร้านขายของที่ระลึกและสินค้าพื้นบ้านของชุมชนจะเป็นสร้างรายได้ให้กับทางวัดและทางชุมชน

จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่พบว่า วัดทั้ง ๓ แห่งมีร้านขายของที่ระลึกและสินค้าพื้นบ้านของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นของเอกชนและชุมชนในพื้นที่ ทางวัดบริหารจัดการโดยการให้เช่าพื้นที่เป็นรายเดือน ส่วนใหญ่ยังไม่มีป้ายแสดงราคาสินค้า

๕) การจัดที่พักผ่อนสำหรับนักท่องเที่ยว

จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ พบว่า ทางวัดทั้ง ๓ แห่งจัดพื้นที่พักผ่อนสำหรับนักท่องเที่ยวไม่เพียงพอ อาจเป็นเพราะมีร้านจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มให้นั่ง อีกทั้งนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมต้องการมากราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเดินชมทิวทัศน์ทิวทัศน์ทิวทัศน์สวย ๆ ด้วย บริเวณที่ร่มรื่นสวยงาม ถือเป็นการพักผ่อนไปในตัว

๖) การจัดการด้านการปฐมพยาบาลเบื้องต้น

สถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ มีความจำเป็นเรื่องการปฐมพยาบาลเบื้องต้นสำหรับนักท่องเที่ยว เพราะอุบัติเหตุอาจเกิดขึ้นได้เสมอ ต้องมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถหรือได้รับการฝึกอบรมมา โดยเฉพาะจึงจะมีความสามารถในการปฐมพยาบาลได้ตามหลักวิชาการและการปฐมพยาบาลถูกต้องตามหลักวิชาการจะช่วยลดการบาดเจ็บของนักท่องเที่ยวได้ในระดับหนึ่งก่อนถึงมือแพทย์

จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ พบว่า วัดทั้ง ๓ แห่งยังขาดบุคลากรในการบริการทางด้านนี้ นอกจากช่วงที่มีกิจกรรมงานประเพณีจะได้รับการอนุเคราะห์และความร่วมมือจากมูลนิธิสถานือนามัยและสถานพยาบาลมาให้บริการ แต่ทั้งนี้วัดทั้ง ๓ แห่งก็อยู่ใกล้กับสถานือนามัย และโรงพยาบาลประจำอำเภอและโรงพยาบาลประจำจังหวัด

๗) ศูนย์บริการข้อมูลสำหรับนักท่องเที่ยว

จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ พบว่า วัดทั้ง ๓ แห่งไม่มีศูนย์บริการข้อมูลสำหรับนักท่องเที่ยว มีเพียงเจ้าหน้าที่ที่อยู่บริเวณจุดบูชาดอกไม้ธูปเทียนคอยให้คำแนะนำ วัดพระพุทธฉายมีป้ายแผนที่แสดงสถานที่สำคัญต่างๆ ไว้ชัดเจนบริเวณซุ้มประตูทางเข้า วัดทั้งสามแห่งมีการจัดทำเอกสาร แผ่นพับ ใบปลิว ไว้บริการนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชม อีกทั้งออกสื่ออินเทอร์เน็ต วิทยุชุมชน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น บางครั้งมีจิตอาสาแนะนำนักท่องเที่ยว เช่น วัดพระพุทธฉาย ร่วมกับโรงเรียนวัดพระพุทธฉายมีโครงการมัคคุเทศก์น้อย แต่ทั้งนี้ก็ยังขาดทักษะทางด้านภาษา วัดทั้ง ๓ แห่งยังขาดบุคลากรที่ให้บริการทางด้านนี้

๘) ที่จอดรถ เป็นสิ่งจำเป็นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

วัดพระพุทธรูป จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ พบว่า วัดพระพุทธรูปไม่มีปัญหาเรื่องที่จอดรถเพราะมีพื้นที่กว้างขวางและจัดระบบเป็นสัดส่วน

วัดศาลาแดง วัดมีพื้นที่จอดรถระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส ปัญหาที่จอดรถเป็นปัญหาที่ทางวัดไม่สามารถแก้ไขได้เอง จะต้องมีการบูรณาการเพื่อการจัดการร่วมกันระหว่างภาครัฐ เอกชน และที่จอดรถไม่ได้อยู่ในเขตพุทธาวาสจึงไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา อิทธิรงค์ ปานะถึก ได้กล่าวว่า “ทางวัดศาลาแดง ไม่มีที่จอดรถไว้บริการเนื่องจากวัดอยู่ในเขตชุมชนกลางใจเมือง”^{๕๖} และจากคำสัมภาษณ์ของ พระครูสันตจิตตากร (กมล สนตจิตโต) ท่านได้กล่าวว่า “ทางวัดไม่มีอำนาจบริหารจัดการเรื่องภายนอกรั้วของวัด แต่บริเวณถนนระหว่างเขตสังฆาวาส และพุทธาวาสทางวัดก็ได้พยายามบริหารจัดการที่จอดรถให้กับทุกคนให้ได้รับบริการมากที่สุด”^{๕๗}

^{๕๖} สัมภาษณ์ อิทธิรงค์ ปานะถึก, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลสระบุรี, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระครูสันตจิตตากร (กมล สนตจิตโต), เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

วัดพระพุทธราย ไม่มีปัญหาเรื่องที่ดินเพราะมีพื้นที่กว้างขวางและจัดระบบเป็นสัดส่วน

๙) ระบบเตือนภัยหรือระบบรักษาความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเป็นปัจจัยหนึ่งที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญต่อการไปท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เจ้าของสถานที่ควรให้ความสนใจเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเพราะเป็นภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของวัด

วัดพระพุทธราย ด้านระบบเตือนภัยหรือระบบรักษาความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว มีเสียงตามสายและมีเจ้าหน้าที่จิตอาสาจากหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนคอยให้บริการในช่วงเทศกาลงานประเพณี ที่ควรเพิ่มเติมคือการใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสาร

วัดพระพุทธราย ด้านระบบเตือนภัยหรือระบบรักษาความปลอดภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว มีเสียงตามสายและเจ้าหน้าที่จิตอาสาคอยดูแลในช่วงเทศกาลงานประจำปีของวัด

สรุป วัดต้องมีการจัดการที่ดี พัฒนาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาดร่มรื่น มีภูมิทัศน์ที่น่าชื่นชม พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ให้ทันสมัยทั้งทางโลกและทางธรรม มีการพัฒนาการจัดกิจกรรมภายในวัดให้ดีขึ้นโดยการนำเสนอโอกาสสำหรับสร้างสรรค์ประสบการณ์ที่มีความเชื่อมโยงเข้ากับอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของสถานที่นั้น ๆ มากขึ้น รวมถึงการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนที่มาวัดแล้วเกิดความสบายใจ มีความอึดใจ มีความสุขใจ คลายจากความทุกข์ รู้สึกผ่อนคลายจากความเครียดต่าง ๆ นำเสนอทรัพย์สินหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้มีความน่าสนใจต่อนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน โดยการเชื่อมโยงสู่วัฒนธรรมหรือเอกลักษณ์ของชุมชน ท้องถิ่นนั้น ๆ และเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนเข้าไปมีส่วนร่วมและสัมผัสกับวัฒนธรรมหรือเอกลักษณ์ของสถานที่นั้น ๆ เมื่อเดินทางกลับไปแล้วยังนำประสบการณ์และความประทับใจติดตัวกลับไปด้วย

๔.๑.๔ ด้านการบริหารจัดการทั่วไป

การบริหารจัดการทั่วไปเกี่ยวกับการท่องเที่ยวควรพัฒนาในทุก ๆ ด้านอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจ สังคม มีการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและยาวนาน โดยการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ประสาน แผนการพัฒนาการท่องเที่ยว นำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจสู่ท้องถิ่น การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น จัดประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาบุคลากร การจัดเตรียมข้อมูล บริการข่าวสารการท่องเที่ยวและประเมินผล ตรวจสอบและวิจัย เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและ

แก้ไขการจัดการเพื่อก่อให้เกิดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ ดังคำให้สัมภาษณ์ของหลายท่านต่อไปนี้
 เดชา ก่อเกิด กล่าวว่า “ควรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชนมีส่วนร่วมสำคัญในการ
 ช่วยเหลือดำเนินการ สร้างเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว จัดทำ
 เอกสารประชาสัมพันธ์แก่ผู้มาเยี่ยมเยือนวัด จัดแหล่งข่าวทางสื่อมวลชน จัดเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวก
 สวดก กิจกรรมจิตอาสาเข้ามามีส่วนช่วยเหลือ”^{๕๘} ผศ.โกวิท พานแก้ว กล่าวว่า “การตัดสินใจวางแผน
 และพัฒนาการท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงคุณค่า ทางด้านกายภาพ และวัฒนธรรมของพื้นที่ การกำหนด
 รูปแบบการท่องเที่ยวภายในชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพใน ชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพในการรองรับ
 นักท่องเที่ยว ทั้งในแง่ของกายภาพ ระบบการบริการต่าง ๆ และความเปราะบางทางวัฒนธรรม”^{๕๙}
 ทองพูล พานแก้ว กล่าวว่า “คำนึงถึงการมีส่วนร่วม ของชุมชนและประชาชนในการคิด วางแผน ปฏิบัติ
 ตามแผน ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว ทั้งการกระจายรายได้
 การยกระดับคุณภาพชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว”^{๖๐}
 ชนัตต์ นันทปัญญา กล่าวว่า “การจัดการโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ด้านความปลอดภัย คุณภาพน้ำ ไฟฟ้า
 ความชัดเจนของป้ายสื่อความหมายเส้นทาง พันธุ์ไม้ และแหล่งท่องเที่ยว ที่ตั้งของที่พักร้านค้า ร้านอาหาร
 และร้านจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึกที่มีความเหมาะสม”^{๖๑} ดร.ภาณุพงศ์ ทิพยเศวต กล่าวว่า
 “เป็นการท่องเที่ยวเอื้อต่อการสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยว เช่น การเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน การร่วม
 กิจกรรมการท่องเที่ยวเอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนท้องถิ่น มีสื่อหลากหลายประเภทในการ
 ให้ข้อมูล เกี่ยวแก่นักท่องเที่ยว เช่น โฆษณา แผ่นพับ นิทรรศการ”^{๖๒} นงค์เยาว์ พรหมจรรย์ กล่าวว่า
 “การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวภายในชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพในชุมชน ในการรองรับนักท่องเที่ยว
 ระบบการบริการต่าง ๆ และวัฒนธรรมของพื้นที่ ชุมชนควรจะมีบทบาทในการวางแผน เพื่อการท่องเที่ยว
 และการอนุรักษ์ ชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น”^{๖๓} ไพบุลย์ เฟิงฟูล กล่าวว่า “ควรมีจิตบริการ รวมถึงความซื่อสัตย์
 สุจริตของเจ้าหน้าที่ ผู้ให้บริการใช้ภาษาอังกฤษได้ไม่ติดขัด และใช้คำพูดสุภาพ สามารถใช้ภาษาอังกฤษใน

^{๕๘} สัมภาษณ์ เดชา ก่อเกิด, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๙} สัมภาษณ์ ผศ.โกวิท พานแก้ว, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๖๐} สัมภาษณ์ ทองพูล พานแก้ว, อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาโปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค จังหวัดสระบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๖๑} สัมภาษณ์ ชนัตต์ นันทปัญญา, รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๖๒} สัมภาษณ์ ดร.ภาณุพงศ์ ทิพยเศวต, นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๖๓} สัมภาษณ์ นงค์เยาว์ พรหมจรรย์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหินขาวมิตรภาพที่ ๒๑๓, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

การสื่อสารได้”^{๖๔} แพลก เทพรัักษ์ กล่าวว่า “ควรให้ผู้มีส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาครัฐ ประชาชนในพื้นที่ ควรช่วยกันสวดส่องดูแล รักษาและอนุรักษ์ศาสนสถานภายในวัด และควรร่วมกันออกกฎระเบียบ ข้อบังคับที่เป็นรูปธรรม ที่สามารถปฏิบัติและควบคุมได้จริง ทั้งในส่วนของที่มาท่องเที่ยวหรือประกอบ กิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด สำหรับปฏิบัติในการมาท่องเที่ยวหรือจะเป็นการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ภายใน วัด ซึ่งจะเป็นแนวทางที่ทุกคนจะใช้ปฏิบัติร่วมกัน”^{๖๕} สุฤกษ์ ศิลปอนันต์ กล่าวว่า “นำกิจกรรมของวัด จัดลงในปฏิทินการท่องเที่ยวของจังหวัด จัดประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ ส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่วัดให้ เกิดประโยชน์สูงสุด หน่วยงานภาครัฐ วัดและชุมชนควรบริหารจัดการร่วมกัน”^{๖๖} สมัย แก้วเกษเกียง กล่าวว่า “ควรมีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง และใช้สื่อที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างรวดเร็วและ กว้างขวาง ความร่วมมือจากชุมชนต้องเกิดจากความศรัทธา”^{๖๗} ประภาพรพรณ อินทรประเสริฐ กล่าวว่า “ทุกภาคส่วนควรร่วมจัดทำแผนปฏิบัติการส่งเสริมศาสนสถานสร้างวัฒนธรรมการท่องเที่ยวสไตล์ พระพุทธศาสนา นำเทคนิควิธีการทางเทคโนโลยีและสังคมออนไลน์ ใช้ในการประชาสัมพันธ์ให้สังคมเกิด ความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องเหมาะสม และอัตลักษณ์ของวัดและชุมชน ในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดทำโครงการลานธรรม ลานวิถีไทย เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและกำหนดแนว ทางการทำกิจกรรมของวัดที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน”^{๖๘} และ สุนีรัตน์ เอี่ยมประไพ กล่าวว่า “การพัฒนาบุคลากรในวัด บุคลากรของวัดมีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา จะต้องมีลักษณะยิ้มแย้ม แจ่มใส แต่งกายเรียบร้อย มีกิริยามารยาทเรียบร้อย มีอัธยาศัยที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีและสามารถให้ ความรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของวัด ตำนานของวัด เพื่อสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว”^{๖๙}

จากการลงพื้นที่สำรวจและสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระภิกษุ เจ้าหน้าที่ยุทธ องค์กรปกครองท้องถิ่น ประชาชนในชุมชนรอบวัดและผู้ประกอบการ จากศาสนสถาน ทั้ง ๓ แห่ง ผู้วิจัยพบว่าการบริหารจัดการทั่วไป จำแนกได้เป็น ๒ ประเด็น คือ (๑) บุคลากร (๒) งบประมาณ

^{๖๔} สัมภาษณ์ ไพบุลย์ เฟื่องฟู, ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนหนองแขงวิทยา, ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๕} สัมภาษณ์ แพลก เทพรัักษ์, นายอำเภอพระพุทธบาท, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๖๖} สัมภาษณ์ สุฤกษ์ ศิลปอนันต์, ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี, ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๖๗} สัมภาษณ์ สมัย แก้วเกษเกียง, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^{๖๘} สัมภาษณ์ ประภาพรพรณ อินทรประเสริฐ, วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๖๙} สัมภาษณ์ สุนีรัตน์ เอี่ยมประไพ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธรณาย, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

๔.๑.๔.๑ ด้านบุคลากร

วัดพระพุทธบาท

มีการบริหารจัดการของวัดในรูปของคณะกรรมการ ซึ่งมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาส ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดโดยมีขอบเขตหน้าที่ดูแลศาสนสถานและรักษาวัฒนธรรมและดำเนินงานด้านต่าง ๆ โดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามความรู้ความสามารถ

วัดศาลาแดง

มีการบริหารจัดการของวัดในรูปของคณะกรรมการ ซึ่งมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาส ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดโดยมีขอบเขตหน้าที่ดูแลศาสนสถานและรักษาวัฒนธรรมและดำเนินงานด้านต่าง ๆ โดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามความรู้ความสามารถ

วัดพระพุทธราย

วัดพระพุทธราย มีการบริหารจัดการของวัดในรูปของคณะกรรมการ ซึ่งมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาส ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดโดยมีขอบเขตหน้าที่ดูแลศาสนสถานและรักษาวัฒนธรรมและดำเนินงานด้านต่าง ๆ โดยแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามความรู้ความสามารถ สำหรับการบริหารจัดการภายในวัดพระพุทธรายนั้น เมื่อมีปัญหาและอุปสรรค เจ้าอาวาสจะเป็นหลักในการแก้ปัญหาและอุปสรรคทั้งหลาย

พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ ฐิตเมโธ) กล่าวว่า “การบริหารจัดการเป็นไปตามสภาพบริบทของภูมิประเทศและตามงบประมาณที่ทำได้ มีเจ้าหน้าที่ดูแลตามจุดต่าง ๆ และมีมัคคุเทศก์น้อยจากโรงเรียนวัดพระพุทธรายให้การต้อนรับแนะนำแหล่งท่องเที่ยว ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากภาครัฐและเอกชนในช่วงจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา”^{๗๐}

จากการสัมภาษณ์และการลงพื้นที่ พบว่า วัดพระพุทธรายมีปัญหาในเรื่องสิ่งที่ย้ายอยู่ในบริเวณวัดซึ่งมีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณमारบวบนักท่องเที่ยวเช่น แยมอาหารในมือ ทำลายยวดยานพาหนะที่จอดอยู่ ลักขโมยสิ่งของที่อยู่ในรถ ทางวัดแก้ปัญหาโดยจัดเจ้าหน้าที่คอยดูแลความปลอดภัยและขอความร่วมมือจากแม่ค้าคอยช่วยดูแล ให้คำแนะนำนักท่องเที่ยว พกพาหนังสือซึ่งเป็นอาวุธที่ลึงกลัว ระมัดระวังในถ้อยสิ่งของ ดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด มีเจ้าหน้าที่จิตอาสาจากหน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนคอยให้บริการในช่วงเทศกาลงานประเพณี มีนักเรียนในโครงการมัคคุเทศก์น้อยจากโรงเรียนวัดพระพุทธรายมาคอยบริการนักท่องเที่ยวในวันหยุดราชการ ที่ควรเพิ่มเติมคือการใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารเพราะมีทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศสนใจมาท่องเที่ยวที่นี่

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ ฐิตเมโธ), เจ้าอาวาสวัดพระพุทธราย, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๔.๑.๔.๒ ด้านงบประมาณ

วัดพระพุทธรบาท

วัดพระพุทธรบาทมีกระบวนการจัดการงบประมาณในการซ่อมบำรุงศาสนสถานต่าง ๆ และการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงานด้านงบประมาณ จัดทำบัญชีและชี้แจงให้พระสงฆ์ ตลอดจนบุคลากรและประชาชนทั่วไปได้รับทราบในวารสารที่ทางวัด จัดพิมพ์แจกเป็นประจำทุกปี ดังคำกล่าวของพระครูศรีวรภิกขารักษ์ (พิทักษ์ ธีรนาโถ) ให้สัมภาษณ์ว่า “วัดพระพุทธรบาทจะมีการจัดทำแผนเพื่อการบริหารงาน คือ แผนงานระยะ ๑ ปี เพื่อการแก้ไขการดำเนินงานเฉพาะหน้า เช่น การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ หรืองานเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามนโยบายเร่งด่วน และแผนระยะยาว คือ แผนงานระยะ ๕ ปี เพื่อการแก้ไขในระยะยาว เช่น การซ่อมบำรุงศาสนสถานต่าง ๆ และงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา การดำเนินงานตามแผนระยะยาว ในปัจจุบันวัด แทบไม่มีปัญหาในการบริหารงาน” ^{๗๑}

วัดศาลาแดง

วัดศาลาแดงมีปัญหาด้านพื้นที่เพราะอยู่ใจกลางเมืองและอีกด้านก็ติดแม่น้ำป่าสักจึงทำให้ ขยายพื้นที่ได้ยาก ทางวัดมีการบริหารจัดการงบประมาณในการปรับปรุงพื้นที่ด้านติดกับแม่น้ำซึ่งเป็นป่าละเมาะไม้กระถินขึ้นโดยทั่วไป โดยเทหินคลุกเป็นที่จอดรถและคณะกรรมการวัดมีแนวคิดที่จะ จัดตลาดเปิดท้ายเป็นบางวัน มีการสร้างศาลาริมน้ำสำหรับนักท่องเที่ยวมารับประทานอาหาร พักผ่อน มีแพสำหรับผู้ที่น่าอาหารมาเลี้ยงปลา ปล่อยปลา สัตว์น้ำและใช้สำหรับการลอยกระทง

วัดพระพุทธรณาย

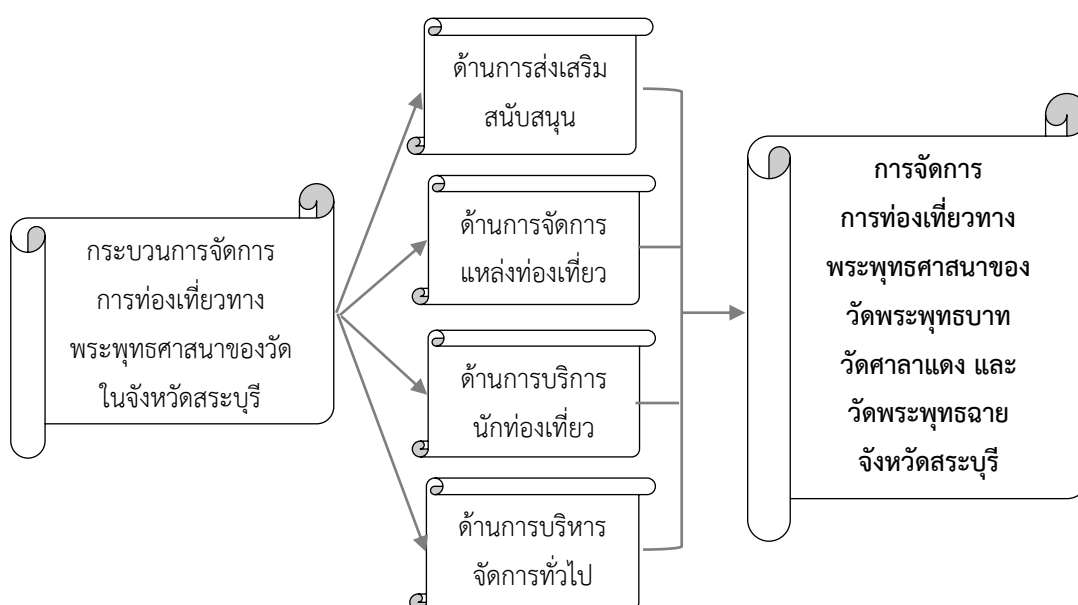
วัดพระพุทธรบาทมีกระบวนการจัดการงบประมาณในการซ่อมบำรุงศาสนสถานต่าง ๆ และการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงานด้านงบประมาณ จัดทำบัญชีและชี้แจงให้พระสงฆ์ ตลอดจนบุคลากรที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ

สรุป ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการบริหารจัดการการท่องเที่ยวทั่วไปของวัด ควรมีการ จัดทำผังกำหนดการ การใช้พื้นที่ของวัด การจัดทำแผนพัฒนาวัดและแผนพัฒนาฟื้นฟูภูมิทัศน์ทั้งใน ระยะสั้นและระยะยาว การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดในระบบสารสนเทศ การท่องเที่ยวที่มี การให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมและการได้รับความเพลิดเพลิน พร้อม ทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ควรพัฒนาทักษะและเทคนิควิธี

^{๗๑} สัมภาษณ์ พระครูศรีวรภิกขารักษ์ (พิทักษ์ ธีรนาโถ), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาท, เจ้าคณะ อำเภอมวกเหล็ก, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ในการถ่ายทอดสำหรับบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยว ต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์และสามารถนำเป็นสื่อให้เกิดคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้มาเที่ยวชมให้ได้มากที่สุด สร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น จัดประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาบุคลากร การจัดเตรียมข้อมูล บริการข่าวสารการท่องเที่ยวและประเมินผลตรวจสอบและวิจัย เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการเพื่อก่อให้เกิดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ

จะเห็นได้ว่าการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดสระบุรีทั้ง ๓ แห่ง เกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนและวัด มีการบริหารจัดการที่ดี มีการบริการและมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวตามความเหมาะสม มีการประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย การประชาสัมพันธ์ต้องพิจารณาถึงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเพื่อให้สามารถออกแบบกิจกรรมได้ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้สร้างวิถีชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งทั้งการเมืองการปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การศึกษาศิลปวัฒนธรรม จนสามารถหล่อหลอมจิตใจชาวพุทธให้เป็นอันเดียวกันได้ เพราะความเชื่อและความศรัทธา อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการศึกษาและการปฏิบัติธรรมเพื่อการเข้าถึงพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี

แผนภูมิที่ ๔ การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดในจังหวัดสระบุรี

๔.๒ สรุป

การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้สร้างวิถีชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งทั้ง การเมืองการปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การศึกษาศิลปวัฒนธรรม จนสามารถหล่อหลอมจิตใจชาวพุทธให้เป็นอันเดียวกันได้ เพราะความเชื่อและความศรัทธา อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการศึกษา และการปฏิบัติธรรมเพื่อการเข้าถึงพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี

การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี เกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนและวัด มีการบริหารจัดการที่ดี มีการบริการและมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวตามความเหมาะสม มีการประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย เป็นกระบวนการจัดการการท่องเที่ยว ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการส่งเสริมและสนับสนุน (๒) ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว (๓) ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และ (๔) ด้านการบริหารจัดการทั่วไป

ด้านการส่งเสริมและสนับสนุนของศาสนสถานทั้ง ๓ แห่ง มีการประชาสัมพันธ์และหาจุดเด่นของแต่ละวัด เพื่อสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในวัด ทำให้มีการกระจายรายได้เข้าสู่วัด และชุมชนรอบข้าง หน่วยงานราชการภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนรอบข้างเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนด้วยความสมัครใจ และจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การคิดริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรม การร่วมตัดสินใจ การร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการ มีการประสานงานกันเป็นเครือข่ายส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยเน้นให้ประชาชนในชุมชนเกิดความผูกพันทางด้านจิตใจ เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึก ความรับผิดชอบและความภาคภูมิใจในศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชีวิตที่ดีงาม การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้สร้างวิถีชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งทั้งการเมืองการปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การศึกษาศิลปวัฒนธรรม จนสามารถหล่อหลอมจิตใจชาวพุทธให้เป็นอันเดียวกันได้ เพราะความเชื่อและความศรัทธา อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการศึกษา และการปฏิบัติธรรมเพื่อการเข้าถึงพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี

ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว บทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยว คือ สภาพของศาสนสถานอยู่ในสภาพที่เหมาะสม บริเวณสะอาด ร่มรื่น พระสงฆ์ปฏิบัติตนสมควรแก่กิจของสงฆ์ สำรวม และสามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม แก่ผู้ไปเยือน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวได้ วัดเป็นแหล่งที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ และชื่นชมผลงาน อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เพราะวัดเป็นศูนย์กลางในการรวบรวม เก็บรักษา และดูแลพุทธศิลปกรรม อันเป็นผลงานที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยจิตใจศรัทธา ที่งดงามด้วยศิลปะเปรียบเหมือนสะพาน

เชื่อมสายใยของอดีตกับปัจจุบัน ไม่ให้ขาดออกจากกัน วัดอยู่ในฐานะที่เป็นที่พึ่งพิงแก่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้ โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อยให้ได้มีโอกาสเดินทางท่องเที่ยวได้มากขึ้น เป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ให้สามารถเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น วัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี มีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับป้ายสื่อความหมาย การจัดการขยะ และการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านอาคารสถานที่ สิ่งก่อสร้างภายในวัด โดยการสำรวจและบูรณะซ่อมแซม ในกรณีที่เป็นโบราณสถานหรือโบราณวัตถุก็ติดต่อขอให้กรมศิลปากรช่วยเหลือ

ด้านการบริการนักท่องเที่ยว วัดมีการจัดการที่ดี พัฒนาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาดร่มรื่น มีภูมิทัศน์ที่น่าชื่นชม พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ทันสมัยทั้งทางโลกและทางธรรม มีการประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยพัฒนาการจัดกิจกรรมภายในวัดโดยการนำเสนอทรัพย์สินหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้มีความน่าสนใจต่อนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน โดยการเชื่อมโยงสู่วัฒนธรรมหรือเอกลักษณ์ของชุมชน ท้องถิ่นนั้น ๆ และเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนเข้าไปมีส่วนร่วมและสัมผัสกับวัฒนธรรม สำหรับสร้างสรรค์ประสบการณ์ที่มีความเชื่อมโยงเข้ากับอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของสถานที่นั้น ๆ มากขึ้น รวมถึงการพัฒนาด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนที่มาวัดแล้วเกิดความสุขสบายใจ มีความอึดเอิบใจ มีความสุขใจ คลายจากความทุกข์ รู้สึกผ่อนคลายจากความเครียดต่าง ๆ เมื่อเดินทางกลับไปแล้วยังนำประสบการณ์และความประทับใจติดตัวกลับไปด้วย

ด้านการบริหารจัดการทั่วไปของวัด ควรมีการจัดทำผังกำหนดการ การใช้พื้นที่ของวัด การจัดทำแผนพัฒนาวัดและแผนพัฒนาฟื้นฟูภูมิทัศน์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดในระบบสารสนเทศ การท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมและการได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ควรพัฒนาทักษะและเทคนิควิธีในการถ่ายทอดให้กับบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยว ให้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์และสามารถนำไปเป็นสื่อให้เกิดคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้มาเที่ยวชมให้ได้มากที่สุด สร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น จัดประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาบุคลากร การจัดเตรียมข้อมูล บริการข่าวสารการท่องเที่ยวและประเมินผล ตรวจสอบและวิจัย เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการเพื่อก่อให้เกิดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

คุณฉันทิยา เรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี” ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิจัยจากเอกสาร (Documentary) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และการลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓ วัด โดยใช้แบบสอบถามนักท่องเที่ยว ถ่ายภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเพื่อใช้ในการอ้างอิงประกอบวิธีการสัมภาษณ์กับกลุ่มนักท่องเที่ยว ซึ่งวัดทั้ง ๓ เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวจำนวนมากให้ความสนใจมาเยี่ยมชม จึงเป็นวัดที่เหมาะสมที่จะทำการวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย (๑) เพื่อศึกษาการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (๓) เพื่อศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดศาลาแดง วัดพระพุทธบาทราชมหาวิหาร และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

บทบาทความสำคัญของวัดในปัจจุบันนี้ วัดสร้างมูลค่าโดยแต่วัดจะนำเอาอัตลักษณ์หรือตัวตนของวัดออกมาเป็นจุดแข็งเพื่อสร้างแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามากราบไหว้ โดยมีกลยุทธ์บายให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาวัดทำบุญทำให้จิตใจสงบร่มเย็น เห็นถึงพระธรรมที่น่ากลับบ้านไประลึกและเกิดความสุขในจิตใจ

การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา (การท่องเที่ยวเชิงพุทธ) เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวเยี่ยมชมวัด สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้น ๆ เพื่อชื่นชมพุทธศิลปกรรม บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเกจิอาจารย์ พุทธศิลปกรรม ได้แก่ วัด เจตีย์ พระธาตุ พระปรางค์ พระพุทธรูป ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยใช้วัดประดิษฐานรูปเคารพ โดยอาจจะจะมีพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อของแต่ละบุคคลต่างกันไป

ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งทั้งปวงอันเป็นทรัพย์ซึ่งสามารถจับต้องได้หรือไม่สามารถจับต้องได้ที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจที่จะเดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชม ศึกษาเรียนรู้ หรือการอื่นใดที่มีใช้มีวัตถุประสงค์เพื่อการทำงาน ซึ่งแบ่งออกได้ ๒ ประเภท คือ (๑) ทรัพยากรด้านวัตถุ หมายถึง สิ่งที่สามารถจับต้องได้ แบ่งออกเป็น สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ทะเล น้ำตก ภูเขา

เป็นต้น สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น เจดีย์ วิหาร พระอุโบสถ เป็นต้น (๒) ทรัพยากรด้านจิตใจ หมายถึง ทรัพยากรที่ไม่สามารถจับต้องได้ ต้องมาเรียนรู้ สัมผัสด้วยตนเอง ซึ่งอาจไม่ได้มีขึ้นทุกวัน เช่น วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น นักท่องเที่ยวต้องมาเรียนรู้ในช่วงเทศกาลนั้น ๆ ทรัพยากรประเภทนี้จึงจับต้องไม่ได้แต่มีค่าทางด้านจิตใจสูงของคนในแต่ละถิ่น นักท่องเที่ยวที่พร้อมจะเรียนรู้วิถีใหม่จะได้สัมผัสในทรัพยากรด้านจิตใจ

วัดที่สำคัญในจังหวัดสระบุรีนั้นมีมากมายแต่จะมีสักกี่วัดที่จะเห็นถึงความเก่าแก่และมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานตั้งแต่อดีตกาลซึ่งยังสามารถทำนุบำรุงให้ถึงเยาวชนรุ่นหลังได้สัมผัสกับกลิ่นอายของอารยธรรม สมัยกรุงศรีอยุธยา วัดพระพุทธบาทราชมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง ซึ่งวัดสุดท้ายนี้เป็นวัดที่น่าสนใจยิ่งนักเนื่องจากมีกิจกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาบ่อยครั้ง ที่สำคัญเป็นวัดที่พวกเราชาวสระบุรีหรือชาวไทยทุกท่านได้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นพ้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงประทานพระพุทธรูปโรคนันตรายชัยวันจตุรทิศ ซึ่งเป็นพระประจำทิศตะวันออก และเป็นพระพุทธรูปที่งดงาม ถือได้ว่าเป็นศิลปะของกรุงรัตนโกสินทร์ อีกด้วย “วัดในพระพุทธศาสนาของจังหวัดสระบุรี” เป็นแหล่งรวมพุทธศิลปกรรมมีความแตกต่างหลากหลายทางคติความเชื่อ ความศรัทธา ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสะท้อนมุมมองของพุทธศาสนา มีการผสมผสานซึ่งกันและกันอย่างลงตัว ซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นทุนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี และเป็นสาเหตุที่ทำให้พุทธศาสนิกชนชาวสระบุรีหรือชุมชนรอบข้าง มีความรักและหวงแหนโบราณสถานเหล่านี้และไม่ต้องการให้เกิดการสูญหาย ส่งผลกับการสานต่อในพระพุทธศาสนาให้ยังคงอยู่ในสังคม จนทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขจนถึงทุกวันนี้

การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการจัดการสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยือน โดยมีการประเมิน ศักยภาพขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามและประเมินผลกระทบอันเกิดจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยว คือ การอำนวยความสะดวกด้านข่าวสารข้อมูลทางการท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย โดยผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อตัดสินใจว่าจะไปท่องเที่ยวที่ไหนดีที่สุด โดยคำนึงถึงความปลอดภัย ความปลอดภัย สะดวกสบายมากที่สุดเป็นเกณฑ์ ถ้าหากว่านักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจก็จะมีทัศนคติที่ดีต่อการท่องเที่ยวครั้งนี้อาจทำให้กลับมาเที่ยวอีก หรือบอกเล่าให้บุคคลอื่นมาเที่ยว ถ้าไม่ได้รับ ความพึงพอใจก็จะมีทัศนคติที่ไม่ดี ทำให้ไม่อยากเดินทางท่องเที่ยวอีก หรือบอกเล่าบุคคลอื่นในทางที่ไม่ดี

ปัจจัยความต้องการของนักท่องเที่ยวในการมาท่องเที่ยววัดพระพุทธบาท วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง เกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา มีความต้องการในการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญ เจริญสมาธิภาวนา ต้องการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี ศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ประวัติความเป็นมา จากหนังสือและจากการบอกต่อแล้วต้องการมาเยี่ยมชมสถานที่จริง เพื่อศึกษาเพิ่มเติม และได้อยู่ในสถานที่ในประวัติศาสตร์จริง ชื่นชมวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน และต้องการใช้เวลาในการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีกับครอบครัว ซึ่งวัดพระพุทธบาท วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง สามารถตอบสนองความต้องการเหล่านี้ของนักท่องเที่ยวได้ เพราะนอกจากจะมีกิจกรรมการปฏิบัติทางพุทธศาสนาทั่วไปแล้วยังมีพุทธศิลปกรรมมากมาย อาทิ เช่น รอยพระพุทธราย พระพุทธรายที่พระมหากษัตริย์จนถึงประชาชนทั่วไปมีความศรัทธา นับถือมาแต่ครั้งโบราณกาล มีพระพุทธรูปรัตนตรัยชัยวัฒน์จตุรทิศ ซึ่งรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงประทานไว้ให้เป็นพระพุทธรูปประจำทิศตะวันออก เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของชาวสระบุรี อีกทั้งยังมีสถานที่ที่ประชาชนให้ความนับถือตามความเชื่อ เช่น ศาลเจ้าแม่กวนอิม ศาลบรรพกษัตริย์ไทย ถ้าภาษี มีพิพิธภัณฑ์รวบรวมโบราณวัตถุ มีมณฑป ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้สนใจด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมให้มาศึกษาได้ มีวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านที่ยังคงอนุรักษ์รักษาไว้ ได้แก่ ประเพณีตักบาตรดอกไม้มัน ประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้ทราบจุดเด่น จุดด้อย ของทรัพยากรการท่องเที่ยวว่ามีสิ่งที่ต้องปรับปรุงแก้ไขอะไรบ้าง หรือควรส่งเสริมจะสนับสนุนด้านใดบ้าง

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม สรุปได้ว่า วางแผนค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการท่องเที่ยวสถานที่นั้น ๆ เตรียมการเดินทาง โดยจะมีการประเมินผลการท่องเที่ยวเป็นระยะ ๆ ตามประสบการณ์ที่ได้รับ จะได้ผลของประสบการณ์ท่องเที่ยว คือ มีความพึงพอใจ และ ไม่มีความพึงพอใจ นักท่องเที่ยวที่มีอายุในช่วงระหว่าง ๒๐-๓๐ ปี และส่วนใหญ่เป็นพนักงานเอกชนมาท่องเที่ยวมากที่สุด เพราะอายุในช่วงนี้เป็นวัยเริ่มทำงาน เนื่องจากจังหวัดสระบุรีเป็นจังหวัดที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมาก ในอันดับต้นของประเทศมีทั้งโรงงานขนาดใหญ่และกลุ่มรับเหมางานในโรงงานขนาดย่อย จึงมีคนในวัยนี้จากทั่วประเทศทั้งคนในพื้นที่และคนต่างพื้นที่ คนจากประเทศเพื่อนบ้านทั้งลาว เขมร พม่าและเวียดนาม ซึ่งล้วนแต่นับถือศาสนาพุทธมาเป็นแรงงานที่นี้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นวัยที่เริ่มทำงานสภาพทางเศรษฐกิจยังไม่ดี เวลายุ่งงานก็น้อย เมื่อมีวันหยุดจึงท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้ ๆ นักท่องเที่ยวที่มีอายุในช่วงระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี และอายุมากกว่า ๖๐ ปี มาท่องเที่ยวที่น้อยที่สุดเพราะ อายุในช่วงระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี เป็นบุคคลที่กำลังมีภาระหน้าที่มาก ทั้งหน้าที่การทำงานที่ต้องมีความรับผิดชอบมากขึ้น ภาระในการดูแลครอบครัวลูกหลานจึงไม่มีเวลาในการมาท่องเที่ยว ส่วนอายุอายุมากกว่า ๖๐ ปี เป็นวัยแห่งการพักผ่อนจะไปไหนก็ต้องพึ่งผู้อื่น ถ้าฐานะทางเศรษฐกิจพอมี ก็มีโอกาสดูเที่ยวพักผ่อน บุคคลวัยนี้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี จะหาโอกาสไปท่องเที่ยวไกล ๆ และใช้เวลาในการท่องเที่ยวหลายวัน เช่น ไปต่างประเทศ นักท่องเที่ยวที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมาท่องเที่ยวมากที่สุดเพราะ ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง ย่อมมี

โอกาสและความเป็นไปได้ที่จะเดินทางท่องเที่ยวมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาค่ำ เนื่องจากลักษณะของสังคมรายได้ที่รับรู้ของผู้ที่มีการศึกษาสูง ส่งเสริมให้มีการเดินทางเพื่อสร้างประสบการณ์ชีวิต พักผ่อนหรือเพื่อยกระดับฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น ส่วนนักท่องเที่ยวที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษามาท่องเที่ยววันน้อยที่สุดเพราะ ระดับการศึกษาต่ำก็ยากที่จะมีงานที่มีรายได้สูง โอกาสในการท่องเที่ยวจึงต่ำไปด้วยเนื่องด้วยต้องใช้เวลาทุ่มเทในการทำงานและรายได้ที่ไม่เอื้ออำนวย

นักท่องเที่ยวที่เดินทางพร้อมครอบครัวและใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางมีจำนวนมากที่สุดวัดทั้ง ๓ แห่งในจังหวัดสระบุรีเป็นวัดที่อยู่ในเส้นทางการเดินทางเดียวกัน อยู่ไม่ห่างไกลกันมากสามารถเดินทางไปกลับได้ภายในวันเดียวกัน อีกทั้งยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่ใกล้ เช่น อุทยานน้ำตกเขาสามหลั่น เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ หุบเขาหินปูน ฯลฯ เหมาะกับการพาครอบครัวมาท่องเที่ยวพักผ่อน ซึ่งได้ทั้งการเข้าวัดทำบุญ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และชื่นชมธรรมชาติ การใช้รถยนต์ส่วนตัวในการเดินทางจึงสะดวกกว่า และยังสามารถแวะชมจุดต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวสนใจ การใช้รถยนต์บริษัทนำเที่ยวในการเดินทางน้อยที่สุด บริษัททัวร์มักจัดทัวร์เฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญเท่านั้น เช่น เทศกาลประเพณีตักบาตรดอกไม้มิไม่สามารถไปแวะตามจุดอื่น ๆ ที่นักท่องเที่ยวสนใจได้ การทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากอินเทอร์เน็ตมีจำนวนมากที่สุด การทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากหนังสือพิมพ์/นิตยสาร น้อยที่สุด เห็นได้ว่าในยุคปัจจุบันคนติดตามข่าวสารข้อมูลจากโลกโซเชียล มากกว่าการอ่านหนังสือ เพราะโทรศัพท์เครื่องเดียวพกพาสะดวก มีข้อมูลมากมายให้ค้นคว้าค้นหาได้ ใช้ในการติดต่อสื่อสารได้ ส่งข้อมูลได้ อีกทั้งยังเป็นกล้องในตัวถ่ายภาพได้ทั้งภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว เห็นได้วารอยพระพุทธรูปและพระพุทธรูปเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวที่วัดในจังหวัดสระบุรี เพื่อสักการบูชาตามประเพณีนิยมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา มากกว่าเกิดจากความศรัทธาและความเชื่อ ความชื่นชอบเมื่อมาเยี่ยมชมวัด/ศาสนสถานในจังหวัดสระบุรีของนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับมากทุกด้าน ทั้งด้านการสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ด้านการบริการนักท่องเที่ยว ด้านการบริหารจัดการทั่วไป แต่มีนักท่องเที่ยวร้อยละ ๔.๓๓ มีความชื่นชอบน้อยด้านการสนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยว เกี่ยวกับเรื่องการจัดกิจกรรมตามประเพณีภายในวัด การอนุรักษ์ดูแลโบราณวัตถุ โบราณสถาน

ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ทำให้ทราบว่าทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านใดบ้างที่ต้องปรับปรุงแก้ไข หรือควรส่งเสริมสนับสนุนทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านใดบ้าง

การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้สร้างวิถีชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งทั้งการเมืองการปกครองท้องถิ่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การศึกษาศิลปวัฒนธรรม จนสามารถหล่อหลอมจิตใจชาวพุทธให้เป็นอันเดียวกันได้ เพราะความเชื่อและความศรัทธา อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการศึกษา และการปฏิบัติธรรมเพื่อการเข้าถึงพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี

การจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาของวัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี เกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนและวัด มีการบริหารจัดการที่ดี มีการบริการและมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวตามความเหมาะสม มีการประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย เป็นกระบวนการจัดการการท่องเที่ยว ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการส่งเสริมและสนับสนุน (๒) ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว (๓) ด้านการบริการนักท่องเที่ยว และ (๔) ด้านการบริหารจัดการทั่วไป

ด้านการส่งเสริมและสนับสนุนของศาสนสถานทั้ง ๓ แห่ง มีการประชาสัมพันธ์และหาจุดเด่นของแต่ละวัด เพื่อสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในวัด ทำให้มีการกระจายรายได้เข้าสู่วัด และชุมชนรอบข้าง หน่วยงานราชการภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนรอบข้างเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนด้วยความสมัครใจ และจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การคิดริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรม การร่วมตัดสินใจ การร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการ มีการประสานงานกันเป็นเครือข่ายส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยเน้นให้ประชาชนในชุมชนเกิดความผูกพันทางด้านจิตใจ เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึก ความรับผิดชอบและความภาคภูมิใจในศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชีวิตที่ดำรง การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้สร้างวิถีชุมชนให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งทั้งการเมืองการปกครอง ท้องถิ่น เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การศึกษาศิลปวัฒนธรรม จนสามารถหล่อหลอมจิตใจชาวพุทธให้เป็นอันเดียวกันได้ เพราะความเชื่อและความศรัทธา อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการศึกษา และการปฏิบัติธรรมเพื่อการเข้าถึงพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี

ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว บทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยว คือ สภาพของศาสนสถานอยู่ในสภาพที่เหมาะสม บริเวณสะอาด ร่มรื่น พระสงฆ์ปฏิบัติตนสมควรแก่กิจของสงฆ์ สำรวม และสามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม แก่ผู้ไปเยือน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวได้ วัดเป็นแหล่งที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ และชื่นชมผลงาน อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เพราะวัดเป็นศูนย์กลางในการรวบรวม เก็บรักษา และดูแลพุทธศิลปกรรม อันเป็นผลงานที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยจิตใจศรัทธา ที่งดงามด้วยศิลปะเปรียบเหมือนสะพานเชื่อมสายใยของอดีตกับปัจจุบัน ไม่ให้ขาดออกจากกัน วัดอยู่ในฐานะที่เป็นที่พึ่งพิงแก่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้ โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อยให้มีโอกาสเดินทางท่องเที่ยวได้มากขึ้น เป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ให้สามารถเดินทางท่องเที่ยวมากขึ้น วัดพระพุทธบาท วัดศาลาแดง และวัดพระพุทธราย จังหวัดสระบุรี มีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับป้ายสื่อความหมาย การจัดการขยะ และการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ด้านอาคารสถานที่ สิ่งก่อสร้างภายในวัด โดยการสำรวจและบูรณะซ่อมแซม ในกรณีที่เป็นโบราณสถานหรือโบราณวัตถุก็ติดต่อขอให้กรมศิลปากรช่วยเหลือ

ด้านการบริการนักท่องเที่ยว วัดมีการจัดการที่ดี พัฒนาศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาดร่มรื่น มีภูมิทัศน์ที่น่าชื่นชม พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ทันสมัยทั้งทางโลกและทางธรรม มีการประชาสัมพันธ์ตามสื่อต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยพัฒนาการจัดกิจกรรมภายในวัดโดยการนำเสนอทรัพย์สินหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้มีความน่าสนใจต่อนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน โดยการเชื่อมโยงสู่วัฒนธรรมหรือเอกลักษณ์ของชุมชน ท้องถิ่นนั้น ๆ และเปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนเข้าไปมีส่วนร่วมและสัมผัสกับวัฒนธรรม สำหรับสร้างสรรค์ประสบการณ์ที่มีความเชื่อมโยงเข้ากับอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของสถานที่นั้น ๆ มากขึ้น รวมถึงการพัฒนาด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อให้ผู้คนที่มาวัดแล้วเกิดความสุขสบายใจ มีความอึดเอิบใจ มีความสุขใจ คลายจากความทุกข์ รู้สึกผ่อนคลายจากความเครียดต่าง ๆ เมื่อเดินทางกลับไปแล้วยังนำประสบการณ์และความประทับใจติดตัวกลับไปด้วย

ด้านการบริหารจัดการทั่วไปของวัด ควรมีการจัดทำผังกำหนดการ การใช้พื้นที่ของวัด การจัดทำแผนพัฒนาวัดและแผนพัฒนาฟื้นฟูภูมิทัศน์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดในระบบสารสนเทศ การท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจวัฒนธรรมและการได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ควรพัฒนาทักษะและเทคนิควิธีในการถ่ายทอดให้กับบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยว ให้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์และสามารถนำเป็นสื่อให้เกิดคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้มาเที่ยวชมให้ได้มากที่สุด สร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น จัดประชุมและปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การพัฒนาบุคลากร การจัดเตรียมข้อมูล บริการข่าวสารการท่องเที่ยวและประเมินผล ตรวจสอบและวิจัย เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการเพื่อก่อให้เกิดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. ควรนำเสนอความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละวัด ด้วยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานที่ท่องเที่ยวภายในวัดมาสร้างสัญลักษณ์เฉพาะตน เช่น ให้เจ้าหน้าที่ของวัดทุกคนแต่งกายสวมเสื้อผ้าท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลดีต่อนักท่องเที่ยวที่จะสามารถติดต่อสอบถามหรือขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของวัดได้สะดวก ด้วยการสังเกตจากชุดที่สวมใส่หรือสัญลักษณ์ ป้ายชื่อของเจ้าหน้าที่ของวัด

๒. ควรปรับปรุงภูมิทัศน์และพัฒนาบริเวณพื้นที่ว่างภายในวัดให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ รวมถึงมีการดูแลเสนาสนะสิ่งปลูกสร้างและอาคารสถานที่ ภายในวัดให้มีความสะอาดสวยงาม พร้อมทั้งจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไว้ให้พร้อม เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานและสำคัญที่จะสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

๓. ควรมีการประชาสัมพันธ์วัดอย่างต่อเนื่อง และหลากหลายช่องทางตามสื่อต่างๆ

๔. ควรจัดเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยดูแลนักท่องเที่ยว โดยจัดให้มีกลุ่มจิตอาสา เช่นกลุ่มคนรักสัตว์ รวมถึงขอความร่วมมือไปยังหัวหน้าชุมชนในการจัดหาคนในชุมชนมาร่วมในการดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวจากอาชญากร สัตว์ชนิดต่างๆ เช่น สุนัข ลิง เป็นต้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกหน่วยงาน เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาประจำจังหวัด ควรมีการจัดทำแผนในการสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้และท่องเที่ยวร่วมกับวัด โดยดำเนินการตามรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การฝึกอบรมสมาธิ วิปัสสนา แก่นักท่องเที่ยวผู้สนใจ

๒. นักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่สนใจท่องเที่ยวเพื่อกราบไหว้ ขอพรและชอบท่องเที่ยวชมความสวยงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุภายในวัด จึงควรมีการร่วมมือกันระหว่างวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบที่สร้างความประทับใจและให้แง่คิดเชิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยการใช้เทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาช่วย ทั้งนี้ต้องอยู่ในกรอบที่เหมาะสมในบริบทพระพุทธศาสนา

๓. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สถาบันการศึกษา ควรมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและการให้ข้อมูลความรู้ในมิติการจัดการที่มีประสิทธิภาพแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ

๔. นักท่องเที่ยวสนใจมาท่องเที่ยววัดโดยการศึกษาข้อมูลผ่านสื่อต่างๆ โดยเฉพาะสื่ออินเทอร์เน็ต ซึ่งมีแนวโน้มที่จะได้รับความสนใจมากขึ้น ดังนั้นจึงควรมีการจัดเตรียมข้อมูลที่สำคัญรวมถึงนำเสนอกิจกรรมต่างๆ และข้อมูลเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติต่อวัดและโบราณสถาน โบราณวัตถุที่ตั้งอยู่ภายในวัด ด้วยสื่อเทคโนโลยี

๕. ควรสร้างสถาบันผลิตและพัฒนาบุคลากรด้านการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาให้ชัดเจน เช่น จัดหลักสูตรอบรมบุคลากรของวัดและชุมชน การจัดการความรู้แก่นักท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญมากที่สุดในการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีประวัติ ความเป็นมา ดังนั้น จึงควรส่งเสริมให้แหล่งท่องเที่ยวพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถ เพื่อการรองรับนักท่องเที่ยวและเป็นการสร้างแรงจูงใจอย่างหนึ่ง

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษารูปแบบในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้แห่งความสุข ที่มีความน่าสนใจ น่าเชื่อถือและมีขีดความสามารถในการถ่ายทอดความรู้เชิงพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปะและวัฒนธรรมในชุมชน

๒. ควรศึกษาถึงกระบวนการถ่ายทอดหลักธรรมในการส่งเสริมการเรียนรู้แก่นักท่องเที่ยวของพระสงฆ์หรือวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่จะนำไปสู่พฤติกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม

๓. ควรมีการศึกษาการประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดสระบุรี เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาที่มีประสิทธิภาพแบบยั่งยืนต่อไป

๔. ควรมีการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้ประกอบการทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในการมีส่วนร่วม พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดสระบุรี

๕. ควรศึกษาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ในจังหวัดสระบุรีและจังหวัดใกล้เคียงด้วย แล้วนำมาพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. แนวทางทางโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว เส้นทางแสวงบุญใน

มิติต่างศาสนา ปี ๒๕๕๗. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๕๗.

กรมศิลปากร. พระพุทธรูปสำคัญ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา. คู่มือการพัฒนาวัด อุทยานการศึกษาในวัด ลานวัด ลานใจ

ลานกีฬา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙. กรุงเทพมหานคร:

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, ๒๕๕๔.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ. กรุงเทพมหานคร:

ม.ป.ท., ๒๕๔๙.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. คือถิ่นฐาน คือบ้านเรา อบต. กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.

กรุงเทพมหานคร: แพลนโมทิฟ, ๒๕๔๓.

กำธรเทพ กระต่ายทองและคณะ. หนังสือที่ระลึก พระราชพิธียกจุลมงกุฏและสมโภชพระพุทธบาท

จังหวัดสระบุรี. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๒.

กุลวรา สุวรรณพิมล. หลักการมัคคุเทศก์. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๘.

จำนงค์ อติพัฒนสิทธิ์, ศ.ดร. ศาสนา ชีวิต และสังคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสถาตา

พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๗.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. วิถีไทยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์

พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐.

ดุษฎี ชุมสาย, มล. และ ญิบพันธ์ พรหมโยธี. ปฐมบทวิชาการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช,

๒๕๒๗.

นันทนา ชุติวังศ์. รอยพระพุทธรูปในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพมหานคร:

ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๓.

นิคม จารุมณี, ดร. การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:

โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เพรสแอนด์ดีไซน์, ๒๕๔๘.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, รศ. การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:

เพรส แอนด์ดีไซน์, ๒๕๕๐.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวธุรกิจที่ไม่มีวันตายของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์ ซี.พี.บุ๊ค สแตนดาร์ด, ๒๕๔๘.

ปริญญา อ่ำสกุล. คำให้การชาวกรุงเก่า. นนทบุรี: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์ลายสือ, ๒๕๕๒.

พันจันทนุมาศ (เจิม). งานนมัสการพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี :

สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓.

พันจันทนุมาศ (เจิม). พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). นนทบุรี:

สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๓.

พระครูพิศาลธรรมโฆสิตพร้อมคณะ. คู่มือนำเที่ยว วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี. กรุงเทพฯ: บริษัท

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๙.

พระชัยวัฒน์ อชิโต. ตามรอยพระพุทธรูป ฉบับรวมเล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: เยลโล่การพิมพ์,

๒๕๓๖.

พระธรรมทัศนธรร (ทองสุข สุทสุโส ป.ธ.๘). ตำนานพระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์

จำกัด, ๒๕๓๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา,

๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สหธรรมมิก

จำกัด, ๒๕๓๙.

พระราชวรมณี (ประยูรธ ปยุตฺโต). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิ

โกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ศ.พิเศษ ดร. และจำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๕.

พิมพ์วรรณ สุจารินพงศ์. มัคคุเทศก์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙.

พิริยะ ไกรฤกษ์. กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๕๕.

มนัส สุวรรณ และคณะ. การจัดการการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ. แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) โดยภูมิภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, ๒๕๕๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: ศรีวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๕๖.

ราณี อิศัยกุล. การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว และมหาสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.

รำไพพรรณ แก้วสุริยะ. เอกสารบทความเรื่อง หลักการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: กองอนุรักษ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙.

วรวิทย์ พิชัยไพบูลย์ และคณะ. สูดยอดพระเครื่องเมืองสระบุรี. สระบุรี: หจก.โรงพิมพ์สระบุรี, ๒๕๕๗.

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดี. “การท่องเที่ยว” ในตำรา-เอกสารวิชาการ. กรุงเทพมหานคร: ภาคพัฒนา ตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์, ๒๕๓๓.

ศักดิ์ชาย สายสิงห์. พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ฟิสิกส์เซ็นเตอร์, ๒๕๕๖.

ศิริ ฮามโพธิ์. สังคมวิทยาการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๓.

สมคิด จิระทัศนกุล. วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

สมคิด ทองสีมา และอรรณณิดา วุฒิจันทร์. ประวัติวัดท้าวราชอาณาจักร เล่ม ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๔๖.

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี. มหัตศรรย์ข้าวต้มลูกโยนแห่งสระบุรี. สระบุรี: โรงพิมพ์พิชิต, ม.ป.ป.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี. แผนปฏิบัติการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี ปีงบประมาณ ๒๕๕๘. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘.

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. ประวัติพระพุทธรูปจังหวัดสระบุรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๓๒.

สุนิสา มั่นคง. **พระพุทธรบาทสระบุรี**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทไพลินสีน้ำเงินจำกัด, ๒๕๔๒.
 สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. **ศิลปกรรมในประเทศไทย ภูมิหลังทางปัญญา-รูปแบบศิลปกรรม**. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๘.

แสงดาว, สำนักพิมพ์. **ผู้รวบรวมจัดพิมพ์ เนื่องในพิธีพระราชทานถวายศพ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า**
 (นิยม จานิสโร ป.ธ.๙) อดีตเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม เจ้าคณะใหญ่หนกลาง กรรมการ
 มหาเถรสมาคม คณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช. **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา**
รวม ๓ เรื่อง. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๕๓.

อำนวยการ ปานน้อย. **คู่มือนาเที่ยววัดพระพุทธรบาท**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทศรีอนันต์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑.

(๒) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

ขรรค์ชัย อภิสุภาพ. “ความเชื่อเกี่ยวกับศาลเจ้าจีนในเขตเทศบาลนครสงขลา อ.เมืองสงขลา จ.สงขลา”.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยา
 สงขลา, ๒๕๕๗.

จวน คงแก้ว. “ศึกษาวิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**
ดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง). “การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ
 ในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฒโน). “ศึกษาวิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๕๑.

ภัทรสุภา ลีลานภาพรรณ. “การทองเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมใน กรุงเทพมหานคร”.
สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,
 ๒๕๕๑.

วิบูลย์ ลี้พานิชย์. “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างเจดีย์ในสมัยสุโขทัย”. **วิทยานิพนธ์พุทธ**
ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

วิโรจน์ ชีวาสุขาว. “การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัย กรณีศึกษาวัดมหาธาตุ ตำบลเมืองเก่า
 จังหวัดสุโขทัย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร, ๒๕๔๕.

อุดร จันทวัน. “ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องอุรังคธาตุนิทาน : ภาษาทางศาสนา และอิทธิพลต่อสังคม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

(๓) รายงานวิจัย:

กฤษณา รักษาโฉม, ดร. และ คณะ. “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลงเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”.

รายงานการวิจัย. ทุนวิจัย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๕.

กฤษณา รักษาโฉม, ดร. และคณะ. “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม”.

รายงานการวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่) และคณะ. “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว ประเพณีวัดในประเทศไทย”. **รายงานการวิจัย**. ทุนวิจัย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๕.

พูนทรัพย์ สอนเมือง ตูลาพันธ์ และคณะ, “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในพื้นที่จังหวัด สุรินทร์และร้อยเอ็ด”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔.

อารีย์ นัยพินิจ และ จิรัชญา มณีเนตร. “การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว หมู่บ้านบุไทรโฮมสเตย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา” **รายงานวิจัย**. คณะวิทยาการ การจัดการ: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๑.

อิสรา เสยานนท์ และไพรินทร์ สมภพสกุล. “การสร้างมูลค่าการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของธุรกิจ โฮมสเตย์: กรณีศึกษาโฮมสเตย์บริเวณตลาดน้ำอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม”. **รายงาน วิจัย**. โครงการทุนส่งเสริมงานวิจัย: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๕๓.

(๔) บทความ:

ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์. “วัดกับการท่องเที่ยว”. **จุลสารการท่องเที่ยว**. ปีที่ ๑๑ เล่มที่ ๓ (กรกฎาคม- กันยายน ๒๕๓๕): ๔๔.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. “องค์ประกอบพื้นฐานด้านการท่องเที่ยว”. **จุลสารการท่องเที่ยว**. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๘): ๗๙.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

อิสริยา เลหาตีรานนท์. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/?knowledge=ทรัพยากรการท่องเที่ยว> – ๑ [๒๗ กันยายน ๒๕๖๐].

(๖) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ เกสร ชุมทรัพย์. เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธรูป, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ โกวิท พานแก้ว, ผศ. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ขจร กระสาททอง. ข้าราชการบำนาญ อดีตรองผู้อำนวยการโรงเรียนเทพศิรินทร์พุด, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ชนิต นันทปัญญา. รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธรูป, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ เดชา ก่อเกิด. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ทองพูล พานแก้ว. อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาโปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์พุด จังหวัดสระบุรี, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นงค์เยาว์ พรหมเจริญ. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหินขาวมิตรภาพที่ ๒๑๓, ๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ประเมษฐ์ เหมือนจันทร์. เจ้าหน้าที่สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี ครูโรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีสาขาวัดพระพุทธรูป, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ประนอม ครองศักดิ์. เจ้าหน้าที่วัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ประภาพรรณ อินทรประเสริฐ. วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ แปลก เทพรักษ. นายอำเภอพระพุทธรูป, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระกทาวุธ กิตติสาโร. พระลูกวัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระครูปลัดสุนทร จิตตาจาโร. ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป, ๙ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระครูสันตจิตตากร (กมล สันตจิตโต) เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระครูศรีวรกัจจารักษ์ (พิทักษ์ ถิรนาโถ). ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป, เจ้าคณะอำเภอมวกเหล็ก, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระมหาสมัย อคคปญโญ. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป, เจ้าคณะอำเภพระพุทธรูป, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ ฐิตเมธ). เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรูป, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน). ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท, เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ, ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดสระบุรีแห่งที่ ๑, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ไพบูลย์ เพ็งพูล. ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนหนองแขงวิทยา, ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ภาณุพงศ์ ทิพยเศวต, ดร. นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ยุทธนา ท่าทราย. กรรมการวัดพระพุทธฉาย, ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ สมัย แก้วเกษเกียง. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล, ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ สุนิรัตน์ เอี่ยมประไพ. ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธฉาย, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ สุฤกษ์ ศิลปะอนันต์. ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี, ๒๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ อากาศ โพธิ์อ่อง. ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองจาน, ๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ อิทธิรงค์ ปานะถึก. ผู้อำนวยการเรียนอนุบาลสระบุรี, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

ภาคผนวก ก. ๑ รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

ภาคผนวก ก. ๒ รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ภาคผนวก ก. ๑

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ	ตำแหน่งหน้าที่
พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง	รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.อำนาจ บัวศิริ	อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ก. ๒
รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	ตำแหน่ง / หน้าที่
๑. นายเดชา ก่อเกิด	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี
๒. นางประภาพรพรณ อินทรประเสริฐ	วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี
๓. นายสุฤกษ์ ศิลปอนันต์	ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดสระบุรี
๔. ผศ.โกวิท พานแก้ว	อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา ภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. นางทองพูล พานแก้ว	อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา โปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์พุแค จังหวัดสระบุรี
วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร	
๑. พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดสระบุรีแห่งที่ ๑
๒. พระครูศรีวรกิจจารักษ์ (พิทักษ์ ถิรนาโถ)	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท เจ้าคณะอำเภอมวกเหล็ก
๓. พระมหาสมัย อคฺคปญฺโญ	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท เจ้าคณะอำเภอพระพุทธบาท
๔. นายแปลก เทพรักษ์	นายอำเภอพระพุทธบาท
๕. นายชนัดถ์ นันทปัญญา	รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท
๖. นางเกสร ชุมทรัพย์	เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธบาท
๗. นายขจร กระสาททอง	ข้าราชการบำนาญ อดีตรองผู้อำนวยการโรงเรียนเทพศิรินทร์พุแค
๘. นายสุวิทย์ มนปรางณีต	ข้าราชการบำนาญ โรงเรียนท้ายพิกุล
๙. นายปรเมษฐ์ เหมือนจันทร์	เจ้าหน้าที่สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี ครู โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีสาขาวัด พระพุทธบาท

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	ตำแหน่ง / หน้าที่
วัดพระพุทธรณาย	
๑. พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ จิตเมธ)	รองเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรณาย
๒. พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร	ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรณาย
๓. นายสมัย แก้วเกษเคียง	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล
๔. นายยุทธนา ท่าทราย	กรรมการวัดพระพุทธรณาย
๕. นางสาวสุนิรัตน์ เอี่ยมประไพ	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธรณาย
๖. นางระเบียบ สุวรรณศรี	ผู้ประกอบการวัดพระพุทธรณาย
๗. นายมงคล สุภาพิน	ประชาชนในชุมชนวัดพระพุทธรณาย
๘. นางเพ็ญจันทร์ วงไพศาล	ประชาชนในชุมชนวัดพระพุทธรณาย
๙. นางบุญประคอง วงษ์ศา	ผู้ประกอบการวัดพระพุทธรณาย
วัดศาลาแดง	
๑. พระครูสันตจิตตากร (กมล สุนตจิตโต)	เจ้าคณะตำบลนาโง เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง
๒. พระกชาวุธ กิตติสาโร	พระลูกวัดศาลาแดง
๓. ดร.ภาณุพงศ์ ทิพย์เสวต	นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี
๔. นางประนอม ครองศักดิ์	เจ้าหน้าที่ดูแลห้องสัมภรณ์และจำหน่ายดอกไม้ธูปเทียน
๕. นายอิทธิรงค์ ปานะถึก	ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลสระบุรี
๖. นางนงค์เยาว์ พรหมจรรย์	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหินขาวมิตรภาพที่ ๒๑๓
๗. นายไพบูลย์ เฟื่องฟู	ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนหนองแขงวิทยา
๘. นายอากาศ โพธิ์อ่อง	ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองจาน
๙. นางสนอง อัคราศัย	ประชาชนในชุมชนวัดศาลาแดง
๑๐. นางเลียบ แดงพรหม	ประชาชนในชุมชนวัดศาลาแดง

ภาคผนวก ข. หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ภาคผนวก ข. ๑ หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

ภาคผนวก ข. ๒ หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์

ภาคผนวก ข. ๑ หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓,๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

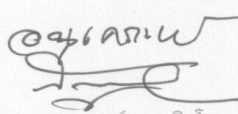
เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ ขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ จึงเห็นควรให้ทรงผู้คุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

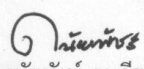
เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

10 มี.ค. 60

(พระมหาดนัยพัชร คมภิรมย์, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน :

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓,๑๑๒๗
 ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖ วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐
 เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

สารบรรณ
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
เลขที่รับ ๙๙๔
วันที่ 10 มี.ค. 60
เวลา 16.12 น.

เรียน พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง การค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ ขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ จึงเห็นควรให้ทรงผู้คุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาดนัยพัชร คมภิรมย์, ดร.)
 รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน :
 ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๔๔

ณัฐวรรณ / คมภิรมย์
 18/02/60

(พระสุธีรัตนบัณฑิต)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
 90 / มี.ค. / 60

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓,๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

วันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.โกณัฐ ศรีทอง

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ ขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

โกณัฐ

(พระมหาดนัยพัชร คมภิธรปณฺโณ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน :

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

*๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐
ได้ตรวจสอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว
โกณัฐ ศรีทอง
mo rae, bo*

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ดร.อำนาจ บัวศิริ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
 “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
 วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
 ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
 key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความ
 ถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไข
 แบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
 สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย
 เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอคุณมา ณ โอกาสนี้

๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๐/๑๖/๒๕๖๐/๑๖/๒๕๖๐ ขอเจริญพร

พร้อมทั้งแนบไฟล์

๑/๒๕๖๐

(พระมหาณัฏฐ์ คุมภีรปณฺโณ, ดร.)
 รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนุตติ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ภาคผนวก ข. ๒ หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติมาขอคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมปรีดิ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๔๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

- นสว

- ๐๖๓๓๓/๒ :

๖๕๕/๒๕๖๑

(นายเดชา ก่อเกิด)

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

'21 ก.พ. 2561

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๘๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สจิมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำคหุภินิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็น
เครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัย
ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สจิมรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางการต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมปณ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://eds.mcu.ac.th> E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สจิมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

(นายสุฤกษ์ ศิลปอนันต์)

ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็น
เครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัย
ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออโนทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://eds.mcu.ac.th> E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๔๙

รับ/เก็บ/ส่ง
1๙00 นก ๔/ก.ย.๖๕61

(นางประภาพรณ อินทประเสริฐ,
วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี)

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระมหาสมชัย อคฺคปัญโญ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สจิมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพราหม์ขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สจิมรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

อนันต์
พระมหาสมชัย
๑๕ พ.ค. ๕๖

อนันต์
(พระมหาสมชัย อคฺคปัญโญ, ดร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://eds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สจิมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูศรีวรกิจจารักษ์

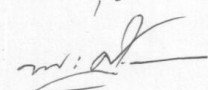
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

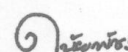
ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
 “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
 วรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
 ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
 key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
 เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
 คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
 ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

อนุญาต

 ๒๕ พ.ค. ๖๐

 (พระมหาดนัยพัชร คุ้มภิรมย์, ดร.)
 รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร/โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๔

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระศรีปริยัติเวที

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรธน์ สัจจิมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

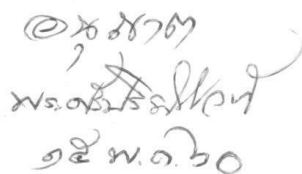
เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพราหมณาอนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรธน์ สัจจิมรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาพนธ์ นัยพัทธ์ คมกัปปโย, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรธน์ สัจจิมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายชนัดต์ นันทปัญญา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธรูป และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพราขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพราเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดไทย พุทธ คมกัปปโย, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนาวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙
ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

อนุมัติ
๑๑
๑๕ พค ๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายแปลก เทพรักษ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุขฎีนิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรามาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรามาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดไทย พชร์ คมกัรปณโย, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

Yonghong
(นางสาว ยงหงษ์)
บัณฑิตวิทยาลัย

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้สัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายขจร กระสาทอง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรามาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพราเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมภิรูปโณ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

- ททว.

12 W. 9. 60

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร อาจารย์สุวิทย์ มนปรมัตถ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรามาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพราเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมภิรูปญโณ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mku.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๔

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๔๔

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายประเมษฐ์ เหมือนจันทร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพราขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพราเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดินัยพัชร คมภิรปโย, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕ พ.ค. ๖๐

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูสันตจิตตการ (กมล สุนตจิตโต)

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพราหม์ขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาดนัยพัชร คมภิรมย์, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔

www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระกทวุธ กิตติสาโร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุชนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาดนัยพัชร คมกริปญโญ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

รับทราบความและตอบ

๒ พ.ก. ๒๕๖๐

พระกทวุธ กิตติสาโร

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ดร.ภาณุพงศ์ ทิพย์เศวต

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรามาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรามาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมภิรปญโย, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร/โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นางประนอม ครองศักดิ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุขณินพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรามาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพราเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

มีหนังสือแจ้งมา
ป.นอม ศ.๑๐๑๓๓๓
๗ พ.ค ๒๕๖๐

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ ไซติธโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

๑๒๒๒๒

(พระมหาดนัยพัชร คมกริปปโย, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายอิทธิรงค์ ปานะถึก

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธรูป และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมภิรมย์, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

อนุญาต
(นายอิทธิรงค์ ปานะถึก)
ทอ พ.ต. ๖๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๘๔ หมู่ ๑ ตำบลลาดโพธิ์ อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๘๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้สัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการนงศ์เยาว์ พรมเจริญ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็น
เครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัย
ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๔๐ <http://eds.mcu.ac.th> E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๙-๐๘๖๕๓๖๑

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๔

(น.ส.ท.๗๗)

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)
๔/๒๓๖๖ ๕๕๖๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้สัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร คุณยายสนอง อชชาสัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

อ.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์
(พระมหาดนัยพัชร คมกัปปโย, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๗.พ.ค ๖๐

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร คุณยายเลียบ แดงพรหม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุขฎีนิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมกริตปโย, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลี่ยม ๖๖๑๑พรหม

๗ พ.ค ๒๕๖๐

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๔๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระราชธีราภรณ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
 “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
 วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
 ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
 key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
 เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
 คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพามาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
 ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาดนัยพัชร คมกัปปโย, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๗/๒๕๖๐

ศ/พ. ๑. ๖๐

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mku.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูปลัดสุนทร จิตตาจาโร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการเรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพราหมณาอนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาดินยพัชร คมภิระปญโญ, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๙ ม.ค. ๖๐

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้ผลิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายสมัย แก้วเกตุเกลี้ยง

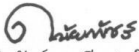
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมกสิกรปญโญ, ดร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
(นายสมัย แก้วเกตุเกลี้ยง)
นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙
ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

8 พ.ค. 2560

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายยุทธนา ทำทราย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพราขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพราเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมภิธรปัญญา, ดร.)

รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๓๐๑/ว ๓๗

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๑๔
www.mcu.ac.th

๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย
เจริญพร ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธรณาย
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ฉัฐวรณ สจิมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๓.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๓๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการเรื่อง
"รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธรบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธรณาย และวัดศาลาแดง" โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth-interview) เป็น
เครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัย
ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพามาเพื่อขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ฉัฐวรณ สจิมรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป
จึงเจริญพามาเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาต และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมบุญ ฐิตนิกโร, คร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๔๐ http://gds.mcu.ac.th E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาสมบุญ ฐิตนิกโร โทร. ๐๘๙-๐๘๖๕๖๖๓

ว่าที่ ร.ต.ฉัฐวรณ สจิมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๗๗

๕ ๕.๖.๖/

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นางประคอง วงษ์ศา

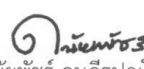
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
 “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
 วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
 ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
 key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
 เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
 คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ ได้
 ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

 (พระมหาดนัยพัชร คมภิรมย์, ดร.)
 รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อ.บุญ

อ.บุญ
 จิตต์งามอ.บุญ
 หางปดอง วงษ์ศา

๘ พ.ค. ๖๐

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mku.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจิมรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นางระเบียบ สุวรรณศรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำดุชนิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราช
วรมหาวิหาร วัดพระพุทธฉาย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ
key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมหาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ ได้
ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาดนัยพัชร คมภิรมย์, ดร.) ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://eds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนุชิต ไขติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๒๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐
นางระเบียบ สุวรรณศรี
๔.พ.ด.๖๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ เลขประจำตัวนิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๒๕ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา : วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร วัดพระพุทธราย และวัดศาลาแดง” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพามาขออนุญาตให้ ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สิมรัมย์ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเจริญพราหมเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

อธิการบดี
ยื่นต่อในศาลอาญาคอรั้มคอง
(พระมหาตมยพัชร คมกฤษภณ, ตร.)
รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยฝ่ายบริหาร
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นาง เพ็ญจันทร์ นิไพศาล

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://eds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรธน์ สัจจรัมย์ โทร. ๐๘๖-๗๕๖๔๔๙๙

କ ମ.ମ. ପ୍ରଶ୍ନ

ภาคผนวก ค. ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
แบบสัมภาษณ์งานวิจัย

เรื่อง รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา:

☐ วัดพระพุทธบาท ☐ วัดพระพุทธราย ☐ วัดศาลาแดง จังหวัดสระบุรี

.....

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นในการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

(เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส มัคทายก กรรมการวัด/เจ้าหน้าที่วัด)

ชื่อ.....สกุล/ฉายา.....

อายุ.....ปี พรรษา.....เพศ.....อาชีพ/ตำแหน่ง.....

ที่อยู่เลขที่.....หมู่ที่.....วัด/สำนักปฏิบัติธรรม.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์.....สัมภาษณ์วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นในการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

๑. รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว อัตลักษณ์ของวัดและกิจการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา
 เป็นอย่างไรบ้าง

๑.๑ นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา
 เป็นอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

๑.๒ การประชาสัมพันธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยว วัดและกิจการการท่องเที่ยวทาง
 พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

๑.๓ การส่งเสริมให้บุคลากรในองค์กรให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด

.....

.....

.....

๑.๔ ความร่วมมือจากชุมชน/ภาครัฐและเอกชน

.....

.....

.....

๑.๕ ผลกระทบ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากการท่องเที่ยว

.....

.....

.....

๒. พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างไรบ้าง

๒.๑ ความสนใจเป็นพิเศษของนักท่องเที่ยว

.....

.....

.....

๒.๒ สิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการทราบ

.....

.....

.....

๒.๓ ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวและทัศนคติต่อวัด

.....

.....

.....

๓. รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไรบ้าง

๓.๑ การส่งเสริมและสนับสนุน

.....

.....

.....

๓.๒ การจัดการแหล่งท่องเที่ยว

.....

.....

.....

๓.๓ การบริหารจัดการทั่วไป

.....

.....

.....

๓.๔ การสนองความต้องการผู้ท่องเที่ยว

.....

.....

.....

๓.๕ ประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยว

.....

.....

.....

๔. ข้อเสนอแนะแนวทางในการจัดรูปแบบการท่องเที่ยววัดนี้ ตามความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์

.....

.....

.....

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย เรื่อง

เรื่อง รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา:

☐ วัดพระพุทธบาท ☐ วัดพระพุทธราย ☐ วัดศาลาแดง จังหวัดสระบุรี

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบกิจกรรมการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ☐ วัดพระพุทธบาทราชมหาวิหาร ☐ วัดพระพุทธราย และ ☐ วัดศาลาแดง ดังนั้น จึงขอความร่วมมือจากท่านผู้เดินทางมาวัด ได้พิจารณาและให้ข้อมูลตามความเป็นจริงหรือตามความคิดเห็นของท่าน ซึ่งแบบสอบถามมีทั้งหมด ๓ ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของนักท่องเที่ยว

ตอนที่ ๒ ข้อมูลพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว

ตอนที่ ๓ ข้อมูลความรู้สึกละผลจากการเรียนรู้จากแหล่งท่องเที่ยว ๑. ด้านกระบวนการสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยว ๒. ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ๓. ด้านการบริหารจัดการทั่วไป ๔. ด้านการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ๕. ประโยชน์ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับข้อเท็จจริง/ความคิดเห็นของท่าน

๑. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
๒. อายุ ☐ น้อยกว่า ๒๐ ปี ☐ ๒๑ - ๓๐ ปี ☐ ๓๑ - ๔๐ ปี
☐ ๔๑ - ๕๐ ปี ☐ ๕๑ - ๖๐ ปี ☐ มากกว่า ๖๐ ปี
๓. สถานภาพ ☐ ๑. โสด ☐ ๒. สมรส
๔. ระดับการศึกษา ☐ ประถมศึกษา ☐ มัธยมศึกษา ☐ อนุปริญญา
☐ ปริญญาตรี ☐ สูงกว่าปริญญาตรี ☐ อื่นๆ ระบุ.....

๕. อาชีพ

- ☐ ๑. พนักงานเอกชน ☐ ๒. รับจ้าง ☐ ๓. ค้าขาย ☐ ๔. เกษตรกร
☐ ๕. พนักงานรัฐวิสาหกิจ ☐ ๖. รับราชการ ☐ ๗. นักเรียน/นักศึกษา
☐ ๘. อื่นๆ ระบุ.....

๖. รายได้ต่อเดือน

☐ ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท	☐ ๕,๐๐๑ – ๑๐,๐๐๐ บาท
☐ ๑๐,๐๐๑ – ๑๕,๐๐๐ บาท	☐ ๑๕,๐๐๑ – ๒๐,๐๐๐ บาท
☐ ๒๐,๐๐๑ – ๒๕,๐๐๐ บาท	☐ มากกว่า ๒๕,๐๐๐ บาท

ตอนที่ ๒ ข้อมูลพฤติกรรมกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว

๑. ลักษณะการเดินทาง

☐ คนเดียว	☐ ครอบครัว	☐ กลุ่มเพื่อน
☐ บริษัททัวร์	☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....	

๒. ยานพาหนะในการเดินทาง

☐ รถยนต์ส่วนตัว	☐ รถเช่า / รถตู้	☐ รถโดยสารประจำทาง
☐ รถยนต์บริษัทนำเที่ยว	☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....	

๓. ท่านเคยทราบข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัดแห่งนี้ จากสื่อใดบ้าง

☐ โทรทัศน์ / วิทยู	☐ หนังสือพิมพ์ / นิตยสาร
☐ อินเทอร์เน็ต	☐ แผ่นพับ
☐ เพื่อน / ญาติ	☐ ไม่เคยทราบ ☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....

๔. ภายหลังจากที่นี้แล้ว ท่านจะไปท่องเที่ยวในแหล่งอื่นหรือไม่ และที่ใด

☐ ไม่ไป	☐ ไปท่องเที่ยวต่อ ที่.....

๕. เหตุผลในการเดินทางท่องเที่ยวของท่าน (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

☐ แสวงบุญ	☐ ร่วมประชุม / ศึกษาดูงาน / ทักษะศึกษา
☐ เพื่อปฏิบัติธรรมเจริญสมาธิ ภาวนา	☐ เข้าร่วมกิจกรรมและประเพณีของท้องถิ่น
☐ เลือกซื้อสินค้าพื้นเมือง	☐ เยี่ยมญาติและคนรู้จัก
☐ เพื่อร่วมกิจกรรมประเพณีสำคัญของวัด	☐ ไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์
☐ เพื่อนมัสการรอยพระพุทธบาท	☐ ไหว้สักการะบูชาพระพุทธฉาย
☐ เพื่อท่องเที่ยวกับครอบครัว	☐ เพื่อเสี่ยงโชค/บนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์
☐ เพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามประเพณี	☐ ศึกษาประวัติศาสตร์/ความเป็นมา
☐ เชื่อ/ศรัทธาในเรื่อง.....	
☐ อื่น ๆ ระบุ.....	

ตอนที่ ๓ ข้อมูลความรู้สึกละผลจากการเรียนรู้จากแหล่งท่องเที่ยวด้าน ๑.ด้านการสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยว ๒.ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ๓.ด้านการบริการนักท่องเที่ยว ๔.ด้านการบริหารจัดการทั่วไป

คำอธิบายในการตอบ : ๓ หมายถึง มากปานกลาง
 ๒ หมายถึง ปานกลาง
 ๑ หมายถึง น้อย

ความรู้สึกละผลจากการเรียนรู้จากแหล่งท่องเที่ยว	ระดับความคิดเห็น		
	๓	๒	๑
๑. ด้านกระบวนการสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยว			
๑) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการสักการะรอยพระพุทธรูป/สักการะพระพุทธรูป/ไหว้พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์			
๒) การจัดกิจกรรมสวดมนต์/ปฏิบัติธรรม/ฝึกสมาธิ			
๓) การจัดนิทรรศการ/กิจกรรมเพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชน			
๔) การดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมภายในวัด			
๒. ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว			
๑) วัดสอนหลักธรรมต่าง ๆ ด้วยเรื่องเล่าเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง			
๒) วัดได้เขียนคติธรรมต่าง ๆ ไว้ตามอาคาร หรือตามต้นไม้			
๓) วัดได้จัดมุมหนังสือเพื่อให้ความรู้ประชาชน			
๔) วัดจัดพิพิธภัณฑ์นำเสนอวิถีชีวิตชุมชนโบราณท้องถิ่น			
๓. ด้านการบริการนักท่องเที่ยว			
๑. การได้รับการต้อนรับอย่างมีอัธยาศัยจากเจ้าหน้าที่ภายในวัด			
๒. การได้รับความสะดวกรวดเร็ว			
๓. การได้รับความสะดวกสบาย			
๔. การได้รับข้อมูลความรู้ที่ถูกต้อง			
๔. ด้านการบริหารจัดการทั่วไป			
๑. การให้บริการข้อมูลข่าวสารของวัด เช่น ป้ายบอกทาง แผ่นพับประวัติวัด			
๒. พระภิกษุสงฆ์ให้คำแนะนำเกี่ยวกับธรรมะและพิธีกรรม			
๓. วัดจัดภูมิทัศน์สวยงาม/สะอาด/ร่มรื่น/ เหมาะแก่การพักผ่อน			
๔. สถานที่จอดรถเพียงพอ			
๕. ห้องน้ำสะอาด			
๖. ร้านสินค้าพื้นเมือง			

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

๑).....

๒).....

๓).....

๔).....

๕).....

- ขอขอบคุณครับ-

ภาคผนวก ง. ข้อมูลการสัมภาษณ์
การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
“รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา”
ด้านการส่งเสริมสนับสนุน

วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร

พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท, เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ, ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดสระบุรีแห่งที่ ๑

“ให้เกียรติ ให้กำลังใจผู้ช่วยเหลือกิจกรรม มีสวัสดิการ เช่น ข้าวสาร อาหาร น้ำดื่มให้”

“จัดโครงการปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐาน”

นายขจร กระจ่างทอง ข้าราชการบำนาญ อดีตรองผู้อำนวยการโรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค

“วัดพระพุทธบาทได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากส่วนราชการทั้งในระดับกระทรวง และระดับจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนเป็นอย่างดี”

นายแปลก เทพรักษ์ นายอำเภอพระพุทธบาท

“ได้รับความร่วมมือจากเทศบาลเมืองพระพุทธบาทเป็นหลักในการประชาสัมพันธ์”

นายชนัดต์ นันทปัญญา รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท

“เทศบาลได้บรรจุโครงการและนโยบายในการพัฒนาส่งเสริมการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาของท้องถิ่น โดยกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ ๑ ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและส่งเสริมการท่องเที่ยว จัดทำศูนย์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวต่างๆ ภายในพื้นที่ ปรับปรุงถนนและโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับความสะดวกในการสัญจรเมื่อมาท่องเที่ยว มีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวผ่านทางเว็บไซต์และเสียงตามสายของเทศบาล พนักงานของเทศบาลเมืองพระพุทธบาทส่วนมากจะเป็นคนในพื้นที่ และปลูกฝังเรื่องความเสียสละเพื่อพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด รวมทั้งมีการกำหนดคำสั่งหน้าที่ปฏิบัติงานอย่างชัดเจน เพื่อความสะดวกในการทำงาน”

พระมหาสมัย อคฺคปณฺโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท, เจ้าคณะอำเภอพระพุทธบาท

“ส่วนราชการและท้องถิ่นให้การดูแลรักษาเป็นอย่างดี ส่วนงานที่เกี่ยวข้องปัจจุบันได้รับความอุปถัมภ์จากสำนักงานส่วนทรัพยากรสินพระมหาภคตริยในการบูรณะ”

วัดพระพุทธราย

พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธราย

“ชื่นชมยกย่องคนดีในการทำงานช่วยเหลือ ให้รางวัล ช่วยเหลือสวัสดิการ”

“ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา”

นายยุทธนา ท่าทราย กรรมการวัดพระพุทธราย

“วัดพระพุทธรายได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากส่วนราชการทั้งในระดับกระทรวง และระดับจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนเป็นอย่างดี”

นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

“สร้างเครือข่ายในการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการประชาสัมพันธ์โดยผ่านสื่อที่หลากหลาย”

วัดศาลาแดง

พระครูสันตจิตตากร (กมล สนตจิตฺโต) เจ้าคณะตำบลนาโฆง, เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง

“ชื่นชมยกย่องคนดีในการทำงานช่วยเหลือ ให้รางวัล ช่วยเหลือสวัสดิการ”

“ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในวันสำคัญทางศาสนา”

นางประนอม ครอบศักดิ์ เจ้าหน้าที่ดูแลห้องสังฆภัณฑ์และจำหน่ายดอกไม้ธูปเทียนวัดศาลาแดง

“สร้างเครือข่ายในการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการประชาสัมพันธ์”

“วัดศาลาแดงมีสถานที่ไม่กว้างขวางมากนัก การจัดงานจำเป็นต้องประสานงานกับจังหวัดสระบุรี ในการใช้สถานที่จอดรถยนต์”

“รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา”

ด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยว

นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

“การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องยึดความสมดุลทางวัฒนธรรมและวิถีชุมชนเป็นหลัก ซึ่งไม่ให้เกิดผลกระทบในเชิงลบต่อคุณภาพของมรดกวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน”

นายสุฤกษ์ ศิลปอนันต์ ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดสระบุรี

“มีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและการกำจัดมลพิษ เพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม”

นางสาวสุนิรัตน์ เอี่ยมประไพ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธฉาย

“สิ่งดึงดูดใจด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว นับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวและควรมีควรมีวิถีการและมรดกเทศก์ประจำท้องถิ่น”

นางประภาพรณ อินทรประเสริฐ วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี

“การวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงคุณค่า ทางกายภาพ และวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ต้องยึดวิถีชุมชนเป็นหลัก ไม่ให้เกิดผลกระทบในเชิงลบต่อคุณภาพของมรดกวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน”

ผศ.โกวิท พานแก้ว อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

“การท่องเที่ยวรูปแบบนี้จัดขึ้นเพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น เนื่องในเทศกาลต่างๆ เป็นการสืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นไว้ ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่น เจ้าของพื้นที่ควรมีส่วนร่วมมีกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งด้านการวางแผน การจัดการและ การอนุรักษ์”

นายปรเมษฐ์ เหมือนจันทร์ เจ้าหน้าที่สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสระบุรีครู โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีสาขาวัดพระพุทธบาท อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

“ให้นักท่องเที่ยวได้รับทั้งความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความประทับใจและประสบการณ์ในการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมในท้องถิ่น”

ดร.ภาณุพงศ์ ทิพย์เศวต นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี

“เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมงานศิลปวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน ตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์และศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของท้องถิ่น การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่างๆ อีกทั้งได้รับความรู้ความเข้าใจสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ ควรมีความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม ชุมชนท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวด้วย”

นายไพบูลย์ เพ็งพูล ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนหนองแขงวิทยา

“การท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษเด่น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ดูผลงานสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน วัฒนธรรมของท้องถิ่น ควรมีจิตสำนึกและเห็นคุณค่าต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมสภาพแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่น และให้คนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว”

นางเกสร ชุมทรัพย์ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธรบาท

“ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานความรับผิดชอบและเห็นคุณค่าในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมโดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม”

พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาท, เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ, ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดสระบุรีแห่งที่ ๑

“การท่องเที่ยวนำมาซึ่งรายได้เข้าสู่วัด แต่การท่องเที่ยวก็ก่อผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ทรัพยากรการท่องเที่ยวได้รับความเสียหายในทางตรงและทางอ้อม สำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ถ้ามีนักท่องเที่ยวจำนวนมากก็ทำให้แหล่งท่องเที่ยวอาจเกิดการเสื่อมโทรมถ้ามีการบริหารจัดการไม่ดี เช่น แหล่งท่องเที่ยวมีความสกปรก”

วัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร

พระครูศรีวรภิกขารักษ์ (พิทักษ์ ถิรนาโถ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรบาท, เจ้าคณะอำเภอมวกเหล็ก

“ทางวัดได้พยายามบริหารจัดการเพื่อไม่ให้พระมณฑปหรือโบราณสถานต่างๆ ภายในวัดเสียหาย มีการสำรวจความเสียหายของโบราณสถานต่างๆ ภายในวัด เมื่อพบความเสียหายก็จะเสนอแนะเพื่อซ่อมบำรุงโบราณสถานที่เสียหาย โดยมีความร่วมมือกับสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดและกรมศิลปากร”

“ทางวัดได้จัดทำป้ายสื่อความหมายต่าง ๆ เช่น ป้ายบอกทาง ป้ายแสดงศาสนสถานต่าง ๆ”

พระมหาสมัย อคฺคปณฺโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท, เจ้าคณะอำเภอพระพุทธบาท

“วัดพระพุทธบาทมีแผนการดำเนินงานระยะ ๕ ปี ได้ตรวจสอบศาสนสถานภายในวัดอย่างประจำ เพื่อวางแผนในการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์”

นางเกสร ชุมทรัพย์ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธบาท

“ที่วัดมีรอยพระพุทธบาทเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า มีพิพิธภัณฑที่เก็บรวบรวมวัตถุโบราณ ยุคประวัติศาสตร์และยุคก่อนประวัติศาสตร์ไว้ให้ศึกษาเรียนรู้”

วัดพระพุทธรณาย

พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ จิตเมโธ) เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรณาย

“วัดพระพุทธรณายเป็นวัดเก่าแต่ก็มีการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์อย่างสม่ำเสมอ ได้ตรวจสอบศาสนสถานภายในวัดประจำ เพื่อวางแผนในการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์”

“ที่วัดมีวัตถุโบราณ มีรอยพระพุทธรณาย มีรอยพระพุทธบาทเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า มีภูมิทัศน์ที่เป็นป่าเขา มีพระปรมาภิไธย มีภาพเขียนยุคประวัติศาสตร์และยุคก่อนประวัติศาสตร์”

“วัดเป็นศาสนสถาน เป็นสถานที่ดูดาวตก ดูพระอาทิตย์ขึ้นและตก มีมุมถ่ายภาพที่สวยงาม มีอุทยานป่าสวยงามใกล้วัด”

พระครูปลัดสุนทร จิตตจาโร ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธรณาย

“ทางวัดได้จัดทำป้ายสื่อความหมายต่างๆ เช่น ป้ายบอกทาง ป้ายแสดงศาสนสถานต่างๆ”

“ไม่ควรเป็นพุทธพาณิชย์ ควรเป็นการท่องเที่ยวเชิงศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและงานประเพณีที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนโดยรอบวัด ควรมีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง และใช้สื่อที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ความร่วมมือจากชุมชนต้องเกิดจากความศรัทธา”

นางทองพูล พานแก้ว อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา โปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค จังหวัดสระบุรี

“วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ในลักษณะนี้วัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ สอนให้มนุษย์รู้จักหาอาหารอย่างมี ประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน เพื่อให้สังคมทำงานไปได้อย่างเป็นระบบ ทั้งยังช่วยให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม”

“วัดพระพุทธรายเป็นวัดที่มีภูมิทัศน์ร่มรื่น ต้นไม้ควรจะมีหลักธรรมของพระพุทธศาสนา สั้นๆ หรือคติธรรมทั้งที่เป็นพุทธวจนะ และของนักปราชญ์ทั้งหลาย ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษและ ภาษาบาลี เพราะง่ายต่อนักท่องเที่ยวที่เข้าไปในวัดจะได้เรียนรู้หลักธรรมและคติธรรมซึ่งๆ ผ่านสายได้ทันที ทั้งจะทำให้ต้นไม้มีคุณค่า ไม่ถูกทำลาย และควรใช้วัสดุที่ทนต่อสภาพแวดล้อมไม่ถูกทำลายง่าย จะได้เป็นต้นไม้สนทนาศธรรม ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนและได้ประโยชน์”

นายจรัส เอี่ยมเจริญ ประชาชนในชุมชนวัดพระพุทธราย

“ขอทุนอุดหนุนจากภาคเอกชน ประชาสัมพันธ์ทางหนังสือพิมพ์และเคเบิลทีวีท้องถิ่น”

นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

“ด้านการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็น การท่องเที่ยวที่ต้องคำนึงถึง การปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องทางการท่องเที่ยวแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยมีการให้ความรู้และสื่อ ความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อม”

นายสมัย แก้วเกษเกียง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล

“ควรตั้งชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ประชาชนในพื้นที่ เป็นผู้ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ จัดทัวร์ท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาไหว้พระเสริมสิริมงคล มีการประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต ร่วมมือกันทุกฝ่ายทั้งองค์กร ชุมชนและวัด สร้างความเข้าใจให้ ตระหนักถึงความสำคัญของวัด เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการสนับสนุน จัดทำเส้นทางท่องเที่ยวแสง บุญ จัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว มีการสำรวจความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว”

วัดศาลาแดง

ดร.ภาณุพงศ์ ทิพยเศวต นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี

“ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา คือ ศาสนสถานต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นภายใน วัด และนักท่องเที่ยวให้ความสนใจในการเยี่ยมชม”

นางประนอม ครอบศักดิ์ เจ้าหน้าที่ห้องสังฆภัณฑ์วัดศาลาแดง

“ทางวัดได้จัดทำป้ายสื่อความหมายต่าง ๆ เช่น ป้ายบอกทาง ป้ายแสดงศาสนสถานต่าง ๆ”

พระครูสันตจิตตากร (กมล สนตจิตโต) เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ได้พระราชทาน ‘พระพุทธนิโรคนครายชัยวัฒน์ จตุรทิศ’ ให้จังหวัดสระบุรี เมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นพระพุทธรูปประจำทิศตะวันออก

ได้นำมาประดิษฐานชั่วคราวที่ศาลหลักเมืองจังหวัดสระบุรีเพื่อหาสถานที่ๆ เหมาะสมเพื่อจัดตั้งประดิษฐาน ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีในสมัยนั้นจึงได้ขอสถานที่ วัดศาลาแดง จากพระครูสังวรวิมล(อน) เจ้าอาวาสวัดศาลาแดงในสมัยนั้นเพื่อดำเนินการก่อสร้างศาลาจัตุรมุขขึ้นในที่วัด กว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๑๖ เมตร แล้วได้อัญเชิญ ‘พระพุทธรูปโรคนตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ’ ขึ้นประดิษฐานเมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕”

นายอากาศ โพธิ์อ่อง ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองจาน

“ศาลาจัตุรมุขหลังนี้ได้สร้างขึ้นด้วยเงินบริจาคของชาวบ้านจังหวัดสระบุรี”

“รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา”

ด้านการบริการท่องเที่ยว

นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

“การต้อนรับอย่างมีไมตรีจิต เพราะเมื่อนักท่องเที่ยวมาใช้บริการและกลับบ้านแล้วสิ่งที่เขา จะรำลึกถึง คือ ความประทับใจของผู้ให้บริการ ดังนั้น ควรที่จะมีการคำนึงถึงแรงงานที่มีหน้าที่บริการ นักท่องเที่ยว ให้มีลักษณะที่สุภาพอ่อนน้อม ซื่อสัตย์ บุคลิกที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส และมีจิตใจที่พร้อมจะ บริการผู้มาใช้บริการอยู่เสมอ”

นางประภาพรพรณ อินทรประเสริฐ วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี

“สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เช่น การบริการด้านการขนส่ง บริการที่พักแรม บริการร้านอาหารและภัตตาคาร บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ บริการร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก และให้ความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สินของ นักท่องเที่ยว”

นายสุฤกษ์ ศิลปอนันต์ ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดสระบุรี

“การให้บริการข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว เช่น แหล่งท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยว การคมนาคมขนส่ง ความปลอดภัยทางการท่องเที่ยว อภัยภัยไมตรีของคน”

ผศ.โกวิท พานแก้ว อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

“การโฆษณาประชาสัมพันธ์ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต เพื่อเชิญชวน กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยว”

นางทองพูล พานแก้ว อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา โปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค จังหวัดสระบุรี

“การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว (Available Package) เป็นการจัดการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวรู้สึกถึงความสะดวกรวดเร็ว รู้ถึงแหล่งท่องเที่ยวในสถานที่ที่จะเดินทางไป”

นายชนัดต์ นันทปัญญา รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท

“สิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ เช่น ที่จอดรถ ห้องสุขา ที่พัก และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการ”

นายขจร กระสาททอง ข้าราชการบำนาญ อดีตรองผู้อำนวยการโรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค

“สิ่งอำนวยความสะดวกภายในวัดเป็นส่วนช่วยเติมเต็มการท่องเที่ยวภายในวัด การก่อสร้างหรือการจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ สำหรับนักท่องเที่ยวอาจเป็นการทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาด้วย การก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวต่างๆ จึงต้องคำนึง ถึงคุณค่าของศาสนาสถานต่างๆ ด้วย”

ดร.ภาณุพงศ์ ทิพยเศวต นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี

“สิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานสำหรับนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเจ้าของพื้นที่ควรจัดให้บริการนักท่องเที่ยวเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ และในบริบทของศาสนสถานนั้น การก่อสร้างต่างๆ จะต้องไม่กระทบต่อทัศนียภาพและรูปแบบของสถาปัตยกรรมของศาสนสถานนั้น”

“รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา” ด้านการบริหารจัดการทั่วไป

นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

“ควรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชนมีส่วนร่วมสำคัญในการช่วยเหลือดำเนินการ สร้างเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในการส่งเสริมการท่องเที่ยว จัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์แก่ผู้มาเยี่ยมเยือนวัด จัดแหล่งข่าวทางสื่อมวลชน จัดเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวก กิจกรรมจิตอาสาเข้ามามีส่วนช่วยเหลือ”

ดร.ภาณุพงศ์ ทิพยเศวต นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี

“เป็นการท่องเที่ยวเอื้อต่อการสร้างจิตสำนึกแก่นักท่องเที่ยว เช่น การเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน การร่วม กิจกรรมการท่องเที่ยวเอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนท้องถิ่น มีสื่อหลากหลายประเภทในการให้ข้อมูล แก่นักท่องเที่ยว เช่น โฆษณา แผ่นพับ นิทรรศการ”

ผศ. โกวิท พานแก้ว อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

“การตัดสินใจวางแผนและพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ต้องคำนึงถึงคุณค่า ทางด้านกายภาพ และวัฒนธรรมของพื้นที่ การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวภายในชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพในชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งในแง่ของกายภาพ ระบบการบริการต่างๆ และความเปราะบางทางวัฒนธรรม”

นางทองพูล พานแก้ว อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา โปรแกรม MEP โรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค จังหวัดสระบุรี

“คำนึงถึงการมีส่วนร่วม ของชุมชนและประชาชนในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพ ชีวิตและการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว”

นายชนัดต์ นันทปัญญา รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท

“การจัดการโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ด้านความปลอดภัย คุณภาพน้ำ ไฟฟ้า ความชัดเจนของป้ายสื่อความหมายเส้นทาง พันธุ์ไม้ และแหล่งท่องเที่ยว ที่ตั้งของที่พักร้านค้า ร้านอาหาร และร้านจำหน่ายสินค้าและของที่ระลึกที่มีความเหมาะสม”

นางนงค์เยาว์ พรหมจรรย์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหินขาวมิตรภาพที่ ๒๑๓

“การกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวภายในชุมชน ต้องคำนึงถึงศักยภาพในชุมชน ในการรองรับนักท่องเที่ยว ระบบการบริการต่างๆ และวัฒนธรรมของพื้นที่ ชุมชนควรจะมีบทบาทในการวางแผน เพื่อการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ ชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น”

นายไพบูลย์ เพ็งพูล ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนหนองแขงวิทยา

“ควรมีจิตบริการ รวมถึงความซื่อสัตย์สุจริตของเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการใช้ภาษาอังกฤษได้ไม่ดีนัก และใช้คำพูดสุภาพ สามารถใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารได้”

นายแปลก เทพรักษ์ นายอำเภอพระพุทธบาท

“ควรให้ผู้ที่ส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาครัฐ ประชาชนในพื้นที่ ควรช่วยกันสอดส่องดูแลรักษาและอนุรักษ์ศาสนสถานภายในวัด และควรร่วมกันออกกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นรูปธรรม ที่สามารถปฏิบัติและควบคุมได้จริง ทั้งในส่วนของการมาท่องเที่ยวหรือประกอบกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด สำหรับปฏิบัติในการมาท่องเที่ยวหรือจะเป็นการประกอบธุรกรรมต่างๆ ภายในวัด ซึ่งจะเป็นแนวทางที่ทุกคนจะใช้ปฏิบัติร่วมกัน”

นายสุฤกษ์ ศิลปอนันต์ ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี

“นำกิจกรรมของวัดจัดลงในปฏิทินการท่องเที่ยวของจังหวัด จัดประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ ส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่วัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด หน่วยงานภาครัฐ วัดและชุมชนควรบริหารจัดการร่วมกัน”

นางประภาพรณ อินทรประเสริฐ วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี

“ทุกภาคส่วนควรร่วมจัดทำแผนปฏิบัติการส่งเสริมศาสนสถานสร้างวัฒนธรรมการท่องเที่ยวสไตล์พระพุทธศาสนา นำเทคนิควิธีการทางเทคโนโลยีและสังคมโซเชียล ใช้ในการประชาสัมพันธ์ให้สังคมเกิดความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องเหมาะสม และอัตลักษณ์ของวัดและชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ จัดทำโครงการลานธรรม ลานวิถีไทย เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและกำหนดแนวทางการทำกิจกรรมของวัดที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน”

นายสมัย แก้วเกษเกียง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล

“ควรมีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึง และใช้สื่อที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ความร่วมมือจากชุมชนต้องเกิดจากความศรัทธา”

นางสาวสุนิรัตน์ เอี่ยมประไพ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธฉาย

“การพัฒนาบุคลากรในวัด บุคลากรของวัดมีหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจน ยึดมั่นในศีล ๕ แต่งกายเรียบร้อย มีกิริยามารยาทเรียบร้อย มีอัธยาศัยที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดี และสามารถให้ความรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของวัด ตำนานของวัด เพื่อสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว”

วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร

พระครูศรีวรกัจจารักษ์ (พิทักษ์ ธีรนาโถ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท, เจ้าคณะอำเภอมวกเหล็ก

“วัดพระพุทธบาทจะมีการจัดทำแผนเพื่อการบริหารงาน คือ แผนงานระยะ ๑ ปี เพื่อการแก้ไขการดำเนินงานเฉพาะหน้า เช่น การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ หรืองานเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามนโยบายเร่งด่วน และแผนระยะยาว คือ แผนงานระยะ ๕ ปี เพื่อการแก้ไขในระยะยาว เช่น การซ่อมบำรุงศาสนสถานต่างๆ และงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา การดำเนินงานตามแผนระยะยาว ในปัจจุบันวัดแทบไม่มีปัญหาในการบริหารงาน”

วัดพระพุทธรณาย

พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ ฐิตเมโธ) เจ้าอาวาสวัดพระพุทธรณาย

“การบริหารจัดการเป็นไปตามสภาพบริบทของภูมิประเทศและตามงบประมาณที่หาได้ มีเจ้าหน้าที่ดูแลตามจุดต่างๆ และมีมัคคุเทศก์น้อยจากโรงเรียนพระพุทธรณายให้การต้อนรับแนะนำแหล่งท่องเที่ยว ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากภาครัฐและเอกชนในช่วงจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา”

วัดศาลาแดง

นายอิทธิรงค์ ปานะถึก ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลสระบุรี

“ทางวัดศาลาแดง ไม่มีที่จอดรถให้บริการเนื่องจากวัดอยู่ในเขตชุมชนกลางใจเมือง

พระครูสันตจิตตากร (กมล สนต์จิตโต) เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง

“ทางวัดไม่มีอำนาจบริหารจัดการเรื่องภายนอกรั้วของวัด แต่บริเวณถนนระหว่างเขตสังฆวาสและพุทธาวาสทางวัดก็ได้พยายามบริหารจัดการที่จอดรถให้กับทุกคนให้ได้รับการบริการมากที่สุด”

การสัมภาษณ์เพิ่มเติม

นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

“ประชาชนในชุมชนควรจะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมกัน”

นางประภาพรณ อินทรประเสริฐ, วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี

“เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวจะช่วยให้ ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม และทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการส่งเสริมการอนุรักษ์มีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศ”

ผศ.โกวิท พานแก้ว อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

“กิจกรรม นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเช่นกันในยุคปัจจุบัน การร่วมกิจกรรมงานประเพณีต่างๆ ของท้องถิ่น ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะเป็นประสบการณ์ที่อยู่ในความทรงจำของนักท่องเที่ยวและกิจกรรมดังกล่าวมักก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น”

นายสุฤกษ์ ศิลปอนันต์ ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา จังหวัดสระบุรี

“ วัดเป็นศาสนสถานหลักที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือดึงดูดท่องเที่ยวให้เดินทางมาเที่ยวชมวัด และสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นสิ่งที่ช่วยให้นักท่องเที่ยวสะดวกสบายขึ้น ดังนั้น ทุกวัดจึงมีศาสนสถานหลัก และศาสนสถานรอง รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว”

“ควรศึกษาเกี่ยวกับประเภทของนักท่องเที่ยว ประเภทของลูกค้า ที่มาใช้บริการทางการท่องเที่ยว โดยศึกษาพฤติกรรมพื้นฐาน วัฒนธรรม ประเพณี อาชีพ ฯลฯ ของ นักท่องเที่ยวแต่ละชาติ แต่ละกลุ่ม ความแตกต่างของพฤติกรรมในรูปแบบต่างๆ การแก้ไขปัญหาเฉพาะ หน้าในการให้บริการที่เหมาะสมกับเหตุการณ์ ทำให้สามารถกำหนดโปรแกรมทัวร์ให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มแต่ละประเภทได้”

นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

“การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในแต่ละวัดส่วนมากจะมีสถานที่ที่นักท่องเที่ยวต้องการเข้าไปเที่ยวชม เช่น วัดพระพุทธบาทต้องมาไหว้รอยพระพุทธบาทถ้ามาไม่ได้ไหว้ถือว่ามาไม่ถึง วัดพระพุทธฉาย สถานที่มาเที่ยวชมหลัก คือ เจาพระพระพุทธฉายที่เงื้อมผา วัดศาลาแดง ต้องมาไหว้พระพุทธรูปโรคนันตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ สถานที่อื่นๆ ภายในวัดจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในลำดับรองๆ กันไป แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับการมาเที่ยววัด นักท่องเที่ยวต้องการได้รับบริการที่มีความสะดวกสบาย ห้างน้ำสะอาด มีสาธารณูปโภคพร้อมให้บริการ รวมถึงการดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว”

“ปัจจุบันการท่องเที่ยวมิได้หมายเพียงแค่การเดินทางไปชมโบราณสถาน อนุสาวรีย์ความงดงาม ของป่าไม้ธรรมชาติหากความสำคัญสำหรับผู้มาเยือน คือการได้มีโอกาสทำกิจกรรมต่างๆ อาทิเช่น การเดินป่า เพื่อศึกษาระบบนิเวศ การล่องแก่งในแม่น้ำของท้องถิ่น การปีนหน้าผา ฯลฯ ตลอดจนการร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนท้องถิ่น เช่น การไถนา การดำนา การเกี่ยวข้าว การร่วมพิธีตักบาตรดอกไม้งาม เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะเป็นประสบการณ์ที่อยู่ในความทรงจำของนักท่องเที่ยว และกิจกรรมดังกล่าวมักก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น”

พระศรีปริยัติเวที (ลำไย สุวฑฺฒโน) เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี

“ทรัพยากรการท่องเที่ยวภายในวัด คือ สถานที่ท่องเที่ยวภายในวัดรวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ภายในวัด ไม่เฉพาะวัดสถานที่ท่องเที่ยวอื่นก็ต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว”

“ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะ ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนสถาน วัฒนธรรมประเพณีในลักษณะต่างๆ นักท่องเที่ยว

กลุ่มนี้จึงต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนสถาน วัฒนธรรมประเพณีในแง่มุมต่างๆ ทั้งในระดับกว้างและระดับลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเสมือนการเพิ่มพูนประสบการณ์และได้รับความพึงพอใจในการท่องเที่ยว”

นายสุวิทย์ มนปรางณีต ข้าราชการบำนาญ

“สิ่งที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ ต้องการเข้าชมได้แก่สถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง และห้องสุขาเป็นสถานที่หนึ่งที่ไม่มาชมแต่ต้องมาใช้บริการดังนั้นวัดควรมีความพร้อมในเรื่องสุขาเป็นอันหนึ่ง ทรัพยากรอื่นๆ ภายในวัดนี้นักท่องเที่ยวให้ความสนใจในลำดับรองลงไป”

“พฤติกรรมนักท่องเที่ยว เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกในรูปแบบที่หลากหลาย แตกต่างกันของแต่ละบุคคล ซึ่งส่งผลให้เป้าหมายของการท่องเที่ยวก็มีความแตกต่างกันไปด้วย เช่น ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่ได้รับความชื่นชอบของแต่ละบุคคลในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง”

นายสมัย แก้วเกษเกียง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล

“ทรัพยากรการท่องเที่ยวในวัด ในแต่ละวัดจะมีสิ่งโดดเด่นไม่เหมือนใคร เช่น วัดพระพุทธบาทมีประเพณีตักบาตรดอกไม้วัดพระพุทธรูปมีประเพณีตักบาตรข้าวต้มลูกโยน ซึ่งบรรจุไว้ในโปรแกรมนำเที่ยวต่างๆ สถานที่อื่นภายในวัดนักท่องเที่ยวไม่ค่อยให้ความสนใจมากนัก แต่สิ่งอำนวยความสะดวก ที่สำคัญที่สุดที่จะขาดเสียไม่ได้เลยคือห้องสุขา”

นางประภาพรพรณ อินทรประเสริฐ วัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี

“พฤติกรรมนักท่องเที่ยว เป็นลักษณะพฤติกรรมในการตัดสินใจ และเลือกรูปแบบที่จะเดินทางท่องเที่ยว ซึ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวจะมีอยู่หลายๆ ลักษณะที่แตกต่างกันไป และนักท่องเที่ยวจะพิจารณาเลือกรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะ พฤติกรรมของตนเอง เพื่อให้เกิดความพึงพอใจในการท่องเที่ยว”

นายชนัดต์ นันทปัญญา รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท

“ได้ประชาสัมพันธ์วัดและโบราณสถานภายในวัด ทำให้วัดมีรายได้เพื่อนำมาใช้สนับสนุนการเรียนการสอนของภิกษุสามเณร และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาสืบไป”

นายแปลก เทพรักษ์ นายอำเภอพระพุทธบาท

“ได้รับทุนทรัพย์จากการทำบุญมาบูรณะและบริหารจัดการด้านบุคลากร ด้านสถานที่ สาธุนได้ความรู้ทางศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปะและประติมากรรมของแต่ละสมัย”

นางเกสร ชุมทรัพย์ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธบาท

“ส่งเสริมพระพุทธศาสนา การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและประเพณีวัฒนธรรม
ท้องถิ่น การส่งเสริมอาชีพ มีงานทำมีรายได้ การกระจายความเจริญ การให้ความร่วมมือและความ
สามัคคีของประชาชนในท้องถิ่น”

นายขจร กระสาทอง ข้าราชการบำนาญ อดีตรองผู้อำนวยการโรงเรียนเทพศิรินทร์ พุแค

“เพื่อให้ทุกภาคส่วนได้บูรณาการการจัดการแหล่งท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อเป็นการเผยแพร่
ประชาสัมพันธ์ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ตลอดจนประเพณีที่
สำคัญทางศาสนาได้รับการอนุรักษ์”

นายสุวิทย์ มนปรางณีต ข้าราชการบำนาญ

“กระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่”

นางเพ็ญจันทร์ วงไพศาล ผู้ประกอบการวัดพระพุทธฉาย

“ประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้เพิ่ม เพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม”

นางบุญประคอง วงษ์ศา ผู้ประกอบการวัดพระพุทธฉาย

“สร้างงาน สร้างรายได้ให้ชุมชนในท้องถิ่น”

นายยุทธนา ท่าทราย กรรมการวัดพระพุทธฉาย

“นักท่องเที่ยวได้ร่วมบริจาคจตุปัจจัยซ่อมแซม บำรุงวัด”

นายมงคล สุภาพิน ประชาชนในชุมชนวัดพระพุทธฉาย

“ในช่วงงานบุญประเพณีของวัด มีประชาชน นักท่องเที่ยวเดินทางมาทำบุญเป็นจำนวน
มาก ซึ่งส่งผลดีต่อภาคเศรษฐกิจการค้า การท่องเที่ยว ร้านค้า ร้านอาหาร รวมถึงสินค้าที่นำมาวางขาย
ในงานทุกปี”

นางสุนิรัตน์ เอี่ยมประไพ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธฉาย

“ส่งเสริมเศรษฐกิจในพื้นที่ สามารถกระจายรายได้สู่ชุมชน ส่งเสริมชุมชนค้าขายภายในวัด
เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร แผงขายบูชาดอกไม้ธูปเทียน ฯลฯ มีรายได้หมุนเวียน ทำให้เกิดสภาพคล่อง
ในการบริหารจัดการวัด นำไปสู่การมีเครื่องอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการกิจของสงฆ์ และสามารถ
บริการนักท่องเที่ยวด้วยเครื่องอุปโภคบริโภค ในขณะเดียวกันก็ช่วยส่งเสริมชุมชนสร้างรายได้ กระตุ้น
การผลิตของชุมชน”

นางสนอง อัครสาคร ชุประชาชนในชุมชนวัดศาลาแดง

“วัดได้ประโยชน์จากผู้มาทำบุญ ทางวัดได้นำของใช้ อาหารแจกจ่ายผู้ยากไร้ในชุมชนและ
สถานสงเคราะห์”

นางประนอม ครอบศักดิ์ เจ้าหน้าที่ห้องสังฆภัณฑ์และจำหน่ายรูปเทียนวัดศาลาแดง

“สร้างงาน สร้างรายได้ให้ชุมชนในท้องถิ่น”

นางเลียบ แดงพรหม ประชาชนในชุมชนวัดศาลาแดง

“ได้เข้ากราบพระพุทธรูปรัตนไตรชัยวัฒน์จตุรทิศ และให้อาหารปลาที่แพหน้าวัด”

ภาคผนวก จ. ภาพประกอบการวิจัยและการสัมภาษณ์

รูปรอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร

รูปพระมณฑป วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร

รูปยักษ์เฝ้าประตูเข้าลานพระพุทธรูป วัดพระพุทธบาทราชมหาวิหาร

พิธีตักบาตรดอกไม้ของวัดพระพุทธบาทราชมหาวิหาร

(ในภาพ พระธรรมปิฎก เจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาทราชมหาวิหาร องค์ปัจจุบัน พ.ศ.๒๕๖๐)

พิธีตักบาตรดอกไม้วันเข้าพรรษา ของวัดพระพุทธบาทราชมหาวิหาร

รูปทัศนียภาพเขายนต์ วัดพระพุทธบาทราชมหาวิหาร

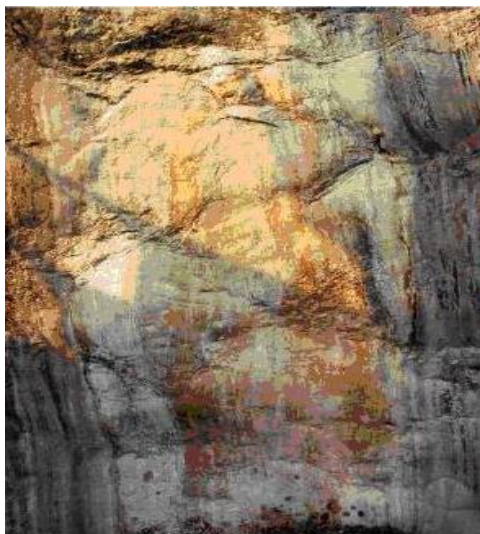
รูปพระเจดีย์พระธาตุพนม วัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร

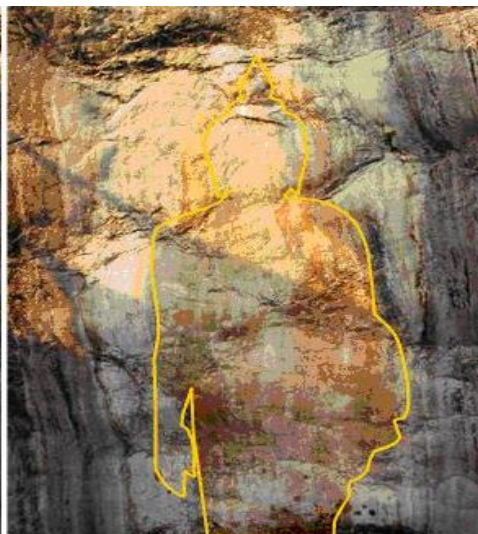
รูปพระมกุฏรัตนเจดีย์ วัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร

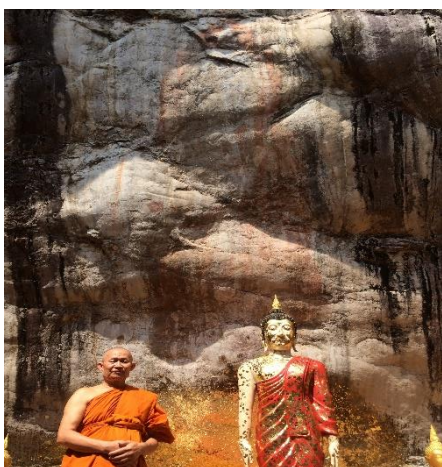
ภาพพระอุโบสถวัดพระพุทธรณาย

พระพุทธรูปฉายต้นแบบ

ภาพแนะนำวิธีดู

พระปรมาภิไธย ย่อ จปร.

ประเพณีเวียนเทียนขึ้นเขาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

พระราชธีราภรณ์ (ประดิษฐ์ ฐิตเมโธ) รองเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี เจ้าอาวาสวัดพระพุทธฉาย

พระครูปลัดสุนทร จิตตาจาโร ที่ปรึกษาเจ้าอาวาสวัดพระพุทธฉาย

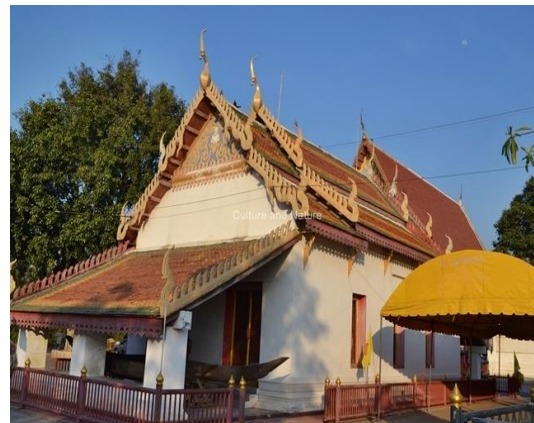
งานประเพณีข้าวต้มลูกโยนวัดพระพุทธฉาย ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑

วัดศาลาแดง

อุโบสถวัดศาลาแดงหลังเดิม

พระพุทธรูปนโรคนไตรายชัยวัฒน์จตุรทิศ วัดศาลาแดง

รูปประกอบการสัมภาษณ์งานวิจัย

นายสุฤกษ์ ศิลปอนันต์

ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสระบุรี

นายเดชา ก่อเกิด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี

นายอากาศ โพธิ์อ่อง ข้าราชการบำนาญ
อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองจาน

นางสาวสุนิรัตน์ เอี่ยมประไพ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดพระพุทธราย

นายสมัย แก้วเกษเกี้ยง นายกองค้การบริหารส่วนตำบลหนองปลาไหล

นางบุญประคอง วงษ์ศา ผู้ประกอบการ

นางระเบียบ สุวรรณศรี ผู้ประกอบการ

นายมงคล สุภาพิน ประชาชนในชุมชนวัดพระพุทธราย

พระศรีปริยัติเวที ดร.(ลำไย สุวตฺตโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท
ผู้จัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประจำจังหวัดสระบุรี แห่งที่ ๑ วัดพระพุทธบาท
เจ้าคณะอำเภอเฉลิมพระเกียรติ

พระมหาสมัย อคฺคปญฺโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระพุทธบาท เจ้าคณะอำเภอพระพุทธบาท

นายชนัดธ์ นันทปัญญา รองนายกเทศมนตรีเมืองพระพุทธบาท

นายขจร กระสาทอง ข้าราชการบำนาญ อดีตรองผู้อำนวยการโรงเรียนเทพศิรินทร์พุดแค
นายปรเมษฐ์ เหมือนจันทร์ ครูโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรีสาขาวัดพระพุทธรบาท

นางเกสร ชุมทรัพย์ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งพระพุทธรบาท

พระครูสันตจิตตากร (กมล สันตจิตโต) เจ้าคณะตำบลนาโง่ง.เจ้าอาวาสวัดศาลาแดง

สัมภาษณ์ พระกชาวุธ กิตติสาโร พระลูกวัดศาลาแดง

นางสนอง อัจฉาศัย ผู้ประกอบการ

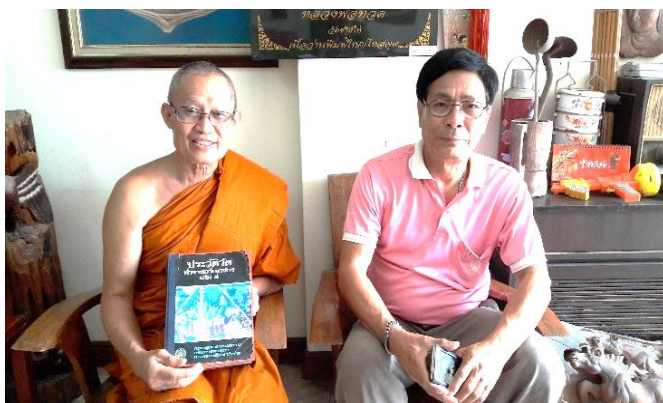
นางเลียบ แดงพรหม ประชาชนในชุมชนวัดศาลาแดง

นางประนอม ครองศักดิ์ เจ้าหน้าที่ห้องสังฆภัณฑ์ และจำหน่ายดอกไม้ธูปเทียนวัดศาลาแดง

ดร.ภาณุพงศ์ ทิพยเศวต นายกเทศมนตรีเมืองสระบุรี

นายไพบูลย์ เพ็งพูล ข้าราชการบำนาญ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนหนองแขงวิทยา

ผศ.โกวิท พานแก้ว อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
นางทองพูล พานแก้ว อดีตครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา โปรแกรม MEP
โรงเรียนเทพศิรินทร์พุดแค จังหวัดสระบุรี

นางนงค์เยาว์ นายสมทบ พรหมจรรย์ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านห้วยหินขาวมิตรภาพที่ ๒๑๓

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : ว่าที่ ร.ต.ณัฐวรรณ สัมรัมย์
- เกิด : วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๔๘
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๓/๑๒ ซอย ๒๓ ถนนพิชัย ตำบลปากเพรียว อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี
- ประวัติการศึกษา : การศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
: ศึกษาศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
: ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ประวัติการทำงาน : รับราชการครู อายุราชการ ๓๘ ปี
: ครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสระบุรี
: ครูผู้สอนวิชาท่องเที่ยวทั่วไทย
: ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาและวิชาพระพุทธศาสนาโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย สระบุรี

ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม :

- : ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ศูนย์ ๑ กรุงเทพฯ
- : ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ศูนย์ ๒ ปทุมธานี
- : วัดป่าสาละวัน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา
- : สำนักปฏิบัติธรรมวัดคลองตาลอง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
- : สำนักปฏิบัติธรรมแสงธรรมส่องชีวิต อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี
- : วัดท่าพง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี
- : นักศึกษาหลักสูตรครูสมาธิ รุ่นที่ ๓๕ สถาบันพลังจิตตานุภาพ ๑๑๐ โดยพระอาจารย์หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร
- ปัจจุบัน : ข้าราชการบำนาญ
- : สมาชิกชมรมครูสอนพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์